

CSILLAG ISTVÁN – MIHÁLYI PÉTER

Mi szóltunk...

(42 összegyűjtött írás, 2000–2026)

Budapest, 2026

© Csillag István, Mihályi Péter 2026
Minden jog fenntartva
Kiadó: Pénzügykutató Zrt.

www.penzugykutato.hu

Tipográfia: Vass Ákosné Török Szonja

ISBN 978-963-7406-58-4

Tartalom

A szerzők.....	5
Előszó.....	6

MÉRLEGEN A KETTŐS KÖTÉS 7

Reformleltár.....	7
Minden rendben? (Vita Vértés Andrással).....	9
Van még mit tanulnunk (Válasz Szakolczai György könyvkritikájára).....	12
Négy év után.....	21
A túlzott deficit eljárás két tanulsága.....	25

GLOBALIZÁCIÓ 28

Magyarazzuk a globalizációt (Vita indító).....	28
Versenyvilág Arany–keretben (Vita záró).....	38
Felvesszük a (sebész)kesztyűt (Vita Szekeres Imrével Bokros Lajos cikkéről).....	45
Utolsó esély.....	48
A nem létező pont. Megérte-e kimaradni az Euró Plusz Paktumból?.....	56
A válság még előttünk van!.....	60
Az Orbán utáni időszak gazdaságpolitikai keretei.....	63
Tegnap a szegények, holnap mindannyian.....	73
A bűnbak (Vita Halmai Gáborral).....	80

DEVIZAHITELEK 82

Tizenkét év a devizahitelek állami megmentése ellen.....	82
A kormány pávatánca a deviza-hitelekkel.....	85

FELTÉTEL NÉLKÜLI ALAPJÖVEDELEM 88

Tizenkét év a feltétel nélküli alapjövedelemmel szemben	88
Mi a szegényekkel vagyunk. (Vitazáró a feltétel nélküli alapjövedelemről).....	93
Viszontválasz Bánfalvi Istvánnak: A szegénység a közös ellenfelünk	97
Huszoney közgazdasági év a feltétel nélküli alapjövedelemmel szemben.....	98

SZÉCHENYI TERV 123

Széchenyi terv: kamu vagy komoly? (Vita indító).....	123
Megengedhetetlen luxus (Vitazáró).....	128

TISZTELET KORNAI JÁNOSNAK 131

Egy kulcs és más semmi.....	131
Fékezni veszélyes (Vita Kornai Jánossal)	135
Anti-kádárizmus, avagy még egy indulatos röpirat az átmenetről	139

MUNKAERŐPIAC 155

Az élőmunka költségéről (Hozzászólás Róna Péter cikkéhez).....	155
Megoldás-e a járulékcsökkentés?.....	158
Vendégmunkások nélkül nincs olimpia.....	165
A korsó és a kút. Meddig marad velünk a magas infláció és a munkaerőhiány?.....	167
Rossz helyre ment a pénz – visszavonhatatlanul.....	170

VÁLASZ A KÜLGAZDASÁG C. FOLYÓIRAT KÉRDÉSEIRE 174

A „fordított piramis”-tól a „fordított jégcsap”-ig	174
Számít-e a monetáris és a fiskális politika összhangja?	179
Az ország új ruhája és potenciális növekedése.....	182
A túltolt bicikli minősített esete	185
Az Unió és Magyarország: Ez van, ezt kell szeretni.....	189
Még nagyobb a baj	193
Repedések a téves önképen.....	198
Nem lesz új világrend.....	201

AKTUÁLIS ÍRÁSOK A PORTFOLIÓ SZÁMÁRA 207

A görög válság nullára redukálta a magyar kormány mozgásterét.....	206
Titkos fegyverünk az infláció	208
Átvágják a gátakat, jön az infláció.....	211
Többféle kizorító hatás is létezhet – az ÁKK új devizakötvény kibocsátásáról.....	215

CSILLAG ISTVÁN (sz. 1951) jogász, a közgazdasági tudományok kandidátusa. Pályáját a Pénzügyminisztériumban kezdte 1974-ben. Nevéhez fűződik a kisvállalkozások 1982-es reformja, a vállalati gazdasági munkaközösségek, a kisszövetkezetek, a szövetkezeti szakcsoportok stb. pénzügyi szabályozása. 1985-ben ő irányította a leányvállalat, az állami kisvállalat, a vállalati tanács és a közgyűlés által irányított állami vállalat konstrukciójának elfogadtatását.

1986-ban a Pénzügykutató Intézet tudományos tanácsadója, a rendszerváltás foratókönyvének, a Fordulat és reformnak egyik szerkesztője. 1987-től 2002-ig a Pénzügykutató Rt. ügyvezető igazgatója és vezérigazgató-helyettese. A társasági törvényt kidolgozó munkabizottság tanácsadója (1986). Ezen belül az állami vállalatok társasággá történő átalakulásával, az Állami Vagyonügynökség (ÁVÜ) létrehozásával, az önprivatizációra vonatkozó törvények kidolgozásával foglalkozott.

1995-től a Magyar Államkincstár, majd a költségvetési szervek vállalattá (társasággá) való átalakításának szabályozását vezette. 1996-1997-ben a társadalombiztosítási törvény, benne a magánnyugdíjpénztárak kialakításával foglalkozó tárcaközi munkabizottság társelnöke.

1999–2000 között a Szabad Demokraták Szövetsége „A korszakkváltás programja. Esélyt mindenkinek” tízéves átfogó programjának szakmai koordinátora, szerkesztője, vezetője. 2002-től 2004-ig gazdasági és közlekedési miniszter. Eredményei: az autópálya program, a PPP-rendszer megújítása, az M5-ös autópálya és az M6-os első szakaszának pályáztatása, a külföldi működőtőke átlátható és EU-konform támogatási koncepciója, az első vállalkozásbarát uniós pályázati programok elindítása. 2005 és 2010 között a Magyar Export-Import Bank és a Magyar Exporthitel Biztosító elnöke.

2011-től az Óbudai Egyetem Keleti Károly Közgazdasági Karán egyetemi docensként tanít. Több országos közgazdasági kutatás vezetője, illetve koordinátora. Több száz publicisztika, több tucat szakcikk, elemzés, hét könyv írója a vállalati szervezet, a magánvállalkozások élénkítése, a privatizáció, az államháztartás működése és pénzügyi rendszere, az egyensúlyörző gazdaságpolitika témájában. Legutóbbi könyve, *Hozott anyagból címmel*, 2025-ben a Kalligram Kiadónál jelent meg.

MIHÁLYI PÉTER (sz. 1953) közgazdász, egyetemi tanár. Pályáját az MTA Közgazdaságtudományi Intézetében (KTI) kezdte 1977-ben. 1983 és 1993 között nemzetközi tisztviselőként dolgozott Genfben. 2022-től az MTA levelező tagja, 2023 óta a Budapesti Corvinus Egyetem professzor emeritusa.

1994-ben a Privatizációs Kormánybiztos helyetteseként kapcsolódott be a magyarországi privatizációba. 1994 decemberében a miniszterelnök kinevezte az ÁV Rt. Igazgatósága tagjának is. Az ÁPV Rt. felállításaig elsősorban az új privatizációs stratégia és az új privatizációs törvény kidolgozása kötötte le energiáit. 1997-ben a Pénzügyminisztérium közkiadásokért felelős helyettes államtitkára, 2006-2007-ben az Államreform Bizottság Egészségügyi Munkacsoportjának vezetője. 2007-ben megkapta a Magyar Köztársasági Érdemrend lovagkeresztjét az egészségügy reformjának közgazdasági megalapozásában végzett munkássága elismeréseként.

1999-től 25 éven át közgazdaságtant tanított. Ennek első színtere a Pannon Egyetem volt (korábbi nevén: Veszprémi Egyetem), ahol 2002-től irányította a Pénzügytan tanszéket. 2016 és 2018 között a Budapesti Corvinus Egyetem (BCE) Makroökonómiai Tanszékének volt a vezetője.

Mint szinte mindenki, aki a 70-es években kezdte a közgazdász szakmát Magyarországon, rá is Kornai János tette a legnagyobb hatást, aki szintén a KTI-ben dolgozott. Szellemi mesterei közé tartozott még Jánossy Ferenc, akivel még egyetemi diákként került kapcsolatba, Bródy András, aki - maga is Jánossy tanítványként - talán a legeredetibb gondolkodója volt az akkori KTI-nek, valamint Claus Wittich, aki Genfben az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságában 10 éven át volt közvetlen főnöke. 2015 óta dolgozik együtt Szelényi Iván szociológussal. Négy könyvet és 32 tanulmányt jelentettek meg angol, orosz és magyar nyelven. Tudományos pályája során kutatásai szorosan kapcsolódtak a rendszerváltás gazdaságpolitikai feladataihoz: az állami vagyon (és ezen belül a lakásvagyon) privatizációja, nyugdíjreform, egészségügyi reform, az euró bevezetése stb. Legutóbbi önálló könyve, a *Privatizáció és államosítás Magyarországon I-IV. kötet* (Akadémiai Kiadó, 2025) a magyarországi tulajdonosi átalakulások századokon átnyúló történetét dolgozza fel.

Előszó

Ebben a kötetben közös írásainkat gyűjtöttük össze. A válogatásban olvasható szövegek negyedszázadot fognak át, hiszen a legrégebbi: a globalizációról az ezredfordulón, 2000-ben; az új világrend létrejöttét cáfoló legújabb pedig idén, 2026-ban jelent meg. Közös publikációink témái sokfélék voltak. Az olvasó találhat elemzéseket a *feltétel nélküli alapjövedelemnek* a munkapiacra gyakorolt hatásaitól a *globális versenyvilág* kínálta előnyökig, a társadalmi-gazdasági *felzárkózáshoz* szükséges reformok előnyeinek és hátrányainak mérlegelésétől a *kiszámítható gazdaságpolitika* hiánya miatt a *devizahitelek* okozta kockázatokig, az *inflációtól* a magyar lakosság életét, várható magatartását átalakító, jövőjét megkönnyítő ugyanakkor kétségkívül sokszor fájdalmas *állami beavatkozásokról*, meg az adott évben éppen aktuális gazdasági problémák okairól és lehetséges megoldásáról.

A vizsgált témák sokfélesége ellenére egy azonban közös bennük: mindegyik arra keresi a választ, hogy mit kell, illetve mit lehet változtatni ahhoz, hogy a jólét növekedését megalapozó, elősegítő termelés termelékenyebb, hatékonyabb lehessen. Már a megírásuk idején is, visszaolvasva őket, még inkább úgy éreztük, hogy jóslataink – pedig nem készültünk és ma sem készülünk Jeremiás próféta sorsát megismételni – nem találnak meghallgatásra, noha igazságukat nem cáfolta meg senki. Összegyűjtött írásaink címe közösen vállalt sorsunkra utal, hogy negyedszázada tapossuk a magyar közgondolkodók között – néha csak egyetlen lépéssel előttük – a havat és még mindig reménykedünk abban, hogy közös cikkeink olvasása által sokaknak könnyebb lehet ugyanebben a hóban, ám kisebb erőfeszítéssel előbbre jutni.

MÉRLEGEN A KETTŐS KÖTÉS

Reformleltár

*HETI VILÁGGAZDASÁG (HVG),
2007. január 10.*

Az idei könyvfesztiválra, 2006. április 20-án jelentettük meg – magyar és angol nyelven – *Kettős kötés – A stabilizáció és a reformok 18 hónapja* című könyvünket a Globális Tudás Alapítvány gondozásában.¹ A könyv megjelenését tudatosan a választások 2. fordulójára időzítettük, jelezve, hogy a feladatok ugyanazok, akár ki is nyeri majd a választást.

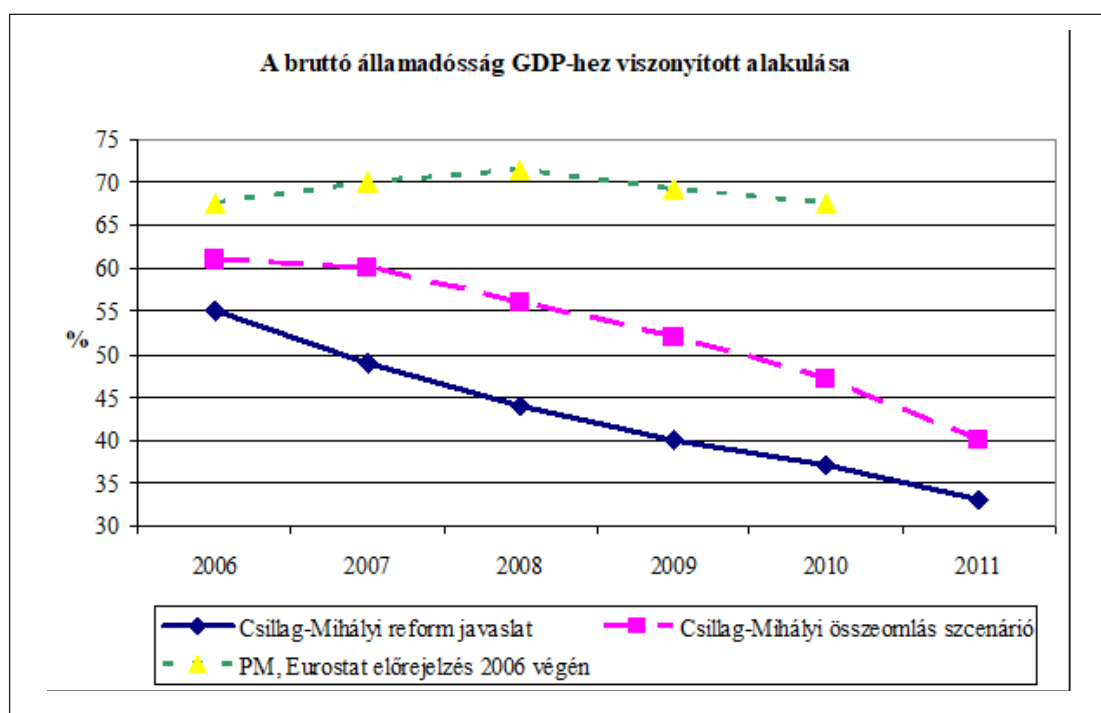
A könyv választott címe kettős javaslatot tartalmazott. Egyrészt utalt a szerzők elkötelezettségére is, a „kettős kötés” kifejezésbe azt is beleértettük, hogy a szocialisták és a liberálisok együttes erőfeszítésére lesz szükség. A másik utalás az alcímben önállóan is megjelent: össze kell kapcsolni a stabilizációs és a magatartások megváltoztatására irányuló (reform) intézkedéseket. 2006 első hónapjában, a könyv írásakor még „csak” 8%-ra tettük az államháztartás hiányát és nem gondoltuk, hogy az adósságállomány 70% fölé kerül. Ennyiben tehát még alul is becsültük a problémák nagyságát. Könyvünk legfőbb üzenetét is beleírtuk a címbe: 18 hónap elegendő arra, hogy az összes fontos döntés, jogszabály megszülessen, és a 2008-as költségvetés elfogadásával az elengedhetetlenül szükséges beavatkozások (a műtét) időszaka véget érhet. Ehhez nem elég a spórolás, a közteherviselés és a nyújtott közszolgáltatások és jóléti transzferek egész rendszerét gyökeresen át kell alakítani. Adóreformra van szükség, és biztosítási alapra kell helyezni a nyugdíj-, illetve az egészségfinanszírozás intézményeit. Az adózás és a társadalombiztosítás mai rendszere – írtuk – a szürke és fekete gazdaság melegágya. Ennyiben tehát a reform erkölcsi kérdés is. Érvelésünkben központi helyre állítottuk azt a tételt, miszerint az ikerdeficit – vagyis a költségvetés és a fizetési mérleg egyensúlyhiánya – hosszabb távon semmiképpen sem maradhat fenn. Vagy úgy szűnik meg, hogy a kormány irányítja a folyamatokat (stabilizáció + reform), vagy úgy, hogy a forint árfolyamának összeomlása és az elszabaduló infláció állítja helyre a nominális mérlegegyensúlyokat.

Most, a 2006-os év utolsó napjaiban a mellékelt táblázatban vetettük össze eredeti javaslatainkat és azok megvalósulását. Mint látszik, nincs okunk az elégedettségre. A szükséges lépések még nem, vagy nem a kellő határozottsággal, vagy nem a kellő időben születtek meg. A műtét folyamatossá, az irány kissé cikk-cakkossá vált. A kormány nagy szavak köntösébe burkolt józan paraszti ésszel is belátható intézkedéseket (pl. az importált gáz árának érvényesítése nem lehet reform), ugyanakkor fontos lépéseket (pl. a korengedményes nyugdíjazás radikális visszaszorítását) szándékosan elbagatellizált. Azzal, hogy a kormányzó pártok

¹ Angolul megjelent még teljes terjedelemben az *Eastern European Economics*, 2006. 44. évf. 6. számában, ami egyben a november-decemberi különszám is volt.

a szükséges változás hatása alól továbbra is mentesíteni szeretnék a választói bázis jelentős részét (pl. nyugdíjasokat), a közteherviselés elkerülhetetlen reformjának lépései és ezeknek a lépéseknek az igazságérzetre gyakorolt hatásai elenyésztek. Még a reformpárti közvélemény szemében is zűr-zavarosnak, kiszámíthatatlannak tűnnek az egyébként ésszerű lépések is (pl. a vízidíjra és annak fizetése alóli mentesítésre kialakított javaslatok állandó hullámzása).

A könyv megjelenése óta eltelt idő bizonyította, hogy gondolatmenetünk részben téves feltételezésre épült. Mi azt gondoltuk, hogy a piacok türelme véges, igen hamar lejár. Jól lehet a kormány első intézkedései a választás második fordulója (április 23.) után csak jó két hónappal születtek meg, a forint még sem omlott össze. A régi-új miniszterelnök hazardírozó stratégiája bejött. Úgy tűnik, hogy a piacok engedékenyebbek, mint az elméleti megfontolások alapján várható volt. A piacok türelmesek, mert látják, merre tart a kormány hajója. A haladás sebessége nem aggasztja őket különösebben, mert a magasan tartott kamatszint kényelmes profit-lehetőséget biztosít számukra.

A piacok türelmesebbek, mint gondoltuk, ettől azonban még nem gondoljuk, hogy az áprilisban megjelentetett javaslataink, és legfőképpen a változás végrehajtására szabott 18 hónapos határidő elhibázott lett volna. Továbbra is úgy véljük, a stabilizáció és a reform végrehajtása nem húzható tetszés szerint. Két veszély is van. Az egyik, hogy a hosszúra nyújtott reformnyiszatolás miatt nem indul be a várva-várt fenntartható és erőteljes növekedés, aminek megalapozása végett az egész műveletet elfogadjuk és csináljuk. A másik, hogy előbb-utóbb el fog szakadni a rétes tészta. Ha nem a pénzpiacok türelme, akkor a kormánypárti képviselők támogató szavazatai fognak erodálódni. Ha még az is kitar, akkor pedig a közvélemény elfáradása, a politikai közhangulat romlása fog idő előtt véget vetni a stabilizációs erőfeszítéseknek, a reformnak. És akkor megint ott leszünk a szakadék szélén, nyakunkban egy 2-3 milliárd euróval megnövekedett adósság-teherrel, s kezdetünk mindent előlről.

Minden rendben? (Vita Vértés Andrással)

NÉPSZABADSÁG,
2007. december 13.

Vértés András értékelte a 2006 óta folytatott kormányzati gazdaságpolitikát (A lassulás határai, november 17.). Érvéleése oda fut ki, hogy most már nagyjából minden rendben van: a 2000 óta elkövetett hibákat helyrehozták, a növekedés most tapasztalható lassulása elkerülhetetlen volt, és amúgy is csak átmeneti. A reform elkezdődött, már kifelé megyünk a gödörből, és – ha nem következik be valamiféle külső sokkhatás, s a belpolitikai csaták sem durvulnak tovább –, akkor 2009 után már 4 százalékos, sőt annál is magasabb éves GDP-növekedéssel számolhatunk.

Szeretnénk mi is ennyire bizakodó távolságtartással szemlélni és láttatni a helyzetet – de nem megy.

Először is azzal a kiindulóponttal kell vitába szállnunk, hogy 2006-ban a kormány az egyetlen lehetséges kiigazító stratégiát választotta. Vértés szerint „nem vált ismeretessé semmilyen más konkrét javaslat, amely eltérő alapelvekre épült volna. Többen utaltak arra, hogy erőteljesebb kiadáscsökkentés jobb lett volna, de senki nem tett kézzelfogható javaslatot arra, hol és hogyan”. Rosszul emlékszik. E cikk írói 2006 áprilisában – tehát még a választások előtt! – *Kettős kötés – A stabilizáció és a reformok 18 hónapja* címmel 144 oldalnyi terjedelemben bontották ki egy, az eddig megvalósulthoz képest lényegesen radikálisabb, a főbb hangsúlyokat tekintve más jellegű, időben koncentráltabb gazdaságpolitikai program alapelveit. Ugyanebben az időben készült az a hasonló terjedelmű program, ami a médiában CEMI-jelentésként vált közismertté (*Makroegyensúly és gazdasági növekedés*).

A két, egymástól függetlenül készült koncepció ugyanabban az irányban kereste a kiutat az eladósodottság csapdájából. Nemzetközi példák sora alapján azt javasoltuk, hogy a kiadások célzott mérséklését (pl. állami bérstop), a fiskális megszorítást, az elvileg is indokolatlan jövedelemtámogatások megszüntetését, az adó- és járulékreformot, valamint a nagy állami elosztó rendszerek reformját úgy kell kalibrálni, hogy azok összességükben a reálszféra szereplői számára is meggyőző mértékűek legyenek. A lépéseket úgy kell kidolgozni, hogy azok ne egyenletesen kerüljenek szét valamennyi társadalmi rétegre és a kormányciklus egész időszakára. Ha ezek a mértékek hitelesek, akkor a költségvetési megszorítás okozta keresletcsökkenés ellenére is növekedni fog az ország tőkevonzó képessége, csökkenni fognak a kamatok, élénkülni fognak a beruházások, s így végeredményben lehetséges a hiánycsökkentés olyan módon, hogy az még rövid távon sem akasztja meg a gazdasági növekedést. Azt is hangsúlyoztuk, hogy a kiigazítás lépéseit azért kell másfél év alatt megtenni, mert az elkerülhetetlen műtétet a beavatkozást elfogadó beteg is nehezen viseli, ha az hosszú ideig tartó „nyiszatolással” válik.

Ugyancsak 2006 áprilisában jelent meg egy nagy visszhangot kiváltó, rövid tanulmány Utolsó esély címmel az Élet és Irodalom hasábjain, amelyet e cikk szerzőin kívül Bokros Lajos és Bauer Tamás jegyzett. Ennek az írásnak is az volt a legfőbb üzenete, hogy gyors stabilizációra van szükség, és még 2006-ban be kell terjeszteni az Országgyűlés elé az összes nagy

reformtörvényt, hogy jusson elég idő az alkalmazkodásra, a reformok kibontakozására, ami a terhek csökkenéséhez és egyenletesebb elosztásához vezet.

A mából visszatekintve is úgy gondoljuk: igazunk volt, bár nem pontosan úgy és azért, amit 2006 tavaszán a legfontosabbnak gondoltunk. Akkor mindannyian – vagyis az imént említett tanulmányok szerzői – úgy fogalmaztunk, hogy a valutaválság elkerülése a legsürgetőbb feladat, és elsősorban ehhez kell mérni a stabilizáció és a reformok ütemét, irányát. Javaslatainkat a közeli pénzügyi összeomlás rémképe mozgatta, és az a remény, hogy gyors, koncentrált és radikális beavatkozások által elkerülhető a legrosszabb. Az elmúlt közel másfél év azonban megmutatta, hogy a pénzpiacok megnyugtatóhoz elegendő a közepes méretű költségvetési megszorítás és a verbális reformradikalizmus is. (Erre először Hamecz István hívta fel a figyelmet a HVG-ben.)

És valóban: amióta megalakult az új kormány, nincs gond az államadósság finanszírozásával, az állampapírokat veszik, mint a cukrot, a tőzsde is szépen teljesít, s így a forint árfolyama is stabilnak mondható. A megvalósult stabilizációval az a legfőbb baj, hogy a reálszféra viselkedésmódját nem sikerült megváltoztatni. Nincs látványos tőkebehozatal, lassul a beruházások növekedési üteme, nincs változás a munkaerőpiacon, a kis- és középvállalatok viselkedését továbbra is az állami megrendelésekbe, adókedvezményekbe, pályázati pénzekbe való kapaszkodás és a közterhek alóli kibújás lehetőségének a keresése szabja meg. A stabilizáció választott módja nemhogy mérsékelte, inkább növelte a piaci jövedelmek állami újraelosztásának arányát; nemhogy visszaszorította volna a „minden napra egy adókedvezmény” gyakorlatát, hanem a többletbevételek megszerzésének kényszerében még erősítette is. Az állami függőség nem csökkent, hanem nőtt. Ma már azt is látni lehet, hogy az egyensúlyteremtés több évre való széthúzása nem nagyon engedi, hogy a jegybank lazítson a kamatpolitikán.

Vértés Andrással ellentétben mi úgy látjuk, hogy alapjában véve ezek a nem átmeneti, strukturális és érdekeltségi problémák miatt lassul a növekedés, és gyorsult az infláció. Ezek a gondok „maguktól” nem is fognak megoldódni. *Ma is úgy gondoljuk, hogy az a radikális sokkterápia, amit mi javasoltunk 2006 tavaszán, több eséllyel kecsegtetett, mint az a habozó, konszenzuskereső, politikai stratégia, amit a kormány eddig követett.*

Azt is tudni lehetett, és le is írtuk, hogy a reformok és a megszorító intézkedések pusztá emlegetése, az erről folyó kormányzati vita vagy az ezekre reagáló ellenzéki fenyegetődés is szükségszerűen népszerűségvesztéssel jár. S ha ez így van, akkor már a rövid távú pártpolitikai szempontok szempontjából is bölcsőbb dolog rögtön cselekedni. Ezt nem hitték el nekünk sem a nagyobbik kormánypárt hangadói, sem a hozzájuk közel álló tanácsadók, sem a kormányt kiszolgáló miniszteriális elit.

2006 tavaszán azt is leírtuk, hogy nem érdemes időt vesztegetni az államszervezet regionális átszervezésére, mert a kétharmados törvények gátja miatt ez nem fog menni, és ha menne is, akkor sem lesz ennek érdemi hozadéka. Arról is szóltunk, hogy az EU-s támogatások folyamatos emlegetésével csak akkor lehet konszenzust teremteni, népszerűséget erősíteni, ha azok fogadását úgy előkészítik, hogy az a gyors megvalósulást, a beruházások serkentését valóban lehetővé tegye. Előre tudni lehetett, hogy ez nem fog sikerülni: hiába lesznek kézzelfogható eredmények, munkahelyet teremteni uniós pénzből sem lehet, s ha fel is épülnek az új létesítmények, az a kormány szempontjából már késő lesz.

Hiába érveltünk amellet, hogy gazdasági és szociológiai értelemben a családok többsége rövid ideig (egy-másfél évig) képes elviselni a megszorításokkal járó jövedelemcsökkenést, az állami munkahelyek megszüntetéséből, a nagy ellátórendszerek átrendezéséből fakadó elkerülhetetlen (többlet)munkanélküliséget és az állami intézmények megszűnésével, racionalizálásával járó átmeneti kellemetlenségeket. „Ha a köztársaság úgy dönt, akkor a szegények, rászorultak helyzetén akár még javítani is lehet” – írtuk az Utolsó esélyben. „Ehhez természetesen a magas jövedelműek és a középosztály nagyobb tehervállalására és kinyilvánított szolidaritására lesz szükség.” Ez a gondolat sem ment át. A középosztályi önzés és a rövid távú pártpolitikai érdek diktálta óvatosság mélyen beleivódott a politikacsinálók tudatába, ami részben oka, részben következménye a stabilizáció felemáságának és a reformlendület megtörésének.

A jövő évi költségvetés eddigi vitái azt sejtetik, hogy a gyorsabb ütemű stabilizáció hajója elment. De talán az adók és a közteherviselés reformja kapcsán, melyről a viták 2008 januárjában kezdődnek majd, még reménykedhetünk valamiben. Talán még mindig nem késő...

Van még mit tanulnunk (Válasz Szakolczai György könyvkritikájára)

PÉNZÜGYI SZEMLE,
2007. 1. sz.

A *Pénzügyi Szemle* 2006. évi 4. számában Szakolczai György átfogóan és tiszteletre méltóan elfogulatlansággal – saját érték elkötelezettségéhez mégis ragaszkodva – mutatta be recenziójában tavasszal megjelent „*Kettős kötés*” c. könyvünket. Hazánkban szokatlan dolog, hogy valaki ilyen figyelmet szentel egy elsősorban gazdaságpolitikai javaslatokat tartalmazó, tudományos igénnyel, de mégis röpirat-stílusban megjelent dolgozatnak. Az még inkább rendhagyó, hogy egy szakmai folyóirat szerkesztősége egy könyv recenziója kapcsán kibontakozó vitának helyet ad.

Mielőtt rátérnénk azokra a kérdésekre, amelyek miatt a recenzens gondolatait – a magunk meggyőződése alapján – vitatni fogjuk, itt és most ragadjuk meg az alkalmat, hogy őszinte köszönetet mondjunk azért a hangvételeért és együtt gondolkodásért, ami még a kritikus véleményben is megjelenik, és ami a hazai elmérgesedett vitakultúra fölé magasodva nekünk is példát mutat. Hozzászólásunk címe erre utal.

Dióhéjba sűrítve, könyvünk legfontosabb következtetései és a recenzens véleménye közötti különbség három kérdésben foglalható össze:

- Mi úgy gondoljuk, hogy a kicsiny, nyitott gazdaságú országoknak – ha fel akarnak zárkózni a fejlett országokhoz – nincs sok választása. Megtakarításra kell ösztönözni, kényszeríteni az egyéneket. Már most olyan rendszereket kell kialakítani és működtetni, amire a nagyobb és fejlettebb országok inkább csak a jövőben fognak rákényszerülni. Náluk ez „csak” demográfiai okok miatt és fokozatosan válik kényszerré. A nálunk is meglévő demográfiai okok mellett ez a szocializmustól örökölt „mának élünk és az adósságot unokáinkra hagyjuk” felfogás megváltoztatása miatt indokolt. Az állam ezt a megtakarítási feladatot sehol sem veheti át az egyénektől. Különösen nem teheti ezt egy olyan országban, mint hazánk, amely a felzárkózás érdekében az üzleti beruházásaihoz, az infrastruktúra fejlesztéséhez amúgy is tőkeinjekcióra szorul. Ebben az értelemben idéztük könyvünkben Reagan beiktatási beszédének híres mondatát: „Az állam nem a megoldás, az állam a probléma maga.” Hogy ez mennyire igaz, azt mi sem mutatja jobban, mint az államháztartási újraelosztási ráta a gazdasági növekedés üteme és az államháztartás hiánya közötti viszony. Minden poszt-kommunista, átalakuló országban az újraelosztási ráta alacsonyabb, vagyis az állam terjedelme kisebb, mint nálunk. Ez az egyik fő oka annak, hogy sereghajtók lettünk a növekedési versenyben.
- Nézeteltéréseink második forrása a globalizáció értelmezése és az állam szerepének e szempontból elemzett változása. Jól lehet Szakolczai György explicit módon ezt a problémát ebben a formában nem fogalmazta meg, mégis utal erre – az ún. „reformdiktatúra” probléma kapcsán (amire még visszatérünk), amikor leírja, hogy „... az egyes országokban alkalmazott megoldás folyamattfüggő (*path dependent*), a történelmi előzmények és az

ezek által kialakított közfelfogás, sőt mentalitás függvénye.”¹ Valóban, a folyamatosságot, a kontinuitást nem lehet figyelmen kívül hagyni, amikor egy kormány olyan gazdaságpolitikai változásokra kényszerül, amelyeknek éppen a legfőbb célja a „rossz folyamatosság” megtörése. (Pl. adósságainkat unokáinkra hagyjuk felfogás) Más szóval: szerintünk a *path dependency* nem cél, nem érték, hanem korlát. Ugyanez érvényes a közvélekedésre, a közvéleményre, az ún. hagyományokra és tradíciókra.² Merthogy napjainkban egy furcsa paradoxon jellemzi a világ országait, különösen a kisebbeket. Miközben a kormányra került politikai erők elsősorban a belpolitikai szavazói versenyben kívánják pozícióikat megszilárdítani, ezt csak akkor érhetik el, ha sikeresek egy privilegizált kisebbség, a hazai és külföldi tőkebefektetők megnyeréséért folytatott versenyben. Azaz, a kormányoknak és a parlamenti demokrácia versenyében megmérkőző pártoknak nem csak a szavazatokkal rendelkező választóiknak kell „játszaniuk”, hanem azoknak is akik „lábukkal szavaznak”, a tőkék befektetőinek. A nagy nyugdíjalapok pénzt kezelő beruházási bankok húszéves brókereit – legyenek akár magyarok, akár szingapúriak – kevéssé érdekli az ország sajátos történelmi útja, az addig alkalmazott, vagy éppen alkalmazni elmulasztott megoldás „folyamatfüggősége”. Egyetlen gombnyomással a számítógépen kivonják a rájuk bízott megtakarításokat. És ezzel először pénzügyi, majd politikai lavinát indíthatnak el. Ez fájdalmas is, de jó is. Hiszen éppen a globális kor követelményei miatt kényszerülnek rá egy-egy ország népboldogítói, hogy valóban hazájuk felemelkedését, a népük javát szolgálják és ne önmaguk örökös hatalmára, öröklétükre tékozzolják el a választói jövedelmeket.

- A harmadik lényeges nézetkülönbség közöttünk és alapos recenzióink; Szakolczai György között a változások megindításáért és azok mélységéért, radikalizmusáért való kormányzati felelősségről alkotott felfogásunkban van. Ő megérti, sőt helyesli a politikusok óvatosságát, a lassú előrehaladást, a konszenzus megteremtése érdekében hozott időáldozatot. Mi viszont nem azt látjuk, hogy a szükséges gazdaságpolitikai beavatkozásokat és a magatartásváltásra ösztönző, kényszerítő reformokat a társadalmi konszenzus megszerzése, a meggyőzés érdekében tolják ki a kormányzó politikai erők. Mi a „fontolva haladókat” Pató Pál uraknak látjuk, akik az „ej, ráérünk arra még” ősi jelszavát követik. Mi úgy látjuk, hogy a politikusok sokszor csak arra törekcsenek, hogy ne az ő ciklusidejük alatt kelljen szembenézni a szükséges változásokkal. Ez nem magyar sajátosság, így volt ez Németországban és Nagy Britanniában, Luxemburgban, vagy Olaszországban. Nem véletlenül zártuk könyvünk előszavát a luxemburgi miniszterelnök, az Európai Unió pénzügyminiszteri tanácsának elnöke Jean-Claude Juncker szavaival: „*Mindannyian tudjuk, hogy mit kellene tennünk. Csak azt nem tudjuk, hogyan, miként fognak minket újraválasztani, ha már megtettük, amit kell.*” Itt akár abba is hagyhatnánk a közöttünk meglévő vita kérdéseinek taglalását, de valójában a vita csak itt kezdődik.

1 Id. mű 492. o.

2 Ezt a kérdést részletesen tárgyaltuk néhány évvel ezelőtti írásunkban. Ld. Antal László – Csillag István – Mihályi Péter: „Magyarázzuk a globalizációt”, *Népszabadság*, 2000. aug. 12.

Kinek az ideje?

Szokolczi György elméleti tudás és hatalmas élettapasztalat alapján figyelmeztet arra, amire már Kornai János (2006) is felhívta a figyelmünket, hogy az általunk szorgalmazott változások kétfélék. Vannak olyanok, amelyek az államháztartás megroppant egyensúlyát egyszeri intézkedésekkel, a Kormány és a kormánytöbbség döntéseivel kell helyreállítani (adóemelések, zárolások, parametrikus kiadásmérséklés), és vannak, amelyek a közönség magatartásának a tartós megváltoztatását igénylik. Már a kiigazító intézkedésekhez is szükséges a közönség legalább csendes támogatása, de a magatartás megváltoztatását célzó reformokhoz meggyőzés és meggyőződés, egyszóval széleskörű társadalmi támogatás is szükséges. Szó nincs arról, hogy e megkülönböztetés jogosságát és a megkülönböztetés alapját képező társadalmi támogatottság szükségességét elutasítsanak. Amire könyvünkben rá akartunk mutatni a 18 hónapba besűrűsíthető változtatás- forgatókönyv és intézkedések leírásával éppen az, hogy legyen végre világos a közönség, a választók, a társadalom csoportjai előtt, hogyan illeszkednek egymáshoz az egyes lépések. Miért érdemes és szükséges ezeket lehetőleg összehangoltan és egymásra építve, egyeseket egyszerre megindítani és ezzel segíteni azt, hogy a rossz beidegződést (*path dependency*) felválthassa az új rendszerek kedvező hatása. Azt nem gondoljuk, hogy a 18 hónap arra is elegendő, hogy változtatások eredménye is megmutatkozzon. Azt hisszük azonban, hogy tudatos előkészítés, világos vonalvezetés mellett a 2008-as költségvetés megszavazásával (azaz 2007 decemberében) éppen a választásokat követő kormányalakítás 18-ik hónapjában lezárul a jelentős változtatások ideje, hogy átadja a helyét a finomhangolásnak, illetve a választásokra való felkészülésnek.

Könyvünk megjelentetésekor 2006 áprilisában mi még „csak” 8%-ra tettük az államháztartás hiányát (a nyugdíjreform hatással együtt) és nem gondoltuk, hogy az adósságállomány 70% fölé kerül. Könyvünkből kiderül, hogy nem akartunk és ma sem akarunk „számháborúzni”, vagyis azzal időt vesztegetni, hogy megállapítsuk pontosan mekkora a hiány, az adósság. Fontosabbnak tekintettük, hogy a Kormány azonnal hozzálásson a hiány mérsékléséhez, az adóssághegy növekedésének a megállításához. Úgy véltük, hogy a teendőket – a megvalósítás, az előkészítés és a meggyőzés időigénye miatt – háromfelé kell csoportosítani. Az azonnali, majd a középtávú kiigazító lépésekkel a hiány növekedését meg lehet állítani, de ahhoz, hogy egészséges egyensúly felé haladjanak az események az államháztartás szinte minden területén szükség van a megszokott, normálisnak tekintett magatartások megváltoztatására. A kiigazítás megszorítás mellett reformok is kellenek. E három csoportba sorolható teendőket azért is lehet és kell 18 hónap alatt kidolgozni és bevezetni, mert ez részben tanulási folyamat. Az egymás után és egymás hatásaira építő javaslatok egyre gyorsabb ütemben állhatnak össze intézkedésekké, törvényekké. Egyre jobban válik az egyes intézkedésekből világossá, hogyan lehet az egyensúlyt tartóssá, a gazdasági növekedést fenntarthatóvá és kellően robusztussá tenni, hogyan lehet a változásokkal azonosulni.

Alakosság is nagyjából ennyi ideig képes elfogadni és magáévá tenni a változtatások keresztülvitelét, képes alkalmazkodni a bevezetett reformokhoz, túrni azok gyermekbetegségeit. Ezek a következtetések a magyar reformtapasztalatokra épülnek, az ebben való folyamatoságot mi is adottságnak, ha tetszik kellő alapnak tekintjük. Abból indultunk ki, hogy a változtatások elindításával késlekedő, azokat meg sem hirdető Kormány valamennyiünk

idejét lopja. Nem csak arról van szó, hogy mai viszonylagos jólétünk ára a gyermekeinkre, unokáinkra hagyott hatalmas adósság, hanem a fejlett országokhoz történő felzárkózás egyre hosszabb időszükséglete is. A felzárkózás idejét is gyermekeinktől és unokáinktól lopjuk el, amikor csöpögtetve adagoljuk a szükséges intézkedéseket.

Ha leltárt készítünk, nem lehetnénk javaslataink megvalósulási ütemével és mélységével elégedettek. Nem látszik még, hogy sikerült akár csak az államháztartás egyensúlyának helyreállítása alapjait tartóssá tenni. Alig beszélhetünk arról, hogy a megtakarítások ösztönzöttsége vált volna a nyugdíj, az egészségügy, az oktatás finanszírozásának az alapjává. Ezek hiányában pedig nincs remény arra, hogy a jövedelmek meglódult állami újraelosztása is csillapítható lenne, ami helyet hagy a felzárkózáshoz szükséges beruházások forrásai keletkezésének.

Az 1. táblázatban vetettük össze eredeti javaslatainkat és azok megvalósulását.

1. táblázat: Javaslataink és megvalósulásuk

	MEGVALÓSULÁS	MIÉRT TÖRTÉNT?
Azonnali javaslatok		
Euró bevezetés 2010-es dátumának megerősítése	Nem	A kormány a céldátumot nem tekinti prioritásnak
2006-os költségvetés kiigazítása (központi költségvetés + tb.- kasszák)	Igen	
Költségvetési Tanács létrehozása	Nem	Pár hónapig működött a Konvergencia Tanács
Közép- és hosszú távú javaslatok		
Áttérés a szektorsemleges adózásra	Nem	
Önkormányzati reform (kis térségek szerepének növelése)	A kormány megpróbálta	Az ellenzék nélkül nincs 2/3-os többség.
Iparüzési adó kiváltása	Nem	Az EU tiltás nem egyértelmű
Ingatlanadó bevezetése	Nem	Halasztás 2009-ig?
PPP finanszírozás átalakítása	Igen	Elvi vita nem volt, de megtörtént
Társadalombiztosítás reformja		
Bérek, keresetek és nyugdíjak felbruttósítása	Nem	A Kormány nem tekinti prioritásnak
Egészségügy		
Egyéni számlavezetés	Igen	Az OEP a folyamat élére állt
Egészségügyi bérlet	Nem	Feltételezte volna a 13. havi nyugdíj átalakítását

	MEGVALÓSULÁS	MIÉRT TÖRTÉNT?
Rokkantsági terhek rendezése	Igen	Az E. Alap tehermentesítése megtörtént.
OEP költségvetés kiszámíthatóságának garantálása	Nem	Nem került az ügy napirendre
Taj-kártya rendszer szigorítása	Igen	Az OEP a folyamat élére állt
Szolgáltatási csomag pontosabb definiálása	Igen	
Magánorvosi számlák befogadása az OEP által	Nem	Nem került napirendre
Több-biztosítós rendszer bevezetéséhez szükséges jogszabályok megalkotása 2006-ban.	Elkezdődött, de késéssel	A Felügyelet létrehozásáról az Ogy. döntött
Gyógyszer-támogatás és forgalmazás újra szabályozása	Igen	A törvényt az Ogy. elfogadta
Egészségügyi szolgáltató intézmények minőségi rangsorolása	Nem	Nem került napirendre
Kórházak auditálása	Igen	A törvényt az Ogy. elfogadta
Roma egészségügyi program	Nem	Nem került napirendre
NYUGDÍJ		
Egyéni számlavezetés	Igen	Az I. pillér átalakítása későbbre halasztva
Korhatás emelés	Igen, de nem eléggé	
Korkedvezményes nyugdíjazás szigorítása	Igen, de nem eléggé	
Minden szolgálati idő beszámítása	Igen	A korkedvezményes nyugdíjba vonulás átalakítása kapcsán
Rokkantság problémájának kezelése	Nem	Csak költségvetés-technikai átrendezés történt
Privatizáció lezárása	Nem	Nem került napirendre
Oktatásfinanszírozás átrendezése	Részben	Egyetemi tandíj ügyben döntés született, de a közoktatás megerősítéséről nem.

Két fő baj van: a műtét folyamatossá, az irány változóvá vált. A kormány nagy szavak köntösébe burkolt józan paraszti ésszel is belátható intézkedéseket (pl. az importált gáz árának érvényesítése nem lehet reform), ugyanakkor fontos lépéseket, mint a korengedményes nyugdíjazás radikális visszaszorítását szándékosan elbagatellizált. Azzal, hogy a kormányzó pártok a szükséges változás hatása alól továbbra is mentesíteni szeretnék a választói bázis

többségét (pl. nyugdíjasokat), a közteherviselés elkerülhetetlen reformjának lépései és ezen lépéseknek az igazságérzetre gyakorolt hatásai elenyésznek. Még a reformpárti közvélemény szemében is zűr-zavarosnak, kiszámíthatatlannak tűnnek az egyébként ésszerű lépések is (pl. vizitdíj).

A könyv megjelenése óta eltelt idő bizonyította, hogy gondolatmenetünk részben téves feltételezésre épült. Mi azt gondoltuk, hogy a piacok türelme véges, igen hamar lejár. Jóllehet a kormány első intézkedései a választás második fordulója (április 23.) után csak jó két hónappal születtek meg, a forint még sem omlott össze. A régi-új miniszterelnök hazardírozó stratégiája bejött. Úgy tűnik, hogy a piacok engedékenyebbek, mint az elméleti megfontolások alapján várható volt. A piacok türelmesek, mert látják merre tart a kormány hajója. A haladás sebessége nem aggasztja őket különösebben, mert a magasan tartott kamatszint kényelmes profit-lehetőséget biztosít számukra.

De ettől még nem gondoljuk, hogy az áprilisban megfogalmazott javaslatunk, és legfőképpen a 18 hónapra szabott határidő elhibázott lett volna. Továbbra is úgy véljük, a stabilizáció és a reform végrehajtása nem húzható tetszés szerint. Előbb-utóbb el fog szakadni a rétes tészta. Ha nem a pénzpiacok türelme, akkor a kormánypárti képviselők támogató szavazatai fognak erodálódni. Ha még az is kitart, akkor pedig a közvélemény elfáradása, a politikai közhangulat romlása fog idő előtt véget vetni a stabilizációs erőfeszítéseknek, a reformnak. Ha pedig valami nincs befejezve, akkor hozzá kell kezdeni újra- és újra. Ez vagy politikai lesüllyedéshez (weimarizálódás), vagy gazdasági lesüllyedéshez (ld. Jugoszlávia) vezet. Márpedig az emberek nem örökös reformokat, politikai bábjátékot, hanem nyugodt és kiszámítható életet, tervezhető felemelkedést akarnak.

Szemünk fénye: az adófizetők pénze?

A könyvünkben bemutatott javaslatok jó része azt célozza, hogy az állam az adófizetőktől minél kisebb arányban központosított jövedelmekből finanszírozza a közösségi szolgáltatások pénzsükségletét. A mainál jóval alacsonyabb újraelosztás, és a maihoz képest csökkenő jövedelemcentralizáció más viszonyt alakít ki az adófizetői pénz felhasználása és az ezekről hozott politikai döntések között. Az újraelosztás terjedelme mérséklésének kettős következménye lehet. A szolgáltatások minőségét és valamennyiünk általi hozzáférést végre értéknek tekinthetjük és természetesnek fogadjuk el, hogy a teherviselőképességünk arányában kell a szolgáltatások pénzügyi forrásait megteremtenünk. Nőhet az adótudatosság, az értékelvőség, és az államháztartás átláthatósága. Ettől ma még messze vagyunk.

A lakosságot ma a legkevésbé sem izgatja az államháztartás átláthatósága. Ez is nagy baj. Nem csak azért, mert éppen az átláthatóságot mérséklő költségvetési trükkök (pl. az autópályák építésére már kifizetett összegek utólag *Public-Private-Partnership*-nek történő beállítása) nyomán a Kormány saját magát csapta be, amikor a valóságnál kisebbnek mutatta a deficitet, de az ilyen trükközés – pláne ha kiderül – rettenetesen sokat árt hazánk államháztartási állapotának nemzetközi megítélése tekintetében is. Jellemző a helyzetünkre, hogy Magyarországra nem is terjed ki az *Open Budget Initiative* elnevezésű nemzetközi kutatási projekt, amely 59 ország költségvetését vizsgálja a transzparencia szempontjából. A 2006. évi listán

egyébként Franciaország kapta meg az első helyet, de előkelő helyezést ért el Szlovénia, Lengyelország és Csehország is. A "futottak még" kategóriában találunk még 10 további poszt-szocialista országokat – például – Oroszországot és Vietnámot is. Egyszóval, szégyen, hogy Magyarország nem működik közre egy ilyen fontos, presztízis értékű kutatásban, amelyet legutóbb a londoni *Economist* is átvett.¹

A recenzió szerzője kétségbe vonta a maastrichti kritériumok közgazdasági megalapozottságát, még inkább azok alkalmazhatóságát olyan felzárkózási periódusban lévő országokra, mint amilyen hazánk. Ezzel a véleményével nem áll egyedül, sok más kitűnő magyar gazdaságpolitikus ugyanezt mondja. Abban nincs vitánk, hogy a több mint egy évtizede megállapodásban kialakított kritériumok inkább önkényesek, mint tudományosan bizonyítottak. Különösen nehézkes az inflációs kritérium alkalmazása a reálkonvergenciát megteremteni akaró, de a Balassa-Samuelson hatás miatt valóban tehetetlen átalakuló országokban. Mégis meg kell jegyeznünk, hogy az inflációs kritérium alkalmazásán kívül a többi kritérium már eddig is betarthatónak bizonyult, mind a nagy EU-államokban, mind a most csatlakozó kisebbekben. Mi több, ahol ezeket a kritériumokat teljesítik, ott a növekedés üteme is jóval gyorsabb, mint hazánkban (2. táblázat).

Akárhogyan is kerülgetjük a forró kását, ki kell mondanunk, nem csak a pénzügyi stabilitást, de a gyors gazdasági növekedést is veszélyezteti a fegyelmezetlen és átláthatatlan költségvetési politika. Ebből a szempontból nincs különbség a maastrichti kritériumokat maguknak kitaláló fejlettebb országok pénzügyi kockázatai és a felzárkózó országok pénzügyi kockázatai között. A globális piacoknak ez a legfőbb üzenete. Eddig sokan hitték, mondták és tanították, hogy a nemzethatárokon belül minden Kormány azt tehet polgárai pénzével, mint amit jónak lát. Eza „régilemez” vált semmivé, a globális pénzpiacok korában. A jó pénz kiszorítja a rosszat, az adófizetőik pénzét nem becsülő kormányok pénzügyi válságba sodródnak bármivel is indokolják a költségek. A fegyelmezett és az adófizetőkkel szembeni felelősséget mutató kormányok pénzügypolitikája „egysíkú” ugyan, sokszor tudománytalan, de nemzetközileg csak ez az egy elfogadott. A nemzetközi klub szabályai pedig csak a fegyelmezettséget díjazza.

Könyvünk angol nyelvű kiadásához² készített előszavában Josef C. Brada, a neves gazdasági-rendszer-kutató és Kelet-Európa jó ismerője írja: „Ha lenne az országoknak személyiségük, akkor Magyarország lenne az a tékozló rokon, akinek gazdasági tudományos fokozattal és bőséges Wall Street-munkatapasztalattal a háta mögött – ellentmondva saját jellemének – képesnek kellene lennie, hogy saját pénzügyeit nehézségek nélkül menedzselje.” Azt gondoljuk, hogy a hazánkat megértően szemlélők is pontosan tudják, hogy a szegényekkel való szolidaritásra hivatkozó kormányzati pénzszerzés, a pazarló jóléti rendszerek fenntartása mögött valójában a politikai osztály önmagával szemben túlságosan is megértő dzsentrivonásai vannak. Azé a dzsentrivé, akiről Mikszáth Kálmán annyit írt, aki inkább egyik váltóhamisításból a másikba, egyik gazdag hozománnyal kecsegtető házassági ajánlattól a másikig szédeleg, ahelyett, hogy intelligenciájával, érzékével és képességével helytállna magáért és gyerekeiért.

1 *The Economist*, 2006. okt. 28.

2 István Csillag – Péter Mihályi: „Last Chance” An Eighteen-Month Program for Stabilization and Reform in Hungary, *Eastern European Economics*, Vol. 44, No. 6. 2006. November–December, Foreword.

2. táblázat: A GDP növekedése és a költségvetési hiány aránya néhány országban

	GDP növekedés				Költségvetési hiány a GDP arányában				Költségvetési kiadás a GDP arányában				Elsődleges hiány GDP arányosan			
	2000	2004	2005	2006	2000	2004	2005	2006	2000	2004	2005	2006	2000	2004	2005	2006
Bulgária	5,4	5,6	5,5	6,0	-0,5	1,9	3,1	3,3	n.a.	38,0**	38,7**	37,3	3,6	3,7	4,8	4,7
Észtország	10,8	8,1	10,5	10,9	-0,2	2,3	2,3	2,5	36,5	34,2	33,2	32,3	-0,3	2,5	2,5	2,7
Magyarország	5,2	4,9	4,2	4,0	-3,0	-5,3	-6,5	-10,1	46,5	48,8	49,9	51,7	2,6	-1,1	-2,6	-6,1
Lettország	6,9	8,6	10,2	11,0	-2,8	-0,9	0,1	-1,0	37,3	35,8	36,0	39,5	-1,8	-0,2	0,7	-0,4
Litvánia	4,1	7,3	7,6	7,8	-3,2	-1,5	-0,5	-1,0	39,1	33,3	33,6	34,0	-0,8	-0,5	0,3	-0,2
Románia	2,1	8,4	4,1	7,2	-4,6	-1,3	-0,4	-1,4	40,6	38,3	38,2	38,8	-0,7	0,0	0,5	-0,4
Szerbia-Montenegró	5,0	7,2	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.	n.a.

Forrás: Eurostat.

Meglehet, könyvünk mondanivalójához csak mellékletként csatolt számítások elképzelhetetlenül és végrehajthatatlanul nagy változást, irtózatosságot tartalmaznak. De ha egyszer lenne az államháztartásnak nemcsak folyó, hanem a vagyonszerkezetét is nyomon követni tudó számvitele is, akkor az is világossá válna, hogy legalább akkora vagyoni értéket veszítünk el, pazarolunk el, mint amekkora adósságmérséklés végrehajtását próbáltuk szemléltető számításainkkal a javaslat részévé tenni. Ha ezen az adósságmérséklésen átesnénk, akkor nem lenne szükség évről évre számviteli trükkökkel bekötni a hitelezők, a befektetők és legelsősorban is a magunk szeméért. Hiszen végső soron a kormány saját szeméért el „megbocsátóan” az egyedül rá váró munkák halmazát, amikor az autópálya-építési kiadásokat PPP-sítette, a nyugdíjreform miatti hiánytöbbletet, megtakarítási többletnek tüntette fel.

Nem a külföldi befektetők, elemzők követelményeinek akartunk megfelelni, amikor egy sor területen javasoltunk alapvető, takarékosra és felelősségre készítető, ösztönző új megoldásokat és reformokat, ezek eredményeképpen pedig az adóssághegy apasztását. Könyvünk megírásakor az az indulat vezetett, mint a stabilizációs műtét javaslatát 1989-ben megfogalmazó Kornai Jánost, akit akkor éppen e javaslata miatt mi magunk is bíráltunk. Pedig neki volt igaza. Indulatmentes, hideg fejjel elkészített terv és annak végrehajtása nélkül hazánk már régen csak Noszty Feri váltóhamisítóit juttatná a befektetők eszébe, nem azt a terepet, ahol érdemes befektetéseikkel kísérletezni. Lehet, hogy a melléklet számításai hibásak, és ezért sokat kell még tanulnunk. Egyet biztosan nem szeretnénk: kerülni saját gyerekeink és unokáink tekintetét, miért hagytuk, hogy így legyen. Ebben segít részt vevő bírálatával recenzióink is: Szakolczai György.¹

1 Szakolczai Gy. viszontválaszát ld. *Pénzügyi Szemle*, 2007. 1. sz. 170 - 176. o.

Négy év után

NÉPSZABADSÁG,
2010. április 23.

Négy éve, 2006. április 20-án, éppen egy héttel az országgyűlési választások második fordulója előtt jelent meg közös könyvünk (Kettős kötés, Globális Tudás Alapítvány), amelyben a valutaválsággal fenyegető helyzet megfordításához adtunk érveket és javaslatokat. Javaslatainkat megismételtük cikk formájában is, immár Bokros Lajossal és Bauer Tamással közösen („Utolsó esély”, Élet és Irodalom, április 28.).

Négy éve azt hittük, hogy Magyarország választópolgárai versenyre akarnak kelni a környező átalakuló országokkal: a románokkal, a lengyelekkel, a szlovákokkal. Azt hittük, hogy az összeomlással fenyegető valutaválság kényszere és a semmiből az élre tört Szlovákia kihívása megalapozza a magyar politikai elitben a fordulat elhatározásának és végrehajtásának az erejét. Tévedtünk. Az elmúlt négy év és most a parlamenti ciklust lezáró választás egyaránt azt mutatja, hogy a politikai elit és a közvélemény egymásra gyakorolt kölcsönhatása nyomán a közgondolkodás rosszabb pályára került, mint amit 2006-ban érzékelünk. Négy éve mindkét írásunkban azt állítottuk, hogy a stabilizációt célzó intézkedéscsomagnak össze kell kapcsolódnia a szerkezeti reformokkal is, mert csak így lehet az újra és újra fenntarthatatlan helyzeteket előidéző, bevésődött magatartásokkal szakítani, a gazdasági növekedést újraindítani. A stabilizáció és a reformok összekapcsolása nemcsak az összeomlás elkerülését lett volna hivatva szolgálni, hanem az euró 2010–11-es bevezetését is.

Úgy láttuk, hogy 10 évvel a Bokros Lajos névvel fémjelzett stabilizáció után hazánk pénzügyi helyzete újra olyan súlyos, hogy azonnali korrekciók nélkül nem kerülhető el a valutaválság, a forint árfolyamának drasztikus megrendülése, sőt a pénzügyi összeomlás sem. Az ikerdeficit: az államháztartás és a fizetési mérleg GDP-arányosan 8 százalékot meghaladó, egyidejű hiánya miatt forintválság, majd gazdasági visszaesés, a megtakarítások elinflálódása, százezres nagyságrendű munkahelyvesztés fog bekövetkezni. Igazunk is volt, meg tévedtünk is. Abból indultunk ki, hogy Magyarország csak magára számíthat, sok-sok évi felelőtlen gazdaságpolitika után nincs további külső segítség. Kiderült, hogy van. Minket igazolt viszont az idő mindabban, amit a közép- és hosszú távú tennivalókról írtunk: a felzárkózás lehetetlen alapvető reformok nélkül.

Magyarország nemcsak 2006-ot, de a 2008 őszen kirobbant nemzetközi pénzügyi válságot is tragédia nélkül úszta meg. Az történt, amire nem gondoltunk. Az ország stabilitásában alapvetően érdekeltek: a nagyhatalmak, az általuk irányított nemzetközi szervezetek (Világbank, IMF, EU) és a magyar bankok külföldi anyái –kerül, amibe kerül alapon – korábban soha nem remélt, gigantikus méretű hitelcsomaggal és a magyar bankok tőkepótlásával életmentő infúziót adtak a nagybeteg magyar gazdaságnak. A pár nap alatt megszavazott, hitelbe kapott 20 milliárd euró háromszor annyi, mint az a 6,3 milliárd, amit 1989 és 2007 között a magyar vállalatok privatizációja devizabevétel formájában összesen eredményezett!

Ezt követően az önmagát kéthetente felülbíráló és csak lépésenként, muszájból hátráló Gyurcsány-kormány helyett egy „válságkormányra” volt szükség, mert csak ez a váltás tette hitelességi szempontból, utólag igazolhatóvá a gyors segítségnyújtást. Fontos, hogy értsük:

nem a válságkormány politikája állította helyre a forint iránti bizalmat, hanem a forint megvédelése érdekében fellépő gazdasági erők kényszerítették ki a kormányváltást!

Utólag érthető, hogy miért tették. A magyar állampapírok jelentős része, vagyis a magyar állam adósságának a fele külföldi nyugdíjalapok, bankok kötvényalapjainak a birtokában van. Az államadósság másik felét közvetlenül, de még inkább közvetett módon – a magyar bankrendszeren keresztül – magyar állampolgárok birtokolják. Sem a külföldi, sem a belföldi befektetők nem voltak abban érdekeltek, hogy forintválság alakuljon ki, s még kevésbé abban, hogy az esetleg elmélyüljön, eszkalálódjon. Tartósan 300 forint feletti eurókurzusnál a külföldi alapkezelőknek gyorsan meg kell szabadulniuk az értékét vesztő portfólióelemektől – részvényektől, kötvényektől –, ami nemhogy megállítaná a zuhanást, hanem csak növeli a bajt.

Hasonló a helyzet minden olyan bankkal, amelyik magyar cég működését, vagy magyar ingatlanvásárló vásárlását finanszírozta kölcsönével. Minél jobban veszít értékéből a forint, annál kisebb a valószínűsége annak, hogy a külföldi bank magyar adósa képes lesz időben és az előre rögzítetteknek megfelelően fizetni, azaz a kölcsön „bukott hitellé” válik, aminek ellensúlyozására céltartalékot kell képezni, vagy biztosítást kell kötni. Vagyis újabb és újabb pénzt kell a már elveszni látszó pénz után dobni. Érdeke volt a magyar felső- és középosztálynak is visszanyomni az euró árfolyamát a 260-280 forintos sávba, hiszen ők – és nem a szegények – vették fel a sok százmilliárd forintnyi devizahitelt. Érthető, hogy ez a privilegiált társadalmi réteg nagyjában-egészében meg is van elégedve a Bajnai–Oszkó kormány teljesítményével, még ha nem is látja a gazdasági növekedés újra indulásának a reményét.

2006 tavaszán mi azt gondoltuk, hogy az államháztartás év végi hiánya a kormány prognózisánál legalább 2-3 százalékponttal lesz nagyobb, vagyis 5-6 % helyett 8 % körül lesz. Abból indultunk ki, hogy az autópálya-építés költségeit nem lehet – utólag PPP-sítve – „kihajózni”, ami 1-1,5 százalékot jelent, és a választás előtti „terven felüli” kiköltekezés is eléri majd a GDP 1 százalékát. Álmunkban sem gondoltuk, hogy a hiány nemcsak eléri, de intézkedések nélkül még meg is haladta volna a GDP 10 százalékát. Bár biztosak voltunk a nyugati konjunktúra lanyhulásában, olyan súlyos recessziót nem feltételeztünk, amire hatvan éve nem volt példa. Így a külső körülmények romlása miatt az általunk javasoltnál keményebb és nem csupán 18 hónapig tartó restrikciónak volt szükség. Nem volt elég – mint ahogy javasoltuk – a költségvetési kiadások befagyasztása, az inflációs kiadásnövelési automatizmusok (pl. nyugdíjemelés) megállítása, a költségvetési szerveknél létszámfelvételi tilalom, vagy béremelési stop bevezetése, a tartalékok felhasználásának a megtiltása, a költségvetési beruházási kiadások helyett PPP-beruházások szorgalmazása és szerény mértékű adóemelés. Végül hozzá kellett nyúlni a 13. havi bérhez és nyugdíjhoz, valamint a családi pótlékhoz is, és drasztikus adóemelés is kellett.

A négy év alatt végrehajtott – lényegében folyamatos – megszorító politika ahhoz ugyan elég volt, hogy az államháztartás 10 százalékot meghaladó hiányát 4 % körüli szintre mérsékelje, de ahhoz éppen a választott lépések szerkezete és a monetáris politikával való összhang hiánya miatt kevés volt, hogy a növekedést fenntartható pályára terelje. Sőt, a növekedés elmaradásáért a stabilizációs csomag szerkezete (inkább adóemelés, mint kiadáscsökkentés), és az importkeresletet erősítő „erős forint” politikája is felelős. Ami a javaslatainkból túlmutatott a stabilizáción, abból még kevesebb valósult meg. Hiába írtuk könyvünkben, hogy a stabilizációval összekapcsolva a közteherviselés egész rendszerét is át kell alakítani,

hogy szektorsemleges legyen, vagyis egyforma kulccsal terhelje az alkalmazotti béreket és a profitot. Hiába gondoltuk úgy, hogy az adórendszert a többletteljesítményt büntető progresszív és az ahhoz kapcsolt társadalombiztosítási járulékok helyett széles bázisú és „majdnem” egykulcsos adókkal, illetve fix egészszbiztosítási befizetésekkel kell felváltani.

Hiába indult el – igaz, nem eléggé összehangoltan és nem a leghatásosabb, a lépések logikáját és a társadalom elvárásait leginkább követő sorrendben az egészségügy finanszírozásának átalakítása, a késve, félszívvel megtett, ezért zavaros első lépések után nemcsak elakadt, hanem vissza is fordult a reform szekere. Hiába hivatkoztak a reform képviselői arra, hogy szinte mindegyik visegrádi országban mélyreható reformokat vezettek be az egészségügy finanszírozásában a biztosítók megjelenésétől a vizitdíjig, a gyógyszerár növekedését fékező mechanizmusok bevezetésétől a kórházak üzemszerű működtetéséig. Hiába javasoltuk azt is, hogy a felsőoktatás állami forrásaiból jelentős összeget csoportosítsanak át a közoktatásba, a tandíj lagymatagon felvállalt bevezetésén túl szinte semmi sem történt. Hiába javasoltuk a privatizáció újabb hullámának a beindítását és a földpiac liberalizációját. Azt gondoltuk, hogy mind a privatizáció, mind a földpiac megnyitása segíti a hazai megtakarítások fellendülését, segíti, hogy beruházási hullám induljon el a fogyasztással szemben. Ebből sem lett semmi.

Azt gondoltuk, hogy a hitelből, állami jövedelempolitikai eszközökkel finanszírozott – ezért fenntarthatatlan – fogyasztás ösztönzése helyett a magánberuházások kapnak majd teret, amivel a hallatlanul alacsony szintre zuhant beruházási ráta is erősödik, és ez a gazdasági növekedést újraindíthatja a stabilizáció után. Úgy gondoltuk, hogy az állami szubvenciók (pl. a lakossági gázártámogatás) mérséklése a gazdasági szereplőket értelmesebb felhasználási arányok felé tereli, az üzleti szervezetekre rakott terhek pedig ezáltal valamelyest enyhülhetnek. Ebből is kevés valósult meg.

Könyvünkben a költségvetési kiadások intézményes megfélemezésére is elkészült időben a kidolgozott recept, akár a költségvetési kiadások növelését megakadályozó költségvetési plafon, akár a Költségvetési Tanács intézményét illetően, mégiscsak a legvégső utáni pillanatban, 2009 végén jelentek meg nevükben hasonló, de a mechanizmusokat csak kevésbé átalakító intézmények.

Úgy gondoltuk, hogy az euró bevezetése mint nemzeti cél akár összekötheti egymással a kormányzó koalíció és az ellenzék politikusait annyira, hogy felfüggeszék a populista ígéretést. Azt is feltételeztük, hogy az általunk javasolt 18 hónapra legalább a kormánykoalíciótól elvárható a világos érvelés, a tények tisztelete és az egyszerű, tiszta beszéd. De kiderült, hogy a stabilizációs csomag kidolgozásakor, elemeinek összeállításakor sem tudott a kormány kilépni a kampány üzemmódból, a populizmusból. Igaz, ebben tevékeny szerepet játszott ellenzék is.

Elmaradt az őszinte és nyilvános szembenézés a pénzügyi helyzettel, az ahhoz vezető úttal és a teendőkkal, s a később nyilvánosságra került őszödi beszéddel éppen a fordítottját érte el a kormány, mint amire neki és az országnak szüksége lett volna. Könyvünk címében a „kettős kötés” kifejezés nemcsak a stabilizáció és a szerkezeti reformok összekapcsolására utalt, hanem arra is, hogy a szocialisták és a liberálisok ezért és erre kötnek szövetséget. Ebben is tévedtünk. Ahogy a Micimackóban Füles fogalmaz: „Sokféle népek vannak. Egyik nem akar, a másik nem tud.”

A könyvünk megjelenése óta eltelt négy év arról győzött meg, hogy a döntéshozók a – populizmussal takargatott (bárhogy nevezett) – megszorításokat még csak hajlandók bevezetni ideig-óráig, de a szocializmusból máig itt maradt intézmények, jogszabályok, ellátó- és érdekeltégi rendszerek átalakítására egyelőre nincs remény. Úgy tűnik, továbbra is meghatározó tényezője a magyar gazdaságpolitikának a politikusok tenyeréből etetett középosztálybeli választó, az állam (értsd: az adófizetők) pénzéből nekik vásárolt jólét. Legfeljebb az „etetés” folyamatos növelése áll le egy pillanatra, amíg a hitelből vásárolt jólétet finanszírozó hitelezők szemét egy-egy újabb stabilizációs programmal kiszúrjuk. Hogy magunkkal, de még inkább gyermekeinkkel és unokáinkkal szúrjunk ki.

A túlzott deficit eljárás két tanulsága

www.portfolio.hu
2013. június 30.

Mint az általános iskolában a notórius rossz gyereket, hosszú várakoztatás után a múlt héten Magyarországot kiengedték a sarokból. Az Európai Unió nem engedett az elveiből. Igaz, az elmúlt 9 év során más országok is ott voltak velünk a sarokban, sőt, egyesek még most is ott állnak, de addig bennünket is ott tartottak, amíg nem vittük le a deficitet 3% alá. Egyetlen más ország sem töltött annyi évet a sarokban, mint mi. Az EU-t nem hatotta meg sem a politikai következmények miatti könyörgés (2004-2009), sem a 2/3-os parlamenti felhatalmazásra való hivatkozás (2010 ősz), és az az elvi kritika sem, amelyet több magyar szakértő a négy maastrichti kritérium értelmetlenségéről, ad hoc jellegéről számos befolyásos fórumon előadott. Brüsszel egy számhoz ragaszkodott, de ahhoz kőkeményen. És persze nemcsak az EU volt kemény, hanem szigorú ítéletet mondtak a magyar eszközök aktuális értékéről a piacok és a független minősítő intézetek is.

Szükségtelenül drága árat fizettünk a halogatásért

2006 tavaszán közösen írt könyvünkben¹ amellezt érveltünk, hogy másfél év alatt lehetséges és kívánatos is egy kb. 1000 milliárd forintos kiigazítást végrehajtani, melyen fedezetét 2/3 részben a fiskális, 1/3 részben a privatizációs politika biztosította volna. Ezzel 2007 végére lement volna a deficit 2,7%-ra 2010-re pedig – a strukturális reformok hatására – az államháztartás kiadási szintje a GDP 60%-áról 50% alá esett volna. Barátaink, kollégáink és potenciális szövetségeseink többsége mindezt lehetetlennel határos, elvileg is elhibázott doktrinerségnek minősítette. Most nem a politikai (értsd: választáspolitikai) érveket idézzük vissza, azokra eleve számítottunk. Idéztük is Jean-Claude Juncker híres szavait: „Mindannyian tudjuk, hogy mit kellene tennünk. Csak azt nem tudjuk, hogy miként fognak minket újrapasztani, ha már megtettük, amit kell.”

Különböző gazdaságpolitikai irányzatokhoz tartozó, vitathatatlanul profi kollégáink az általunk javasolt ütemet és a durva becsléseken alapuló mértékeket tartották rossznak. Úgy érveltek, hogy a gyors kiigazítás olyan mértékben vetné vissza a növekedést, hogy végeredményben az általunk kitűzött kettős cél, a kettős deficit megszüntetése, nem lenne elérhető. Pedig nemcsak mi mondtuk, amit mondtunk. Fiatalon elhunyt kollégánk, Gáspár Pál, már 2004-ben is hozzánk hasonló módon a konjunktúra élénkítő hatással járó, sikeres fiskális megszorítások példájára (Dánia, Litvánia) és elméleti irodalmára hivatkozott. Antal Judit, ugyancsak 2006-ban publikált MNB-s tanulmánya is azt hangsúlyozta, hogy ha a piacok kényszerítik ki a fiskális korrekciót, az sokkal fájdalmasabb lesz, mintha a kormány tenné meg időben a szükséges lépéseket. Nagyjából ugyanígy érvelt a CEMI kutatóközössége is az általuk publikált 140 oldalas kvázi-kormányprogramban.

„A gyávaság forrása, hogy az emberek nem tudják elképzelni a rossznál még rosszabbat” – talán ezzel az Örökény Istvántól származó egyperces novella-részlettel lehet legjobban jellemezni

¹ Cs. I. – M. P.: *Kettős kötés – A stabilizáció és a reformok 18 hónapja.*

a 2006-os helyzetet. Ha nem is pontosan úgy, ahogy jósltuk, de a „nem-fog-fájni” mérték szerint kalibrált stabilizáció végül pénzügyi zűrzavarhoz majdnem összeomláshoz vezetett. Az általunk megjelölt időpontban, 2008-ban az összeomlás a forint egyszeri, de nagyarányú leértékelését okozta, aminek nyomán ismét felszökött az infláció. Ezt előre láttuk. Ha nem segített volna gyorsan rajtunk az IMF-EU hitel, akkor a magyar pénzügyi és vállalati szférában kő kövön nem maradt volna. A 2006 óta eltelt hét esztendő bebizonyította tehát, hogy a lassú stabilizáció is jelentős társadalmi megrázkódtatásokkal jár, ám ugyanakkor lehetlenné teszi a szükséges strukturális reformok végrehajtását. Sőt, mint az elmúlt három év mutatja, a tudatosan felerősített, megszorítás-ellenes politikai retorika szükségszerűen vitte rá a kormányt arra, hogy a 90-es évek sikeres reformjait is több-kevesebb mértékig visszafordítsa (ld. privatizáció, nyugdíj-reform, egészségügyi reform, költségvetési felelősségi rendszer). Végül is megcselekedtük, amit Brüsszel megkövetelt, de ezért indokolatlanul nagy növekedési árat fizettünk, és félő, hogy még fogunk is fizetni a következő években. Ma is meg vagyunk győződve arról, hogy az általunk javasolt, másfél éves stabilizációs műtét kevesebb fájdalommal és jobb növekedési eredménnyel járt volna.

Új euró stratégiára van szükség

2006-os könyvünkben – de később más fórumokon is – még azt az álláspontot képviseltük, hogy az euró övezethez való csatlakozást kell a kormányzati gazdaságpolitika célkeresztjébe állítani, és minden egyéb kérdést ennek a célnak a teljesülése szempontjából kell megítélni. Két megfontolás vezérelt bennünket. Egyfelől úgy véltük, hogy a mindenkori magyar kormányoknak szükségük van egy ilyen „külső” célra, mert különben mindig hajlamosak lesznek rövidtávú, napi érdekek mentén fellazítani a fiskális és/vagy monetáris fegyelmet. Másfelől azt feltételeztük, hogy az euró bevezetése, mint társadalmi ígéret, a közvélemény, a választók számára is vonzó cél, amelynek elérése érdekében inkább hajlandóak elviselni a stabilizáció és a reformok elkerülhetetlen negatív mellékhatásait.

Ma úgy látjuk, hogy nem volt igazunk. Egyfelől éppen a túlzott deficit-eljárás kilenc éves folyamata bizonyította, hogy ez is elegendő fegyelmező erővel bír, nincs szükség az euró bevezetéséhez kapcsolódó még szigorúbb feltételek kitűzésére. Ma, 2013-ban reálisan lehet azzal számolni, hogy belpolitikai okok miatt – ha nem akar lenullázódni a következő választásokon – a következő 4-5 évben egyetlen magyar kormány sem engedhet meg magának olyan gazdaságpolitikát, melynek nyomán ismét beindul az ország ellen az EDP-eljárás. Az is kiderült, hogy az euróra való áttérés nem vált közügyggyé, az emberek túlnyomó többségét ezzel a céllal nem lehetett lelkesíteni. Még az az egyébként nyilvánvaló, különösebb bizonyítást nem is igénylő érvelés sem ment át a köztudatba, hogy a deviza-hitelek veszteségének legfőbb oka éppen az, hogy a magyar állam nem teljesítette korábbi, az egymást követő konvergencia-programokban lefektetett ígéreteit. Ha ugyanis az eredeti ígérek szerint – mondjuk 2010-ben – áttértünk volna a közös európai valutára, akkor mindazok, akik 2005–2007 között vettek fel 20 éves devizahitelt, valójában a futamidő $\frac{3}{4}$ részében fedezett pozícióból tudtak volna törleszteni. Vagyis nem a bankok, nem a szabályozó hatóságok, hanem a kormány hagyta cserben a devizahiteleket.

2006 óta megváltozott az Eurózóna helyzete is. Az európai szuverén adósságválság napvilágra hozta a konstrukciós hibákat, és az is bebizonyosodott, hogy a kisméretű gazdaságok (Görögország, Írország stb.) pénzügyi instabilitása is képes megingatni a közös valutába vetett piaci bizalmat. Erre a lehetőségre korábban senki sem gondolt. 2013-ban tehát egészen másképpen viszonyulnak az európai fővárosokban a magyar euró-csatlakozáshoz, mint azt 2006-ban gondolni lehetett. Még ha Magyarország képes is lenne következő négy évben teljesíteni az ún. nominális konvergencia-kritériumokat (hiány, infláció, kamat, adósságállomány), akkor sem vennének fel minket 2017-2018-ban az euró övezetbe, mert azt vetnék a szemünkre, hogy a reál konvergencia terén milyen rosszul teljesítünk. Ezért felelőtlenség lenne ezt beígérni a 2014-es választásokon.

Véleményünk szerint ebben az új helyzetben olyan alternatívát lenne célszerű felkínálni a magyar gazdaság szereplőinek – konkrétan a vállalatoknak és a munkavállalóknak –, ami lehetővé teszi az euróra való átállás felgyorsítását. Két jogszabályi változásnak lenne nagy jelentősége. Egyfelől meg kellene engedni, hogy közös megegyezés esetén magyar vállalatok euróban is fizethessenek munkabért a dolgozóknak, másfelől a Magyar Államnak is engedélyezni kellene, hogy a vállalatok az adókat és a közterheket euróban teljesítsék. A magyar gazdaság – mint az köztudott – ma is igen jelentős mértékben euróizált, a vállalati hitelek és a vállalkozói elszámolások jelentős hányada már régen euróban történik. Egyes piacokon – például az ingatlanpiacon – az árak és a bérleti díjak euróban vannak nyilvántartva. Jelentős arányban devizában finanszírozza magát az állam is. Ezt a folyamatot visszafordítani nem lehet. Ha nem akarunk egyhelyben cövekelni, ismét előre kell menekülni.

GLOBALIZÁCIÓ

Magyarázzuk a globalizáció (Vita indító)

NÉPSZABADSÁG,
2000. augusztus 12.
Társszerző: Antal László

Nagyjából egy évtizede barátkozunk a „globalizációként” jellemzett jelenségcsoporttal, de nem mindig ugyanazt a kifejezést használjuk.¹ Divattá vált „információs társadalomról”, „telekommunikációs forradalomról” vagy „tudásalapú gazdaságról” beszélni. A politikai-politikológiai elemzések a gazdasági és politikai liberalizmus uralmáról beszélnek. Az amerikai gazdaság rekordidejű, kilencedik éve tartó fellendülése a közgazdasági elméletben megalakította a „*new economy*” fogalmát. Ezek a kategóriák egytől egyig arra utalnak, hogy a jelen már egy ugyan nem előzmények nélküli, de mégis minőségileg új korszak kezdetét jelenti, amelyet a korábitól eltérő logika és ezt kifejező szabály-együttes jellemez. A felsorolt fogalmak rokon, sőt egymást nagyban átfedő jelenségcsoportokat jelölnek, de nem ekvivalensek. Az elnevezésbeli különbségek egyrészt arra utalnak, hogy használói miben látják a most érlelődő ugrásszerű változások lényegét: az információs technológia rohamos fejlődésében, a képzést humántőke-befektetésként kezelő gondolkodásmód elterjedésében vagy éppen a világgazdaság dinamikusan fejlődni képes – egyre növekvő – részének konvergenciájában.

Másfelől nyilvánvaló a szinonimaként is használt fogalmak eltérő értéktartalma, politikai-társadalmi mozgósító ereje. Ma Magyarországon nincs olyan politikai csoportosulás, amely zászlajára tűzné a tudásalapú gazdaság elleni harcot, a telekommunikációs forradalommal sincs senkinek sem baja, a globalizáció és a liberalizmus ellen azonban sokan, nagyon sokan berzenkednek.

Totális részek

Hogy ez miért van így, azt nem nehéz megválaszolni. A globalizáció totális jelenség, a társadalmi újratermelés minden lényeges részterületére – gazdaságra, kultúrára, politikára, tudományra, oktatásra, fogyasztási szokásokra – kiterjed. A világ fejlettebb része és a hozzájuk felzárkózni kívánó országok közös, liberális értékrendet képviselnek: parlamentáris demokrácia, emberi jogok és minden termelési tényező korlátlan áramlása. Ebből következik azután az eszmék szabad áramlása, a különböző kultúrák akadálytalan egymásra hatása, a versenyt nehezítő vagy torzító tényezők (vámok, adózásbeli jelentős különbségek, mono-

¹ A cikk megjelent a *GAZDASÁG*, 2000. évi 2. számában is.

poljogok stb.) leépítése. A globalizáció elsöpri az országhatárokat, megköveteli az egyenlő versenyfeltételeket, a bel- vagy külföldi tulajdonban lévő vállalkozások minden tekintetben azonos kezelését, az egyes országok jogrendjeinek harmonizálását. Egyre több területen kell nemzetközi standardokhoz alkalmazkodni az emberi jogok védelmétől a bankok szabályozásáig, a diplomák kölcsönös elismerésétől a szellemi alkotások megbecsüléséig. Európai mértékben egyenesen a közös pénz gazdaságtörténeti jelentőségű bevezetésének lehetünk ma tanúi. Minden nemzetköziesedik. A gazdaság, a pénz, az információ és a hozzáférés nemzeti szabályoknak nem engedelmessé válhat, a biztonságpolitika, a bűnüldözés, sőt a bűnözés is. A globalizáció hatásai a magánéletre is kiterjednek. Drámaian csökken a szakképzetlen munkaerő iránti kereslet. A fogyasztási szokások is átformálódnak. A képzési idő nem zárul le a munkába lépéssel, a szórakozás és a tanulás közötti határvonal elmosódik. Felértékelődik a nyelvtudás. A hierarchia egyre több lépcsőjén, számos szakterületen gyakorlatilag teljeskörűen válik minimumkövetelménnyé – Gombár Csaba plasztikus kifejezésével – a „globális angol” elsajátítása. Globalizálódik a kultúra is, ami sokak vélekedésével ellentétben nem jelent uniformizálódást, mivel a globalizáció multikulturális jelenség. Az információs technika fejlődésével párhuzamosan csökken a fizikai helyváltoztatás szerepe, miközben a kommunikációs képesség minden tekintetben felértékelődik. Ez így együtt sokak sokféle érdekeit sérti, sokféle ember érzi úgy, hogy ennek az új játékszabályok szerint folyó versenynek személyesen ő már aligha lehet nyertese.

E tanulmány szerzőit az elmúlt évtized nyilvánosság előtt zajló politikai vitái arról győzték meg, hogy a globalizáció magyarországi ellenfeleinek egy része menthetetlen. Vagy mélységes műveletlenségük, vagy a provinciális gondolkodás, vagy a cinikus politikai haszonelvűség teszi lehetetlenné a velük való párbeszédet. Számukra nincs mondanivalónk. Bennünket az aggaszt, hogy tanult és olvasott barátaink, erkölcsiségből és civil kurázsiból mindig példásan vizsgázott politikai szövetségeseink is növekvő idegességgel szemlélik a globalizáció hozta változásokat. Néhányan közülük tollat is ragadnak (l. Szalai Erzsébet, *Élet és Irodalom*, 2000. április 14., Tamás Gáspár Miklós, május 4.), mások inkább csak baráti beszélgetések során szegezik szembe velünk a globalizáció ellen tucatszámra megjelenő, hazai és nyugati szerzők bestsellereinek fél- és negyedigazságait.

Nincsenek új ellenérvek. A globalizáció nem előzmények nélküli folyamat. A piac természetéből adódóan terjeszkedni, globalizálódni hajlamos intézmények, s a piacgazdaság alapösszefüggéseiből következik a reálszféra és a pénzügyi szféra elválaszthatatlan összefonódása. A Kommunista Kiáltványban a már fentebb idézett mondat után nyomban a gőzhajózásról, a vasútról, a villamos távíróról és „egész világok művelés alá vételéről” van szó! A Tőke III. kötetének figyelmes olvasói még emlékezhetnek arra, hogy Marx egy 1834-ből (!) származó angol pénzügyi tankönyvből idézte a következő mondatot: „mindaz, ami könnyebbé teszi az üzletet, a spekulációt is könnyíti, s a kettő sok esetben olyan szorosan összefonódik, hogy nehéz megmondani, hol végződik az üzlet és hol kezdődik a spekuláció”. Ötven-hatvan évvel később Hilferding és Rosa Luxemburg, Buharin és Lenin már könyvet írnak a fiktív tőke, a fináncoligarchia, a versenyt korlátozó monopóliumok és a tőke kivétel szerepéről.

Nincs tehát semmi új abban, amit a globalizáció mai elemzői „a spekulációs tőke irdatlan nagyságáról” gondolnak és írnak (l. Jánosi Ferenc, *Népszabadság*, 2000. április 12.). A közelmúltban csak annyi történt, hogy az információk minden piaci szereplő számára olcsón,

korábban elképzelhetetlen gazdagságban és mélységben váltak hozzáférhetővé. Lehetővé vált hihetetlenül nagy tőkéket gyakorlatilag időigény nélkül, olcsón átcsoportosítani, és ebben a folyamatban a földrajzi távolság már egyáltalán nem játszik szerepet. Ennek következménye, hogy viszonylag kis költség és áldozat mellett lehet a legoptimálisabb befektetési döntéseket meghozni. Az optimalizálásnak ez a lenyűgöző akadálymentessége persze aggasztó is. Nincs biztosíték arra, hogy a „győzelmi babérok” pihenhessen nyugodtan ország, iparág, vállalat vagy a győztesek csoportja.

Logikai lánc

A globalizáció kiindulópontja – akárcsak 150 évvel ezelőtt – a verseny, azaz maga a gazdaság. A folyamat elsődleges mozgatói a nemzetközi méretekben működő, semmilyen anyaországhoz nem kötődő termelő vállalatok, s ezt egészítik ki a határokon túlnyúló tevékenységet folytató, a tőkék mozgására szakosodott befektetési társaságok, kockázati tőke-alapok, tőzsdék, nagy tekintélyű nemzetközi minősítő és tanácsadó szervezetek. Ezek együtt gondoskodnak a tőkék koncentrációjáról, átcsoportosításáról és a vele járó kockázatok emberi léptékűvé tételéről.

A változás igazi előmozdítói azonban maguk a reménybeli felzárkózó országok, amelyeket vagy a felzárkózáshoz szükséges belső felhalmozási források elégtelensége, vagy nemzeti piacuk jelentéktelen mérete, vagy csak egyszerűen a kívül rekedéstől való félelem kényszerít a globalizációs tendenciákhoz való csatlakozásra, saját belső piacuk megnyitására. Itt persze nem Magyarországról van szó elsősorban, hanem a kelet-közép-európai régió egészéről, Oroszországról, Délkelet-Ázsiáról, Latin-Amerikáról és – legkevésbé sem utolsósorban – Kínáról. Nekünk, magyaroknak, ebben a logikai láncban kell megkeresnünk a helyünket. És akkor már egyértelműen adódik is a következtetés: egy nemzetközi méretekkel mérve apró piaccal, gyenge akkumulációs képességgel bíró ország számára, mint Magyarország, a globalizációnak nincs alternatívája.

Ha a nyugati világ – a mából visszatekintve – egyenes vonalúnak mondható fejlődésén belül egyáltalán jogosult globalizációs fejlődési szakasról beszélni, akkor a minket körülvevő világ két jellemzőjére érdemes utalni. Az egyik a konvergencia, a másik a korábbi évtizedektől eltérő – olykor homlokegyenest eltérő – gazdaságirányítási játékszabályok széles körben elfogadottá válása.

A konvergencia az egymáshoz közeledő értékrendek jellemzővé válása a világ különböző részein. Ezt kéretik szó szerint érteni. Az úgynevezett „washingtoni konszenzus”, amelyet 1989 nyarán szedett listába John Williamson, az egyik legbefolyásosabb amerikai közgazdász, eredetileg azokat az ajánlásokat fogalmazta meg, amikről a washingtoni székhelyű nemzetközi pénzügyintézetek (Valutaalap, Világbank) és az Egyesült Államok kormánya úgy gondolta, hogy Latin-Amerikában már beváltak, s ezért feltehetően Kelet-Európában is be fognak válni. Előtérbe került a fiskális fegyelem, az államháztartási deficit radikális leszorítása, a költségvetés prioritásai között azon célok előtérbe állítása, amelyek kimutathatóan a gazdaság fejlődését segítik, a kifejezetten társadalmi prioritások között pedig az esélyegyenlőtlenségek csillapítását és nem a hátrányok kompenzálását állítják előtérbe. A washingtoni konszenzus tíz pontjában szerepeltek még az olyan, ma már unalmasnak tűnő receptek, mint az adókul-

csak csökkentése az adóbázis szélesítésével párhuzamosan, az adóharmonizáció, a pénz- és tőkepiac – benne a kamatlábak és a tőkemozgások – liberalizációja, az állami pénzügyek transzparenciája, egységes árfolyam-politika és árfolyam-stabilitás, privatizáció és dereguláció, a radikális dezinflációs politika, valamint a magántulajdon intézményének jogszabályi védelme (lehetőleg olcsón). Ezek a kritériumok ma már közhelynek tűnnek, mégis nagyon fontos aláhúzni, hogy pár évvel később ezekre épültek az Európai Unió gazdasági alapkövetelményei, az úgynevezett maastrichti konvergenciakövetelmények is. A maastrichti (stabilitási) kritériumok a most belépni igyekvő országok számára, így számunkra is rendkívül szigorú feltételrendszert jelentenek a fiskális szigor és a dezinfláció tekintetében.

Felzárkózási receptek

A globalizációs szakasz másik fontos jellemzője, hogy a ma felzárkózó országok számára nem teszi lehetővé a modernizáció hagyományos receptjeinek alkalmazását.

- (a) A külső eladósodás vagy a belső államadósság átmeneti – akár csak néhány évig tartó növelése –, az úgynevezett „modernizációs deficit” stratégiája nem működik. A jelenlegi hatvanszázalékos magyar bruttó költségvetési adósság/GDP-arány, annak ellenére, hogy az EU-ban ez a határérték, nem túlságosan megnyugtató. Az EU-hoz csatlakozó kis országok Belgium kivételével ennél sokkal kisebb, 15% körüli eladósodottság mellett váltak tagokká. Nincs ok tehát a fiskális szigor oldására.
- (b) Valaha szalonképes volt a költségvetés keynesi ihletésű deficitje és a kúszó infláció. Ma nem az. Nem is lehet, mert a jelentős deficit kizárja a gazdaságok integrálódását, ami a deficit terheinek infláció formájában történő áthárítását jelentené a többi gazdaságra. Az unió létrejöttének előfeltétele volt az infláció letörése is. Ezt a tagországoknak sikerült is elérniük, igaz, azon az áron, hogy a munkanélküliség megnőtt.
- (c) Ajóléti állam logikájába jól beilleszkedett a magas adószint, rohamosan nőtt az állami újraelosztás. Ma viszont az alacsonyabb adó és alacsonyabb juttatási szint alternatíváját részesítik előnyben, elsősorban versenyképességi megfontolásokból. Mindezt szigorú kiadási politika mellett az állam karcsúsításával hajtják végre.
- (d) A piacok telítettsége miatt ma már nem reális a fogyasztási tömegtermékek exportjának húzóerejére támaszkodó felzárkózás sem. Japán vagy Dél-Korea esetében ez a tényező legalább két évtizeden át meghatározó lehetett.
- (e) Negyedszázaddal korábban még evidenciának számított a nemzetközi tőkemozgások közvetlen állami ellenőrzésének követelménye (különösen Délkelet-Ázsiában), ma viszont az OECD-ben kötelező a tőkeforgalom liberalizálása. Egykor természetes volt, hogy a külföldi tőkét nem szabad beengedni a gazdaság stratégiáinak minősülő területeire, sőt itt az állam jelenléte is kifejezetten kívánatos (a nagybankokról, infrastrukturális hálózatokról és az ipar, a közlekedés legnagyobb vállalatairól, mint a nemzetállam szuverén gazdaságpolitikájának letéteményeseiről van szó). Jelenleg viszont általánossá vált az állami tulajdon szűkülése, a privatizáció, nem kímélve az említett stratégiai területeket sem.

- (f) Végül, de nem utolsósorban: a második világháborút követő évtizedekben több nyugat-európai ország és számos délkelet-ázsiai ország hosszú időn át ügyesen titkolta azt a ténytet, hogy a kétségbevonhatatlan modernizációs eredményeket produkáló állami iparpolitika összefonódott a pártpolitikai korrupció és a belgazdasági szférát átszövő patrónus-kliensi kapcsolatok gusztustalan szövetségével. Az 1990-es évtized második felének korrupciós botrányai hihetetlen mennyiségű szennyet hoztak felszínre, s ennek nyomán ex-kormányfők, ex-NATO-főtitkárok, aktív miniszterek, az EU teljes miniszteri vezérkara került képletesen vagy a szó legszorosabb értelmében a vádlottak padjára. A XXI. század első felében a rokonsági-ismeretségi kapcsolatokon alapuló, protekcionista, titkolózó, a határokon túli tőkemozgást tudatosan korlátozó gazdaságfejlesztési stratégia már nem követhető. A Világbank, az IMF, az OECD és az Európai Unió szinte hónapról hónapra szigorodó szabályokat fogalmaz meg a tőkepiaci liberalizáció, a korrupció, a pénzmosás, az exporttámogatás és a közbeszerzés területén. Tetszik, nem tetszik, Andreotti, Kohl és Mitterand erkölcsi bukása után a korrupció témájára rászállt a média is. CNN-világban élünk: sem Magyarországnak, sem másnak nincs sok esélye, ha arra hivatkozik, hogy korábban, másutt mi minden volt megengedhető.

Kénytelenek vagyunk kertelés nélkül kimondani: van abban valami mélységesen provinciális, amikor magyar közírók és politikusok feljogosítva érzik magukat arra, hogy a globalizációt a Föld sokmilliárdnyi szegény lakója nevében utasítsák el. Sajnos e tekintetben a hazai régi és új baloldal, valamint a tradicionális magyar szélsőjobb érvelése nem sokban különbözik: „az Európai Unióban 1974-ben valamivel több mint ötmillió volt a regisztrált munkanélküliek száma, 1997-ben már huszonkét és fél millió” – szörnyülködik már idézett cikkében Jánosi Ferenc. „A dél és a gazdag országok szegényei a globalizáció nagy veszteségeinek bizonyultak” – idézi Szalai Erzsébet az UNCTAD főtitkárát. „A globalizáció semmiféle esélyt nem kínál a harmadik világnak, de másnak sem. Nagy-Britanniában 1969 óta nem nőtt a reálbér” – véli Tamás Gáspár Miklós. „A Világbank, a Nemzetközi Valutaalap és a Kereskedelmi Világszervezet ránk erőltetett monetarizmusa még sehol a világon nem hozott valóban érdemleges eredményt, ellenben hihetetlen rombolást, népek kifosztását és tönkretételét igen” – így egy MIÉP-es felszólalás a magyar Országgyűlésben, 1998-ban.

Ezek az összefüggéseikből kiragadott, eltérő elemzési bázisú statisztikákra épülő megállapítások egyszerűen komolytalanok. Foglalkozni sem lenne érdemes velük, ha nem tapasztalnánk lépten-nyomon, hogy ezek a végtelenségig leegyszerűsített érvek a népbútítás hatásos eszközeinek bizonyulnak. Pedig nem nehéz belátni, hogy a bennünket körülvevő világ igazi szörnyűségei – akár távolra, akár közelre tekintünk – a legkevésbé sem függnak össze a globalizációval. Amikor 1994-ben Ruandában tuszik és hutuk polgárháborújában egymillió ember halt meg, vagy amikor az egykori Jugoszlávia népei – szerbek, horvátok, bosnyákok és albánok – a magyar határ közvetlen közelében ölték egymást, akkor ezért értelmetlenség a globalizációt hibáztatni. Nincs köze a globalizációnak az ázsiai szökőárokhoz, az afrikai szárazsághoz, sőt az afrikai kontinenst tizedelő AIDS-járványhoz sem. Ha mégis van összefüggés a természeti csapások, a járványok, az éhezés és a népiirtó háborúk között, akkor az éppenséggel fordított. Azok a népek, amelyek – ezernyi, önmagában jól megmagyarázható ok miatt – képtelenek kiemelkedni a törzsi és nemzeti lét korlátoltságából, rendszerint arra

is képtelenek, hogy önmagukat egységes államszervezetbe tömörítve felkészüljenek a természeti csapások és a járványok elleni küzdelemre.

Dimenziók

Ha a globalizáció valódi hatásait tudományos igényességgel kívánjuk számszerűsíteni, akkor igen nehéz feladattal állunk szemben. Ez egy sokdimenziós probléma, nem mindegy, hogy a GDP-növekedés ütemét, az életminőséget, a vagyoni és jövedelemegyenlőtlenséget, a környezeti ártalmakat, az állampolgári szabadságot vagy a szociális védőháló kiterjedtségét állítjuk-e a figyelem középpontjába. Ráadásul a legszegényebb, kül- és belháborúkkal elfoglalt országokról statisztikai adatok sem állnak rendelkezésre.

Ezeket a korlátokat elfogadva érdemes tehát figyelni arra a tanulmányra, amelyet a közelmúltban egy amerikai tanácsadó cég, az A. T. Kearney publikált. Harminc, egymástól független mutató segítségével harmincnégy ország adatait elemezték 1978 és 1997 között. A mintába tehát – főként az előbb említett okok miatt – az ENSZ kétszáznál is több tagállamából csak nagyon kevés került bele, mégis, a minta reprezentatívnak mondható. 34 ország adja ugyanis a Föld népességének kétharmadát és a világ termelésének valamivel több mint felét.

Ennek a tanulmánynak az összefoglalójából idézünk: „A világgazdaságba gyorsan integrálódó országok jobban szerepeltek, mint azok, amelyek lassabban integrálódtak. Ez részben azért van így, mert az elmúlt húsz évben a leggyorsabb ütemben globalizálódó országok harminc-ötven %-kal magasabb növekedési ütemet produkáltak. De ugyanezen országokban a politikai szabadságjogok is kiterjedtebbek voltak, ők élvezhették a megnövekedett jóléti kiadások áldásait és ennek megfelelően jobb eredményt értek el az ENSZ humán fejlődési indexe szerint is, amely az átlagos életkor, az írni-olvasni tudás és az életszínvonal mutatóit átlagolja. Ejavuló tendenciák ellenére a gyorsan globalizálódó országokban növekedett a gazdagok és szegények közötti szakadék. Számításaink szerint a gyorsan globalizálódó országokban a jövedelem-egyenlőtlenség 15-20 %-kal fokozódott, míg a lassabban integrálódó országokban a jövedelmek inkább a kiegyenlítődés irányába változtak. Mégis, ezek az eredmények nem jelentik azt, hogy a globalizáció a világ szegényei számára hátrányos lett volna. Épp ellenkezőleg, a Globalizációs Világindex (*Globalization Ledger*) azt mutatja, hogy a szegénységben élők száma drámaian csökkent. 1980-ban a világ népességének 34 százaléka élt a Világbank által meghatározott abszolút szegénységi küszöb alatt, 1990-re ez a felére csökkent. Más szóval a globalizációval összefüggő gazdasági növekedésnek köszönhetően 1,4 milliárd ember menekült ki az abszolút szegénységből. Mindezzel együtt, a globalizáció egy sor egyéb kihívást jelent a gyorsan globalizálódó országok számára, ideértve a korrupció növekedését és a környezet növekvő szennyezettségét.”¹

1 A. T. Kearney: *Globalization Ledger*, 2000. április, az internetről letölthető változat.

Marx és Newton

Az eredmények megértéséhez érdemes felidézni azt az egyébként jól ismert tényt, hogy a XX. század utolsó harmadában a Föld öt kontinensén mindenütt nőtt a lakosság várható élettartama, csökkent a munkaidő hossza, és javultak az egészségügyi és az alapfokú oktatás statisztikai mutatói. Ha ezekkel a mutatókkal mérjük a változásokat, akkor azt tapasztaljuk, hogy a fejlett és a fejletlen országok közötti szakadék még ott is szűkült, ahol egyébként a termelés növekedésének mutatója – az egy főre jutó GDP – a szegényebbek fokozódó lemaradását jelzi. Ennek a látszólagos ellentmondásnak az a magyarázata, hogy a határokon átnyúló információáramlás következtében a szegényebb országok ingyen vagy majdnem ingyen hozzájuthatnak az egészségügy, az oktatás, a tudomány és a kultúra leghatásosabb vívmányaihoz. (Egyébként ez sem olyan nagy újdonság: Marx kifejezetten erre az összefüggésre utalva egy helyütt azt írta, hogy miután Newton kidolgozta a differenciálszámítást, más országoknak egy fillért sem kell arra költeniük, hogy e tudás gyümölcsét ők is élvezhessék.)

Ha jobban belegondolunk, nyilvánvaló, hogy a Kearney-jelentés végeredményét alapvetően befolyásolta, hogy a Föld legnépesebb országa, Kína az elmúlt két évtizedben kimagasló gazdasági eredményeket ért el. A Kínai Népköztársaság Teng Hsziao-ping uralma idején szakított a szocialista tervgazdaság módszereivel, drasztikusan csökkentette a népszaporulatot, piacait megnyitotta a külföldi tőke előtt, és minden erővel exportálni igyekszik. 1949-ben, amikor Kínában a kommunisták átvették a hatalmat, az akkor ötszázmilliós ország lakosságának fele nap nap után azzal küzdött, hogy elkerülje az éhhalált. 1958 és 1961 között tömeges éhínség tört ki – az utólagos becslések 17 és 30 millió közé teszik az elvesztett életek számát. Napjainkban Kína lakosságának száma 1,3 milliárd. Közülük talán ötvenmillióan vannak, akik annyira szegények, hogy nem esznek mindennap elegendőt – de éhhalál senkit sem fenyeget. Ha az utóbbi két évtizedet tekintjük, akkor azt látjuk, hogy Kínában mintegy 210 millió ember került ki az abszolút szegénység szintje alól – ez annyi, mint az USA teljes lakossága.

Mindebből legalább két fontos tanulság adódik. Az egyik az, hogy a globalizáció világméretű hatása elsősorban attól függ, hogy mi történik Kínában. Ehhez képest egy-egy afrikai, ázsiai vagy kelet-európai ország sikere vagy kudarca aritmetikai értelemben jelentéktelen. A második fontos tanulság aktuálpolitikai. Súlyos hibát követnek el azok a tüntetők, akik önmagukat a nemzetközi civil társadalom képviselőinek gondolva azért tüntettek Seattle és Washington utcáin, hogy Kínát ne vegyék fel a Nemzetközi Világkereskedelmi Szervezetbe. Kína WTO-tag-sága elsőrendű politikai kérdés nemcsak az Egyesült Államok kormánya, hanem az egész világ számára. Ha Kína is átveszi a nemzetközi kereskedelem KRESZ-szabályait – a WTO-tag-ság ennyit jelent –, azzal majd mindenki jól jár. Igaz, lesznek olyan munkahelyek, amelyek a fejlett világban – az Egyesült Államokban, Nyugat-Európában vagy Magyarországon – a kínai konkurencia hatására megszűnnek, de ezen országok fogyasztói mégis jól fognak járni, mert olcsóbban fognak hozzájutni a számukra fontos fogyasztási cikkekhez és szolgáltatásokhoz. Tehát Szalai Erzsébetnek, Tamás Gáspár Miklósnak és sok más hazai kommentátornak, akik örülnek annak, ha fiatalok és kevésbé fiatalok a nemzetközi pénzintézetek és kereskedelmi szervezetek ellen tüntetnek, ilyen értelemben nincs igazuk.

„Bárhová mész – írta Lenin 1913-ban –, minden lépésnél olyan feladatokra bukkansz, amelyeket az emberiség azonnal meg tudna oldani. De útjában áll a kapitalizmus. Tengernyi

gazdagságot halmozott fel – s az embereket e gazdagság rabszolgává tette. Megoldotta a legbonyolultabb technikai kérdéseket – s megakadályozta a műszaki újítások alkalmazását a lakosság millióinak nyomora és sötétsége miatt, maroknyi milliomos korlátozott fősvénsége miatt.” Sok szenvedés árán a XX. század története arra tanította meg az emberiséget, hogy ez illúzió. Éppolyan illúzió, mint a faszizmus és a nacionalizmus minden formája, amely a fajok és a nemzetek versenyét állította a társadalmi cselekvés középpontjába. Az emberiség története természetesen sem 1945-ben, sem 1989-ben nem ért véget a fasiszta, illetve a szocialista világrendszer vereségével, de a szellemi-ideológiai versenyt a tőkés Nyugat nyerte meg. Nem abban az értelemben, hogy a globalizáció, a gazdasági és politikai liberalizmus az emberi élet összes alapvető ellentmondását megoldotta, hanem abban az értelemben, hogy a globalizáción kívül ma nincsen olyan koherens elgondolás, amely hitelt érdemlően tudná ígérni ezen ellentmondások fájdalommentesebb és gyorsabb feloldását. Persze nem az számít – ezt Fukuyama mondja –, hogy Albániában vagy Burkina Fasóban vannak-e a globalizációt ellenző, azzal rivalizáló gondolatok, hanem az, hogy az emberiség közös ideológiai örökségét hordozó nyugati világ vezető központjaiban mit gondolnak a kormányzati élet és a szellemtudományok első vonalbeli képviselői.

A már idézett Kearney-jelentésben egyébként Magyarország név szerint is szerepel, egyike voltunk a vizsgálatba bevont 34 országnak. Mi több, igen előkelő helyezést értünk el. Bár eredményeink alapján nem kerültünk be a világ első tíz legnyitottabb (globalizált) országába, bekerültünk viszont abba a csoportba, amelyet a jelentés szerzői a leggyorsabban globalizálódó országok csoportjának neveztek. Vagyis Argentínával, Chilével, Kínával és a Fülöp-szigetekkel együtt abba a kategóriába kerültünk, ahol a globalizációs indexek változása a leggyorsabb. Hogy nagyjából ez lehet a helyzet, azt mi magyarok a jelentés nélkül is sejtettük, de mégis megnyugtató olvasni, hogy a pártatlan statisztikai elemzés is ezt igazolja vissza.

Az elmúlt évek során berögzült a hazai közvéleménybe az a becslés, miszerint a rendszerváltást a magyar lakosság kétharmada vesztesként élte meg, s csupán a lakosság harmada tekintheti nyertesnek magát. E helyütt nincs mód arra, hogy részletesen is kifejtsük azokat az érveinket, amelyek alapján úgy gondoljuk, hogy ezek a számok légből kapottak. Lehet, hogy egy-egy statisztikai változó mentén éppen ezek az arányok jönnek ki (például a háztartások hivatalos jövedelmi statisztikáiból), míg más adatok elemzéséből más arányok adódnának. Talán, majd ha túl leszünk a 2000. évi népszámláláson, akkor többet fogunk tudni a magyar lakosság tényleges vagyoni helyzetéről, életmódjáról.

Nyertesek, vesztések

Csak találmra idéznénk néhány olyan adatot, amelyet a rendszerváltás hatásait bíráló kritikusok nemigen emlegetnek. 1990 és 1998 között 246 ezer új lakás épült. Ennek következtében megszűnt a zsúfoltság: a száz szobára jutó lakosok száma 114-ről 103-ra csökkent. A telefonállomások száma megháromszorozódott, a személygépkocsi-állomány 14%-kal nőtt. A száz lakosra jutó, dolgozó orvosok száma 13%-kal nőtt, a nővéreké 15%-kal. Javult a kórházak ellátottsága: a száz működő kórházi ágyra jutó orvosok száma 12%-kal, a kiszolgáló és ápoló személyzet száma 28%-kal nőtt. 1998-ban 39%-kal több gyógyszerár várta a betegeket,

mint 1990-ben. És persze a gyógyszerészek száma is több lett (41%-kal). Huszonöt százalékkal csökkent a halálos balesetek száma, 21%-kal az öngyilkosságoké. Nagy nyertese az elmúlt tíz évnek az iskolapadokban ülő fiatal generáció. 1990-ben 292 ezer, 1998-ban 377 ezer fiatal járt nappali tagozatos középiskolába, a nappali tagozatos egyetemisták száma 77 ezerről 163 ezerre emelkedett. Színesebbé, gazdagabbá vált a kultúra kínálata is. 1990-ben 7464, 1998-ban 10626 könyv jelent meg (igaz, lényegesen kisebb példányszámban).

De ne menjünk bele eldönthetetlen vitákba, az egyszerűség kedvéért fogadjuk el a 2/3:1/3 arányt. Két megjegyzést azonban hozzá kell fűznünk. Először is értelmezés kérdése, hogy ez jó vagy rossz eredmény. Ha szétnézünk Kelet-Európában, akkor az a benyomásunk támad, hogy a globalizációs gyorsvonatról való lemaradás még ennél is rosszabb következményekkel járhat. Nem lennének meglepve, ha egyszer kiderülne, hogy Oroszországban vagy Fehéroroszországban ma a népesség 95 százaléka él rosszabb helyzetben, mint a rendszerváltás előtt, s csak 5% mondhatja magát nyertesnek. Második megjegyzésünk szándékosan történelmietlen, mondhatni hipotetikus. Elképzelni sem tudjuk, hogy miként mehetett volna végbe Magyarországon a politikai és gazdasági rendszerváltás, a nemzetközi eladósodottság csapdájából való kikecmergés oly módon, hogy az ne járjon együtt a termelés számottevő visszaesésével, jelentős munkanélküliséggel és inflációval. Ha pedig mindez bekövetkezik, akkor elkerülhetetlen, hogy az ezekkel járó társadalmi terhek egyenlőtlenül oszoljanak meg: a fiatalabbak, a képzettebbek, a városiak szükségszerűen előnybe kerülnek az idősebbekhez, a képzetlenekhez és a vidéken lakókhoz képest.

A globalizáció ellenzőinek érvelése roppant egyszerű. A globalizáció a totális versenyt rákényszeríti azokra az országokra, iparágakra, térségekre, népességcsoportokra, amelyek számára a nyílt versenynek szinte minden formája ismeretlen. De azzal, hogy megszűnt a „világ pórusaiba” behúzódó vegetálás lehetősége, megszűnt az idő történelmi töredezettsége is. Ma az egységnyi – és azonos „történelmi időzónában” mért – azonos idő alatti teljesítmény vált az elismerés, a megszerezhető javak, azaz az életlehetőségek mércéjévé. Magyarország egésze a versenykerülő szocialista rendszer következetes széttörése miatt gyors termelékenység-növekedést tudott felmutatni, így jobban vizsgázott, mint a környezetünkben lévő valamennyi ország. Ezért történhetett meg az a gazdasági (és társadalmi) csoda, hogy egy kicsiny piacú, ásványkincsekben szegény, eladósodott, stagnáló országból dinamikusan fejlődő, bővülő lehetőségekkel kecsegtető, tehát reményteljes országgá váltunk.

Érdemes lenne barátainknak elgondolkodniuk azon, hogy Magyarországon nem a globalizáció, hanem éppen a nacionalizmus hívei váltak türelmetlenné a legszegényebb, legkevésbé esélyes rétegekkel szemben. Ők – szándékaik szerint – nemcsak a „nemzetközi karvalytőke” szárnyait vagdosnák, hanem gettóba szorítanák a szegényeket, a cigányokat, a megélhetési bűnözőket. A „civilizált többség” nevében építenének falakat kívül és belül. A globalizáció néha eszement formákban tette a versenyző magatartást egyedül üdvözítővé – ilyenek a számítógépes hálózatok megtámadói, a hackerek. Bármit, bárhol és bárki által meg lehet kérdőjelezni. De a versenyző kihívásával szemben a verseny elutasítása-e a lehetséges válasz? Valóban az lenne a baj a globalizációval, azaz a minden korláton és korlátoltságon átlépő versennyel, hogy már az „anyaméhben” megkérdőjelezi az esélytelenek sorsát? Javulnak-e az esélyei az esélyteleneknek, ha betiltják a versenyt? Lehet-e a versenyt a bukás kockázata nélküli, szocialista brigád címért folytatott versengéssé tenni? Azok-e a haladást, fejlődést

segítő viszonyok, ahol a látszatok őrzése elfedi a lényegét, ahol minden versenyt versengéssé züllesztnek a társadalmi hierarchia csúcsára kapaszkodott, versenytől megóvott „mázlisták”? Ahol előre megírt nemzeti (kapita- vagy szocia-)lista érdemesít az előrelépésre. Tudjuk, nehéz beletörődni abba, hogy a versenyre épülő piacgazdaság, a nyers vagy az állam, a nemzetközi tőke által némileg pallérozott kapitalizmus nem jó, csak jobb minden másnál. Nehéz beletörődni, hogy az individualizációra építő parlamenti demokrácia nem jó, csak jobb minden más formációnál. Nehéz beletörődni abba, hogy a boldogítás, a boldoggá avatás messze van a teljesítménykülönbségen alapuló versenyben elért győzelem boldogságától.

A nemzet lelkiismeretének képviselői szemére hányják a magyar értelmiségnek, s ezen belül az egykori demokratikus ellenzéknek, hogy 1989-ben „radikális demokratákból liberálisokká váltak”, behódoltak az elitnek és cserbenhagyták a szegényeket, a gyengébbeket. Ezzel a bírálattal ilyen sommás megfogalmazásban nem tudunk egyetérteni. Nem azért, mintha tényszerűen ebben nem lenne sok igazság. Egyszerűen azt gondoljuk, hogy egy normálisan működő, demokratikus rendben sem a radikális demokratáknak, sem a liberális felfogású értelmiségieknek nem feladatuk az állami redisztribúció „helyes” arányainak kigondolása. Ezt a feladatot elsősorban és leginkább bízunk a piacra, a piac korrekcióját pedig az Országgyűlésre, a kormányra és a kormányzati apparátus főhivatású tisztségviselőire.

Romák

Mi a magunk részéről úgy gondoljuk, hogy a demokraták és liberálisok számára éppen elégséges feladat a szabadságjogok, a parlamenti demokrácia és a politikai nyilvánosság intézményeinek a védelme. Ezek a tennivalók még akkor is fontosak, ha tudjuk – és most egyetértőleg idézzük Szalai Erzsébetet –, hogy a magyar lakosság jelentős része számára ezek a jogok és a jogokat biztosító intézmények közvetlen formában semmit vagy csak nagyon keveset jelentenek.

Egy kivétel van. A magyarországi romák helyzete olyannyira rossz, hogy ezen a területen minden demokratikus és liberális gondolkodású egyénnek erkölcsi kötelessége a változás sürgetése. A romák többsége egészen bizonyosan a rendszerváltás vesztese. Nem 2/3:1/3 arányban, hanem még ennél is szélsőségesebb formában. A globalizáció, a világgazdaság fő áramlataihoz való csatlakozás rajtuk eddig sem segített és a jövőben sem fog. Az ő gondjaikat a piac nem fogja megoldani, itt valóban állami beavatkozásra van szükség. Pénzre, pozitív diszkriminációra, új jogszabályokra, új intézményekre. Szégyen és gyalázat, hogy több tízezer vagy talán több százezer roma polgártársunk ma is éhezik vagy alultáplált, emberhez nem méltó putriban lakik, nincs és nem is lesz munkája. Helyzetüket tovább rontja, hogy a többségi „magyar” lakosság félelemmel, gyűlölettel és undorral tekint rájuk. Ennek következtében a romák helyzetével összefüggő problémákat a politikai pártok többsége is igyekszik megkerülni, mert félnek a többségi közvélemény bosszújától. Pedig tudjuk: növeli, ki elfedi a bajt. Az „ő” problémájuk a „mi” problémánk is. Polgártársaink, akik túlnyomó többségükben a mi nyelvünket beszélnek – szegény magyarok. A globalizáció problémája bonyolult kérdés, a romakérdés ilyen egyszerű.

Versenyvilág Arany–keretben (Vita záró)

NÉPSZABADSÁG,

2000. október 5.

Társszerző: Antal László

Globalizációról szóló írásunkat¹ a magyar sajtóban szokatlan élességű és élénkségű vitában bírálták. Bírálóink a világalomra törő nemzetközi tőkés társaságok és világszervezetek apologétáit, a demokratikus eszmények tagadóit a népfelség elveivel szembehelyezkedő neoliberalist, a civil társadalmat lebecsülő technokratát, a jóléti állam lerombolóit látják bennünk. A közrossz hordozói volnánk tehát? Kétséges, hogy meg tudnánk-e felelni ennyi szerepnek. Még inkább kétséges, hogy nem értékelték-e túl írásunkat. Elbizonytalankodtunk afelől, hogy érvelésünk eléggé meggyőző volt-e. Nem estünk-e bele az egyoldalúság, avagy az önhitt kinyilatkoztatás csapdájába. A heves bírálatok arra készítették, hogy azok fényében vizsgáljuk meg és formáljuk újra állításainkat. Ha bírálóink a globalizációnak ennyi káros (mellék-? avagy fő?) hatását látják, akkor vajon nem kell-e feladnunk a „globalizáció melletti elkötelezettségünket”, az időjárás melletti vakhitünket², és nem kellene-e felvinnünk a hűvös kritikai távolságtartás jellemző értelmiségi attitűdjét, s elhagynunk a propagandisták túlfűtött retorikáját? A kritika és önkritika egységére törő válaszuk végső következtetése rövid. Akit fárasztana, hogy végig olvassa mostani írásunkat, csak azzal könnyíthetjük meg a dolgát, hogy már az elején kimondjuk: a paternalizmust lebontó, az állami újraelosztást racionalizáló, az államilag (rendi alapon) kiemelt művészet-, világ-erkölcsiségfeltő patríciusokat megrendítő globalizációnak szerintünk nincs alternatívája. Tetszik, vagy sem, ez egy másik világ. Itt állunk, másként nem tehetünk.

Gondolkodtunk azon is, hogy cikkünk hangütése vagy annak gondolati íve ingerelte-e jobban kritikusat. A „hazai közélet szellemi és erkölcsi perifériájáról”, „szakmai gyengeségünk és kétséges politikai irányultságunk”³ miatt szelídebben, visszafogottabban kell, hogy fogalmazzunk. Érveket nem lehet lírai hangulatokkal helyettesíteni, indulatokat lantpengetéssel csillapítani, mégis ezt tesszük. Keretbe, „Arany-keretbe” helyezzük válaszukat.

Első idézetünk koronás főtől származik, most a millenniumi ünnepek idején még az országimázs-központ is megirigyelhetné Lajos királynak az ősz Toldi halottas ágya melletti szavait:

*„Hajt az idő gyorsan – rendes útján eljár –
Ha felülünk, felvesz, ha maradunk, nem vár;
Változik a világ: gyengül, ami erős,
És erős lesz, ami gyenge volt azelőtt.”⁴*

1 Cs. I. – M.P. „Magyarázzuk a globalizációt...”, *Népszabadság* 2000. augusztus 12.

2 Kovács András Bálint, *Népszabadság*, augusztus 25.

3 Andor László, *Népszabadság*, 2000. szeptember 11.

4 Arany János: Toldi estéje, Hatodik ének, 31.

Előző írásunk állítása az volt és mostani írásunké is az, hogy meggyengültek a világokat elválasztó falak. Akár a tér, akár az idő dimenzióiban gondolkodunk, sem a negatív sem a pozitív folyamatokat nem lehet megállítani a határokon. Legyenek ez ország-, város-, agy faluhatár, a világ átlép rajta. Az is igaz, hogy bármennyire is eltérő hagyományú történelmű, nyelvű, közösségekben élünk a történelmi jelenidejűség ma már mégsem csak az irodalmi szalonok (pl. George Sand és Petőfi) sajátja, hanem egészen szélsőséges körülmények között élő családoknál is benne van. A jelenidejűség észrevétlen szétszivárgása hihetetlenül erős feszültségeket vált ki, hiszen naponta és azonnal érzékelhető az elmulasztott lehetőségek és az előrehaladás útján álló akadályok.

Ma már nehéz pontosan megítélni, hogy a „világ körbe érésének” folyamatát, az eddig elszórtan érzékelhető jelenségek egyidejűségét és globális elterjedését mi jelezte először. A szokások elleni lázadást hordozó divatok, vagy a saját felelősségükkel számot vetni nem tudó hatalmasokkal szembeni tiltakozás? A hidegháború végén, a 60-as években még szó sem esett a pénz- és tőkepiacok liberalizálódásáról, a nagy nemzetközi monopóliumok még banánköztársaságokat foglaltak el, a szocializmus még nem indult el az egyszeri politikai tiszt által felrajzolt fejlődési ív alapján a világ 1/6-áról annak 1/7-e, majd 1/10-e felé. A globalizáció első megjelenési mégis formái már jól mutatták a globalizáció kettős arcát: a lehetőségeket és a kockázatokat, és már ekkor világossá vált a globalizáció kínálta lehetőségeknek hasonló szintű felelősséggel kell párosulniuk.

Már az első megjelenési formák is láttatták azt, hogy a világ mennyire más lett. Pedig az eleinte őrült divatnak tekintett farmer, a beatzene elterjedése, vagy a fiúk hosszú haja világosan mutatta, hogy vékonyul a jég az árumegállító jogokat gyakorló ízlésdiktátorok, nemzetboldogítók talpa alatt. A fiúk hosszú hajával tudott legkevésbé mit kezdeni az ellenpropaganda. Nem láthatta bennük a „reálszférában realizált, vagy nem realizált tőke produktumait”¹, a „nemzeti jellegű transznacionális vállalatok” (Andor L.) manipulációját, a „globalizáció legfőbb haszonélvezőjét és motorját a Nyugatot” (Kovács András Bálint), de még kevésbé gondolhatta, hogy a magyarországi magyar, meg az erdélyi magyar fiúk hosszú haja „a kelet-európai parasztnép kulturális karakteréből és politikai ösztönéből”² fakad.

Még nagyobb bajban vagyunk a globalizáció másik fontos megjelenési formájával: a természeti környezet elpusztításával szembeni nemzetközi fellépéssel. Ahogy azt Zágonyi Miklós³ helyesen jegyezte meg „nem lehet többé a szemetet a falu határába túl eldobni, mert ott már egy másik falu van; a falvak összeérnek”. A Föld elpusztítása ellen, a környezet megőrzéséért szervezett nemzetközi akciók ébresztettek rá arra, hogy nemcsak a térképen, a földrajzkönyvekben, meg a filozófusok és jogbölcselek műveiben igaz, hogy egy világunk van és a világ valamennyiünké. Senkinek nincs kizárólagos joga, hogy a saját „világának” elismertetésével mások világát, és ezzel a sajátját is tönkre tegye. A globalizációnak ez az arca a nemzetközi felelősség, amelynek akkor tehetünk eleget, ha eltávolítjuk saját „szemünkből a gerendát” (lásd cigánykérdés). Nem a Nyugatot pártoltuk – mint a globalizáció haszonélvezőjét –, s nem a kelet-európai parasztnép politikai ösztöneit követtük a Duna elgátolása, a Muhi atomerőmű megépítése vagy a veszélyes hulladékok lerakása ellen tüntetve. A magunk portáján igye-

1 Jánosi Ferenc, *Népszabadság*, 2000. szeptember 14.

2 Tamás Gáspár Miklós, *Népszabadság*, 2000. szeptember 15.

3 Z. M.: *Népszabadság*, 2000. augusztus 31.

keztünk nemzetközi felelősségünknek megfelelően viselkedni. A „nép” szembefordult saját nemzetállamának képviselőivel és támogatókra lelt idegen, külföldi befolyás gyakorlóiban, azaz átlépte saját államiságának „természet adta” korlátait.

Máskor is előfordultak egyeztetett nemzetközi tiltakozóakciók. Ilyen volt a munkásmozgalom számos megmozdulása. A szervezett munkásmozgalom hatására is változott a kapitalizmus, változott a globális piac. Azok az apokaliptikus jóslatok, amelyek osztályok egymásnak feszülésének képében vetítették előre a világrészeken is átnyúló veszélyeket és az ezekkel szembeni közös fellépés szükségességét, teátrális demagógiának tűntek az atomháború rémével szemben fellépő békés családanyák és a környezetpusztítással szemben összefogó virágfüzéreket hordozó hobók kiállításához képest. A globalizáció ezeknek a mozgalmaknak a képében vonult be a mindennapokba. A mozgalmak *képében*, mert a képeket a TV-k, a fogyasztók világra nyitott ablakai mindenhová eljutatták. A képeknek nem állhatta útját a Fal, a (tv)-antennák a világra néztek.

Világverseny, versenyvilág

A globalizáció jelenidejűsége és szinte mindenki számára kínált lehetőségei mégis a 90-es évtizedben váltak kézzelfogható valósággá. A telekommunikáció és az informatika felgyorsult fejlődése révén felkorbácsolt verseny hihetetlenül csökkentette az előállított áruk célba juttatásának költségeit, s a nullához közelítette a „súrlódásos” és logisztikai veszteségeket. Ez megrendítette a lokális monopóliumok urait, a saját területüket sarcoló államokat. Ebben az a kellemes, hogy az (ország-, város-, falu-, ágazat-) határokon átnyúló árversenyben olcsóbbá váltak a megvásárolható javak. Az viszont nagyon is fájdalmas, hogy aki nem tud lépést tartani ezzel a hihetetlenül felfokozott kínálati versennyel, aki drágábban, lassabban, kevésbé termelékenyen termel az könnyen elvesztheti termelőképességét és emiatt az olcsóbbá vált áruból és szolgáltatásokból sem válogathat. Nemcsak az áruk váltak olcsóbbá, leértékelődött a képzetlen munkaerő is Budapesten, Detroitban, Petrozsényban. A versenyképesség azonnali mérésének eredménye azonban az, hogy a tőkekihelyezés hozama és kockázata is kiszámíthatóbb, így a lemaradás külső (tőkeexportra támaszkodó) befolyással csillapítható.

A tőkeáramlás akadálytalanságára alapozott felzárkózási-felemelkedési stratégia azonban csak ott járható, ahol az ország urai – a felzárkózást gajdolva – nem lopták el, nem folyatták szét a nemzetközi pénzpiacról származó forrásokat, hanem a hazát és nem saját házukat (palotájukat, titkosrendőrségüket, hadseregüket stb.) építették. Azok a kedves szavak, amelyekkel több bírálónk az adósságválság, mint a neoliberális expanzió miatti elszegényedés apostolai-ként bennünket illetett, mintha megfedkeznenek arról, hogy még az oly idilli „Kádár-korszakban” is a hiteleket, az importált tőkét nem a felzárkózásra, hanem a szocializmus korhadtszerűségének megerősítésére használták. Még a 70-es évek végén, a 80-as évek elején is bányákra költötték el a dollárok tízmilliárdjait, miközben az „istenadta kelet-európai parasztnép” fusizott, szolgáltatott, GMK-zott, azaz mutatta a kibontakozás egyik útját, a szolgáltatások fejlesztését. Az országok urai nem szokták követni népüket. Vajon miért nem hallunk bírálóinktól a dél-amerikai erdőirtás nagy projektjéről, az indiai vaskohókról, az elkészült asszuáni gátról vagy a romániai olajfinomítókról. Aligha hisszük, hogy ezeket a globalizáció

leplébe öltözött kártevők, a neoliberálisok kényszerítették volna az adott országok kormányaira, még kevésbé hisszük, hogy a „nép” tüntetett volna azért, hogy a tőke világlobalmáért küzdő nemzetközi szervezetek pénzét erre fordítsák.

Éppen hogy fordítva történt. Despoták finanszírozták rendszereiket a világtőke pénzén. Amikor meg kellett nyitni piacaikat és pénzpiacaikat, akkor összedőltek a diktatúrák és a korrump rendszerek. A korrump, kiszámíthatatlan rendszerek kockázatát (a forradalmak kockázatát) az együtt mozgó pénzpiacok nem viselik el. Utoljára – ha nem csalódunk – a dél-koreai „elvtársi” kapitalizmus, más szóval az átláthatatlan korrump chebol-rendszer indított pénzpiaci pánikot. De vajon nem fordítva volt? Nem a liberalizált piacok, az akadály nélkül áramló tőke roppantotta meg a korrump dél-koreai rendszer, vagy az Augiász istállójaként jellemezhető brazil pénzügyi rendszer gerincét?

Minek kell örülnünk? Ez az igazi kérdés. Barátaink, ha Ti mind olyan szolidárisak vagytok a világ szegényeivel, akkor Ti vajon minek örültök? Annak, hogy továbbra is törzsfőnökök, pártfőnökök tartják rabságban és saját fényűző szenvedélyük, piramisépítéseik miatt szegénységben saját országuk szegényeit? Annak örültök, hogy még nem tehetette a nemzetközi tőke a lábát Kubába, vagy nem mer belépni a hutuk földjére. Valóban a tőkeáramlás kergette végromlásba Jugoszláviát és nem a Milošević rendszer? Valóban a kelet-európai parasztnépek szolidaritására alapozva kellene ellenállnunk a nemzetközi tőke nyomásának, miközben Ceaușescu a parasztok döntötték meg? A Szovjetunió utódállamai valóban a nemzetközi tőke gyorsvonata miatt szegényedtek el? A teljesen kiszipolyozott és elpusztított természet (ld. a *Stalker* című szovjet filmet a 70-es évek végéről), a működésképtelen, túlpuffasztott bürokrácia és hadsereg védte meg az oroszországi kelet-európai parasztnépet az elszegényedéstől?

Akármennyire próbálunk is hűvösek és távolságtartóak lenni, nem lehetünk – még úgy-mond a világ szegényeinek érdekében sem – a despoták, diktátorok, törzsfőnökök, korrump tisztviselők és párttitkárok pártján. Az NDK helyett az NSZK modelljét ajánljuk. Észak-Koreára helyett Dél-Koreát (lám, milyen relatívak is a dolgok) és emberibbnek gondoljuk az életet Floridában, mint a szomszédos Kubában.

Az évtizedekig szajkózott világverseny versenyvilágot szült. Ebben a versenyvilágban nincs „örökös tagság”, „örökös babérkoszorú”. Ha nincs is „külön-bejárat” a saját szobortalapzatukon járó élő klasszikusoknak, de igenis van nyílt nemzetközi elismerés. Szabó Istvánok, Ragályi Elemérek igenis dobogóra léphettek a globalizáció ellenére is. Kusturicáknak, Wajdákknak volt módjuk a legnehezebb időkben is forгатni. Esterházy könyvét még soha annyian nem vették, mint a globalizáció korában. Aczél elvtárs, Andrásfalvy, Hátori, vagy Magyar polgártárs csak a legkiválóbbak „hóna alá nyúlhat”. Nekik nincs szükségük rá.

A versenyvilág ezer lehetőséget kínál. Nem lehet együtt ebédelni a párt harmadik emberével, de küldhet az ember forгатókönyv tervet e-mail-en a világ legnagyobb hatalmú producerének. Nem kuncsoroghatunk azért, hogy megmintázzuk a párt főtitkárát, de az amatőr fotós elküldheti faxon képeit, hogy azután világlapok címlapjaként lássa viszont. Nem hozzák tálcán havonta a megrendelést – csak egyeseknek – a Miniszterelnökségről, vagy a Fehér Házból, de leleplezheti bátran minden alkalmas versenyző, hogy milyen silány kacatot adott el a legnagyobb software-gyártó világcég, megzavarva annak operációs rendszerét. Csodálkozva állunk és kérjük, ez a versenyvilág ellenünk van? Nem mi élvezzük ennek gyümölcseit? Nem előttünk „mezteleneknek le” királyok, válnak a megbecsült „csodatakácsok” kóklerré?

A versenyvilág plebejusvilág. A nép szereti a versenyt. Szereti a versenyt akkor is, ha mongol lovas birkabórt üldöz-, akkor is, ha a modern olimpiát közvetítik. Szereti és éli a versenyt, ha teljesítményével érhet el jobb életfeltételeket. Fél azonban attól, hogy „kiválasztottak” lehetnek csak győztesek és fél attól, ha a verseny hevében fosztják meg alamizsnáitól. Sajnos tudjuk, hogy az ingyen leves sem volt ingyen. Túl sokat kellett itt Kelet-Európában fizetnünk az ingyen levesekért.

A nép, a demokrácia, meg a globalizáció

Ha már a népnél tartunk, meghökkenéssel olvastuk az általunk nagyra becsült Tamás Gáspár Miklósról, hogy „... az új rendszernek, sem létrehozásában, sem megszilárdításában, sem védelmében nem játszott jelentő szerepet a nép.” Mi úgy tudtuk és tudjuk, hogy a nép vált a 60-as évektől a fusizás, a kisvállalkozás, a géemkázás révén teljesítményelvűvé és piacpártivá. Mi úgy tudjuk, hogy amikor már nem állt – az utazás és az előnyösebb feltételekkel való vásárlás útjába az állam – mint útonálló – a nép ment ki Bécsbe, ahogy onnét áruval megrakodva térjen haza megülni kelet-európai parasztnépként ünnepeit. Így tett egyébként Budapestre, Nyíregyházára utazva minden más kelet-európai paraszt testvére is.

A nép tüntetett a romániai falurombolás, a Duna-gate ellen, a Nagy Imre temetésén a rendszer eltemetéséért. A nép nyitotta meg otthonának kapuit az itt rekedt NDK turisták előtt, ahogy a nép reakciója győzte meg Horn Gyulát és Németh Miklóst arról, hogy határnyitó elhatározásuk legitim lesz. Csak a patríciusok legnemesebb képviselői hihetik, hogy a plebs helyett ők vívták ki a („rousseau-i”) nép szabadságát. Ha jól értjük a „nép” ezzel az ajándékba kapott szabadsággal nem tud igazán mit kezdeni. De mi is a szabadság? Nem a választási alternatívák végtelenje, az előre (hivatalból) le nem rögzített alternatívák sora? Vajon melyik az a nép, amelyik tűri, hogy megfosszák a választás lehetőségétől, az alternatívától? Nem arról van szó, hogy az egyenlőség a választás szabadsága, a sokféleség keresésének joga és lehetősége és nem a primitív egyenlődsdi?

Bírálóink szinte mindegyike megtagadta tőlünk a demokrata jelzőt. Amikor mi a piaci verseny által kialakított elosztás korrekcióját a parlamentbe utaltuk és megfosztottuk az igazságos elosztás arányainak meghatározásának jogát az értelmiségtől mindenki antideokratikusnak tartott bennünket. Pedig mi csak azt kérdezzük, miért pont a „biciklisták” felelőssége, hogy a helyes arányokat elgondolják? Miért nem valamennyien vindikálhatjuk magunknak – az általunk teremtett intézmények keretei között – ezt a jogot – az általunk teremtett intézmények keretei között. Ahogy az Internet, a városi televíziózás rohamosan terjed úgy ugrásszerűen, megnőnek a közvetlen demokrácia lehetőségei is. A globalizáció, az információs társadalom sokkal demokratikusabb lehet, mint amiről bölcselők valaha is álmodtak. Persze nem olyan fennkölt a karosszékéből kötögetés mellett a TV kezelő gombjain keresztül szavazó nagyanyó; a hard-rock lemezre figyelő, rágógumis suhancos gombnyomása alakjában a közvetlen demokrácia, mint a démiurgoszi mélységeket felvillantó filozófus szónoklatától, vagy a szociálpolitikus megértő szavaitól szavazni induló nép, mint amit értelmiségiek maguk elé képzelnek, de azért ez még demokrácia. Persze, liberális demokrácia. Ez semmi mást nem jelent, mint a „mucsai” (T. G. M.) – avagy a „kelet-európai parasztnép” (T. G. M.) demokráciáját.

Plebejus demokrácia és nem patrícius köztársaság

Való igaz a globalizáció nem kedvez a kiváltságoknak (még ha azok szellemiek is) és az is igaz, hogy a globalizáció kedvez a bunkó fogyasztók manipulálhatóságának. De közben a piac bővül és lesz kereslet Fischer Ivánok és Kokas Ignácok, Bródy Jánosok és Friderikusz Sándorok iránt is. A nép sokféle. Nem igaz, hogy a nép nem szereti a globalizációt, mikor az áruk sokfélesége, az információk rohamos terjedése, az utazási szabadság formájában – például – biztos, hogy szereti. Szereti és büszke rá, ha az Opel, vagy Suzuki nyomán a városba költöző németek, vagy japánok csinosítják városát, javítják az elhelyezkedést. De a nép mást is szeret. Szereti az „aranyszájú” szónokokat, szerette legkisebb fiú legendás alakjában életre kelt ifjú miniszterelnököt, de volt, aki már akkor sem szerette, és ma már csak a „puhakalaposok” képviselőjét látja benne. Ez a plebejusok demokráciája.

A versenyvilág már nem tervezhető oly módon, mint azt a múltban megszokhattuk. Nem lehet ma már „nagy elmék” terveit unilaterális módon átültetni a gyakorlatba. A versenyvilágban éppen a szereplők sokfélesége, az egymásra ható folyamatok együttműködésének soha ki nem számítható alakulása, de legelsősorban azon valós tapasztalat miatt, hogy a piaci hatások rendkívüli erővel érvényesülnek. Ott fog a versenyvilág demokratikusabb, élhetőbb tereket kialakítani, ahol az alternatívaképzés útjába nem állnak akadályok. Éppen emiatt a versenyvilág nem anarchia, hanem intézményeit maga alakító, formálódó világ. Éppen emiatt félelmetes sokaknak és jelent reményt és kihívást tömegeknek. A demokrácia próbája, hogy félelmeinken úrrá lesz-e a felelősségünk.

Mi azt tartjuk, hogy a versenyvilág négy egymással is harmonizált – hierarchikus sorrendbe rendeződő – érték mentén szerveződik. Ami megkülönböztet bírálóinktól az ezeknek az értékeknek a sorrendje.

1. *Szabadság és sokféleség* (A sokféleség elismerése egyben mások szabadságának – a szabadságjogoknak is – és a sokféle megoldás, ezzel a verseny alapjainak elismerése)
2. *Jólét és teljesítmény* (A jólét a tisztességes versenyben leghatékonyabbnak bizonyuló változatok, kombinációk elterjedése által elért, kivívott eredményesebb helyzet, teljesítmény elismerése)
3. *Méltányosság és szolidaritás* (A kiegyensúlyozott, kölcsönösen elfogadható helyzetekre törekvésnek, az újra- és újra megköthető társadalmi szerződésnek az elismerése)
4. *Megbízhatóság és jogtisztelet* (A kiszámíthatóságnak, mint a társadalmi stabilitás alapjának az elismerése)

A liberálisok csak azokat a javaslatokat támogatják, amelyek bővítik – de legalábbis nem szűkítik (ld. emberi jogok védelme) – az alternatívákat és ezzel a szabadságot. Ha az első feltétel (alternatívák bővülése) teljesül, csak akkor lehet és kell vizsgálni azt, hogy a javasolt új megoldás a felhasznált eszközök jobb eredményességével jár-e, azaz nő-e a változtatás miatt az általános jólét, a hatékonyság. Ha a javasolt változtatás ennek a két értéknek megfelel, azt is vizsgálnunk kell, hogy a változtatás miatt nem bomlik-e meg súlyosan a társadalmi stabilitás. Ha mindhárom értéknek, mint követelménynek megfelel a liberális ajánlat, akkor gondolkodnunk kell azon is, hogy a méltányosság és a szolidaritás jegyében milyen intézményes javaslataink lesznek, amelyek javítják az új megoldás bevezetése miatt élesedő verseny veszteségeinek az esélyeit. A versenyvilág már gyermekeink világa. Vívmányai értük vannak. Mi lezárhatjuk előlük az utat, vagy segíthetjük őket, hogy mind, gyorsabban haladjanak. Most van először a történelmi időben, hogy nekünk kell követnünk őket.

*„És vissza nem foly az időnek árja,
Előreduzzad, feltarthatatlanúl;
Csak szélein marad veszteg hinárja,
Spartján a holt-viz hátra kanyarúl.
Bízást!... mi benn vagyunk a fősodorban:
Veszhet közölünk még talán nem egy:
De szállva, ím, elsőik között a sorban,
Vásznunk dagad, hajónk előremegy!”*

Felvesszük a (sebész)kesztyűt (Vita Szekeres Imrével Bokros Lajos cikkéről)

ÉLET ÉS IRODALOM

2006. március 24.

Bokros Lajos kiváló cikke (Kívánja-e az államháztartási reform a lakossági tehervállalás növekedését? ÉS, 2006/1.) közel két hónapos késéssel felkeltette egy gyakorló politikus, Szekeres Imre figyelmét („Elméleti sebészet”, ÉS, 2006/8.).

Tíz év után először fordul elő, hogy hatalomközeli politikus tollat ragad és bekapcsolódik egy hazánk sorsát alapjaiban érintő gazdasági kérdés nyilvános vitájába. Mert valóban nagy a tét. Vagy alapjaiban kell megváltoztatnunk az adófizetők pénzének felhasználási gyakorlatát, vagy megnyugodhatunk, mert tulajdonképpen minden rendben van, vagy legalábbis jó irányba tart. Amikor vitába szállunk Szekeres Imre következtetéseivel, akkor ezt azért tesszük, mert becsüljük vitapartnerünket. Őszintén örülünk, és nagy előrelépésnek tartjuk, hogy a politikai osztály tízéves hallgatása után felvette a kesztyűt. Tíz év telt el a Bokros-csomag óta. Sem 1996-ban, sem azóta nem vállalta egyetlen politikus sem, hogy írásban, részletesen érvelve kifejtse, miért tért le az ország arról a reformpályáról, amire Bokros koncepciója nyomán 1995-ben az ország rálépett, s ami legalább további öt éven át biztosította a magyar gazdaság kiegyensúlyozott fejlődését. Ebben a kontextusban kissé meglepő, hogy Bokrost Szekeres negédes bájjal „elméleti sebész”-nek nevezi. Végtére is, Bokros Lajos pénzügyminiszterként nagyon is gyakorlati munkát végzett.

Szekeres kiindulópontját elfogadjuk: „A tőkepiaci elemzők és a brüsszeli szakemberek által megfogalmazott gondokat és veszélyeket a magyar gazdaságpolitika alakítói is ismerik, lehetséges következményeiket alaposan és részletesen vizsgálják.” Nyilván helyes, ha a politikus nem „hűbelebalázs” módjára határoz olyan fontos kérdésben, hogy miként lehet a fizetési mérleg és az államháztartás hiányát jelentősen mérsékelni. Csakhogy, a „hétszer mérj, egyszer vágj” orosz közmondás addig alkalmazható, amíg a piacok is türelmesek. A globális versenyvilágban nem a tőkepiaci elemző, nem a brüsszeli bürokrata, nem az elméleti sebész értékítélete dönt egy-egy ország gazdasági fejlődéséről, hanem a pénztulajdonosok, akik egyik napról a másikra szedik a sátorfájukat (ha külföldiek), és viszik a pénzüket (ha magyarok is). Oda, ahol stabilabbak a feltételek, kisebb a pénzromlás kockázata. Mondjuk Bécsbe. Sőt, nem is kell odáig szaladni. A magyarországi, de külföldi tulajdonú bankok devizaszámláján a pénz ugyanolyan biztonságban van.

Pontos Szekeres Imrének az a megállapítása, hogy az autópálya-fejlesztés 2005-ben az EU-szabályok szerinti költségvetési hiány közel egyharmadát produkálta. Ez a felfedezés azonban nem új. Amikor a kormány döntött a gyorsított ütemű autópálya-fejlesztésről, tudta, hogy ezzel teremthető meg a gyorsabb gazdasági növekedés egyik feltétele. Új munkahelyek, új befektetések nagy volumenben csak az autópályák mentén jöttek és jönnek létre. De fontos a másik feltétel is, az egyensúlyórzó költségvetési politika. Ha ugyanis más kiadási tételekkel

tovább növeljük a hiányt, akkor hiába építünk autópályát, nem fognak idejönni a külföldi beruházók.

Azis rendben van, hogy „a hiány önmagában valóban nem katasztrofális probléma”. De azzá válhat, és sajnos vált is, ha a hiány csökkentésére tett ígéretek hiteltelenné válnak. Ráadásul, a számunkra különösen kritikus fizetésimérleg-hiány alakulásában nem csupán az államháztartási hiány játszik szerepet, hanem az is, hogy a hazai megtakarítások elégtelensége miatt 2000 óta folyamatosan külföldről finanszírozzuk az országépítést. A közhiedelemmel ellentétben ugyanis az otthonteremtés roppant importigényes tevékenység. S miután az egymást követő kormányok a magyar háztartások pénzügyi megtakarításait a lakásépítésbe és lakásvásárlásba terelték (az adófizetők pénzéből nyújtott extra mértékű hiteltámogatás mellett), nem lehet csodálkozni azon, hogy mind az építéshez szükséges cikkek importja, mind az otthonok berendezéséhez vágyott luxusjavak importja megnőtt.

Tetszik nekünk Szekeres Imrének az a megállapítása is, hogy Bokros Lajos „egy átfogó, mindenre kiterjedő adóreformban gondolkodik – bár sokan tennék ezt!”. Igen, az adóreform csak az államháztartás kiadási oldalán végrehajtott, magatartásváltásra kényszerítő változásokkal, reformokkal együtt lehet eredményes (ld. Észtország, Szlovákia). De sajnáljuk, hogy sem az adóreformra vonatkozóan, sem a költségvetési kiadási reformokra vonatkozóan nem ismerhettük meg Szekeres Imre álláspontját. Ezzel szemben nagyon is vitatjuk Szekeres Imrének legfőbb mondanivalóját. Idézzük: „A javasolt radikális műtét „kockázatainak és mellékhatásainak” felmérése és mérlegelése az elméleti kutatóénál több felelősséget és önmérsékletet igénylő kihívás a gyakorló gazdaságpolitikus számára.” Nem igaz, hogy Bokros cikkében „a közgazdasági iskolák által feltételezett vagy bizonyított módszerek bármelyikének kormányzati kényszerrel, diktátummal megvalósított bevezetését” javasolta volna „az érdekeltek és a társadalom többsége által támogatott vagy akár csak elfogadott reform” helyett. Ez nem igaz a mostani cikkére vonatkoztatva, és nem igaz visszamenőleg, az 1995-ös stabilizáció idejére sem. Főként a második állítás cáfolata könnyű. Bokros Lajos most is – és tíz évvel ezelőtt is – nyilvános cikkekben, sajtóinterjúk és előadások tucatjaiban érvelt és érvel javaslatai mellett. Igyekszik megnyerni a társadalom többségét annak, hogy ajánlatos alávetnie magát a műtétnek. Nem a kormány titkos tanácsosa, nem a miniszterelnök ajtónállója, aki meggyőzi főnökét, hogy használja hatalmát tanácsadója tanácsai megvalósítására.

Ami pedig az első állítás hamisságát illeti, hadd hivatkozzunk egy szintén gyakorló politikus, a luxembourgi miniszterelnök, Jean-Claude Juncker őszinte, beismerő szavaira: „*Mindannyian tudjuk, hogy mit kellene tennünk. Csak azt nem tudjuk, hogy miként fognak bennünket újraválasztani, ha már megtettük azt.*” Amikor a „gyakorló gazdaságpolitikus” hezitál és a nem-cselekvést választja, nem a társadalom, hanem saját potenciális szavazóinak többségére figyel. Óriási különbség. Az elesettek, a szegények ugyanis többnyire politikailag közömbösek, és ritkán mennek el szavazni. A reformokkal szemben általában a kiválasztottak, a mindenkori hatalomhoz közelállóak emelnek szót. Hiszen ők azok, akik az újságokból és más forrásokból hamar kikövetkeztetik, hogy egy-egy javaslat miként fogja az ő személyes helyzetüket érinteni. És ők azok, akiknek szava eljut a nyilvánosság szféráiba és ezen keresztül a politikusokhoz. Itt a nagy különbség a politikus és az "elméleti sebész" között. A reformot kidolgozó közgazdász számára valóban nem az a döntő szempont, hogy a privilegizáltak szerzett jogait

védelmezze, minthogy az ő kenyere nem a választóktól, hanem attól függ, hogy a szakmai kollégák bírálatát, majd pedig a valóság próbáját kiállják-e állításai, javaslatai.

Természetesen nincs bajunk azzal, hogy a modern társadalmakban munkamegosztás van; más a választott politikai vezetők és más a szakértők feladata. De az nagyon nem szerencsés, ha a politikusok – akár kormánypártiak, akár ellenzékiek – saját magukat népbarátként, a társadalom és a rászorulókat pártfogójaként túlzottan magas erkölcsi piedesztálra állítják.

Utolsó esély

ÉLET ÉS IRODALOM

2006. április 28.

Társszerzők: Bokros Lajos és Bauer Tamás

Magyarország gazdaságát 2006 tavaszán sem a csoda, sem a csőd nem jellemzi. Gazdaságunk évi 4% körüli növekedése jóval alacsonyabb, mint Lengyelországot kivéve bármelyik más, az Európai Unióhoz két éve csatlakozott volt szocialista országé. Ez a növekedés nem kiugró a világ egészéhez mérten sem, részesezésünk a világ gazdasági teljesítményében sajnos inkább zsugorodik. Ez nem nevezhető csodálatosnak. Ugyanakkor az igen lassan növekedő Európai Unióhoz, különösen pedig az euróövezet merev és szinte stagnáló országaihoz (Olaszország, Franciaország és Németország) viszonyítva nálunk sokkal gyorsabb a növekedés, érdemi a felzárkózás, semmiképpen nincs szó tehát csödről, ami feltétlenül hanyatlással, a hazai gazdasági teljesítmény visszaesésével járna együtt. Miről van akkor valójában szó?

A pannon kiscica

Hazánk ma nem pannon puma, hanem egy messze a lehetőségei alatt teljesítő, szétszakadó szerkezetű gazdasággal és társadalommal bíró, túlsúlyos, pazarló és egyre kevésbé hatékony állammal küszködő, zömmel jövőfelélő szemléletű politikai osztállyal terhelt közösség.

Gazdaságunk és társadalmunk alapvető szerkezeti gyengeségei röviden az alábbiakban foglalhatók össze:

1. Míg a zömmel nemzetközi vállalatok által képviselt exportszektor jelentős beruházásokra támaszkodva látványos növekedést ér el, tevékenysége egyre inkább elszakad a magyar gazdaság többi részétől. További bővüléséhez jó minőségű hazai munkaerő már alig áll rendelkezésre, jövőbeni beszállítóként hazai kisvállalatok egyre kevésbé jönnek számításba.
2. Az alacsony hozzáadott értéket előállító ágazatokban lassú a növekedés, az élelmiszer-, textil-, ruházati és cipőipari vállalkozások tönkre mennek, az építőipar és a mezőgazdaság stagnál. Ennek fő oka, hogy az alacsony szakképzettségű és termelékenységgű hazai munkaerő túl drága, részben a minimálbérek felelőtlen növelése, részben az öncélú oktatási és szakképzési rendszer miatt. Emiatt a munkanélküliség egész Európában megfigyelhető gondja hazánkat az elkerülhetetlennél nagyobb mértékben sújtja.
3. A túlsúlyos, paternalista állam elnyomja és torzítja a magyar gazdaságot. Formálisan magas adókulcsokkal túl sok jövedelmet kíván elvonni mértéktelen étvágyának kielégítésére. Ennek negatív hatásait azután egyedi és áttekinthetetlen kedvezményekkel, politikai ihletésű programokkal és visszaosztással, a klientúra felé irányított állami megrendelésekkel igyekezik mérsékelni. A hazai kisvállalatok virágzó egyedei főként az államtól, nem pedig a piactól függenek.
4. A gazdaságtól elvont jövedelemből az állam egyre romló színvonalú és egyre kevésbé egyenlően hozzáférhető közjavakat állít elő. A közigazgatás túlfejlesztett, túltagolt, teljesítménye gyenge. Az oktatás és gyógyítás intézményei nem élvezik a verseny minőségjavításra

ösztönző hatását, az állampolgárok szegényebb részének csak a legrosszabb minőségű szolgáltatások jutnak.

5. Az állam a problémák megoldását csakis a ráfordítások, nem pedig a hatékonyság növelésében látja. Nem növelhető közterhek mellett viszont a költségvetési költségek növelése kizárólag hitelfelvétellel lehetséges. A hat éve tartó kíméletlen túlköltségek következtében a magyar állam ismét túlzottan eladósodott. A mai jólét jelentős része a jövőbeni nemzedékek terheit fokozó, immár rövid távon sem fenntartható adósságnövekedésből származik.
6. A folyamatos állami túlköltségek és az ennek nyomán végesen felszaporodó államadósság nagymértékben fékezik a gazdaság növekedését. Az államadósság kamata nagyon magas, a magas kamat viszont csökkenti a vállalati hitelfelvételt, a beruházásokat, új munkahelyek teremtését. Az állam folyamatosan kiszorítja a hazai vállalatokat mind a hazai, mind pedig a külföldi megtakarítások felhasználásából.
7. Nemzetközi távlatokba helyezve a magyar gazdaságot, azt látjuk, hogy hazánk nem a jelszavak szintjén hön áhított osztrák, finn vagy ír fejlődési modellt követi, hanem az EU legkevésbé hatékony modelljeit, az olaszt, a görögöt és a portugált. Ennek nyomán a csőd elkerülhető ugyan, de a gyors növekedés és így a belátható idejű felzárkózás is. Hat év jövőfeléző gazdaságpolitikája után fordulatra van szükség.

Stabilizáció és államháztartási reform egyszerre

Magyarország az ezredforduló tájékán letért az egyensúlyörző, ezért fenntartható, export vezérelt, beruházások által fűtött, magas színvonalú gazdasági növekedés útjáról. Ez történelmi hiba volt. Az 1996 és 2000 közötti időszakot jellemző gyors növekedés fényes bizonyítéka annak, hogy az 1995-ös stabilizáció nem volt hiábavaló: a magyar gazdaság igen rövid idő alatt visszanyerte nemzetközi versenyképességét, ami hazánk XX. századi történetében páratlan exportbővülést eredményezett. Tartós jólétet pedig nyilvánvalóan nem hitelekre, hanem csakis tartós hazai teljesítménynövekedésre lehet alapozni. Az újabb stabilizáció tehát azért szükséges, hogy a magyar gazdaság és társadalom kiszabaduljon az állam fogságából, növekedési energiáit ne kösse le az állam, a belföldi és külföldi erőforrásokat saját építésére legyen képes felhasználni.

Az újabb stabilizációt addig kell végrehajtani, amíg a belföldi és a külföldi hitelezők még hajlandók finanszírozni a magyar gazdaságot és az államháztartást. A forint ez évi szinte folyamatos értékvesztése arra figyelmeztet, hogy kezdünk elérkezni ehhez a korszakhatárhoz. A tűzzel játszik az a kormány, amely nem hajt végre egyértelmű gazdaságpolitikai fordulatot, és nem tesz igen rövid időn belül érdemi intézkedéseket mind az államháztartás hiányának, mind pedig terjedelmének komolyabb mértékű csökkentésére.

Igen fontos, hogy noha stabilizáció alatt elsősorban költségvetési kiigazítást kell érteni, az nem egyszerűen a költségvetési hiány némi lefaragását jelenti. A költségvetési túlköltségek tartósan nem csökken, ha azt fűnyíró-módszerrel hajtják végre. A költségvetési összkiadások tartós csökkenése, vagyis az állam gazdasági túlsúlyának mérséklése csakis az államháztartás szerkezetének érdemi átszabása mellett érhető el. Világos tehát, hogy hazánkban ma

a sikeres stabilizáció egyszersmind megkívánja az államháztartás reformját, a költségvetési intézmények magatartásának gyökeres megváltoztatását. Nincs sikeres stabilizáció államháztartási reform nélkül. Ugyanakkor az államháztartási reform sem hoz eredményt, ha nem épül a rövid lejáratú költségvetési kiigazítás hozadékára. Hamis az az illúzió, hogy az ikerhiányt magától kinőheti a gazdaság, és elkerülhető a költségvetési kiadások visszafogása.

A stabilizáció és az államháztartási reform egyidejű végrehajtása csak akkor állítja vissza a magyar gazdaságot a mainál tartósan gyorsabb, újfent egyensúlyórző növekedési pályájára, ha egy minden elemében összecsiszolt és a változások kritikus tömegét tartalmazó, átfogó program alapozza meg. Ez a program a stabilizáció kapcsán azonnal előirányozni kénytelen a bruttó hazai termék 8 százaléka felett várható államháztartási hiány felezését, ami fűnyíró alkalmazása helyett az államháztartás tartós egyensúlyát megalapozó szerkezeti reformokkal érendő el.

Nem szabad elfogadni azt a hamis állítást, hogy a stabilizáció ostora szükségképpen a legszegényebbeken csattan. Az 1995-ös program is azt bizonyította, hogy az igazán rászorultakat meg lehet és meg is kell védeni attól, hogy a teljes reménytelenségbe zuhanjanak. Ha a köztársaság úgy dönt, akkor a szegények, rászorultak helyzetén akár még javítani is lehet. Ehhez természetesen a magas jövedelműek és a középosztály nagyobb tehervállására és kinyilvánított szolidaritására lesz szükség.

A magyar gazdaság jelenlegi helyzetében nincs szükség a reálbérek csökkentésére, miként az egy évtizeddel ezelőtt elkerülhetetlen volt. De az életszínvonal nem emelkedhet olyan gyorsan, mint az elmúlt években, hiszen helyre kell álljon az összhang a gazdaság teljesítménye és a fogyasztási célú kiadások között.

Végül, de nem utolsósorban, az államháztartási reform és a stabilizáció együttes programjának ki kell állnia a hitelesség kemény próbáját. Május elsejei jelszavak, populizmusba hajló kívánságlisták, szakmailag képtelen ötletek és felelőtlen ígérek helyett végre értelmes és megvalósítható programra van szükség. Ennek három próbát kell kiállnia ahhoz, hogy hiteles lehessen: egyrészt szakmailag színvonalasnak, minőséginek kell lennie, másrészt társadalmilag igazságosnak, elfogadhatónak, harmadrészt olyanoknak kell azt kidolgozniuk és képviselniük, akiknek tudása, tapasztalata és teljesítménye biztosítékot nyújt a sikerre.

Vegyük szemügyre ez után a reformoknak azt a minimálisan szükséges kritikus tömegét, ami talán az első próbát kiállja. Fontos leszögezni, hogy a vázolandó változtatások tényleg minimálisan szükségesek, de biztosan nem elégségesek. A sikerhez ennél jóval többre lesz szükség.

Pótköltségvetés 2006. július elsejétől

A költségvetési kiigazítás, vagyis az államháztartási hiány érdemi csökkentése rövid távon nem valósítható meg anélkül, hogy ne egyidejűleg növelnénk a bevételeket és csökkentenénk a kiadásokat. Minden intézkedés egyszersmind megvizsgálandó abból a szempontból, hogy jól szolgálja-e magának a költségvetésnek a hosszú távon is fenntartható pályára állítását, ami a kívánatos szerkezet kérdése.

1. Az általános forgalmi adó (áfa) kulcsa 2006. július elsejétől legyen egységesen 20%. Ez a lépés jelentősen növelné a költségvetés bevételeit, így már ebben az évben hozzájárulna a hiány csökkentéséhez. Egyúttal jól szolgálja az államháztartás reformját, aminek egyik kulcskérdése az adórendszer egyszerűsítése, a kedvezmények szűkítése. A 20 százalékos kulcs nem okoz versenyhátrányt szomszédainkhoz képest, hiszen az egyetlen kulcs Szlovákiában és Romániában 19, Szerbiában pedig 18%. Az egységes kulcs legnagyobb előnye az, hogy megszűnik a lobbik nyomása különböző, nekik fontos termékek, szolgáltatások kedvezőbb kulcs alá sorolására. (A gyógyszerek esetében a betegek által fizetendő térítés ettől még nem feltétlenül növekszik, hiszen az áfa emelésének hatása a tb-támogatás növelésével ellensúlyozható.)
2. Minden fogyasztói ártámogatás, így elsősorban a lakossági gázár támogatásának a megszüntetése. A bevételek növelése mellett ez a lépés kiválóan szolgálná a társadalmi szolidaritást is. Ma az alacsony gázár előnyeit a magas jövedelműek élvezik, akiknek nagy lakásuk, netán úszómedencéjük van, a hajléktalanok ilyen támogatást nem kapnak. A gázár támogatásának megszüntetése által növekvő bevételek egy kis részéből energiacekk formájában támogathatóak az igazán rászorulóak.
3. A lakáshitelek kamattámogatásának megszüntetése azért fontos, mert az ma elsősorban a folyósító pénzintézeteket, másodsorban a jómódúakat támogatja. A pályakezdő fiatalok lakásvásárlását lehet nagyobb egyszeri összeggel támogatni, a rászorultaknak pedig a lakbértámogatás a megfelelő forma. A javasolt intézkedés a társadalmi szempontból feleslegesnek mondható támogatások visszavonását jelenti, így egyszerre stabilizációs és államháztartási reformlépés.
4. A munkavállalók által fizetendő egészségbiztosítási járulék kulcsát a mai 4 százalékról érdemes felemelni 8 százalékra. Ez durvának tűnik, de nem az. Ha a mai 62 500 forintos minimálbért tekintjük, annak 8 százaléka éppen 5000 forint. Minden munkavállaló továbbra is jóval kevesebbet fizetne saját egészségének biztosításáért, mint amennyibe a budapesti buszbérlet kerül!
5. A havi 5000 forintos egészségbiztosítási alapdíjat a továbbiakban minden állampolgárnak meg kell fizetnie. Az év végéig ki kell cserélni az összes TAJ-kártyát elektronikus morzsával (chippel) ellátott modern lapra, amelyről az orvosi rendelőben azonnal leolvasható, hogy az illető fizetett-e díjat. Akinek akár csak egy hónap elmaradása is van, annak helyben kell majd fizetnie a (nem életmentő) orvosi ellátásért. Csak így lehet megszüntetni a rendkívül elterjedt potyautas-problémát!
6. Ajelenleg külön folyósított 13. havi nyugdíjat a nyugdíjasok által is fizetendő minimális, szintén ötezer forintos egészségbiztosítási járulék fedezeteként be kell építeni a nyugdíjakba úgy, hogy a legalacsonyabb nyugdíjak havi nettó értéke ne csökkenjen. Mivel a felosztó-kirovó állami nyugdíjkassza így is súlyosan és gyorsan növekvően deficitese, a 14. havi nyugdíjra vonatkozó felelőtlen ígéreteket vissza kell vonni.
7. Az új tanév kezdetétől, vagyis 2006 szeptemberétől ismét indokolt bevezetni a felsőoktatási tandíjat, mégpedig olyan mértékűt, amennyit ma az önköltséges képzésben részt vevő hallgatók kénytelenek fizetni. A kiváló teljesítményt nyújtó szegény diákok tandíjmentességet kapnak. Ezzel egy időben meg kell szüntetni a fejkvóta szerinti állami finanszírozást,

a hallgatói normatívát. Az így megtakarított költségvetési forrásokat szigorúan a munkaerőpiac igényeihez szabott méretű és szerkezetű felsőoktatási intézmények fejlesztésére, korszerűsítésére kell fordítani.

8. Felül kell vizsgálni az összes olyan, valójában állami szereplők között létrejött ál-PPP programot, ami a költségvetési hiány nyilvános növelésének elkerülésére született. Magánszférával közös programok pedig kizárólag hatékonysági alapon indíthatók. Ha végre elkészül egy korszerű, nyugat-európai színvonalú törvény, amely érdemben megosztja a beruházások kivitelezésének és az új létesítmények későbbi üzemeltetésének kockázatát az állam és a magánvállalkozók között, akkor kezdhetők új programok, ha átesnek egy gazdaságossági számításokkal alátámasztott szigorú vizsgálat rostáján.

Államháztartási reform 2007-2009

A 2006-os esztendő második harmadában (májustól augusztus végéig) ki kell dolgozni az államháztartás reformjával kapcsolatos összes fontos törvényt. Az év harmadik harmadában (szeptembertől Szilveszterig) pedig az Országgyűlésnek meg kell tárgyalnia és el kell fogadnia ezeket. Így biztosítható, hogy a 2007-es költségvetés már tükrözze mindazokat az alapvető szerkezeti változásokat, amelyek az elkövetkező négy évben eredményesen lezárhatóvá teszik az államháztartás valódi reformját. Ha ez sikerül, akkor hazánk gazdasága visszakerülhet a tartósan gyors, egyensúlyörző, a történelmileg belátható időn belüli felzárkózást lehetővé tevő növekedési pályára.

Hat területen van szükség a változások kritikus tömegére: a gyógyítás, az oktatás, a közigazgatás, mindezt keresztbe metszve az önkormányzati rendszer és mindezt alátámasztandó a közteherviselés (adórendszer) és a szociális támogatások reformjára.

1. A gyógyítás reformja keretében meg kell kezdeni a versengő magán egészségbiztosító pénztárak felállítását. Mivel az üzleti szféra erre régóta készül, nem lehetetlen, hogy az első magán egészségbiztosító pénztárak már 2007. január elsejével megalakulhatnak. Minden állampolgárnak egy teljes év állna rendelkezésére ahhoz, hogy eldöntse, melyik pénztárhoz kíván csatlakozni, mert az új rendszer érdemben csak 2008. január elsejétől indulna. A 2007-es átmeneti év elegendő időt hagyna a kórházak, rendelőintézetek számára, hogy megfelelő mennyiségű beteg ellátása érdekében szerződést kössenek mind a továbbra is létező, de a szolgáltatásokat már csak részben finanszírozó állami egészségbiztosítási alappal, mind pedig az új magán egészségbiztosítási pénztárakkal.
 - 1.1 A magán egészségbiztosítók hamarosan megmondják, hajlandók lesznek-e havi 5000 forintért biztosítást kötni, és ha igen, akkor pontosan milyen szolgáltatásokra. (2007-ben marad a 18 százalékos egészségbiztosítási járulék – munkavállalók 8%, munkaadók 10%.) Az év folyamán aztán igen kemény alkura lesz szükség annak érdekében, hogy a magán egészségbiztosítók elfogadjanak egy nem túl magas abszolút küszöböt, amivel azután bárkit kötelesek biztosítani. A magán egészségbiztosító pénztárak megjelenése tehát nem jelenti azt, hogy bárki kimaradna a biztosításból, sem pedig azt, hogy különválna a tehetősek és a szegények egészségügyi ellátása.

- 1.2 A gyógyító intézmények a lehető legnagyobb fokú gazdálkodási önállóságra tesznek szert a legszigorúbb szakmai ellenőrzés mellett. A kibontakozó verseny feltételei mellett érdektelenné válik a kórházak, rendelők tulajdonosi háttere. A biztosítók azoknak a magánorvosoknak, magánkórházaknak a számláit is kifizetnék, amelyeket ma teljes mértékben a betegek fizetnek, természetesen a szolgáltatási színvonal és a díjak alapos ellenőrzése mellett. A bármilyen tulajdonos által kinevezett felelős vezető teljes szabadságot kap a gyógyító és ápoló személyzet létszámának, összetételének, díjazásának meghatározásában. Az orvosok közalkalmazotti jogállása feleslegessé válik és megszűnik. Lassan talán a hálapénz is kimegy a divatból, mert oka fogyottá válik.
2. A közoktatás minőségének látványos javítása együtt jár a kiüresedett intézményrendszer karcsúsításával. Legkevesebb 100 alsó tagozatos kisdíák összegyűjtése nélkül nem lehet színvonalas iskola. Az aprófalvak iskolái helyett, amelyek újratermelik a lemaradást, a kulturálisan hátrányos helyzetet, a gyermekeket a kistérségi központ korszerű, jól felszerelt, jól megfizetett szaktanárokkal rendelkező iskolájába kell beíratni és minden nap kisbusszal odaszállítani. Minden iskolában lesz tornaterem, könyvtár, internet. Délután, estefelé a hátrányos helyzetű, munka nélküli szülők is használhatják azokat, szakképzett oktató segítő kezével. A települési önkormányzatok tanfolyamokat hirdetnek keresett szakmákra. Visszaáll a szakmunkásképzés rangja, becsülete.
3. A felsőoktatás minőségének látványos javítása megköveteli, hogy a központi kormány az állami egyetemek, főiskolák kibocsátását szigorúan összehangolja a jövőben várható munkaerő-piaci kereslettel. Ennek során bizony karok, szakok, intézmények sora szűnhet meg. Az új felsőoktatási törvény azonnali módosításra szorul. A szenátus csakis a tanszabadság letéteményese lesz. Az iskola méretének és szerkezetének meghatározása, valamint a gazdálkodás a fenntartók tanácsának hatáskörébe fog tartozni. A tandíj révén a diákok minőséget fognak követelni, a diplomákat és a tananyagot független minősítő cégek rangsorolják. Megfelelő visszacsatolás mellett a fiatalok könnyebben és sikeresebben döntenek, mit is érdemes tanulni. Többen választják majd a felsőfokú szakképzést, csak a legjobbak a mesterfokú és doktori szintű egyetemi képzést. Hosszabb távon enyhülhet a diplomás munkanélküliség.
4. Noha a munkanélküliség elleni küzdelem eredményei mindenekelőtt az oktatási rendszer vázolt reformja nyomán jelentkezhetnek, feltétlenül szükség van a munkaerőpiac további korszerűsítésére. Ennek része, hogy meg kell szüntetni a diplomás minimálbér intézményét, mert ez egyrészt azt a hamis elképzelést erősíti, hogy a diplomásnak eleve joga van felsőfokú végzettséget igénylő állásra, másrészt pedig azt, hogy nem az elvégzett munkát, hanem a diplomát kell megfizetni. Ezen túlmenően az általános minimálbért nem szabad felemelni, hiszen már így is túl magas. (A magas minimálbér ténylegesen foglalkoztatási tilalmat állít mindazok elé, akik nem képesek a minimálbér összegénél nagyobb hozzáadott-értéket előállítani. Így ők vagy feketemunkára, vagy szociális segélyre kényszerülnek, ami emberi méltóságukat sérti.)
5. Ha azt kívánjuk, hogy minden felnőtt ember, dolgozó és nyugdíjas egyaránt fizessen egészségbiztosítási járulékot, akkor meg kell szüntetni az állami adócsalást is. Szigorúan meg kell tiltani, hogy a közigazgatás bármely szintjén, bármely állami intézményben munka-

vállalók helyett számla ellenében fizetett szerződéses álvállalkozók tömegei dolgozzanak. Másrészt egységessé kell tenni a vállalkozások adózását, ami ténylegesen szigorítást jelent. Ha megszűnik az egyszerűsített vállalkozási adó (EVA) és az újonnan bevezetett egyszerűsített közteherviselési hozzájárulás (EKHO), akkor rengeteg ál- és kényszervállalkozás magától megszűnik. (Ha a mindenféle jövedelemből egyaránt fizetendő egészségbiztosítási járulék mellé bevezetnénk egy szektorsemleges jövedelemadó-rendszert, ami azonosan terheli a tőke- és munkajövedelmeket, akkor már nemcsak az állam, hanem a gazdaság egyetlen szereplője számára sem lesz vonzó álvállalkozások létrehozása.)

6. Az adórendszer korszerűsítése keretében négy fontos reform vár bevezetésre. Egyrészt a személyi jövedelemadó (szja) rendszerében mindenféle kedvezményt meg kell szüntetni, hiszen egyiket sem indokolja sem a gazdasági hatékonyság, sem a társadalmi szolidaritás. Másrészt lehet egykulcsos az szja, de csak akkor, ha van egy komoly mértékű ingatlanadó, méghozzá mindenféle ingatlanra, már az első forintértéktől. Ez ugyanis a két adónemet együttes hatásában újra progresszívvá teszi, ami sokkal jobban megfelel a társadalmi szolidaritás követelményeinek. Harmadrészt az szja és az ingatlanadó 100 százalékban a települési önkormányzatok bevétele kell legyen. Negyedrészt ebben az esetben mód lesz a sokat kárhoztatott iparűzési adó azonnali megszüntetésére.
7. Javítani kell a közterheket beszedő szervezetek esélyeit a közterhek tényleges beszedésére. A mai igazságszolgáltatási rendszerben a vagyon származása és az eltitkolt jövedelem bizonyításának terhe annyira egyoldalúan az állami beszedő szerveket terheli, hogy a közterhek behajtására még akkor sincs feltétlenül módjuk, ha az eset abszolút nyilvánvaló. Az építőiparban és a szolgáltatási szférában a közismert közteher-megkerülési technikák ellen hatásos eszközöket kell az adó- és vámhatóság kezébe adni.
8. A szociális támogatások területén vissza kell térni a rászorultsági elv következetes alkalmazására. Meg kell szüntetni azt az abszurd helyzetet, hogy a jóléti támogatásokból a leggazdagabbak is részesülnek, szűkítve ezzel a legszegényebbeknek célzottan adható támogatások mértékét.
9. Az állami költségvetés kiadási oldalán is van rengeteg teendő. Meg kell szüntetni lehetőleg az összes közhasznú társaságot, közalapítványt, köztestületet, az összes, ebből fakadó fizetett kuratóriumi tagságot stb. A kultúra finanszírozására szolgáló támogatásokat a kultúra munkásainak önszerveződő, nem államilag létrehozott és nem az állam által pénzelt civil testületei osszák szét. Ugyanígy történjék az egyházak támogatása is, amellet, hogy az egyházak tegyenek jóval nagyobb erőfeszítéseket arra, hogy alapvetően híveik önkéntes adományaiból tartsák fenn magukat. Nem különben fontos, hogy a civil szféra egésze végre saját lábára álljon. Amíg pénzosztás révén nem állami intézmények százai vannak az állami költségvetés járszalagjára fűzve, addig biztosan nem lesz egészséges civil társadalom és erős demokrácia Magyarországon.
10. Meg kell próbálni politikai közmegegyezést teremteni a települési önkormányzatokról szóló törvény gyökeres módosítására. A legfontosabb feladat az, hogy a mai, közel 3200 önkormányzat helyett létrejöhessen legfeljebb 260 nagyobb, szép magyar szóval: járási szintű alapegység. Ez lenne a továbbiakban a magyarországi önkormányzati rendszer legalsó szintje, amely – érdemes még egyszer hangsúlyozni – rendelkezne a területén

állandó lakhellyel rendelkező összes természetes személy teljes szja-befizetésével, továbbá a természetes személyek és a telephellyel rendelkező vállalkozások által fizetendő teljes ingatlanadó-bevétellel. A járási önkormányzat már képes lesz fenntartani nem túlméretezett, így jó minőségű alapiskolát, illetve kellő számú, legalább járóbeteg-ellátásra szakosodott gyógyító intézményt.

11. Sürgősen módosítandók a pártokról szóló törvények, jogszabályok. A demokrácia elfogadottsága (legitimációja) múlik azon, hogy a pártok kilépjenek a visszatérő gyanú sűrű homályából, és minden költségvetési fillérrel, illetve magánadomány forinttal a legszélesebb nyilvánosság előtt elszámoljanak, mind azok eredetét, mind pedig felhasználásukat illetően. Ez két dolgot jelent. Egyrészt a pártok tényleges működéséhez – tetszik, nem tetszik – növekvő költségvetési támogatásra van szükség, aminek felhasználását azonban az Állami Számvevőszék szigorúan ellenőrizné. Másrészt a pártok gazdálkodásában is feltétlenül indokolt érvényesíteni az államháztartásban már régóta használatos ún. bruttó elszámolás elvét. Minden bevételt és kiadást nyilvánossá és ellenőrizhetővé kell tenni!
12. Az elmúlt 15 évben a magyar gazdaság szerkezete gyökeresen megváltozott, a tömeges privatizáció kora lezárult. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a magánosításnak vége, illetve, hogy a tartósan állami tulajdonban maradó vagyonnal való gazdálkodásban nincs érdemi teendő. Folytatni kell a privatizációt a maradék közüzemi vállalatok, elsősorban a MÁV, Malév, BKV, Volánok, Magyar Posta és az MVM Rt. esetében. Ez mindenképpen szükséges feltétele annak, hogy végre igazán komoly hatékonyságjavulást érjünk el, és megszabaduljunk attól a folyamatosan halmozódó, ma zömmel bújtatott többlet költségvetési hiánytól és adósságtól, ami ezeket a cégeket gazdasági értelemben visszatérően értéktelenné teszi, az államháztartást pedig feleslegesen megterheli. Ugyanilyen fontos, hogy a közüzemek maradékának magánkézbe adásával lényegében megszűnik az adófizetők pénzének pocsékolásával fedezett politikai kegyosztás, a klientúra építésének egyik utolsó csatornája, ami végérvényesen megalapozhatja hazánk fejlett versenygazdasággá és érett, szolidáris demokráciává emelkedését.

A nem létező pont. Megérte-e kimaradni az Euró Plusz Paktumból?

MAGYAR NARANCS,
2011. április 14.

Miniszterelnöke jóvoltából Magyarország megint lemaradt a közös vonatról. Európa együttes erőfeszítéseket tesz gazdasága megmentéséért – mi épp most kerültünk szembe vele. Ráadásul egy olyan ügyben, amiben még igazunk sincs.

Olyan okos, hogy megmondta előre

Orbán Viktor március 22-én, egy keddi napon előre kijelentette, hogy Magyarország nem fogja elfogadni a hét végén tartandó európai csúcstalálkozó végeredményét. Magyarország ugyan egyetért a készülő tervezet legtöbb pontjával, nyilatkozta a kormányfő, mégsem írja alá a megállapodást, mert hazánknak nem érdeke a társasági adó harmonizációja. Mint azt a kormányzóvivő másnap újra el is magyarázta, a készülő paktum 6. pontjával nem értünk egyet, ez teszi lehetetlenné a csatlakozásunkat.

Innentől a kormányfő kommunikációs kényszerpályára került: mivel már a tárgyalások megkezdése előtt visszautasította a többség álláspontját, presztízaveszteség nélkül nem visszakozhatott. Különösen azután, hogy nyolc magyar közgazdász – köztük e cikk szerzői is – még 23-án, vagyis még mindig a tárgyalások előtt felszólítottuk arra, hogy fogadja el a többségi álláspontot. Az Európai Unió csúcstalálkozóján 23 tagállam aláírta az euró és az európai gazdaság megmentésére készült paktumot, négyen, köztük hazánk, nem. Orbánnak pedig nem maradt más lehetősége, hogy a média elől elhallgassa, mi is történt valójában a 24-25-i csúcstalálkozón, és mit tartalmaz a záróközlemény.

Ezután, április 4-én az Országgyűlésben is megpróbálta igazolni az elhamarkodott döntést. A felszólalása tévedésekkel és féligazságokkal volt zsúfolt. Orbán szerint maga az EU állítja azt, hogy az adóalap-harmonizációhoz való csatlakozásért 0,4-0,9 százalékos GDP-veszteséggel és 50-70 ezer munkahellyel fizetne Magyarország. Pedig akkor már magyarul is olvasható volt az előre elutált Euró Plusz Paktum. Az első meglepetés: a szöveg nem hat, csak négy „konkrét szakpolitikai vállalást” sorol fel (a versenyképesség előmozdítása, a foglalkoztatás ösztönzése, az államháztartási egyensúly, a pénzügyi stabilitás). Az adópolitikák koordinációja ezek között nem is szerepel. A dokumentum a négy pont után, egy csillagokkal elválasztott, külön bekezdésben foglalkozik ezzel, és csak annyit mond: a paktum aláírói „a fentebb vázolt kérdéseken túl az adópolitikák koordinációjára is figyelmet fordítanak majd”.

Az a bizonyos 6. pont tehát, ami miatt mi nem csatlakoztunk, nem is létezik. A közleménynek az a mondata, amely az adópolitikák koordinációjára vonatkozik, nem része a kötelező vállalásoknak.

Mi az, hogy adóverseny?

A populista közbeszéd szerint hazánk az egykulcsos, 16 százalékos személyi jövedelemadó és a 10 százalékos társasági nyereségadó (félíg visszavont) bevezetésével szállt be az európai adóversenybe. A gazdaságpolitikai kormánymarketing azt hirdeti: hazánk a régió legversenyképesebb adórendszerével rendelkezik. Csakhogy már ez sem igaz. Van nálunk is alacsonyabb kulcsokkal versengő ország (Írország és Románia), és olyan is, ahol nemcsak a személyi jövedelemadónak, hanem a forgalmi adónak és a társasági nyereségadónak is azonos, ráadásul egyöntetű az adókulcsa (Szlovákia).

Az adózók – vállalatok, vállalkozók, magánszemélyek – persze örülnek annak, ha az adókulcs alacsony, de ez önmagában még nem tesz sem adórendszert, sem adónemet vonzóbbá, versenyképesebbé. Bőven ellensúlyozza az alacsony adókulcs hatását, ha az adóalap megállapítása bonyolult és sokféle kivétellel terhes. Hazánkban több mint félszáz adó- és elvonási mód, s számos olyan adószabály van, amelyben egyetlen mondat több mint tízsoros, egy paragrafus pedig több tucat, nemegyszer egymásnak ellentmondó bekezdést tartalmaz. Az adózók biztonságérzete alacsony a sokféle, zavaros adóalap-kiszámítás szempontjából ellentmondásos adószabály és ezek folyamatos, sokszor visszamenőleges hatályú változtatása miatt. Néhány főadóra lenne szükség; egyszerű és érthető adóalap-megállapítási szabályokra, szektor- és tevékenységsemleges, azonos, viszonylag alacsony kulcsokkal operáló adókra. Az adóversenyben egy ország akkor tud minél több adófizetőre szert tenni, ha adórendszere stabil, kiszámítható, emiatt a jogbiztonság magas fokú, az adóellenőrök nem urak a zavarosban, alacsony az adókorruptió. Az Orbán-kormány azonban nem ebbe az irányba halad, rabja marad az alacsony adókulcs illúziójának.

Ki nyer ma? És holnap?

A brüsszeli terv alapján véve két változást irányoz elő. Az első a társasági adóalap egységes szabályozását hozná létre, amely lehetőséget ad a nagyobb, több uniós országban is működő cégek számára, hogy ugyanazon a módon számítsák ki az adóalapjukat, a kiválasztott, egyetlen adóhatóságnál, az EU területén folytatott tevékenységük egészét lefedően egységes adóbevallást adjanak be. Ma ugyanis gyakori, hogy akár 27 különböző szabályrendszer alapján kell adóalapot számítaniuk, és akár 27 különböző adóhatósággal is együtt kell dolgozniuk. A második javaslat azt a problémát oldaná meg, hogy az európai nagyvállalatok nem tudják az egyik tagállamban keletkezett veszteségüket a másik tagállamban keletkezett nyereségükkel szemben elszámolni.

Mindez a nagyobb vállalkozásoknál hatalmas költségeket és bonyolult struktúrákat eredményez, a kisebbeknek meg elveszi a kedvét az uniós terjeszkedéstől. Ezen segítené, ha összesített, ún. konszolidált adóbevallás készülhetne. E két kérdés tartalmilag ugyan összefügg egymással, de nagy valószínűséggel évek fognak eltelni a két módosítás elfogadása között. A közös döntéshozatal ugyanis így, alaposan megtárgyalt kompromisszumokon keresztül működik.

Azt, hogy melyik ország mennyit nyerne vagy veszítene az adóalap harmonizációjával (vagyis azzal, ha egyidejűleg mind a két javaslatot elfogadják), ma nincs ember Európában,

aki meg tudná mondani. Ehhez ugyanis arra lenne szükség, hogy a 27 tagország 27 adóhivatala egyetlen adatbázisba vonja össze az összes olyan vállalatot, amely több országban rendelkezik leányvállalattal. Ilyen cégből Európában akár egymillió is lehet: ennyi vállalatnak kellene egységesen adóalapot számítani, meg adót fizetni és szétosztani. Nem jövőre, hanem – mondjuk – 2015-től, amikor esetleg hatályba lépnek az új szabályok. Ilyen adatbázis azonban ma nincs, és egyhamar nem is lesz. Mint ahogy azt sem tudhatja ma senki, hogy 2015-ben mennyi lesz az európai multik összprofitja.

De ha ez így van, akkor milyen számokból indul ki Brüsszel, és honnan veszi a számait a magyar miniszterelnök? Miután az unió régóta készül erre a változtatásra, szakértői vizsgálatok tömegét rendelte meg az elmúlt évek során. (E hatásvizsgálatoknak már az összefoglalója is nehéz, majd kétszáz oldalas olvasmány.) Az egyik szakértői csapat azt próbálta megbecsülni, hogy mekkora is az adótorta, amit újra kéne osztani. (Ehhez a 2004-es év adatait használták – vagyis jó régiüket –, meg két, az uniós iparvállalatok és pénzügyintézetek tekintetében reprezentatív mintának tekinthető adatbázist.) Azt kapták, hogy az adott évben az összes megtermelt vállalati nyereségadó-alap 0,55 százaléka – vagyis alig több mint fél százaléka – jutott Magyarországnak. Sok-e ez, vagy kevés? Ízlés kérdése. Ha csak az iparvállalatok által termelt nyereséget nézzük, akkor a magyar adat kétszer akkora, mint a cseh, de kevesebb, mint harmada a lengyelnek. Nagyjából a görögökkel vagyunk egy súlycsoportban.

Ám ha ezek a kiinduló adatok uniós szinten talán jók is valamire, úgy Magyarországra nézve aligha irányadók. Számos okból: mert az összehasonlítási alap erősen elavult; mert a mintába csak iparvállalatok és pénzügyintézetek kerültek, a szolgáltató cégek – mint a Tesco, az IKEA vagy a Vodafone – nem; és végül mert a két minta nagyon kevés magyar céget vett figyelembe. A torz felmérésből pedig csak esetleges eredmények adódhatnak Magyarországra számára. Mindennek a tetejébe egy másik szakértői csapatnak azzal a dilemmával is szembe kellett néznie, hogy még távolról sem dőlt el, az egyes országok, pontosabban a vállalatok egy-egy országban megtelepedett leányai között miként fogják felosztani a (nettó) adóalapot: létszamarányosan?, bértömegarányosan?, eszközarányosan?

Ezért a szakértők mind a 27 országra több változatot is kiszámoltak. Az Országgyűlésben április 4-én Orbán által idézett kalkulációk ebből a második becslésből, szimulációból származnak. Az első adat, amire a kormányfő hivatkozott, nagyjából pontos. Mind a hat változatban a Magyarországra jutó adótömeg kisebb lenne, mint a változások nélkül; legrosszabb esetben az iparvállalatok adójának csökkenése akár 50 százalék is lehet. Az éves bevételcsökkenés a legrosszabb esetben akár az egy százalékot is megközelítheti. Orbán viszont „elfelejtette” megemlíteni, hogy a számunkra legkevésbé rossz szimuláció csak 0,18 százalékos csökkenést mutatott. (A legkedvezőbb mutatóként a 0,42 százalékos becslést említette.) A magyar kormányfő másik állítása pedig, amely szerint a csatlakozással sok tízezer magyar munkahely is elveszne, már teljesen légből kapottnak tűnik. A szakértők megbecsülték a foglalkoztatásra gyakorolt valamennyi hatást is, és Magyarországra vonatkozóan csak pozitív előjelű számokat kaptak. A végkövetkeztetésük: az adóalap-harmonizáció minden elgondolható variációban növeli a magyar foglalkoztatást. Épp a fordítottja annak, amit Orbán állít.

Le- és felszállók

Szó sincs tehát „brüsszeli diktátumról”. A közös és összevont (konszolidált) társasági adóalapra vonatkozó javaslat pillanatnyilag nem része a paktumnak, a jogszabály tervezetében még sok a nyitott kérdés. Vajon a több országban működő cégek számára az új módszer csak választható, vagy kötelező lesz-e? És milyen költségeket vonhatnak majd le az adóalapjukból? A választás közöttük nemcsak tudományos és szakértői elemzés, hanem gazdaságpolitikai kompromisszumok kérdése is. A tárgyalásokon, amelyeken ezek eldőlnék, épp azért kell részt venni, mert csak ott lehet érvényesíteni a magyar sajátosságokat. A magyar kormány éppen azzal tudná a költségvetés és a nálunk működő külföldi, illetve a külföldön működő magyar nagyvállalatok érdekeit összekapcsolni, ha maga is képes lenne formálni a tagállamok kompromisszumait. Ha Magyarország kormánya elutasítja a paktumot, vajon kihez forduljanak a magyarországi cégek? Szlovákia, Lengyelország kormányát fogják megkérni, hogy képviselje az ő érveiket? Nem éppen így maradunk-e ki az „adóversenyből”, és hagyjuk magukra, áruljuk el saját vállalatainkat, vállalkozóinkat?

Orbán azt hiszi, akkor tudja megtartani a már itt működő nemzetközi vállalatokat, és akkor tud újakat idecsábítani, ha kicselezi az egységesülésre irányuló kezdeményezést. Azt is hiszi, hogy akkor lehet a nemzetközi vállalatok nyereségéből a legtöbb adóbevételt hazánkban megcsapolni, ha az egységes számítást elutasítja. Mind a kettő tévedés. Mintha a cégeket semmi más nem érdekelné, mint az alacsony kulcsú magyar adók; és mintha a magyar költségvetésnek kizárólag a nyereségadóból befolyó bevétel számítana. Holott a vállalatok a jogbiztonságot, az intézmények stabilitását, az önkényes állami beavatkozások, a különadók és válságadók hiányát többre becsülik, mint az alacsony kulcsú nyereségadót. A magasabb termelékenység reménye a fontos számukra, amit a jó minőségű, szakképzett munkaerő, a szabványosított követelményrendszer, az átlátható állami normák és a jó infrastruktúra garantálhat. Magyarország számára pedig a nyereségadó-bevételnél is fontosabb a fejlett technológia, a magasabb munkatermelékenység, a pénzügyi fegyelem, a környezetbarát termelés követelménye, a munkahelyek. Az állami bevételek tekintetében fontosabb a munkahelyeken dolgozók keresete utáni személyi jövedelemadó, a nem kisírbolt társadalombiztosítási járulék, az itt dolgozók vásárlásai utáni forgalmi adó. Ezek tudják úgy meghúzni a gazdaságot, ami miatt érdemes „otthonos” körülményeket teremteni a vállalatoknak – akár lemondva némi adóbevételről is. 1994-ben hazánk csáberejét éppen az alapozta meg, hogy Békesi László pénzügyminiszternek volt ereje lemondani a nyereségadó-bevétel akár feléről is, hogy megnyerhesse a foglalkoztatás, a technológiatranszfer, a termelékenyebb termelés csatáit.

Igaz, ő fel akart szállni az európai gazdaság vonatára.

A válság még előttünk van!

NÉPSZABADSÁG,
2012. április 28.
(Hétvége melléklet)

Az 1989/90. évi rendszerváltástól számítva egy generációnyi idő telt el. Mégis, politikai előttünk folyamatosan nyilatkozó szereplői – a pártok első vonalbeli vezetői, a vállalkozói szféra választott képviselői, a média, a tudomány, az egyházak és a kultúra meghatározó személyiségei – többségükben máig nem tudják elfogadni, hogy Magyarország kapitalista piacgazdaság. Azt, hogy a kapitalista gazdaságban lehetnek finanszírozási, túltermelési, bankválságok nem tekintik természetesnek, még mindig a „válságmentes szocializmus” illúziótól átitatva azonnali állami beavatkozást követelve élnek meg a nehézségeket. Bármennyire is a piacgazdaság, a verseny bizonyult eddig a jólét forrásának, a verseny természetéhez hozzátartozik az is, hogy jobb időket visszaesések követnek, azonban a magyar politikai közvélemény a nap, mint nap jelentkező gazdasági és társadalmi gondokat nem a kapitalizmus normális működéséhez tartozó negatívumokként érzékelik, hanem mindig valamiféle – világ és/vagy speciális magyar – válság jelének gondolják.

Hazánkban két évtizede vízcsapból is a válság folyik. Akik ezt mondják, nem alakoskodnak, tényleg így gondolják. Nem csoda, sőt teljességgel normális, hogy ezért a közvélemény többsége is úgy hiszi, úgy érzi, hogy az ország társadalmi-gazdasági válság állapotában van. Ez a diagnózis téves. A bajok eredete abban van, hogy kis piac vagyunk, nincsenek természeti kincseink és nincs tengerünk, ráadásul az elmúlt 20 év nagyobbik részében az országot felelőtlenül, eleve téves gazdaságpolitikai eszmék alapján kormányozták. Ez a négy tényező így, együttesen adja magyarázatát annak, hogy az előttünk járó gazdag szomszédaink fejlettségéhez – mondjuk az osztrákokhoz – a kapitalizmus útjára lépve sem jutottunk közelebb.

Bár mi magyarok szeretjük magunkat nagyon sajnálni, az igazság az, hogy hazánk utolsó ötven évének története során (1956 óta) az igazi társadalmi-gazdasági válság szinte egyetlen ismérve sem fordult elő. Nálunk nem volt háború (mint számos poszt-szocialista országban), nem robbantgattak rendszeresen szakadár csoportok (mint Angliában vagy Spanyolországban). Sorozatos kormányválság sem erodálta az ország valutájába vetett bizalmat (mint Olaszországban vagy Görögországban). Amióta nincs szocializmus, egyszer sem alakult ki tartós áruhiány, működik az áram- és gázszolgáltatás. A háztartásoknak eddig nem volt okuk arra, hogy tömegesen elforduljanak a hazai pénztől (mint Oroszországban vagy Szerbiában). Nem éltük meg a kormánnyal szembeni bizalmatlanságnak azt a légkörét, amelyben hónapokig tartó sztrájkok, munkabeszüntetések bénítják meg az országot. Az egyetlen 1991-es évet le számítva, hazánkban nem következett be a termelés kétszámjegyű visszaesése sem. Írország, Horvátország, Portugália, a három balti ország Bulgária és Szlovákia munkavállalói már megtapasztalták azt a helyzetet, amikor százazrek és milliók próbálnak más országokban heti-havi rendszerességgel, akár a lebukás kockázatát is vállalva munkához jutni: a tömeges és 20% fölötti munkanélküliség, benne a pályakezdők 30%-ot is meghaladó állástalansága hazánkban még nem fordult elő. És bár volt a rendszerváltást követően nálunk is bankválság, s az adósok fizetőképességének tömeges megrendülése többször is bekövetkezett (ld. devizahitelek), de ennek a mértéke még nem vezetett a pénzügyi rendszer felbomlásához, a vállalatok és

háztartások totális csődjéhez, a kényszerárverezések mindent maga alá gyűrő mechanizmusához, a teljes reményvesztettség, és a tökéletes pénzügyi anarchia állapotához. Még egyszer sem következett be az állam fizető-képességének a megrendülése sem, amikor a nyugdíjasok milliói nem kapják meg a nyugdíjukat, a közalkalmazottak és köztisztviselők pedig a fizetésüket, amikor a gyógyszerek kiváltása csak más országok valutájáért (pl. euróért) és teljes áron, a támogatás megszűnése miatt a megszokott árszint tíz- és húszszorosáért lehetséges.

Ha felidézzük az elmúlt három évtized *válság-közeli pillanatait* – 1982-t, amikor a Jaruzelski-puccs miatt rendült meg a befektetők bizalma egész Kelet-Európa iránt, 1988-90-et, amikor a szocialista tábor bomlott fel, az 1995-ös Bokros csomag előtti hónapokat, az 1998-as orosz válság heteit, 2008 októberét, amikor az európai pénzpiacok egyik napról a másikra befagytak –, akkor azt mondhatjuk, hogy 2010-ig a mindenkori magyar közgazdász-elit pénzügyi válsággal szembeni érzékenysége, immun-rendszere jól működött. Eddig mindig sikerült kiváltani az országot irányító politikusok pánik-reakcióját, amelynek eredménye és következménye vagy olyan gazdaságpolitikai csomagterv (hitelcsomag,) volt, amit a nemzetközi szervezetek rendkívüli és szigorú feltételek mellett meghiteleztek vagy a rendkívüli szerkezeti reformok voltak. Tehát vagy kívülről kaptunk gyors és nagyvonalú segítséget, vagy a kormány tett nagyon gyorsan rendet a legkirívóbb területeken, illetve a két dolog egy időben történt.

Most, 2012 tavaszán a magyar gazdaság helyzete korántsem olyan súlyos, mint a fentebb idézett rendkívüli beavatkozások idején. Alacsony ütemű ugyan a növekedés, de nem állt le – egyelőre nincs visszaesés. A fizetési mérleg most szilárd többletet mutat, nem kell attól rettegni, hogy nem leszünk képesek a megrendelt energiahordozókat, vagy az import más elemeit kifizetni. Igaz, az államadósság magas, az államháztartási hiányt is csak egyszeri trükkökkel tudja a kormány elfogadható szinten tartani, de ilyen másutt is van az EU-ban. Persze, az komoly gond, hogy a hiány finanszírozásához, a lejárt adósságrészletek megújításához iszonyatosan drágán jutunk pénzhez, de elég volt egyetlen értelmes mondat tavaly év végén ahhoz, hogy a kilátástalannak látszó finanszírozási helyzet, az azonnali fejre állás kockázata elháruljon. Amikor a „kipaterolt” IMF-et ismét visszahívta a kormány, mindjárt olcsóbb lett a nekünk szánt hitel.

Az Európai Unióval és intézményeivel való *mostani* huzavona azonban arra utal, hogy az évtizedekig működő immunreakció, a fizetőképesség elvesztésétől való irtózás és félelem már a múlté. Megfordítva az ismert vicc poénját: a mostani kormány nem bátor, hanem vak. Orbán Viktor és kormánya elég felkészültnek és ügyesnek hiszi magát ahhoz, hogy a pénzügyvilág legalább 50%-ban a hitre és bizalomra építő várakozásait képes legyen fenntartani a következő választásokig. Nekik van igazuk? Aligha. Amikor a válságra hivatkozva megingathatatlannak gondolt vívmányokat vesznek vissza – a 18 éves korig tartó ingyenes közoktatást, az ingyenes felsőoktatást, az ingyenes egészségügyi ellátást, a fegyveres testületek korai nyugdíjba vonulási lehetőségét, a leszámoló menekülőútját –, akkor olyasmit tesznek, amit minden becsületes, következetes és átgondolt szerkezeti átalakítást célzó reformprogram is tartalmazna. De nem így! Nem úgy, hogy terheik és fájdalmuk kizárólag a szegényeket, a tanulatlanokat, az öregeket sújtsa. Az egyenlőséget váltó „rászorultság” elvű jóléti politika korántsem azonos a szegényekre sújtó „rosszléti” politikával.

De nem ez a legnagyobb baj! Ha nem is százszázalékos biztonsággal, de mégis nagy valószínűséggel kijelenthetjük, hogy az ország pénzügyi szakadékba zuhanásának az elkerülé-

séhez mindezeknek a lépések nem elégségesek. Mert nem várható tőlük, hogy több lesz a munkavállaló, hogy jobban képzett emberek lépnek ki a munkapiacra, hogy a termelékenység meglódul, amitől versenyképesebbé válhat a magyar termék, a magyar termelő. Ezek megállítják ugyan a gazdasági hanyatláshoz vezető erőforrás-pazarlást, de nem állítják át a gazdaságot a növekedés útjára. A növekedéshez- Széchenyi óta jól tudjuk – hitel kell. Arra van szükség, hogy a befektetők, a hitelezők, a közönség hitelesnek tekintsék a kormány által meghirdetett és követett irányt és intézkedéseket és bizalmat szavazzanak neki. A hitelesség és a bizalom helyreállításához aligha vezet út újabb- és újabb rétegek „szerzett jogainak” elvételén keresztül. Ami a legfontosabb, egészen biztos, hogy önmagában ezektől – a meggyőzést és kiszámíthatóságot nélkülöző –, ezért a politikai stabilitást fenyegető megszorításoktól nem várható, hogy a szétvert jogállamiság romjain, az önkényes és kiszámíthatatlan beavatkozások talaján helyreáll a kormány és az ország iránti tartós bizalom. Jó hír, hogy most mintha elkezdődhetnének a tárgyalások a Valutalappal – de ez nem lesz elég, meg is kell állapodni, a megállapodást pedig be is kell tartani.

A pénzügyi válság, az állam fizetéseképtelensége sohasem tervezetten, mindig váratlanul következik be, és rendszerint olyan események váltják ki, amelyekre korábban senki sem számított. Nem is olyan régen, 2008 októberében már megtapasztaltuk, hogy egy ilyen helyzetben a magyar államkötvényeket nem lehet eladni senkinek – se belföldön, se külföldön. Ha egy ilyen helyzetben nem kapunk azonnali, külső segítséget, a forint árfolyamát az újabb- és újabb jegybanki kamatemelések sem fogják tudni megállítani. Ha ez a helyzet – az EU-IMF tárgyalások megkezdhetőségéről szóló biztató hírek ellenére – bekövetkezik, akkor fogjuk csak saját bőrünkön megtapasztalni, hogy milyen is a valódi gazdasági-társadalmi válság. Ha nincs EU-IMF védőháló, akkor kitől kapnánk segítséget és miért is kapnánk, ha az ország kormánya már mindenkit megsértett, mindenkivel perben és haragban áll, aki segíteni tudna?

Most úgy tűnik, újra szerencsénk lehet és az összeomlást most is megúsztatjuk. Csak az évekig tartó egy helyben topogás, stagnálás vár ránk.

Az Orbán utáni időszak gazdaságpolitikai keretei

MOZGÓ VILÁG,
2012. 11. sz.

Magyarország nem hajó

Országunk átkozott balszerencséjére a miniszterelnök egy beteges tévképzet foglya. Mint azt az elmúlt évek során számos nyilvános beszédében is kifejtette, Orbán Viktor önmagát hajóskapitánynak gondolja, akinek a sors azt a feladatot rendelte, hogy biztonságba, békés vizekre kormányozza hazánk süllyedő hajóját.¹ Háborúban, viharos tengeren hánykódva, iránytévesztés esetében vagy valamilyen végzetes műszaki hiba esetén valóban indokolt lehet az egyszemélyi diktatúra, az unortodox módszerek alkalmazása. A dolog jogilag is rendben van: a hajókon a kapitány valóban kivételes jogokat élvez. Gyermekkorunk romantikus regényei és filmjei számos olyan tengeri történettel szolgáltak, ahol a kapitány élet és halál ura volt, néha kegyetlen döntéseket is hozott, ám a körülmények összessége és a happy end végül is mindenben őt igazolta. Csakhogy, Magyarország nem a tenger hullámain szelő hajó, és nem is komp, amely a művelt Nyugat és a barbár Kelet partjai között ingázik, ahogyan azt egy alkalommal Ady oly híressé vált módon megfogalmazta. Mi 10 millióan az európai kontinens közepén, szárazföldön élünk, határaink a szó fizikai és képletes értelmében egyaránt átjárhatók. Meggyőződésünk szerint a rögeszmére épített orbáni stratégia és a 2010 óta ennek alapján meghozott intézkedések legsúlyosabb következménye az, hogy az országból *menekül* a gazdasági növekedés két legfontosabb tényezője, a *munkaerő* és a *tőke*. Ha az ország hajó lenne, akkor nem lenne hova menekülni. De nem az, ezért menekül, aki csak tud.

Túllépve a metaforán, tényleg úgy gondoljuk, hogy a 2. Orbán-kormány eddig meghozott jogi, gazdasági, oktatási, kulturális, külpolitikai stb. intézkedései leginkább azért voltak elhibázottak, mert a döntéshozók nem számoltak sem a kumulatív hatásokkal (vagyis azzal, hogy az egymástól független okok és szempontok alapján meghozott döntések a vállalatok és egyének szintjén összeadódnak²), sem pedig azzal, hogy az 53%-os többség győzelmét hozó „fülkeforradalom” egyéni vesztesei azonnal reagálnak. Az emberek a lábukkal szavaznak, a vállalatok pedig a pénzüket viszik ki az országból.

A közgazdaságtan nyelvén ez utóbbit nevezik „késleltetési hatás”-nak. Ez azt jelenti, hogy minden kormányzati intézkedés csak valamekkora időbeli késleltetéssel fejt ki hatását – legyen ez a hatás akár pozitív, akár negatív. Általában az a jó döntés, amelynek a pozitív hatása gyorsan és nagy erővel, a rendszerint elkerülhetetlen mellékhatásai pedig csak kis mértékben és nagy időbeli késéssel jelentkeznek. 2010 közepe óta azonban a kormány sorra olyan intézkedéseket hozott, amelyek a legjobb esetben is csak 1-5-10 év elteltével hozhatták volna

1 A www.miniszterelnok.hu weboldalon 16 olyan beszéd található, amelyben ez a metafora szerepel. A legkorábbi 2008-ból.

2 Egy látszólag nem túlságosan fontos példán a legkönnyebb ezt belátni. 2012 őszén az Országgyűlés előbb megtiltotta, hogy kocsmákban és presszóknál cigarettát lehessen árusítani, majd egy másik törvényben azt, hogy ezekben a vendéglátóipari egységekben szerencsejáték-automaták működjenek. A kétszeresen is sújtott vállalkozások százával fognak tönkre menni.

a várt pozitív eredményt, miközben a negatív hatások heteken-hónapokon belül megmutatkoztak. Csak két példa: (1) Az egyszerű és jelentős adócsökkentés, amit Orbán Viktor a választások előtt megígért, azonnal megnövelte a költségvetés amúgy is nehezen finanszírozható hiányát, melynek nyomán azonnal megingott mind az üzleti befektetők, mind a nemzetközi szervezetek (EU, IMF) bizalma az ország iránt, akik a 2/3-os felhatalmazás birtokában átütő reformokra, a hiány drasztikus lefaragására számítottak. Nem kétséges, hogy hosszabb távon nagyon is indokolt az adórendszer érdemi egyszerűsítése, és ennek keretében az adóterhek csökkentése is, az a mód viszont, ahogyan ezt megvalósították, azon nyomban aláásta a forint árfolyamát. Az árfolyam gyengülése a devizában fennálló adósságok forintban kifejezett értékét és a törlesztési terheket azonnal megnövelte, az eltelt két évben pedig felpörgette az inflációt. (2) Régóta széleskörű volt az egyetértés abban, hogy indokolt az egyetemi tandíj bevezetése. A körülmények, a módszer és a döntések tálalása azonban azt eredményezte, hogy fiatalok tízezreiben támadt fel az érzés, hogy „nem tetszik a rendszer”. S minthogy megtehetik, megindult az egyetemista korú és a friss diplomás fiatalok tömeges Nyugatra áramlása.¹ Ez utóbbi fejlemény már ma is belátható súlyos negatív következményeire még a későbbiekben visszatérünk.

Ami a tőkére, és ezen belül elsősorban a multinacionális nagyvállalatokra kirótt extra-terheket illeti, a kormány részben helyesen kalkulált az előbb említett késleltetési hatással. Fel-tételezték, hogy a Magyarországon letelepedett nagy cégek, az autó- és gyógyszergyárak, az áruházláncok stb. nem fognak kivonulni. Ezt ugyanis csak akkor lenne számukra racionális megtenni, ha találnának vevőt az itteni üzemeikre, üzleteikre. Ezt gyorsan nem lehet nyélbe ütni, mint ahogyan a Mercedes számára sem volt lehetséges leállítani a már majdnem kész kecskeméti üzem építését. Akinek állótőke vagyona van, az nem tehet mást, minthogy fut a pénze után. Nem tud elmenni, de elhalasztja tervezett beruházásait. Más a helyzet a külföldi tulajdonban álló bankok esetében. Ők minden nehézség nélkül megtehették, hogy minimálisra fogják vissza az új hitelek nyújtását. Ha nem éri meg hitelt nyújtani, mert nagy a kockázat, a nyereséget meg elviszi a magyar állam, akkor miért keressék maguknak a többlet-bajt. Van elég gondjuk a régebben nyújtott vállalati és lakáshitelekkel is. Ez a magyarázata annak, hogy az Orbán-kormány hatalomra kerülése után kb. 30%-kal esett vissza a vállalati hitelnyújtás. S ha nincs hitel, nem csak a kapacitás-bővítés, a beruházás áll le, hanem a mindennapi, rövid lejáratú hitelezés is szűkül, padlóra kerül az egész vállalati szektor. Ez történt.

Közgazdasági elméletek vagy tapasztalatok alapján az nem jósolható meg, hogy mikor és milyen körülmények között fog távozni a hatalomból Orbán Viktor pártelnök-miniszterelnök. Az biztos, hogy amíg ő irányít, addig nem lesz irányváltás, s ezért összességében bizonyosan romlani fog a helyzet. Az persze lehetséges, hogy egyik vagy másik mutató javul, de a fontos mutatók többsége egyidejűleg biztosan nem fog a kedvező irányba állni. Semmilyen unortodox politika nem vezethet jó eredményre. Az is lehetséges, hogy a Fidesz vezetői fogják rábírní Orbánt a távozásra, és így a korlátlan hatalmú kapitány egykori másodtisztjei kényszerülnek rá arra, hogy meghirdessenek egy új gazdaságpolitikát. A valószínűbb forgatókönyv mégis

¹ Sokat mondó, hogy a fülbemászó dallamú repp-szöveg éppen így kezdődik: „*Nem tetszik, hogy egyre szarabbul / érzem magamat hazámban./ Nem tetszik, hogy a haverok, a rokonok/ nemsokára disszidálnak.*”

inkább az, hogy a jelenlegi ellenzék erői veszik majd át a hatalmat valamilyen úton-módon. Előbb, vagy utóbb. De akármelyik lehetőség valósul meg, pokolian nehéz helyzetet fognak örökölni.

Országunk adottságai

A közgondolkodásban valamikor a 60-as évek végén berögzült közhellyé vált, hogy a gazdasági növekedésben nincs a természeti adottságoknak döntő szerepe. Példaként mindenki Japánt idézte, amely akkoriban valóban látványos növekedést produkált, jól lehet szinte valamenynyí ásványi anyag és energia tekintetében importra szorult. Ma már világos, hogy valójában Japán hosszú időn át egyike volt a szabályt erősítő kivételeknek.

Általánosságban azonban inkább az érvényesül, hogy egy sor gazdasági ág – a bányászat, a turizmus, a közlekedés és a szállítás – csak azokban az országokban tud magas termelékenységgel működni, ahol a természeti adottságok az átlagnál lényegesen jobbak, s ezért az adott ország vállalatai az általuk termelt árukban és szolgáltatásokban megtestesülő hozzáadott értéket, vagyis a megtermelt GDP-t extraprofittal, monopoláron tudják értékesíteni. A különböző fejlettségű országokat ebből a szemszögből vizsgálva elmondhatjuk, hogy a makroszinten mért, magas termelékenységet sokszor nem a technológiai kiválóság, hanem az állami szuverenitáson alapuló monopolhelyzet alapozza meg. Erre lehet azután alapozni tudatos állami – ha tetszik: patrióta – fejlesztési politikát, hogy az egyébként is nyereséges tevékenység még nyereségesebb legyen, hogy az extra profit az államnál maradjon. Nem kétséges, hogy a 60-as években felfedezett Északi-tengeri olaj és földgázmezők tették különösen gazdaggá Norvégiát és Angliát. Az ingyen napsütésre és az ingyen óra alapozott turizmus adja a jóléti állam beköszönte, és a hidegháború vége óta a 60'-as évektől a dinamikus és új növekedési pályának az alapjait Ausztriában, Spanyolországban vagy Görögországban. Belgium és Hollandia, a két legtermelékenyebb európai ország, nem kis részt az egykori gyarmataival fenntartott különleges gazdasági kapcsolatainak köszönheti jólétét. Számít az ország mérete is (minél nagyobb, annál jobb), és az is, hogy van-e tengeri kijárata, kikötője.

Míndezeneken a területeken – sajnos – hazánk adottságai kifejezetten kedvezőtlenek. Igaz, a papír mindent elbír. Például azt is, ami a kormány által 2012 februárjában publikált, több mint 200 oldalas (!) Nagy Reformkönyv egyik központi gondolata volt: „Magyarország földrajzi adottságainak köszönhetően a jövőben egyszerre lehet az ázsiai növekedési zóna nyugati kapuja, az innováció vezérelte nyugat-európai növekedési övezet keleti kapuja, illetve az észak-déli irányú 'új borostyánút' meghatározó szereplője.”¹ Ez azonban csak lila köd, ilyesmire egyetlen jövőbeli magyar kormány sem építhet eredményes gazdaságpolitikát. (Nem véletlen, hogy erről a Matolcsy-minisztériumból kikerült dokumentumról a Fidesz is, meg a kormány is napokon belül megfeledkezett, és így tett a közvélemény is.) Tetszik, nem tetszik, a realitásokból kell kiindulnia a következő kormánynak. Az illúzió-keltés, a „merjünk nagyok lenni” ígérete nagyon hamar visszaüt.

¹ Nagy Reformkönyv. *A fenntartható fejlődéshez vezető növekedés és foglalkoztatás magyar útja*. Bp. 2012. február, 184. o.

Az első lépés az adórendszer visszaalakítása

Az orbáni elhibázott gazdaságpolitika jelképe és legfontosabb hordozója az adópolitika, ami egyszerre rontotta a foglalkoztatás, a beruházások, a fogyasztás, a hitelezés és a tőkevonzás feltételeit, miközben elveszett a fogyasztók, a vállalkozók és a befektetők bizalma.

Mi magunk korábban a szektorsemleges adórendszer mellett érvelve kifejtettük annak előnyeit, de nem gondoljuk, hogy az adórendszer szektorsemlegessége és egyöntetűsége azonos lenne a most bevezetett egykulcsosnak nevezett adóval, ráadásul a mostani bevezetés kifejezetten rosszul időzített volt a körülmények erre való alkalmatlansága miatt. A jól megválasztott adórendszer nem téríti el a teljesítménytől, a versenytől a piaci szereplőket, növeli a kínálatot és biztonságos fedezetet teremt a költségvetés kiadásaira. A 2010-től üzemelő adórendszer nem ilyen, ezért írtuk már a nyáron is a Hetényi Kör „Félfordulat” c. anyagában, hogy a hiteles gazdaságpolitikai fordulat első lépése az adórendszer lényeges korrekciója kell, hogy legyen. De ez csak az első lépés, fél-fordulat. Három ponton kell és lehet azonnal változtatni.

Nem tartható fenn az *egykulcsos szja-rendszer*. A módosítás központi eleme a magasabb jövedelműektől történő átcsoportosítás az alacsonyabb jövedelműek irányába, egy enyhe progresszió be (vissza) vitele egy széles körben érvényesülő alkalmazotti kedvezmény bevezetése révén. Így a magasabb jövedelműek nagyobb részt fognak viselni a közterhekből, ami értékválasztásunk szerint egyúttal a társadalmi igazságosság irányába tett helyes lépés is. A kiskeresetűek csökkenő terhelése széles körben lehetővé teszi a nettó keresetek növelését, illetve szinten tartását a munkáltatói bérköltség emelése nélkül. Ugyanakkor várhatóan némileg nő az alacsonyabb jövedelmű társadalmi csoportok fogyasztása is. A progresszív adóztatás visszahozatala a magasabb jövedelműek számára felértékeli a tartós befektetések adókedvezménye révén elérhető megtakarítást, ez pedig növeli a befektetési motivációt. A részleteket úgy kell formálni, hogy a személyi jövedelemadóztatás ettől ne váljon lényegesen bonyolultabbá és a rendszer már meglévő – elsősorban a gyermekkedvezménnyel összefüggő – feszültségei legalábbis ne növekedjenek. Ennek megfelelően (a mértékek a további számítások és a költségvetési helyzet függvényében természetesen változhatnak):

- A minimálbér feléhez közelítő összegben (kb. havi 40.000 Ft, évi 480.000 Ft) egy a munka-viszonyban állókat megillető *alkalmazotti kedvezmény* kerüljön bevezetésre.
- Az átlagkereset kétszeresét (ez évi kb. 5.000.000 Ft-t jelent) meghaladó jövedelmeket *szolidaritási adó* terhelje. Ennek *általános kulcsa kb. 9%* lenne (vagyis a határ fölötti jövedelmek teljes terhelése 25% lenne).
- Az eddigi egyéni nyugdíjjarulék fizetés felső határát (kb. évi 8 millió Ft) meghaladó jövedelmekre a szolidaritási adó felső kulcsa 12%. Az összes terhelés ebben a sávban így 28% lenne. Ez tisztességesebb megoldás, mint amit a legújabb Matolcsy-csomag javasol.

E lépések eredményeképpen évi 6 milliós jövedelem felett kezdenének némileg csökkenni a nettó keresetek. Úgy valósul meg tehát a teherátrendezés, hogy ez a munkáltatói bérköltségeket nemhogy nem növeli, hanem a következő években kisebb bruttó béremelés mellett működhethetnének a vállalkozások. (A hatásokat számszerűsítő táblázat a Hetényi Kör honlapján megtekinthető.) A gyerekkedvezmény megmaradna, de úgy, hogy csak a 16%-os adóval

szemben érvényesíthető, tehát a magasabb jövedelműek a progresszió révén nem jutnak újabb előnyhöz. Az alacsony jövedelműek kedvezménye az alkalmazotti kedvezmény bevezetése miatt nem csökkenhet.

A szokásos vállalati általános terheket is növelni, a teherviselők körét bővíteni kell. A társasági adó alacsonyabb, 10%-os kulcsa túl széles körben érvényesül, mert a vállalati nyereség első 500 millió Ft-ja után minden vállalkozás így adózik. Ezért ezt a határt az eredeti szint közelébe, 30-50 millió Ft-ra kell (vissza)csökkenteni. Ez valójában az effektív adókulcs némi megemelését jelenti, de a kis, kis-közepes vállalkozások kedvezményét megőrzi. Vissza kell állítani a külföldre utalt osztalék (és egyes más kifizetések) forrásadóját. Ez a befektetési kedvet érdemben nem érinti, mert a kettős adó egyezmények alapján az itt levont adó a külföldön fizetendőbe betudható.

Az unortodox gazdaságpolitikai filozófiára épített *rendkívül vállalati adókat* a lehető leggyorsabban ki kell vezetni.

- A bankadót azonnal meg kell szüntetni.
- A biztosítások egy részét, a telekommunikációt és az energiaszektor terhelő adók – ésszerűsített szabályokkal – egyelőre fennmaradnak. Kivezetésük 3 év alatt történhet meg.
- A tranzakciós illeték helyett az EU tagországok átlagának megfelelő bankadó, ennek hiányában a kereskedelmi bankok díjaira vetülő fogyasztási típusú adó lép.

Az adóátrendezés hatására a vállalatok versenyképesség javulni fog, az alacsony képzettségű, ezért alacsonyabb bérű alkalmazottak utáni terhek mérséklődnek. Ennek nyomán a bankok szívesebben lesznek hajlandóak a kis-és középvállalatokat hitelezni, hiszen költségviselő képességük stabilabb, nem is szólva arról, hogy éppen az általuk foglalkoztatottak jövedelmei némileg bővülnek, amit szinte bizonyosan a fogyasztási szintjük korábbi fenntartására el is költenek, ami a kereslet összezsugorodását irántuk mérsékli. A bankszektorra oktalanul nehezedő terhek, így a tranzakciós illetékmegszüntetésével, a bankadó mérséklésével a hitelezési forrás bővül, így nem kényszerülnek a bankok arra, hogy a válság elleni védekezés gyanánt a hitelezés bővülésétől tartózkodjanak. Ha a hitelezés újra indul, akkor máris lesz némi szerény mértékű növekedés is.

Segítség kívülről?

Ami a növekedés külső feltételeit illeti, kevés vigaszt nyújthat számunkra az a tény, hogy nyugat-európai szomszédaink jó részt ugyanazokkal a gondokkal küzdenek, mint mi. Szinte mindenütt nyomasztó az államháztartások relatív (a GDP-hez viszonyított) eladósodottsága – ez az úgy nevezett explicit államadósság. Többnyire a központi költségvetés hiányáról van szó, de van olyan ország is, mint például Spanyolország, ahol a helyi önkormányzatoknak sikerült kezelhetetlen méretű (a magyarnál sokkal nagyobb) hiányokat felhalmozniuk. Sok helyütt a, állami nyugdíj-rendszer belső aránytalanságai miatt. Ez annyit jelent, hogy a ma dolgozó közép-nemzedék – legyen akár magyar, akár francia, német vagy angol – csak akkor számíthatna akkora nyugdíjra, mint amit a mai nyugdíjasok élveznek, ha valamikor 2020 táján az állam pótlólagos forrásokat tenne a nyugdíj-kasszába, vagy a korhatáremelés révén,

az éppen befizetők 70-72 éves korukig dolgoznának. Itt tehát egy olyan államadósságról van szó, amelyet a kormányok többsége végül nem fog kifizetni. Az elöregedéssel összefüggő egészségügyi kiadás-növekedés is európai szintű probléma. Végso soron a dilemma is mindenütt ugyanaz, mint nálunk: minél több adót vagy járulékot vet ki az állam, hogy fedezze a növekvő gyógyítási kiadásokat, annál nagyobb lesz a bérekre rakodó teher, ami azután gyengíti az adott vállalat vagy iparág nemzetközi versenyképességét. Mindezekon túlmenően számottevő, önként vállalt többlet-terhet jelentenek a zöld pártok és a környezettudatos szavazók nyomására elhatározott intézkedések – így például a német atomerőművek tervbe vett leállítására és a roppant drága megújuló energiaforrások egyre növekvő aránya. Mindezek rendkívüli mértékben megnövelik a költségvetési kiadásokat, amelyeknek finanszírozásához adóemelésekre lesz szükség.

A fentiekből következően a következő 5-10 évre az Európai Unió nagy országaira vonatkozóan a szakértők többsége a korábbiakhoz képest lényegesen lassabb: 1-2 százaléknál biztosan nem magasabb átlagos növekedéssel számol. Mindenkinek le kell dolgoznia a túlzottra nőtt adósság egy részét – ez nem megy gyorsan. Nagyjából ez a feladat áll az Egyesült Államok előtt is. Ebből pedig az következik, hogy az export-orientált magyar gazdaság a korábbinál sokkal gyengébb külső keresletre számíthat csupán.

Arra sem számíthatunk, hogy a következő 5-10 évben sokkal több „ingyen-pénz” érkezik majd Brüsszelből. Örülhetünk, ha ez a segítség a korábbi szinten marad, vagy legalábbis nem csökken jelentősen. Természetesen mindig könnyű a múltat bírálni, vagyis azt mondani, hogy 2004 óta rosszul használtuk fel az EU-s forrásokat – egy új kormány majd ebben is sokkal jobb lesz. Az igazság azonban az, hogy erre nincs kész, könnyen átvehető recept. Nagyon kevés az igazán jó példa arra, hogy az EU-s segítség jelentősen fel tudta volna gyorsítani egy-egy tagország fejlődését.

És ez még az optimista scenárió, amely arra a korántsem bizonyos feltételezésre épül, hogy Brüsszel, Berlin, Párizs és London politikai elitje gyorsan képes lesz tető alá hozni valami olyan megállapodást, amely megakadályozza az euró-övezet szétesését és a beláthatatlanul súlyos pénzügyi válság kirobbanását. Arra jobb nem is gondolni, hogy akkor mi történik Magyarországgal, ha ez mégis bekövetkezik. A lehetséges rossz forgatókönyvek között még érdemes egy pillanatra átgondolni egy Irán ellen irányuló közel-keleti katonai intervenció gazdasági hatását is. Ebben az esetben biztosan az egekbe fog emelkedni a nyers kőolaj ára, ami visszaveti a világgazdaság nagy motorjainak a fordulatszámát (USA, Kína, Japán, EU), s ez által közvetve érinti Magyarországot, és lesz persze közvetlen hatás is: a magasabb olajár begyűri a magyar belföldi árakba is.

Minden a termelékenységen múlik

Miközben az kétségbevonhatatlan tény, hogy Magyarországon igen alacsony a foglalkoztatottság (vagy másképpen fogalmazva: sokan nem dolgoznak, mert nyugdíjban vannak, a GYES/GYED lehetőségével élnek, tanulnak stb.), azt kevesen tudják, hogy az állásban lévő magyar munkaerő összességében sokat dolgozik. Európai összehasonlításban, a ledolgozott munkaórák szerint igenis az élbolyban vagyunk, mert – más országokhoz képest – nálunk

alig-alig terjedt el a részmunka-idő, sok a túlóra és a másodállás. Ha ez a sok munka mégsem teremt olyan életszínvonalat, mint ahogyan a németek, a franciák vagy az olaszok élnek, akkor több oka is van.

Az egyik ok, amiről korábban már szóltunk, a kedvezőtlen adottságainkkal függ össze. 1 órai munkával nálunk kevesebb hasznot lehet termelni, mint a szerencsésebb és vagy gazdagabb országokban. Ha Jan Kovač sí-lift kezelő a szlovák Tátrában dolgozik, akkor több hozzáadott értéket (GDP-t) termel, mint Kovács János, a Kékesi sípályán. Azért, mert a Tátrában a kereslet sokszorosa a Kékesi sípályáénak, ezért érdemes nagy teherbírású síliftet, ennek a folyamatos töltéséhez hóágyút, szállodát, szórakozóhelyeket nem csupán az év 1-2 hónapjára, hanem 4-5 hónapjára is üzemeltetni. Összességben tehát a szlovák síparadicsomban sokkal termelékenyebb a munka.

Egy ország termelékenységét úgy is fel lehet fogni, mint az országban dolgozó egyének – férfiak és nők, fiatalok és idősek, képzettek és képzetlenek stb. – átlagát. A tipikus fejlődési pálya az, hogy az idősebb, kevésbé termelékeny dolgozók egy részre évről-évre nyugdíjba vonul, miközben a pályakezdekők nemzedéke éppen elkezdte a munkát. Általánosságban elmondható, hogy a mindenkori fiatalok átlagosan lényegesen termelékenyebbek, mint a nyugdíjba-menők. Ezt a kedvező és szükséges, természetes nemzedéki stafétát bontotta meg az elmúlt 1-2 évben felerősödött elvándorlási hullám. Számítások nélkül is könnyű belátni, hogy a helyzetet tovább súlyosbítja, hogy a fiatalok legjava távozik az országból, azok akiknek a termelékenysége egyébként 3-szor, 5-ször, 10-szer magasabb, mint az átlagos nyugdíjba vonulóké.

Az is sokat számít, hogy az a kb. 4 millió felnőtt magyar, aki dolgozik, azt milyen minőségben, milyen intenzitással teszi. Látszólag ez pusztán munkafegyelem kérdése, valójában azonban nem ez a meghatározó. A kérdés inkább az, hogy a kialakított technológia, a kialakított munkarend milyen mértékben teszi lehetővé, engedi meg a hibázást, a gyenge minőséget. Ez pedig előre átgondolt, tervezett, logikus szervezést, technológiát, sokoldalú összehangolást követel meg. Ezt pedig nem lehet „magyaros” rögtönzéssel helyettesíteni. Az emberek – nemzeti hovatartozástól függetlenül – általában igyekeznek rendesen elvégezni a munkájukat, legyenek akár kétkézi dolgozók, vagy orvosok, ügyvédek, színészek stb. Itt és most Magyarországon általános probléma a termelő kapacitások sokszor szervezetlenségéből, tervszerűtlenségéből fakadó kihasználatlansága. Sokszor presztízsből négy-öt gépet is telepítenek oda, ahol elég lenne kettő is, azt viszont nem ugyanaz az értő munkás üzemelteti, kitöltve idejét, hanem több is. Ez végső soron azt eredményezni, hogy annak sincs napi 8 órán, évi 200-250 napon keresztül munkája, aki törné magát, hogy dolgozzon.

Hányszor látjuk, hogy a kisboltban, a kisvendéglőben munka nélkül ücsörög a tulajdonos, a pincér? A KSH szerint 2009-ben mintegy két és félszer annyi üzlet működött a kiskereskedelemben, mint 1989-ben, miközben a forgalom volumene csak 5 %-kal nőtt. Hasonló a helyzet a vendéglátóiparban. 2009-ben több mint kétszer annyi vendéglátóhely volt az országban, mint húsz évvel korábban. A forgalom viszont, ezalatt körülbelül 15 %-kal csökkent. A budapesti taxisok a munkaidő felét várakozással töltik. Mindez összefügg a vállalati szféra szétaprózódásával is. Jelenleg közel 100 ezer építőipari vállalkozás működik, 1990-ben alig több mint 5 ezer volt csupán. Ma csak 250 vállalkozás éri el azt a méretet, hogy tulajdonosainak megérje részvénytársasági formában működtetni. Ha ezekre az arányokra gondolunk, akkor mindjárt

érthetővé válik, hogy miért volt olyan kiterjedt az autópályák építésénél az alvállalkozók alvállalkozóinak alkalmazása, hogy miért látunk egyszerre csak 3-5 embert dolgozni, amikor a belvárosban a járdát aszfaltozzák. Mint az köztudomású, különösen aggasztó a helyzet a mezőgazdaságban. A szétaprózott ágazat összteljesítménye 1988 óta megállíthatatlanul csökken, miközben százmilliárd forintos nagyságrendben ömlött bele a hazai, illetve 2004 óta az EU-s támogatás is. Ha nincsenek kihasználva a kapacitások, ha alacsonyak a termésátlagok, akkor fajlagosan drága az áru, a szolgáltatás, ez pedig egyenes oka az alacsony forgalomnak, ami viszont lehetetlenné teszi a vállalkozások növekedését. Ebben a hibás körben vergődnek a magyar kis és középvállalatok két évtizede óta.

Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy nincs szükség kisvállalkozásra. A szolgáltatások területén – a falusi kocsmától a szakorvosi rendelőig – számtalan olyan tevékenység van, amely igényli a kisüzemi formát. De ehhez nem szükséges, hogy minden kisüzem önállóan próbáljon az adófizetést elkerülve, a jég hátán is megélni, a jó kiszolgáláshoz nem kell, hogy minden asztalnak önálló tulajdonosa legyen, csak az adóhivatallal való elszámoláshoz kell (a háztartási költségek elszámolhatósága érdekében) a tulajdonosi önállóság. Láncba szervezve, franchise-ként működve sokkal nagyobb termelékenységet, sokkal jobb minőséget lehetne elérni. A szövetkezés bár nagyon sokszor fontos előrelépés lenne: pl. az agrár-gazdaságban, erre a problémára nem megoldás, mert a szükségszerűen széttartó egyéni érdekeket egy valóban demokratikusan működő szervezet csak lassan és jelentős súrlódási és kárkiegyenlítési költségekkel tudja összehangolni. Az is igaz, hogy a technológiai ugrást eredményező új vállalkozások először szükségszerűen kisméretűek. De az lenne a kívánatos, hogy a kisvállalkozások gyors ütemű növekedésre képtelen többségét mihamarabb felvásárolják, a sikeresek viszont – a tőkepiacról tőkét is bevonva – gyorsan megkétszerezve, majd megtízszerezve önnön méretüket, mielőbb tőzsdén jegyzett, transzparens, megbízhatóan adófizető nagyvállalattá váljanak. Ez a gondolatmenet lehetne az Orbán utáni új növekedési politika egyik fontos építőköve. Kézenfekvő ellenvetés, hogy még mindig jobb, ha a más-különbben nem dolgozó munkaerő a kkv-szektorban, a mezőgazdaságban vagy az államilag finanszírozott közmunka világában talál alkalmazást, mintha egyáltalán nem dolgozna. Társadalompolitikai szempontból, rövidtávon ez az érvelés megállja a helyét, de közép és hosszú távra sem közgazdasági, sem társadalompolitikai szempontok szerint nem helytálló a gondolatmenet. A fentebb példaként említett területek jelentős részén ugyanis az ott dolgozók végső soron *negatív hozzáadott értéket* termelnek. Vagyis az történik, hogy az állami költségvetés a nyereséges vállalatok aránytalan megadóztatásával teremt magának forrást mindehhez. Ismerős, ugye? Valaha „szabályozóalkunak” (Antal László kifejezése) hívták azt a mechanizmust, amivel a nyereséges vállalatok fejlődését megbénítva, pénzüket a termelési tényezőket oktanul lekötő vállalatokhoz csoportosították át, ahol az egyébként eladhatatlan (keleti piacra vitt) árukon kívül csak az üzemen belüli munkanélküliséget állították elő. Ma is hatalmas összegről van szó: a kormány 2011-ben 593 Mrd Ft-tal kívánta közvetlenül támogatni csak az agráriumban tevékenykedő gazdálkodókat.

A hosszú távú következmény az, hogy az alacsony termelékenységgű foglalkoztatottak után az állami garanciavállalással működő társadalombiztosításban nem képződik elegendő tb-járulék, mert az előállított termék vagy szolgáltatás árába ez egyszerűen nem fér bele. Akik ilyen ágazatokban, ilyen munkahelyen dolgoznak – csalnak, mert kénytelenek csalni.

Ezek a járulékot nem vagy csak alig fizető dolgozók ugyanolyan jogokat szereznek, mint a normális járulékfizetők.

Magyarországnak nincs más komoly növekedési tartaléka, mint a termelésbe már ma is bevont erőforrások jobb allokációja (elosztása). Az üzemek és gyárak, valamint a természeti erőforrások tulajdonosi koncentrációja nyomán, a méret- és választék-gazdaságosságban rejlő előnyök kihasználásával lehet és kell növelni a már ma is foglalkoztatott munkaerő termelékenységét. Ez első, másod és harmadsorban is a piaci verseny mesterséges eltorzításával életben tartott, sok tízezernyi egyéni vállalkozás, mikro- és kisvállalat megszűnését, összeolvadását feltételezi a nemzetgazdaság valamennyi ágazatában (mezőgazdaság, építőipar, ipar, szolgáltatás). Ennek lehet a következménye, hogy az elfogyott képzett munkaerő „felszabadul” és a második, harmadik műszakban történő termelés lehetősége megnyílik ott, ahol van kereslet a termékre, és ahol van fizetőképesség is. A versenypolitikának is, meg az adópolitikának is ezt a tulajdonosi koncentrációt kell támogatnia. Ha sikerül a termelékenység növekedését felgyorsítani, az jó alapot teremt a tőkebehozatalhoz. Ha a magyar munkaerővel a szolgáltatásokban, az építőiparban és a mezőgazdaságban lehet extra-profitot termelni, akkor a többlettermeléshez és a modernizációhoz szükséges berendezések és technológiák importja hitelfelvétel nélkül is elő fog állni. Ez részben zöldmezős beruházásokat, részben privatizációt jelent. A világpiac tőkekínálata gyakorlatilag végtelen.

A tőkekoncentráció és a tőkeimport magával fogja hozni a területi koncentráció, a városiasodás további erősödését. Miként az a múltban is történt, Budapest és a központi régió relatív helyzete várhatóan a következő két évtizedben is tovább fog erősödni, jóllehet a közvélemény egy része már ma is úgy gondolja, hogy Budapest országon belüli súlya eltúlzott és ezért csökkentendő. Ha ez történne, az valószínűleg csak fékezne az ország egészének gyarapodását.

A növekedés gyorsításának többféle társadalmi ára van. De társadalmi ára van a felzárkózási kudarcnak is. Először „fejben” kell megváltozni. A magyar társadalom többsége nem érti, hogy önmagában a termelés ténye, a jó szándék, a szorgalom nem képvisel értéket. Ha valamire a fogyasztók nem tartanak igényt – legyen az a drágán előállított magyar tej, a mellékvonalakon üresen közlekedő vonat vagy hallgató nélkül maradt vidéki főiskola –, akkor azt tovább termelni hagyni vagy működtetni az élők munkával való súlyos pazarlás, amiért az árat végső fokon azzal fizetjük meg, hogy nem tudunk felzárkózni az előttünk járókhoz. A közvéleménynek is, meg az ország politikai elitjének is be kell látnia, hogy nincs olyan társadalompolitikai cél, amiért érdemes feláldozni a termelékenység növekedését. Ma még nagyon távol vagyunk ettől.

Mi legyen a középosztály befagyott ingatlan-vagyonával?

Az elmúlt két évben a középosztály ingatlanvagyonával kapcsolatban minden figyelem a devizahitelesekre koncentrálódott – azokra, akik az elmúlt 7-8 évben hitelből vettek házat, lakást, irodát. Mindeközben sem a szakemberekben, sem az érintettekben nem tudatosult, hogy milyen messzemenő hatása van és lesz annak, hogy az ingatlanpiac évek óta megmerevedett állapotban van. Szinte minden települési kategóriára – Budapesttől a falvakig – érvényes az,

hogyan stagnálnak vagy csökkennek az árak, százezres nagyságrendű az eladhatatlan és bérbe adhatatlan családi ház, lakás, telek, üdülő, szőlő, gyümölcsös és termőföldbirtok.

A közgazdasági szakirodalom „vagyon hatás”-nak nevezi ennek a piaci helyzetnek a következményét. Ti. azt, hogy az érintett családok kénytelenek a folyó kiadásukat is visszafogni, ha úgy tapasztalják, hogy az előző nemzedékek vagy saját munkájuk nyomán felhalmozott vagyon egyre kevesebbet ér (netán még költeni is kell rá). Ahhoz, hogy meginduljon a gazdasági növekedés, ezen a helyzeten is változtatni kell. Az ország alapvető érdeke, hogy a trend megforduljon, az árak mielőbb emelkedni kezdjenek. Egy új gazdaságpolitikai kurzus ennek érdekében sokat tehet. Szükség lenne az adminisztratív korlátozások feloldására – leginkább a termőföld forgalom liberalizálására, ami nem mellesleg EU-s elvárás is –, valamint a tranzakciós költségek (adók, illetékek) átmeneti csökkentésére. A pótlólagos kereslet egy része bizonyára külföldről jönne, ami mellesleg jót tenne a forint árfolyamának is – hiszen a külföldiek csak úgy tudnak vásárolni, ha devizájukat előbb forintra váltják. Az ingatlan-piaci boom remélhetően más gazdasági ágak élénkülésében is segítene. Ha végre hosszú távra lehetne tervezni a földvásárlással, akkor nem csak átrendeződnek a földbirtok-viszonyok, hanem az új, már ma is kellően tőkeerős nagygazdaságok kialakítása új, termelékenységet fokozó beruházásokat (ld. öntözéses művelés) eredményez, ha megélnék a lakás- és üdülő-piaci forgalom, akkor az új tulajdonosok felújításokba kezdenek stb.

Minden hónap számít

Két éve kormányoz Orbán Viktor – és nem tudhatjuk, hogy még meddig marad hatalmon. Meggyőződésünk, hogy minden további hónap, félév és év csak növeli a magyar gazdaság gondjait, mert rossz az irány. Közgazdászokként azért is aggódunk, mert tudjuk, hogy nincs olyan közgazdasági törvény, hogy 1 év rossz politikáját 1 év alatt, 4 évét 4 év alatt helyre lehet hozni. A latin-amerikai tapasztalat – például – inkább az, hogy amikor az eleve elhibázott gazdaságpolitika csődbe visz egy országot, akkor a helyreállításához és az elvesztegetett élet-színvonal növekmény visszanyeréséhez dupla annyi idő szükséges.

Tegnap a szegények, holnap mindannyian

NÉPSZABADSÁG,
2015. május 23.

*„Látjuk a ránk váró hajótörést,
Mégsem tehetünk semmit ellene,
Mert eddig gyáván eltűrtük okát.”*

Shakespeare: ii. Richárd
(II. felvonás 1. szín)

2010 után, az első két évben még csak a szegények voltak a veszteseik Orbán uralmának, ugrás-szerűen nőtt az egyenlőtlenség. Ma már jól látszik, hogy mindannyian vesztesek vagyunk és leszünk. Aki arra számított, hogy a terebélyesedő és mélyülő szegénység felmorzsolja a Fidesz táborát, rosszul kalkulált. A szegénység miatti elégedetlenség nem hozta vissza a demokráciát, a jogállamot és a piacgazdaságot – az úgymond senkit sem érdeklő, elvont ideológiai értékeket. Mint a TÁRKI most közzétett háztartásstatisztikai elemzéséből pontosan is tudjuk, 2012 és 2014 között valójában jelentős mértékben csökkentek az egyenlőtlenségek, s a makro- statisztikai adatok alapján van okunk feltételezni, hogy ez a folyamat az utóbbi bő fél évben is folytatódott. Ez az egyik – és talán a legfontosabb – magyarázata annak, hogy Orbán miért tudott 2014-ben is háromszor is fölényesen győzni a választásokon.

Pedig öt éve nincs nap, hogy a Fidesz-uralom ne sértene meg újabb- és újabb társadalmi rétegeket (legutóbb egészségügyi dolgozókat), hogy ne korlátoznák újabb- és újabb kipécézett csoportok önállóságát (legutóbb az egyetemi hallgatókét), hogy ne derülne ki valamely ájtatos pofával ismételt ostobaságról, hogy orbitális hazugság (a vasárnapi boltbezárásoknak családbarát jellege). Nincs nap, hogy, ne tipornák két lábbal a jogállami, vagy európai normákat (lásd halálbüntetés), hogy ne vennének ki a zsebünkből újabb- és újabb tízmilliárdokat (lásd a brókerbotrányok veszteseinek megmentése). És ami az ellenzéket illeti: nincs nap, hogy ne hangozna el a 2006-os választások Fidesz plakátjairól ismerős kijelentés: „rosszabbul élünk, mint négy éve!” Nem telik el hét, hogy ne hallanánk ellenzéki sirámokat a kiáltó egyenlőtlenségről, a szegénység és különösen a gyermekszegénység egyre nyomasztóbb híreiről, a devizahiteles családok kezelhetetlen törlesztési gondjairól, a halmozódó közmű-tartozásokról, a mindennapok egyre sötétebb képeiről, a Fidesz uralom haszonélvezőinek egyre pökhendibb viselkedéséről, egyre kevésbé takargatott gazdagodásáról, a gazdagodás egyre kevésbé átlátható, ezért korruptnak minősített mechanizmusairól. A felsorolt, mantaraként ismételt tények hatására csökkent ugyan a Fidesz támogatottsága, de nem erősödtek a demokraták. Hogy lehet ez?

A helyzet megértéséhez vissza kell mennünk a közgazdasági alapokhoz, a növekedés és az egyenlőtlenségek bonyolult oksági kapcsolatához. Másfél évtizede a globalizációról szóló közös cikkünkben¹ írtuk, hogy a világgazdaság gyors előrehaladása óhatatlanul a szegények és a gazdagok közötti különbségek növekedését okozza, mégis gyors gazdasági növekedés, bővülő jövedelem nélkül a társadalmi különbségek mérsékléséhez sincsenek eszközök. Az összefüggés azonban fordítva nem működik: minél nagyobbak a társadalmi különbségek,

1 Antal László – Csillag István – Mihályi Péter: Magyarázzuk a globalizációt, *Népszabadság*, 2000. aug. 12.

annál jobban gyorsul a növekedés. Vagy másképp fogalmazva: nem igaz, hogy minél jobban szegényítjük a zembereket, hogy kényszerüljenek éhbérért is dolgozni, annál jobban nő a különbségek tompításához szükséges jövedelem nagysága is a gyors gazdasági növekedés révén. (Nagyjából ez a Matolcsy-féle unortodox gazdaságpolitika veleje.)

Modell szinten persze igaz az a feltételezés, hogy minél inkább csökkennek az állami támogatások, segélyek, annál nagyobb a pénzkeresetre irányuló munkakényszer nyomása azokon, akik – bármilyen okból is – nem dolgoznak. Csakhogy, abból a reménytelen helyzetből, amelyben ma Magyarországon több száz ezren élnek, illetve abból a jóléti helyzetből, amelyben másik száz ezrek egyetemeken, főiskolákon tanulnak, vagy a GYES-GYED intézményének köszönhetően otthon vannak, az embereket csak olyan mértékű támogatás-csökkenéssel, jogfosztással és erőszakkal lehetne kimozdítani, amire még a Fidesz-kormány sem mer gondolni.

Az osztogatás forrásai és irányai. Valójában az elmúlt két évben pontosan az ellenkezője történt annak, amit Matolcsy és csapata fennen hirdetett. A mostani kormány, éppen úgy, mint elődei az elmúlt három évtizedben, továbbra is többet költ, mint amennyi adót begyűjt. Ez a többlet 2014-ben, GDP-arányosan kb. 8 % volt. Ennek a háromnegyede ingyen-pénz Brüsszelből, amit általános gazdaságfejlesztésre, illetve a mezőgazdaság és a falu támogatására kapunk, a többi pedig visszafizetendő kölcsön, amit a piacon vesz fel a kormány. A 3% alatti hiányról szóló siker-propaganda ne vezessen meg bennünket! Ez csak annyit jelent, hogy a hitelből finanszírozott többlet-osztogatás lett 2,6%. Mindeközben azonban – 2010 és 2014 között – a kormányzati szektor nettó adóssága a GDP 61%-ról 73%-ra nőtt. Ha 2006-ot tekintjük viszonyítási alapnak, akkor a növekedés még nagyobb, mert akkor még csak 52%-on állt ugyanez a mutató. Hogy az ország pénzügyileg nem omlott össze, és a magyar kormánynak még mindig adnak hitelt, az annak köszönhető, hogy időközben a hazai vállalatok, bankok és persze a lakosság is, gyors ütemben csökkentette eladósodását – így összességében az ország nettó pénzügyi pozíciója mégiscsak javult.

Nyilvánvalóan a 2014-es választásokra készülve, a kezdeti durva megszorítások után a Fidesz kiengedte a jövedelmeket. A TÁRKI által 2011 októbere és 2014 szeptembere között, vagyis három év alatt mért, mintegy 16 százalékos reáljövedelem-emelkedésnek elsősorban a nyugdíjasok, a közalkalmazottak alsó-középosztályba tartozó csoportjai (pl. tanárok, orvosok), végül a közmunka révén a jövedelmet szerző legalacsonyabb jövedelmi szegénységben élők lettek a nyertesei. A fegyelmetlenül szavazó idősebb évfázatok számára a nominális emelések közel visszahozták a megszüntetett 13. havi nyugdíjat a ténylegesen bekövetkezett 0 infláció és a reálérték megőrzés érdekében a tervezett 3%-os inflációhoz igazított nyugdíjemeléssel. A reálnyugdíj növekedése két év alatt 8% körüli volt. A TÁRKI mérése szerint Magyarországon 100 szegénységben élőszemély közül 13 nyugdíjas korú. Ez jóval kisebb szám, mint a 60 év felettiek aránya az össznépeességben belül (24%). Másképpen mondva: anyagi szempontból nézve Magyarországon kifejezetten jó dolog nyugdíjasnak lenni! Ez ugyan az érintettek jelentős része nem így gondolja, ám ettől még a tények – tények.

A közmunka révén az eddig segélyre, jövedelempótlásra szorulóknak (a legszegényebbek 2/5-e) pedig érzékelhető keresetemelkedést voltak képesek elérni úgy, hogy bár megmaradt a kiszolgáltatottságuk abban, hogy mikor és mennyit, kinek a parancsára, kitől függően dolgozhatnak, ugyanakkor a korábbi segélyhez társuló negatív értékítélet elmaradt. Figyelemreméltó,

hogy a mediánhoz közeli közepes jövedelműek között a gyermekek utáni adókedvezmény igénybevehetőségének a TB-járulékalap terhére történt kiszélesítésével a gyermekesek folyamatos lecsúszása 2012 és 2014 között megállt. Az Európai Unió szegénységi (kirekesztettségi) indikátora 2009-ben is, meg 2012-ben is azt jelezte, hogy a nálunk a népessége kb. 40%-a volt szegénynek mondható, ám 2014-re ez az arány 35%-ra csökkent.

A gyermek-kedvezménnyel kombinált egykulcsos személyi jövedelemadó hatására a legfelső jövedelmi tizedbe tartozók nettó reáljövedelme már a gazdasági növekedés megindulása előtt is 5%-al lett magasabb 2009 és 2013 között, ami családtagjaikkal is számolva közel félmillió ember életszínvonal növekedését eredményezhette. A nyugdíjasok reáljövedelmei 2012 és 2015 I. negyede között legalább 8%-al nőttek, ami újabb jelentős létszámú (közel 3 millió fő) szavazót a legélesebb ellenségesség útjáról elterelhet. A legszegényebbek közmunka révén történt jövedelemszerzése ugyancsak segítette, hogy a jövedelmi szegénységben élő 1,6-17 millió fő közül éppen a legalacsonyabb jövedelmű 2/5-ben érzékelhető jövedelemváltozás ment végbe, igaz annak a reménye nélkül, hogy valaha is kitörhetnek a szegénységből. A közalkalmazottak egyes rétegeire célzott béremelések (pedagógus életpálya-modell, orvos-rezidens béremelés) fékeztek az alsó középosztályok további leszakadását, ami óhatatlanul üressé tette az ismételten hangsúlyozott elszegényedést.

Szemben a közvélekedéssel a családok eladósodása és a közműszámlák kiegyenlítése sem okozott akkora problémát, mint amekkorának ezeket az ügyeket a kormány is, meg az ellenzék is igyekezett beállítani. A TÁRKI már többször idézett friss kutatásai szerint 2014 őszén 10-ből csak két háztartásnak volt pénzügyi, közműszolgáltatói vagy egyéb intézmény felé fizetendő tartozása.

Hogy volt ez 1989 előtt? A Kádár-korszak szocializmusa igyekezett középen homogenizálni a jövedelmi viszonyokat: felülről lefelé nivellálva egyáltalán nem alakult ki sem a jövedelmekben, de még inkább a vagyoni viszonyokban olyan jelentős különbség a legmagasabb jövedelműek és a középrétegek között, mint a legszociáldemokratább adórendszerrel jellemezhető tőkés országokban. A mából még jobban szembeötlő, hogy a mélyszegénységben élők teljes ellehetetlenülését – amit éppen Solt Ottilia, Havas Gábor, vagy Ferge Zsuzsa munkássága nyomán tudunk – gyakran csak a nyilvánosság előli problémaeltakarás érdekében a boldog Kádár korszak takargatta előlünk (ld. „többszörösen hátrányos helyzet”). Ebből ered az a rendszerváltást követő meghökkentő változás, hogy háromfelé szakadt az illúziók szintjén egységesnek, középen vaskosnak hitt magyar társadalom, még inkább megdöbbentő a 2008-as válság utáni évtized erőszakos átalakulása.

A gazdasági reform 1968-as bevezetéséig nem okozott társadalmi feszültséget az elhallgatott, csak a társadalmi rétegződés kutatásokban napvilágra került tény, hogy a legmagasabb jövedelmű decilis és a legalacsonyabb jövedelmű decilis jövedelmeinek a különbsége, illetve részesedésük az összes jövedelemből már a gazdasági reform előtti 60-as években is meglehetősen durván aránytalan volt, amit azért tekintenek „normálisnak”, mert „tervszerűen” következett be. Ráadásul a legmagasabb jövedelmű decilisbe tartozóknak a fogyasztása is más jellegű árukat, vagy szolgáltatásokat jelentett, mert ugyan megszűnt a pártkáderek ellátását kiemelten szolgáló bolthálózat (narancs, szardínia, banán, vagy jó minőségű hús stb.), de fennmaradtak a vezetők lakáshoz vagy telefonhoz juttatásának megkülönböztetett csatornái – a hivatalból támogatott protekció. Ahogy Dániel Zsuzsa egy 1982-ben megjelent

tanulmányában bemutatta: a látszólag kiegyensúlyozottnak mondható egyenlőtlenség a legalacsonyabb és a legmagasabb decilisbe tartozók jövedelme között (1:4,5-höz), mai szemmel is elviselhetetlen különbséggé nő az egy főre jutó lakáskiadást is számítva (1:12,5-hez).

Azt akarjuk ezzel a közel félévszázados visszapillantással hangsúlyozni, hogy a jövedelem-, de még inkább a (lakáskörülményekben megnyilvánuló) vagyoni szintkülönbségek korántsem újak. Sőt, a mélyszegénységben élő lakosság aránya (a háztartások 35-40%-a) sem újkeletű, ez volt a magyar társadalom szétszakadásának egyik jellegzetessége az egyenlősítő szocializmus legsötétebb 50-es éveiben is, amikor a kiáltó társadalmi egyenlőtlenséget még nem a kiugróan magas jövedelemmel rendelkezők nem jelenítették meg.

Hogyan tűnnek el a növekedés forrásai? A jövőnek nem az a kérdése, hogy holnap és holnapután bőkezűbben osztja-e a segélyeket a kormány, hogy az adófizetők pénzéből nem csak Zuglóban, de országosan is bevezetik-e a feltétel nélküli alapjövdelem intézményét, hanem az, hogy az ország egészének folyamatos relatív lecsúszása – vagyis az élenjáró európai országoktól való növekvő lemaradás – megállítható-e.

A különbség hazánk és Ausztria között tovább nő, de Szlovákia, Románia is lehangol, nem is szólva, hogy a most már elénk került Lengyelország polgárainak élete is megközelíthetetlen vágyálommá válik számunkra. Mi ennek az oka? Ha leegyszerűsítjük: se a munkáskezek száma, se azok termelékenysége nem nő. A hagyományos növekedésméletek szerint abból lehet növekedés, ha az egy óra alatt előállítható javak mennyisége: a termelékenység is és a termék- és szolgáltatás mennyiség előállításán fáradozó népesség száma is nő. Egyszerű ez: növekvő termelékenység + növekvő számú dolgozó = nagyobb GDP. Ha nem hazudjuk le a csillagokat az égről, akkor tudjuk, hogy a munkakínálat mérséklődik (demográfia= kevesebb gyerek és több öreg + a félmillióval kevesebb munkavállaló=kivándorlás), a munkatermelékenység pedig 2006 óta stagnál. Nem is csoda, hiszen az egy óra alatt előállítható termékmennyiséget a modern technika alkalmazása, azaz a beruházások, továbbá a kiművelt emberfők kiművelése eredményezi. Nálunk a kiugró tavalyi évet leszámítva a beruházások 2006 óta stagnálnak, sőt vissza is estek; az iskolai képzésre fordított források reálértéken csökkentek, a kötelező képzési időt visszavágták. Nem lehet csodálkozni azon, hogy az oktatási teljesítmény eredményességét mérő összehasonlító nemzetközi eredmények (PISA-teszt) visszaesést mutatnak.

Első hallásra meglepő módon a növekvő ütemű kivándorlásnak rövidtávon kettős politikai hozadéka van. Egyfelől csökken a munkanélküliség, sőt a relatív szegénység is. Miután a külföldön szerencsét próbálók – legyenek akár munkavállalók, akár diákok – a saját társadalmi csoportjuk legjobbjai, távozásukkal hely szabadul fel a kevésbé tehetséges, kevésbé igyekvő sorstársaik számára. Ez az egyik magyarázata annak, hogy 2010 óta évről-évre csökken a munkanélküliség, és annak is, hogy ma a friss diplomával rendelkező huszonevesek – nyugat-európai, vagy dél-európai kortársaikhoz viszonyítva – játszi könnyedséggel el tudnak helyezkedni a hazai munkaerőpiacon. Másfelől a kivándorlás biztonsági szelepként is funkcionál. Azok a sorsukkal elégedetlen diákok, akik ha a kényszer itthon tartaná őket, tüntetést szerveznének, már régen angliai egyetemek padjaiban ülnek. Azok a munkások pedig, akik könnyedén rávehetőek lennének a barikád építésre, az osztrák síparadicsomokban és benzinkutaknál keresik meg a betevőt az itthon maradt család számára.

Romlottak a nem hagyományos (un. endogén) növekedésméletek szerinti feltételek is: a jogbiztonság, a tulajdonbiztonság, a korrupciós fertőzöttség, az államháztartás átlátha-

tósága, az intézmények megbízható működése. Kinek lenne kedve beruházni, ha biztosan számíthat arra, hogy tulajdonát elveszik és átadják a csókosoknak, de jobb esetben úgy megadóztatják, hogy attól koldul? Ki az, aki tudását gyarapítva itthon jelenti be találmányát, valósít meg innovációt, ha biztosan számíthat arra, hogy a hatóság emberei – mint az ukrán maffia – „kérnek valamit”, pl. adja el számukra fél-áron a találmányát?

Azért nincs jogbiztonság és tulajdonbiztonság, mert Orbán országában elveszett a *méltóság* odaveszett a *biztonság*. Az azonos szövetségi rendszerhez tartozó országok biztonságérzetét Orbán azzal ásta alá, hogy szövetségi rendszert folyamatosan támadja, közösen vállalt értékeit elutasítja és az orosz agresszív befolyásszerzést a Kormány saját üzleti haszonszerzése érdekében kiszolgálja. A szomszédos országok kormányainak és magyar nemzetiségi szervezeteinek biztonságát az ásta alá, hogy a kormány csak vazallusainak adja meg a támogatás és az elismerés méltóságát. A munkavállalók biztonságát és méltóságát a kormánytól való félelem, a közügyekben részt venni kívánó polgárokét a védelmükre hivatott intézmények szétzúzása és megszállása, a háztartások méltóságát és biztonságát a megtakarításaik elorzása és jövedelmeik megtizedelése számolta fel. A vállalkozók és a befektetők biztonságát a törvény előtti egyenlőség, a piaci verseny sárba tiprása és a kormány kitarthatjainak való alávetettség semmisítette meg. Az önálló és felelős polgár, a vállalkozó (megtakarító) és a választó egyaránt azzal szembesült, hogy nincs esélye a törvénytelen ségekkel, a mind nyilvánvalóbb önkénnyel való szembe fordulásra.

A törvénygyárrá züllesztett Országgyűlésben Orbán a szinte naponta elfogadott új törvényekkel az alkotmányosság és a jogállamiság maradék garanciáit is felszámolta a 2/3-os többség birtokában. A háztartások, a vállalatok, a befektetők – a jogbiztonság hiányában – védtelenné váltak, a nekik kiszámíthatatlan, ám a Vezérhez közelálló vállalkozók számára nagyon is tervezhető törvényhozás miatt. A törvények ma gyakran egyedi jogviták utólagos eldöntésére szolgálnak átvéve az igazságszolgáltatás szerepét, máskor pedig egy-egy a kormánytöbbség által megszavazott jogszabályi rendelkezés elfogulatlan hatósági (bizonyítási) eljárások lefolytatását „helyettesíti”.

Mindennek következtében az állam immár nem csak, hogy nem képes garantálni a tulajdonhoz való jogot, de megtörténhet, hogy ésszerű indok és kártalanítás nélkül törvény vonja el a magántulajdonos megtakarításait. Eztörtént a magánnyugdíjpénztár tagok kötelező befizetéseivel vagy később a hitelszövetkezetek tulajdonának elvonása során. Ennek célja éppúgy lehet a költségvetési hiány – egyébként méltányolható – mérséklése, de célja lehet a kormányhoz közeli csoportok „törvények útján” történő befolyásszerzése, vagy mások jogos magántulajdonának megkaparintása is.

A törvénnyel kikényszerített árcsökkentés (rezsicsökkentés) és vasárnapi zárva tartás miatt a vállalati irányítói jogot, az állami monopólium-építés miatt a trafikokat, az államtól bérelt földek elorzása és újra bérbeadása révén földet adnak az Orbán rendszer híveinek birtokába. Orbán Magyarországot az euro-atlanti, nyugatias fejlődés pályájáról is letérítette azáltal, hogy a paksi atomerőmű bővítésének ürügyén az ország gazdaságát kiszolgáltatta Putyin Oroszországnak.

A modern polgári demokrácia alapintézményeit a kormány a minősített többsége birtokában korlátozta (pl. Alkotmánybírósághoz fordulás lehetőségét, az Alkotmánybíróság hatáskörét), vagy működésük felett a kormány közvetlen ellenőrzése érvényesül. A kormánytöbbségtől

elvben független, az ún. „fékek és ellensúlyok” érvényesítéséért felelős intézmények vezetői, mint pl. az Állami Számvevőszék elnöke, az Alkotmánybíróság elnöke és tagjai, a Legfőbb Ügyész, a Legfelsőbb Bíróság és a Bírósági Hivatal elnöke, a Magyar Nemzeti Bank elnöke, a Gazdasági Versenyhivatal elnöke valójában mind a miniszterelnök iránt személy szerint elkötelezett személy.

A kormány uralma a választási törvény egyoldalú módosításával vált megingathatatlaná. A polgári demokrácia és a jogállamiság kirakata mögött az élet minden területére kiterjedő önkény és zsarnokság működik. A vélemény szabadság gyakorlását sokoldalúan nehezítik és korlátozzák: a háztartások többségében elérhető közösségi média államilag irányított, az ingyenes hírszolgáltatás államilag ellenőrzött híreket közöl, a kereskedelmi televíziók közül extra különadókkal sújtják a kormányt is bírálni merő véleményeket, a kedvezőtlen eseményeket is bemutató médiákat.

A 2014-es választások alkalmával Orbán egyetlen szóban foglalta össze a programját: „Folytatjuk!” Egy éves kormányzás elteltével jól látszik, hogy a folytatás programja a jog uralma helyett az uralom jogának a kiépítését jelenti, amikor megregulázni igyekeznek az internet szabad használatát a netadó bevezetésének a kísérletével, a civil társadalom szervezeteinek kiépülését akarják megakadályozni a Norvég Alap felhasználását szervező alapítványok vegzálásával, a magánfogyasztás szabadságát a vasárnapi zárva-tartás elrendelésével. Azt a gyakorlatot folytatják, amelynek a jegyében a társadalom nem ellenőrizheti a kormányt, éppen fordítva a Kormány ellenőrzi a társadalmat. Nem a szabadság, az autonómiák, az alkotás szabadságának a kiterjesztése, éppen ellenkezőleg az egyetemi autonómiák, a független színházak, a civil szervezetek öntevékenysége, a szabad, autonóm vállalkozás elnyomása a kormány célja. Ahogyan nem csupán az ésszerű, takarékos gazdálkodás végett ragaszkodik az államháztartás alacsony hiányához, hanem azért is, hogy ne kelljen alávetnie magát a közösen vállalt uniós fegyelemnek, ahogyan éppen ugyanezért nem akarta a nemzetközi pénzügyi forrásokhoz jutást az IMF készenléti hitelével, vagy még enyhébb védőhálójával megkönnyíteni, hogy ne ütközzön se belföldön, se külföldön a kormány önkénye korlátokba. Ez a folytatjuk programjának egyik értelme.

A „folytatjuk” program másik talpköve: a korlátlan jövedelem és vagyonátcsoportosítás, a közepes jövedelműektől és a szegényektől a kormány leggazdagabb és legelkötelezettebb híveinek zsebébe. Ez a legfelső 1%, amelynek vagyonosodását itt és most Magyarországon semmiféle tudományos módszerrel nem mérik és nem is lehet mérni. Csak a bulvárlapok és a városi legendák szolgálnak információs forrásként. A kormány a jövőt éli fel, amikor nem az oktatást fejleszti, hanem hívei zsebét tömi meg; amikor nem a ma középkorúak jövedelembiztonságát alapozza meg az önkéntes takarékos ösztönzésével, hanem azt a megtakarítást is feléli, ami eddig egyáltalán kimutatható volt; amikor nem a teljesítményből történő fejlődést támogatja, hanem a talpnyalás által megszolgált jutalmazáshoz használja fel a Marshall-segély nagyságú uniós pénzt.

Mi lesz itt? Nem elég azzal érvelni, hogy terjed a szegénység, hiszen ez – a hozzánk időben legközelebbi múlt statisztikai elemzés alapján – nem támasztható alá. Azzal kell érvelni, hogy lassan a Kossuth-nóta refrénje lesz igaz: „mindnyájunknak el kell menni!”. Mert világosan felrajzolható, hogy merre tart Magyarország. Amiben 2010 óta nincs változás, hogy befelé megyünk a zsákutcába. Egyre jobban leszakadunk a hazánkkal együtt a demokráciát,

a jogállamot, a versenygazdaságot, a kapitalizmust választó országoktól. Hiába egyetlen év jó gazdasági eredményei, ha a kivándorlás növekedését, a jobb élet reményéhez szükséges iskolázottság folyamatos visszaszorulását, az önálló gondolkodás ellehetetlenülését, az alul lévők megalázását, a felül lévők panamáit nem állítja meg semmi. Az egyre gyakoribb, ám a résztvevők számát tekintve parányi tüntetések, a kormányzó elit napról-napra nyilvánosságra kerülő botrányos ügyei ellenére is az elhallgatás, a közöny és a belenyugvás szürkeségébe simulnak bele.

A gazdasági teljesítőképesség növelésének *kemény* feltételei nem állnak rendelkezésre: a növekvő számú, jól képzett, fiatal és motivált munkaerő; valamint a nagyobb kibocsátást, hatékonyabb termelést, magas termelékenységet elősegítő technológiai beruházások. A teljesítmény növelésének *puha*, érdekeltségi, intézményi elemei is hiányoznak: a bizalom, az átláthatóság, a biztonság, hogy a piaci versenyben elért jövedelmet, a teljesítménnyel megszerzett tulajdont az használhatja, akinek a tevékenysége ezeket létrehozta. A kemény és a puha tényezők hiányában előre jól kiszámítható, „kódolt” a lecsúszás.

Csak rövidtávon nyer újabb és újabb csatákat Orbán kormánya. Az Európai Unióval folytatott szabadságharc, a kis hírekből generált nagy győzelmi jelentések lassan megszokottá, azután unalmassá válnak. Unalmában azonban még egyetlen nép sem csinált forradalmat – a magyar sem fog. Várunk. Godotra? Nem. Egymásra.

A bűnbak (Vita Halmai Gáborral)

*ÉLET ÉS IRODALOM,
2020. január 10.*

Halmai Gábor okos, igényes – szinte minden részletében általunk is támogatható – írásában (ÉS, 2020. január 3.) meggyőzően mutatja be, hogy miért nem érdemes temetni a liberalizmust és miért nincs oksági összefüggés az illiberalizmus térnyerése és a liberális demokráciát utánzó rendszerváltás követett útja között. Ami miatt mégis tollat ragadtunk, az a *neoliberális gazdaságpolitikának* tulajdonított bűnbak szerep.¹ Szerinte ez a nyugatról importált eszköz a felelős a „nép” kiábrándultságáért és Orbán Viktor 2010-es 2/3-os győzelméért. Úgy gondoljuk, hogy egy ennyire igényes íráshoz nem méltó az az elfogadhatatlanul túláltalánosított levezetés, ahogyan Halmai az elmúlt 30 év gazdaságpolitikáját cakompakk neoliberálisnak nevezi – Kupa Mihálytól Varga Mihályig.

A liberális demokrácia, a fékek és ellensúlyok intézményrendszerének vészes meggyengülése nem a rosszul megválasztott gazdaságpolitika miatt történt. 1989 után elég hamar kiderült, hogy a legvidámabb barakk országában csak nagyon kevesen akartak nagyobb szabadságot. De sokan szerettek volna olyan áruválasztékot és életszínvonalat, mint amelyet az orkáncabátokért, vagy a Gorenjékért folytatott utazásaik során Burgenlandban tapasztaltak. Egyébként viszont, mint azt Pető Iván utólag szellemesen megfogalmazta, a magyarok többsége szocializmust szeretett volna – kommunisták nélkül.

Annak idején mi, és a korszak nálunknál is befolyásosabb közgazdászai 1968-tól fogva igyekeztek felkészíteni a lakosságot arra a sokkra, amit a piacgazdaság jelent: az állásbiztonság megszűnését, a korábbihoz képest kiszámíthatatlanabbá váló mindennapokat, az ármozgásokat, az elbocsátásokat. De tény, hogy 1989-ben a globalizáció minket is készületlenül ért. Az, hogy nem a tankönyvi kapitalizmusba léptünk át, hanem annak a globális változatába, amikor a tőke nem várja ki udvariasan, hogy mi felkészüljünk a fogadására, nem várja meg, amíg mi magunk növesztünk magyar multikat, hanem – ha nyitva az ajtó, akkor belép, és csak azt viszi tovább, ami termelékeny, ami versenyképes. Ami nem az – bármennyire is ámítjuk magunkat az Ikarus buszok, az Orion tv-k és a Videoton számítógépek világverő tulajdonságaival –, az bizony mind a történelem szemétdombjára került. Ez a változás nem csak hazánkban, hanem valamennyi átalakuló országban átmenetileg hatalmas munkanélküliséggel járt. A rendszerváltás és a globalizáció együttesen nem csak hazánkban, hanem valamennyi átalakuló országban akkora visszaesést eredményezett, ami a GDP-ben mérve egy világháborús veszteséggel ért fel. Kétségtelenül igaz, hogy „nem ez lett ígérve”, de tény, hogy egy ilyen kicsi, nyitott, a munka termelékenységében elmaradott és – a legvidámabb barakk látszatának fenntartásáért vállaltan – eladósodott országban 1990-ben eljött az igazság órája. Annak, ami ezután történt egyetlen alternatívája volt, az államcsőd, ami viszont még súlyosabb társadalmi következményekkel járt volna. Államcsőd esetén elszabadul az infláció, ami a lakosság összes megtakarítását lenullázta volna. Számos posztoszocialista ország erre a pályára sodródott – Magyarország ezt elkerülte.

¹ Cikkünk eredeti címe is erre utalt: A neoliberalizmus, mint bűnbak.

Cikkéből úgy tűnik, hogy Halmai, sokak szóhasználatával azonos módon, a liberális vagy neoliberais jelző mögé csak annyit gondol, hogy a gazdasági vezetés „érzéketlen” – mármint a közemberek, a többség problémái iránt. 1990 és 2010 között ez nem így volt. Hely hiányában csak három jól ismert „megszorító” fordulatra szeretnénk utalni: a taxis-blokádra (1990), a Bokros-csomagra (1995) és a Gyurcsány, illetve Bajnai kormány 2008-as válság kezelésére. Az éppen akkor regnáló kormányok nem ideológia alapon kezdtek el „spórolni”. Valójában mind a három esetben az történt, hogy a finanszírozhatatlanul nagyarányú állami szubvenció (ti. a benzin esetében), illetve a fedezet nélküli költségvetési osztogatás nyomán a külvilág zárta el az olaj- és pénzcsepokat. 1990 őszén az akkor még létező Szovjetunió bejelentette, hogy 25%-kal csökkenti a szállításokat és érvényesíteni fogja az iraki-kuvaiti háború miatt emelkedő olajárakat. A másik két esetben pedig az történt, hogy a nemzetközi pénzpiacok megrázkódtatásai miatt a Magyarország iránt korábban mindig bizalommal viselkedő nagykereskedelmi bankok egyik napról a másikra nem voltak hajlandók annyi friss pénzt sem adni, hogy a lejáró hiteleket törleszteni tudjuk.

Mindhárom esetben igenis érzékeny volt a kormány. Igyekeztek mérsékelni a szegények extra-terheit. A taxisblokádra okot adó benzinár-emelés közvetlenül nem érintette a szegényeket (akiknek autójuk sem volt), ám a fűtőolaj és a földgáz ára – ami közvetlenül őket érintette – nem változott. A bokrosi stabilizáció idején a szegények pénzügyi támogatásai (pl. a családi pótlék) nőttek. Leginkább a politikailag legaktívabb középosztály pénzügyi terhei nőttek (pl. fogpótlásért, vagy az egyetemi tanulmányokért egy csomag cigaretta árát kellett volna fizetni havonta). A Bajnai kormány állítólagos érzékeltensége idején csökkent a jövedelemkülönbség a lakosság legmagasabb és a legalacsonyabb bevételű ötöde között.

Ám, ha mégoly kitűnő politikát és gazdaságpolitikát vittek volna a rendszerváltás óta regnáló kormányok, akkor sem lett volna garancia arra, hogy elérhették volna a tömegek álmát: a burgenlandi felzárkózást. Ha a gyors felzárkózás receptje ilyen egyszerű lenne, akkor nem lennének elmaradott országok; mindenki fejlett lenne. Lehet ugyan ezen sajnálkozni, de tény, hogy a világ több mint 200 országa közül csak nagyon kevésnek sikerült gyorsan és tartósan felzárkózni a világ élvonalához. Még Japánnak sem sikerült – az USA-hoz képest 25 éve csak hátrafelé araszol! Abban, hogy ezt megértsük, meg a mai magyar helyzetet is, a nem kielégítő gazdasági fejlődést és a liberális demokrácia átmeneti gyengülését, a „neoliberais gazdaságpolitika” mint jelzős szerkezet semennyit sem segít!

„A szocializmus nehéz dolog” – ez volt a címe a francia filozófus, Andre Gorz 1967-ben megjelent könyvének. Ma ehhez muszáj hozzátennünk, hogy a kapitalizmus is nehéz dolog. Ez utóbbin belül pedig a liberális demokrácia is az, amiről már Churchill is megmondta, hogy a legrosszabb rendszer, kivéve mindazokat, amiket az emberiség eddig kipróbált.

DEVIZAHITELEK

Tizenkét érv a devizahitelek állami megmentése ellen

NÉPSZABADSÁG,
2011. május 14.

– Milyen szerencse, hogy akkoriban nem hallgattam rád, hogy vegyünk fel néhány milliárdos devizahitelt, és költözzünk nagyobb híd alá, mert most már nem lenne még hidunk se!

Marabu

1. Egy piacgazdaságban az ingatlanárak, a valutaárfolyamok és a kamatok kiszámíthatatlan és erőteljes ingadozása nem kivétel, hanem főszabály. Ami most történt, tíz, vagy húsz év múlva is meg fog ismétlődni. Két évtizeddel a rendszerváltás után nagyon rossz üzenet az, ha az állam a többi adófizető költségére kimenti azokat, akik elszámolták magukat. Magyarországon egy egész közgazdász nemzedék nőtt fel Kornai János tanításain. Mindenki elfelejtette már, hogy miért és mennyire káros a kemény költségvetési korlát felpuhítása?
2. A devizahitelek problémáinak eredete és oka a valutapiac. A valutapiac előző ciklusában (2000 és 2008 között) a devizahitelek extra nyereséget; kamatmegtakarítást és árfolyambiztosítási-díjmegtakarítást könyvelhettek el. Ha a kormány kiszámítható és hiteles politikát folytat, akkor a forint árfolyamának az ingadozási sávja mérséklődik, és a probléma szélessége és mélysége is kezelhető méretűvé válik a bankok és az adósaik számára. A de-

vizahitelek problémájának megoldása egyrészt gazdaságpolitikai (hiteles és takarékos fiskális politika), másrészt porlasztástechnikai (az adóscsoportok szétválasztása) jellegű.

3. A devizahitelek megmentésére vonatkozó állami tervek egyik indoka, hogy az állam a kereskedelmi bankok terheit is csökkenteni akarja. Akkor viszont kár volt kivetni a bankokra a különadót. Azzal, hogy a kormány jobb kezével elvesz, a ballal pedig pénzt ad, csak összekuszálja a piaci viszonyokat.
4. Ha a kormány bízik a most meghirdetett államadósságcsökkentő program sikerében, akkor a költségvetési fegyelemhez való visszatérés, a strukturális reformok és a növekedés gyorsulása nyomán a forint – legalábbis az euróhoz képest – vissza fog erősödni a korábbi szintre. Ezzel jórészt okafogyottá válik a különleges segítség. Ha viszont komolyan számol a kudarc lehetőségével, akkor meg takarékoskodjon. Ha a forint árfolyama megzuhan, akkor a költségvetésnek nagy szüksége lesz minden tízmilliárd forintra, hogy fékezze az adósságráta emelkedését.
5. A kormány a „nincs”-ből akar osztogatni. A megmentő akció forrása – attól függően, hogy miként nézzük – az elszakmányolt magán nyugdíjvagyton, illetve a drága áron felvett újabb állami hitelek.
6. Senki nem tudja, hogy a devizahiteles lakásvásárlók között milyen arányban vannak azok, akik – mint a fejlett világban mindenütt – befektetési célból vásároltak. Úgy gondolták – hasonlóan az amerikai, a spanyol, a görög stb. sorstársaikhoz –, hogy hosszú távon az ingatlan mindig jó befektetés. Az esetek jelentős hányadában ez igaz is.
7. Elsősorban demográfiai okok miatt Magyarországon már legalább 30 éve megszűnt a mennyiségi lakáshiány. Azon családok túlnyomó többsége, amely esetleg rákényszerül arra, hogy eladja újonnan vett ingatlanát biztosan nem fog az utcára kerülni. Amennyiben a moratórium feloldása után beindulnak a lakásárverések, az nyilván meredek áresést okozna a piacon, de előbb-utóbb megjelennek majd új vevők is. Például olyanok, akik kiemelt, zöldövezeti ingatlanokból költöznének ki, és így kényszerülnének arra, hogy kevésbé frekvenciált helyen a korábbinál sokkal olcsóbban vegyenek fedelet a fejük fölé. (Egy közgazdász mindig tartsa észben, hogy minden tőzsdekrach egyben nagyszerű alkalom a vásárlásra is.)
8. Az építőiparnak és az ingatlanfejlesztőknek is az az érdekük, hogy mozduljon meg végre az évek óta befagyott lakás piac. Azok a vállalkozások, amelyek ezeket a válságos éveket túléltek, versenytársaik felvásárlása nyomán nagyobbra nőve, megerősödve fognak kikerülni az ágazat válságából.
9. Sem a központi állam, sem az önkormányzatok nem jó lakástulajdonosok. Ezt a rendszerváltás előtti évtizedek során megtapasztalhattuk. Az állam semmiképpen se vegyen át olyan ingatlant, amelytől a magántulajdonos kényszerből vált meg. Nem fog tudni mit kezdeni vele.
10. A devizahitelből történt lakásvásárlás törlesztőterheinek megnövekedése alapján véve a középosztály problémája. Az igazi rászorulóknak, a lakosság több mint negyedének bankszámlája sincs, nemhogy devizatartozása. A nem nyugdíjas középosztály egy részének közpénzből való támogatása még inkább indokolatlan, ha figyelembe vesszük, hogy ők a 2011-es és a várható 2012-es szja-változások nyertesei is.

11. Az évtizedek óta megszilárdult családgazdálkodási modell logikája szerint még ma is általános az, hogy a fiatal, családalapító párok lakás problémáját a szülők, és más közeli rokonok együttesen oldják meg. Ezért minden rászorultsági vizsgálat, amely csak a lakásban lakó személyek anyagi helyzetét mérlegeli – eleve félrevezető. És akkor még nem is szóltunk arról, hogy Magyarországon az ellenőrizhető jövedelmek nagyon sok esetben köszönő viszonyban sincsenek a valós jövedelmekkel. Abban is nagy gyakorlata van minden magyar családnak, hogy a rászorultság igazolásakor a családnagyságot és az egy főre eső jövedelmek szintjét (papíron) úgy alakítsa, ahogyan a legjobban megéri (ld. gázártámogatás).
12. A modern mikroökonómia egyik fontos felismerése, hogy a fogyasztók nem egymástól függetlenül cselekednek. Mindig erőteljesen érvényesül a demonstrációs hatás (angolul: *bandwagon effect*). A jelen helyzetben ez kétféle képen működhet. Vagy az történik, hogy az állam által felajánlott kedvezményeket összességében a devizahitelek elégtelennek ítélik, és akkor csak nagyon kevesen fogják igénybe venni. Vagy éppen az ellenkezője: mindenki nagyon kedvezőnek gondolja, és akkor a tervezettnél sokkal többen fogják igényelni. Súlyos, elvi tévedés azt hinni, hogy egy efféle programot lehet „ügyesen” kalibrálni.

Utóirat: Ha a kormány a fenti érvek ellenére is mindenképpen „segíteni” akar, akkor ne a saját tervéből, hanem inkább a Surányi-féle koncepcióból induljon ki. Az legalább alkalmatlan tárgyon elkövetett érdekes gondolat kísérlet, a megvalósíthatóság kicsi reményével. De legalább a kisebbik rossz.

A kormány pávatánca a deviza-hitelekkel

www.portfolio.hu
2013. szeptember 22.

„Senki nem tud semmit.” Ez volt a címe annak az 1947-ben készült cseh filmszatírának, amelyen – még gyerekként – betegre röhögtük magunkat. Ez jutott eszünkbe saját, többszörös tévedéseinket számba véve, hiszen több alkalommal is mellé lőttünk, amikor megpróbáltuk érthető és megfejthető keretbe foglalni az Orbán-kormány gazdaságpolitikai húzásait. Többszörösen tévedtünk.

E hasábokon, 2011. január 18-án „Titkos fegyverünk az infláció” című írásunkban azt feltételeztük, hogy a kormány legfőbb célja az alulképzett, segélyen élő százezrek munkára kényszerítése a segélyek befagyasztása és a megélhetési költségek egyidejű durva emelése útján. Nyolc hónappal később (szeptember 22-én) viszont úgy láttuk, hogy a növekedés gyorsítása és a költségvetés egyenlegének javítása érdekében akarja – a forint árfolyamának rontásával – felpörgetni az inflációt. Ebbe a logikába illett számunkra a deviza-hitelek „megmentésére” vonatkozó, éppen akkor megtett kormányzati bejelentés. Ezért adtuk annak az írásunknak az „Átvágják a gátakat, jön az infláció” címet. Nagyon nem ez történt: az infláció egyáltalán nem nőtt, sőt rekord szintre csökkent.

Ha egy kormány a gazdasági szereplők cselekvéseit befolyásolni akarja, számolnia kell az alapfokú makrogazdasági kurzusok magyarázó kategóriájával: az elemzők és a gazdaság szereplőinek várakozásaival. Most megint a devizahitelek megmentése került napirendre. Állítólag a kormány meg akarja menteni a devizahiteleket méghozzá nagyobb részt – vagy talán kizárólag? – a bankok számlájára. A gazdasági növekedést a kis- és középvállalatok beruházási szándékait felkeltve a jegybank által elindított Növekedési Hitelprogram második és az elsónél jóval nagyobb volumenű ütemének beindításával pörgetné fel. Ehhez és részben az adómentésre is fel akarja használni a devizatartalékok egy részét és a jegybank nyereségét. A pedagógusok béreit – igaz, nagyon is trükkös módon – már idén emeli és jövőre is tervezi, hogy ezt a választói elégedettséget növelő programot folytatja. Az önkormányzatok maradék adósságának az átvállalásáról is szólnak hírek. A gyermekvállalási kedv növelése érdekében éppen most született meg az újabb ígéret a gyed kiterjesztéséről és az eddig egyes adózók számára – a szükséges adóalap hiányában – elérhetetlen gyermekkedvezmény növeléséről. A kormány folytatja a rezsiháborút, amitől a népszerűsége növelése mellett az infláció további csökkenését kalkulálhatjuk. Újra itt a kérdés: az ezen hírek hallatán felkeltett várakozások miként rakhatóak össze logikusnak látszó történetté?

Három kérdésre kell választ adni:

1. Az amúgy is zéró (0) közelében lévő gazdasági növekedés a bizonytalanság miatti volatilis árfolyam és a bankok hitelezési képességének mérséklődése miatt nem tapad-e tartósan hozzá, így 2014-ben is a 0-hoz?
2. Az Európai Unió 2014 évre készülő prognózisa az éppen megindult választási osztogatás áthúzódó és utóhatásait mérlegelve nem jut-e arra a következtetésre, hogy a hiány 3% fölé megy, s ezért újra a szégyenpadra küldd minket?

3. A rezsicsökkentések folyamatos háborújával hűtött inflációs várakozások, de az ezeknek ellentmondó folyamatos forintgyengülést okozó akciók nem csapnak-e át a vártnál magasabb, meglepetés inflációba?

ad.1. A növekedés esélyeiről

A legfontosabb kérdés, hogy komolyan lehet-e venni a kormány legújabb deviza-hiteles mentő terveit. Ha igen, akkor az olyan sok irányba ható változásokat fog generálni, amelyek szaldója bizonyosan negatív lesz, csak azt nem lehet előre látni, hogy milyen makroökonomia dimenziókban. Ezért mi azt tartjuk a legvalószínűbb forgatókönyvnek, hogy a kormány valójában pávatáncot jár a deviza-hitelekkel. Ahogy a hazai és a nemzetközi közvéleményt egy éven át nyugtatni lehetett az IMF megállapodás lebegtetésével, most is ez történik. Az ígéretes tetszik a hazai közvéleménynek, a nem-döntés pedig a bankvilágnak és a nemzetközi megfigyelőknek. Ezt a politikát év végéig nyugodtan lehet úzni; 2014 elején pedig egy gáláns ígérettel a választások utáni időpontra fogják majd kitolni a döntést.

A KKV-k hitelezési lehetőségének bővítése – ahogyan azt már több írásunkban kifejtettük (pld. Mozgó Világ, 2012. 11. szám) – nem segít a növekedésen, a termelékenység alacsony szintje, a beruházási szándékok megalapozottságának hiánya, és a kicsikkel szembeni kereslet korlátozottsága okán. A Növekedési Hitelprogram II. lépcsőjének egyetlen következménye véleményünk szerint az lesz, hogy a vállalkozások a drágább kölcsönöket olcsóbbra cserélhetik, és ezzel talán elkerülhetik a mind tömegesebb csődöt. A bankok számára ez a refinanszírozási lehetőség pedig azzal kecsegtethet, hogy az apadó anyabanki források helyettesítésére használhatják az MNB pénzét, amivel viszont végső soron az államháztartás egyenlegét rontják. A fogyasztás valamelyest bővíthet ugyan: részben a rezsicsökkentésből felszabaduló jövedelem, részben a családi adókedvezmény bővülése, részben a béremelések, részben az eddig megszokott szintnél alacsonyabb infláció miatt, de ez a bővítés elenyésző mértékű lehet, hiszen a háztartások továbbra is „mérlegésszerűsítést”, adósságcsökkentést hajtanak végre.

Növekedési többlet – ha lesz egyáltalán – kizárólag az exportnövekedés felgyorsulásából következhetne, de látjuk, hogy hazánk exportszektora a Demján Sándor és nagy tanítványa által visszhangzott munkaalapú társadalom, az autóipari nagyhatalmi büszkeség és a tartósan gyenge 300 Ft/euro árfolyam ellenére sem pörgött fel. Sőt a magyar export részaránya az EU behozatalában – versenytársainkkal (szlovákok, lengyelek, csehek) szemben – legjobb esetben is inkább stagnált, mint bővült. Így végeredményben a növekedés az érzékelhetetlen 0 és 1%-os ütem közelében marad 2014-ben is.

ad.2. Az államháztartásról

Az alacsony növekedés miatt a költségvetés bevételei is csak nagyon-nagyon mérsékelten bővíthetnek, amit tovább ront a jegybank nyereségének veszteségbe fordulása, amiről fentebb már szóltunk. A bevételek várttól elmaradó mértékű bővülése már idén is látszik (a vártnál kissé alacsonyabb fogyasztás és a vártnál lényegesen alacsonyabb infláció miatt). Ez foly-

tatódhat jövőre is, hiszen a kormány nem kockáztathatja a választások előtt az adóemelés fegyverének újabb bevetését (a harmadik Varga csomagot). A kiadási oldalon viszont a már idén is érzékelhető meglódulás tovább folytatódik. Ez részben a pedagógus életpálya program áthúzó és utóhatásainak, a kieső (büntető) uniós támogatások hazai költségvetési forrásból való kipótlásának, az árfolyam-ingadozás miatti bizonytalanság magasabb (legalábbis nem csökkenő) kockázati felárának, ezzel az adósságszolgálati terhek enyhe növekedésének a következménye. Már most is vannak elszámolási viták az Eurostat és a Kormány között, aminek kedvezőtlen következményeként már a tavalyi, az idei, sőt a 2014-es várható hiány mértéke is nagyobb lehet néhány tizedszázalékkal. És most minden fillér számít. A választások előtt kerülhet sor (sőt talán még az idén) az önkormányzatok megmaradt adósságai, a kórházadósság rendezésére, amelynek nem csak államadósság, hanem kamatkiadási többletkiadásai lehetnek.

A bevétel-elmaradás és a kiadási többlet együtt meghaladhatja mind a megemelt hiány előirányzat (0,3% pont= 50-60 Mrd), mind az Országmentő Alap 100 Mrd Ft-os előirányzatát, az elcsúszás nagyobb lehet GDP arányosan 0,6-0,8%-nál. Emiatt újraindulhat a túlzott deficit eljárás 2014-ben, ami szerte foszlhatja a hirdetésben is hirdetett nagy győzelmet, ahogyan szertefoszlott az államadósság leépítésének vágyálma is.

ad.3. Az inflációról

Ha van egyáltalán jó hír, az 1947-es filmszatírától kölcsönvett című történetben az infláció váratlan gyorsulása. A Kormány (és kedvenc jegybankja) a választások miatt csak a 2014-es év második felében avatkozhat be. A növekvő államháztartási hiány, a növekvő államadósság, a stagnáló gazdaság óhatatlanul a magyar valuta gyengülésével és ezzel az infláció növekedésével jár. A meglepetés infláció eszközével lehet visszavenni a transzferkiadások reálértékét, ez valamelyest mérsékelheti az államadósságot és az árfolyam gyengülésével segíti az exportot. Előbb vagy utóbb a jegybanknak be kell avatkoznia. De erre vonatkozóan – vagyis arról, hogy mi lesz 2014 második felében – valóban senki nem tud semmi biztosat. Mi jósolni sem merünk.

FELTÉTEL NÉLKÜLI ALAPJÖVEDELEM

Tizenkét érv a feltétel nélküli alapjövedelemmel szemben

ÉLET ÉS IRODALOM,
2014. január 17.

„Rettenetes a kísértés a jóra.”

Bertold Brecht: *A kaukázusi krétakör*

Átok ül azon az országon, ahol a hatalmon lévő jobboldal a zömében középosztálybeli devizahiteleseknek ígér csodát, a baloldali ellenzék egy része pedig – ideértve az LMP-t is – arra készül, hogy a választási zászlóra tűzze az ingyenes pénzosztás, a feltétel nélküli alapjövedelem (FNA) programját.

Mint arról a hatásosan megszervezett média-kampány nyomán a közvélemény jelentős része értesülhetett, a „LÉT” független szakértőcsoport a múlt héten prezentálta azt a közel 100 oldalas megvalósíthatóságtanulmányt, amely az FNA részleteit tartalmazza. Az FNA kigondolói nem kevesebbet ígérnek, mint a „nincstelenség” végleges felszámolását, amit az által lehet elérni, hogy az állam mindenkinek havonta biztosít egy pénzösszeget (gyereknek 25, felnőttnek 50, várandós anyáknak 75 ezer forintot¹), ami feltétel nélkül jár, mert ez az életéhez, a létéhez fűződő, elidegeníthetetlen, alkotmányos alapjog. Ez a LÉT-pénz.

El kell ismerni, alapos, kulturált, emberarcú és emberi nyelven írt elemzés készült – minőségileg százszor különb, mint amit az állami apparátusok az Orbán-Matolcsy féle gazdasági és szociálpolitikai fülkeforradalom igazolására az elmúlt három évben nyilvánosságra hoztak. Itt azonban véget is ér dicséretünk. A javaslat rossz, megvalósíthatatlan. Hibái és hiányosságai nem is javíthatók.

1. Rossz a diagnózis.

- (a) Kezdjük ott, hogy – miként egy eldugott szöveghelyen a szerzők maguk is elismerik – Magyarországon a jövedelem-egyenlőtlenségek nemzetközi mértékkel mérve nem kirívóak, hanem inkább közepesnek mondhatók. Ez annak ellenére is igaz – tesszük mi hozzá –, hogy az elmúlt három évben ezek a különbségek nőttek, és az is, hogy a 2. Orbán-kormány szegény-ellenes retorikája számunkra is visszataszító. De ez utóbbi tények miatti jogos düh sem lehet elégséges ok arra, hogy mindent felfordítsunk.
- (b) A jövedelmek egyenlőtlensége akkor elviselhetetlen, ha a torta zsugorodik és abból is a hatalmon lévők többet tartanak meg maguknak, ahogy ezt az Orbán-rendszer teszi.

1 Innen a LÉT program honlapjának a címe: www.255075.hu

(c) Mint arra az egyik legkiválóbb hazai munkaerőpiaci szakértő, Scharle Ágota, már korábban is rámutatott¹, súlyosan téves a szerzők helyzetértékelése, illetve a jövőre vonatkozó prognózisa is. A LÉT-pénz melletti legfőbb érve a szerzőknek az, hogy a magyar társadalom jelentős részének nincs, és a jövőben sem lesz munkája. A tények azonban azt mutatják, hogy nem igaz az a rendszer-filozófiai állítás, hogy a kapitalizmus jelenlegi szakaszában, a fejlett világban (ahová mi is tartozunk) tendencia-szerűen egyre kevesebb lenne a munkahely. Míg 1960-ban az OECD országokban a 25-64 éves népesség 64%-a dolgozott, 50 évvel később már 71 százaléka. Annak, hogy nálunk az elmúlt két évtizedben jelentősen nőtt a munkanélküliség, speciális okai vannak. Mint ahogyan annak is, hogy az elmúlt három évben meg csökkent. (c) Mint arra már Surányi György is rámutatott a LÉT-program nyilvános bemutatóján, hibás az a diagnózis is, miszerint a lassú hazai GDP-növekedés legfőbb oka a belső, fizetőképes kereslet elégtelensége, különösen pedig, hogy a legszegényebbek alulfogyasztása lenne a hazai növekedés legfőbb akadálya. Egy kis, nyitott gazdaságban – és Magyarország mindig ilyen volt – a hirtelen növekvő magánjövedelmek szükségszerűen növekvő import formájában csapódnak le.

2. A „nincstelenség”, aminek megszüntetését ígéri a program nem közgazdasági kategória, hanem hangulatfestő kifejezés. A szegénység viszont az. Jól mérhető, ezért jól is dokumentálható. Szeretjük, nem szeretjük – tény, hogy Amerikában is, Svédországban is vannak szegények. És persze az is közhely, hogy a mai magyar szegények, a népesség alsó tizede, számos életszínvonal-mutató tekintetében mégis jobban él, mint az 1950-es vagy 60-as évek átlag-polgára. Felelőtlen és értelmetlen azt ígérni, hogy egy éven belül lényegesen csökkenni fog azok aránya, akik saját értékelésük szerint csak „nehézségek árán” tudják fedezni a szükséges kiadásukat. A bibliai átok („orcád verejtékével egyed a te kenyeredet”) nagyon mély történetfilozófiai igazságot fejez ki, ugyanazt, amit Marx a „szükségszerűség birodalma” elnevezéssel illetett. Amerikában is gürcölnek az emberek, hogy többet keressenek és spórolnak a kiadásokkal.
3. Tételezzük fel, hogy a nincstelenség megszüntetése tényleg olyan egyszerű, mint a Kolumbusz tojása (ahogy a szerzők a 4. oldalon állítják) és a szakértők többsége nem talál hibát a 25-50-75 ezer forintos létpénz javaslatában, tehát a terv jó és megvalósítható. A mi véleményünk szerint még ebben az esetben sem lenne helyénvaló, hogy ezt a forradalmi, unortodox átalakítást azon a Magyarországon próbálja ki az Európai Unió és a nagyvilág („a népek hazája”), amely a múlt századból 40 évet már rááldozott egy szociális kísérletre. Mi, magyarok, ha nem is a saját szándékunkból, de kipróbáltuk a szocializmust. Nem vált be. Az az önmagában méltányolható cél, hogy 37%-kal növeljük az ország legszegényebb 1/10-ének a jövedelmét, nem elégséges ok arra, hogy egész Magyarországot átváltoztassuk kísérleti laboratóriummá. Ha a javaslat tényleg olyan jó, akkor azt bizonyítsák be előbb mások.
4. Amit az előző pontban állítottunk, az nem pusztán erkölcsi megítélés dolga. Ha Magyarország nagyon eltérő paraméterekkel kezdi működtetni adórendszerét, költségvetési és szociális politikáját, mint szomszédjai és versenytársai, akkor annak elkerülhetetlen

1 Szegények és szociálpolitikusok, www.szuveren.hu

negatív következményei vannak. Erre jó példa, amit az elmúlt években történt. Az egymást követő magyar kormányok – részben értelmes megfontolások, részben olcsó népszerűség hajhászásának okán – drasztikusan levitték a társasági nyereségadó kulcsát, ámde kénytelenek voltak az égbe emelni az áfakulcsát. Ennek az lett a következménye, hogy csökkent vagy talán meg is szűnt a nyereségadóval történő manipuláció, viszont drámaian megnőtt az áfa-csalás. Az Európai Unió egységes piacán nem lehet büntetlenül unortodox kísérletekkel próbálkozni.

5. Bár super-igazságosnak tűnik, de egyáltalán nem lenne az, ha minden magyarországi lakos – demográfiai élethelyzete szerint – 25, 50 vagy 75 ezer forint havi állami apánzásban részesülne. Mindenki tudja, hogy a megélhetési költségek az országon belül erőteljesen különböznek. Egyébként ez a fő magyarázata annak, hogy a keresetek is eltérnek település-fajták szerint, amit azután – természetesen – a statisztikai hivatal jövedelem-különbségeként mutat ki különféle, a LÉT csoport által is számos alkalommal idézett kiadványaiban.
6. Nyilvánvaló, és ezt a projekt bemutatóján Ferge Zsuzsa is szóvá tette, hogy az FNA, az állampolgári jogon járó LÉT-pénz ellenősztönzést jelent a legális munkavállalásra. Itt a leginkább várható társadalmi reakció nem az, hogy az ország 5-6 millió potenciális munkavállalója hirtelen hanyatt vágja magát és látványos semmi tevésbe kezd. Inkább az fog történni – és erre a javaslat készítői maguk is tettek egy pár mondatos utalást –, hogy a keveset kereső, pályakezdő és/vagy pályája végén járó potenciális munkavállalók jelentős része a nem-nyilvántartott, nem-adózó szegmensekben fog többet tevékenykedni. Pl. több időt fog szentelni a háztájinak, neki áll a saját háza, üdülője felújításának, többet segít felnőtt gyerekének az unokák nevelésében, felsőfokú tanulmányokba fog. A 8 általánossal, vagy azzal se rendelkezők körében, ahol a legnagyobb a különbség hazánk és a környező országokban tapasztalható foglalkoztatottság szintje között, ahol tehát van tényleges tartalék a foglalkoztatottság és a jövedelem növelésére, a FNA bevezetésével bezárul a csapda, végleg gettósítanánk őket és gyerekeiket.
7. Az egyik legkiválóbb magyar nyugdíjszakértő, Simonovits András vetette fel, hogy a feltétel nélkül járó, élethossziglani 50 ezer forintos jövedelem a Fidesz-kormány által államosított, felosztó-kirovó nyugdíjrendszer, az ún. I. pillér bevételi oldalát is biztosan erodálni fogja. Ennek a rendszernek a biztonságát ugyanis az adja – nem eléggé stabilisan, de mégis –, hogy a munkaképes korosztálynak jelenleg érdekében áll minél több legális jövedelmet kimutatni és bevallani, mert a bérre kivetett magasabb nyugdíjjárulék 20-30-40 évvel később magasabb nyugdíjat jelent. Ha bevallott jövedelem nélkül is lehet 50 ezer Ft minimum-nyugdíjat kapni, és ezt a LÉT pénzt a program ígérete szerint a jövőben folyamatosan indexálni fogják a megélhetési költségek, illetve a bérek emelkedésének arányában, akkor még a mainál is sokkal inkább meg fogja érni teljesen feketén vagy színlelt módon, minimálbéresként dolgozni.
8. A LÉT-pénz egyik forrása az, hogy az 50 ezer Ft-nál kisebb értékű havi támogatások megszűnnek, vagyis „csak” annyi történik, hogy a szociális támogatások a korábbihoz képest más elvek és arányok szerint kerülnek szétosztásra. „Pénz az ablakban” – ahogy a kártyások mondják. Ez nagyon is vitatható szándék. Egy demokratikus piacgazdaságban az állam pénzügyi újraelosztó tevékenységét a rész-célok indokolják és nem általános jóléti elvek.

Azért kell és helyes is adót szedni, hogy egyes, jól meghatározható célokat ebből a pénzből lehessen finanszírozni. Így – például – a megszüntetésre javasolt GYED-GYES célja a gyermekvállalás serkentése, a rokkantsági ellátások célja a baleset vagy betegség miatt megváltozott egészségi állapotú egyének segítése, a közmunka programok célja a munka világába való visszatérés segítése. Ha a jelenlegi programok közül bármelyikről is úgy gondoljuk, hogy nem érik el a céljukat (pl. a közmunka biztos ilyen), akkor ezeket le kell állítani¹, de azt nem lehet mondani, hogy akkor az így megspórolt közpénz helikopterről szétszórható.

9. Véleményünk szerint még az sem igaz, hogy a jelenlegi – többé-kevésbé jól funkcionáló szociális kiadáson megspórolt közpénz új elvek szerint teljes egészében szétszórható. Az elmúlt 5-10 évben számos összehasonlító tanulmány bizonyította, hogy az ország versenyképessége érdekében kb. 10 százalékponttal csökkenteni kell a közkiadások GDP-hez viszonyított arányát, és ennek a megszorításnak a nagyobbik részét a jóléti szférára kell ráterhelni.²
10. Ugyanilyen megfontolások miatt nem lenne helyes a mostani kormány nyilvánvalóan felesleges kiadási tételeire (pl. államosítások, stadion-építések, PR-kampányok) úgy tekinteni, mint szabad költségvetési pénzekre, amelyből kipótolható a kiadási oldalon tervezett LÉT-pénzek és a szociális kiadások megspórolása után várható bevételek közötti költségvetési lyuk (760 Mrd Ft). Már csak azért is téves a javaslatnak ez a része, mert a szóba hozott kiadásoknak többsége az Európai Uniótól származó pénzből megvalósuló beruházás és nem folyó költségvetési kiadásokra használható, tehát átcsoportosítható forrás. Bármiképpen is dicsekszik a mostani kormány a 3% alá szorított deficittel, ez még mindig azt jelenti, hogy a költségvetésnek hiánya van és emiatt folyamatosan nő az állam eladósodottsága.
11. Nekünk úgy tűnik, hogy a program készítői nem gondolták végig, hogy a mélyszegénység megszüntetése érdekében javasolt változások milyen módon fogják érinteni a Magyarországon mára kialakult társadalmi-politikai intézményrendszert. A nyugdíj-rendszerre gyakorolt romboló hatást már említettük, de ugyanez fog történni az egészségbiztosítással is. Kevesebb járulék fog befolyjni, amit végül is költségvetési pénzből kell majd kipótolni. Nem lesz sem értelme, sem forrása a foglalkoztatás-politikai intézményrendszer fenntartásának (amit egyébként részben EU-pénzből építettünk ki, és ezért megszüntetni sem tudjuk), hiszen megszűnik a munkanélküli segély, a közmunka stb. Akkor meg miért fordulna bárki is ezekhez a hivatalokhoz? Bajba kerülnének a szakszervezetek is, hiszen mi értelme van ott erőlködni a béremelésekért, tiltakozni az elbocsátások ellen, ha a LÉT-pénzek nagyjából úgy is kompenzálnák a bajba került dolgozókat. Veszélybe kerülnének a női emancipáció 60 év alatt elért eredményei is, hiszen a felnőtteknek és várandós anyáknak fizetett LÉT-pénzek sokkal inkább fékeznek a nők, mint a férfiak munkába állását. Az pedig közhely, hogy a nők egyenlősége nem a férfiak belátásán múlik,

1 A javaslat szerint a LÉT bevezetésével a következő támogatások szűnhetnének meg, illetve csökkennének a LÉT-pénzek mértékében: nyugdíjak, segélyek (pl. rokkantsági, szociális), családi pótlék, családi adókedvezmény, közmunka, Gyes, Gyet, Gyed, munkanélküli segély, anyasági támogatás, gyermekvédelmi támogatások, óvodáztatási támogatások, ápolási díj, közgyógyellátás.

2 A mostani kormány gazdaságpolitikájának az egyik legnagyobb bűne, hogy úgy vezetett be mindenféle megszorításokat, hogy mindeközben nem csökkent érdemlegesen az állami kiadások GDP-hez viszonyított aránya.

hanem azon, hogy a nők el tudják-e tartani magukat, képesek-e érdemben hozzájárulni a családi összjövedelemhez. És persze újra kell írni az alkotmányt is.

12. A végére tartogattuk a legerősebb – bár technikai látszó – ellenérvünket. Azt állítjuk, hogy a program legfontosabb, induló lépése megvalósíthatatlan. Amit a szerzők pofonegyszerűnek, a Kolumbusz tojásához hasonló megoldásnak javasolnak, az az, hogy a LÉT-pénzek bevezetésével egyidejűleg minden foglalkoztató minden alkalmazottja után befizet az államnak 50 ezer Ft „LÉT-hozzájárulás”-t, azaz 50 ezer Ft többlet-adót. Ez lenne a fő forrása annak az 50 ezer Ft-nak, amit havonta minden dolgozó felnőtt megkapna az Államkincstártól. Megint igaz tehát, hogy „pénz az ablakban” – a dolgozók végül ugyanannyi pénzt kapnak, mint korábban és a cégek összesített bérköltsége sem változik.¹ Csakhogy, a LÉT bevezetéséhez először le kellene államosítani minden munkáltatót, hogy – ahogyan a késő Kádár kor „húspénz” alkalmazásánál, ellenőrzötte minden munkavállaló és munkáltató azonos feltételekkel alkalmazza. Vagyis újra kellene írni 4 millió munkaszerződést, és ellenőrizni, hogy minden munkaadó pontosan 50 ezer forinttal csökkenti a bért, és nem többel. Külön probléma lenne azokkal a százazrekkel, akiknek nem egy, hanem két állásuk van, hiszen csak a főállás esetében lehetne bért csökkenteni, mert csak egyszer kaphat minden felnőtt LÉT-pénzt.

Ma az a legfőbb baj, hogy a jólét növeléséhez elengedhetetlen gazdasági növekedésnek minden feltételét: a bővülő és jó minőségű munkaerőforrást, a termelékenység növekedését és a munkahelyek számát növelő beruházásokat, a termelékenység növekedését az utóbbi évtizedben, de különösen az Orbán-rendszerben folytatott politika elapasztotta. A LÉT nem állítaná meg a munkapiac kínálati oldalának apadását. A LÉT elriasztaná – már csak az újonnan kitalált adóval is – a beruházókat. Lassan a maradék torta is elfogyna, így valóban a LÉT miatt a mindennapi lét kerülne veszélybe. A LÉT maradjon meg érdekes gondolat kísérletnek. Nem lehet bevezetni 2015-ben (mint ahogy a szerzők állítják), sőt 2020-ban sem. Annál meszebbre megy úgy sem lát előre senki.

1 Itt most nem térünk ki arra a koránt sem lényegtelen bonyolító tényezőre, hogy a továbbra is megmaradó, bérekre kirótt szja, illetve tb-járulékok az 50 ezer Ft-os nominális bércsökkenés miatt arányosan csökkennének, s ezzel a makroszintű elszámolások szintjén végeredményben a munkáltatók és a dolgozók is valamivel több profitot, illetve nettó jövedelmet kapnának.

Mi a szegényekkel vagyunk. (Vitazáró a feltétel nélküli alapjövedelemről)

*ÉLET ÉS IRODALOM,
2014. április 4.*

Az újságolvasó közvélemény figyelmének ingerküszöbét 2014 első napjaiban éppen akkor törte át a feltétel nélküli alapjövedelem (FNA) javaslat, amikor az Európai Unió tagállamaiban már egy éve folyt e javaslat társadalmi vitája, a támogató aláírások gyűjtése és látható volt, hogy a szükséges 1 millió aláírás nem jön össze. Mit jelent ebben az összefüggésben a „feltétel nélküli” jelző? Azt, hogy erre az állami támogatásra anélkül is jogosult mindenki, hogy valamely hatóság vizsgálná jövedelmi és/vagy vagyoni helyzetét, illetve azt, hogy ő maga tesz-e bármit is saját sorsa jobbra fordítása érdekében. Nem kérdés, hogy dolgozik-e, együttműködik-e a neki segíteni kívánó közintézményekkel, hivatalokkal, rendszeresen fizeti-e az adókat, a közüzemi díjakat stb. Paradox módon a kezdeményezők kudarca – ti. az, hogy a szükséges 1 millió aláírás harmadának az összegyűjtése sem sikerült – éppen azon a januári héten vált véglegessé, amikor az FNA magyar hívei, a „LÉT” független szakértői csoport bemutatva saját, Magyarországra adaptált, és az azonnali bevezetést ajánló hatástanulmányát.

Az FNA Magyarországra adaptált koncepciójának kidolgozói nem kevesebbet ígértek, mint a kiszolgáltatottság és a nincstelenség megszüntetését, amit úgy lehetne elérni, hogy az állam 2015. január 1-től mindenkinek havonta biztosít egy szabadon elkölthető pénzösszeget: gyerekeknek 25, felnőtteknek 50, várandós anyáknak 75 ezer forintot. Ez a pénz feltétel nélkül jár, ez az összeg az élethez, a léthez fűződő, elidegeníthetetlen, alkotmányos alapjog, s ezért mentes minden közteher alól és adóalapot sem képez. A LÉT-pénz vagy röviden LÉT, az új redistribúciós rendszer alappillére. A LÉT bevezetésével minden egyéb pénzbeli támogatás megszűnik vagy csökken a LÉT-pénzek mértékében: a nyugdíjak, a segélyek, a családi pótlék, a családi adókedvezmény, a közmunka, a GYES stb. Csökken a bürokrácia, csökken a szegények kiszolgáltatottsága, s a jövedelmek egyszeri átrendezése után, 2015. december 31-re, a népesség legszegényebb 10%-ának a jövedelme 36%-kal emelkedik.

Az FNA magyar változatának kidolgozói javaslatukat tudatosan a választási kampány elé időzítették. Mi éppen azért siettünk a javaslat kritikájának megjelentetésével, hogy megpróbáljuk megakadályozni, hogy ezt a szépen hangzó, szívet-lelket melengető javaslatot a demokratikus ellenzék a zászlajára tűzze. Úgy tűnik, hogy ez a célunkat sikerült elérni: a kampány nem erről szól. Cikkünkkel (ÉS, 2014. jan. 17.) azért feküdtünk keresztbe, mert meggyőződésünk, hogy a javaslat rossz irányú és egyszersmind megvalósíthatatlan. Nem csak most vagy a közeljövőben, de tíz év múlva sem lehetne bevezetni. Cikkünk megjelenését követően 6 héten át jelentek meg az FNA-t vitató és/vagy támogató vélemények. Ezzel párhuzamosan a nyilvános vita folyt a Népszabadság hasábjain, a Pénzügykutató Rt. által üzemeltetett Hetényi-kör blogján, a www.szuveren.hu, a www.hvg.hu, valamint a www.vs.hu portálon is, és számos tudományos-közéleti fórum is szerveződött.

Az eddig megszólalók közül rossznak tartják a javaslatot: Iványi György, Krémer Balázs, Scharle Ágota és Váradi Balázs is. Tulajdonképpen Ferge Zsuzsának is ez volt a végkövetkeztetése, miközben ő több megfontolásból is szimpatizál a kezdeményezőkkel. Ő is elutasítja

azonban az FNA-nak a kiinduló pontját – ti. azt, hogy a segélyezés egyetlen tollvonással történő megszüntetése legyen az anyagi fedezete a LÉT-nek. Ezt írja: „Először a mai segélyrendszert muszáj javítani. Addig nem lehet a tehetetlenségbe süppedt, a civilizációs normákat lassan teljesen elvesztő szegényeket mai helyzetükből kirángatni. Ez nem várhat addig, míg beérnek az alapjövedelem feltételei.” Nem meglepő módon elutasítással fogadta ezt az FNA javaslatot a radikális baloldali értelmiségi mozgalmak számos képviselője is. Ők ugyanis csak olyan FNA-val értenének egyet, ami céljait és ideológiáját túlmutatnak a kapitalizmuson, összegét tekintve pedig úgy kerülne megállapításra, hogy meghaladja a létminimum szintjét, s ezáltal valódi alternatíva legyen mindenki számára a „bérrabszolgaság” világából való kilépés.

Írásunk bírálói – és az ő listájuk jóval hosszabb, mint a velünk egyetértőké – azt vetették a szemünkre, hogy nem ismerjük fel és nem ismerjük el hogy hazánkban tömeges a szegénység, nem ismerjük fel és nem ismerjük el, hogy a tömeges szegénységet már nem lehet a hagyományos eszközökkel orvosolni. Ezt a bírálatot nem fogadjuk el. A szociális biztonság és a társadalmi szolidaritás egyetemes érték. Éppen hogy azt gondoljuk, hogy a szegénység enyhítéséért, kilátástalansága ellen nagyon sok mindent haladéktalanul kell, és lehet is tenni. Elsőként tiltakoznánk olyan gondolatok ellen, amelyek azt tartják, hogy a szegények buták és/vagy lusták lennének, akik tehát megérdemlik balsorsukat. Vitaindító cikkünkben a LÉT-ötlettel szemben 12 ellenérvet soroltunk fel, ezeket most nem ismételjük. Egyetlen új érveléssel bővítjük a korábbiakat. A vitát a romák helyzetére, helyzetük romlására és a jövőjükre szeretnénk irányítani.

Mint az elmúlt négy év belpolitikai fejleményei is mutatták, mára a roma-kérdés a közhangulatot és a választási eredményeket is jelentősen befolyásoló üggyé vált. Erről a LÉT-anyag mindössze két helyen és csak általánosságokban ejtett szót, aminek az a legfőbb oka, hogy a LÉT-konceptió logikájába nem illeszthető bele 6-800 ezer roma polgártársunk speciális problémája. Pedig más forrásokból meglehetősen pontosan tudni lehet, hogy a cigányságról igenis elmondható: helyzetük a rendszerváltás óta folyamatosan romlik, és ami még ennél is fontosabb, közöttük a mélyszegénység aránya négyszer-öttször nagyobb, mint az össznépeesség körében. Nem lehet a szegénységet enyhíteni anélkül, hogy a romák helyzetét a mélyszegénységbe „ágyazzuk” és ezzel szemérmesen elrejtjük az erről külön hallani sem akaró közönség szeme elől. Miként egyik vitapartnerünk, a Felcsuti Péter–Molnár György szerzőpáros, számunkra is megvilágító erejű módon elmagyarázta, a társadalmi elfogadás érdekében javasolták a LÉT program szerzői, hogy inkább kapjon mindenki 50 ezer forintot, mint a szegények 30 ezret. Hogy elfogadható-e ez a trükk, a középosztály támogatásának elnyerése érdekében, az elsőrendűen mennyiségi kérdés.

Az egyszerűség kedvéért számoljunk 1 millió szegénnyel, akik között a romák aránya 1/3. Ők azok, akiktől a középosztály sajnálja, sajnálná a saját adóforintjait. Ha mindenki kap LÉT-pénzt, az havi szinten, durva közelítéssel

10 millió x 50 ezer = 500 Mrd Ft-ot

Ha csak a szegények kapnának LÉT-pénzt, viszont a romáknak dupla pénz járna, mert túlnyomó többségük ötször inkább rászorul, akkor ennek a két szempont szerint célzott szegénységi programnak az 1 havi költsége

$$666 \text{ ezer} \times 30 \text{ ezer} + 333 \text{ ezer} \times 60 \text{ ezer} = 40 \text{ Mrd Ft}$$

lenne. Vagyis a két megoldás közötti különbség 460 Mrd Ft/hó, azaz évi 5520 Mrd Ft. Ez a nagyságrend kezelhetetlen. Az államháztartás 1/3-ának megfelelő átrendezés kockázata eleve felvállalhatatlan. Már csak ezért sem lehet elfogadni, hogy a középosztály megnyerése érdekében az FNA-t előnyben részesítse a rászorultsági elven nyugvó támogatáspolitikával szemben. Az sem lehet kérdés, hogy az éhenhalás megakadályozása érdekében kialakított „egyenlőtlen” segélyezés nem áll meg a lábán további (iskoláztatás, együttélés elősegítése, munkaalkalom teremtés, munkára ösztönzés stb.) összehangolt lépések nélkül. Ezek „nem úszhatóak meg” a helikopterről történő pénzsórással.

Nem értünk egyet abban sem, hogy kiket terhel a felelősség a gazdaság stagnálásáért. A LÉT tanulmány konfliktuskerülő, „puha”, történelemfölköti. Bár sok ügyben kemény szavakat használ a jelenlegi kormány bírálata, a fő üzenet mégis az, hogy a magyarországi nincstelenség a kapitalizmus általános problémáinak, s ezen belül az elmúlt 25 év elhibázott hazai gazdaságpolitikájának a következménye. Ezzel szemben mi azt gondoljuk, hogy a rendszerváltás sikeres volt. Bauer Tamás szavait ismételhjük, aki több alkalommal is úgy fogalmazott, hogy a magyar nép soha nem élt olyan szabadon és jól, mint 2002 és 2006 között. Ami a mostani helyzetet drámaivá teszi, az egyfelől a 2007 óta tapasztalható növekedési kudarc, másfelől az, hogy a mostani kormányzati kommunikáció a szegények szempontjából általában is sértő, megalázó, a romákat illetően pedig alig kódoltan rasszista. Ez viszont tettszik a magyar közvélemény túlnyomó részének – ezért is mer így viselkedni a kormány. Ezek azok a kérdések, amelyeket a LÉT program szerzői – taktikai megfontolásból – szándékosan elkenek, vagy egyszerűen megkerültek.

Nem hiszünk a csodaszerekben. A szegénység, és különösen a mélyszegénységben élő romák sorsának javítása érdekében a szociálpolitika több területet érintő, komplex intézkedés-sorozatra van szükség. Pusztán a jövedelem-transzfertről, amit az FNA jelentene, nem lehet megoldást várni. Az előre lépéshez szükséges viták számunkra meggyőzőnek tűnő kiindulópontja lehetne akár a TÁRKI és a Budapest Intézet 2012 tavaszán készített, közel 70 oldalas tanulmánya, vagy az az ennél kétszer hosszabb terjedelmű javaslat, amelyet Darvas Ágnes és társszerzői valamivel a LÉT tanulmány megjelenése előtt publikáltak az *Esély* című folyóiratban. Számunkra elfogadható megoldás lenne a negatív jövedelemadó intézményének bevezetése is, amelynek ötletét sok évtizeddel ezelőtt olyan liberális közgazdászok vetették fel, mint Friedrich Hayek és Milton Friedman.

A roma probléma kezelése szempontjából igen tanulságos az amerikai feketék példája, amely történelmi perspektívából nézve sok szempontból hasonló volt és ma is hasonlít a magyar romák helyzetéhez. Napjainkban az USA-ban a feketék közel 30%-a él a szegénységi jövedelem-küszöb szintje alatt – ez közel kétszerese az országos átlagnak (17,4%). Csakhogy, 1950-ben ez az arány még 75% volt. Más szóval, nagyon erősen fókuszált, egymást erősítő, évtizedeken át folyamatosan követett, közjogi, közpolitikai és szociálpolitikai intézkedésekkel igenis lehet eredményeket elérni.

A magyarországi nyomor különösen súlyos kilátástalanságát a falvakba, a vidéki gettókba zártság idézi elő. Nagyvárosokban, Budapesten még mindig inkább lehet kisebb-nagyobb munkákhoz, anyagi segítséghez jutni. Ez a zsákfalvakban, a határ menti, a legközelebbi városoktól 10-20 kilométerre eső településeken, országrésznyi munka nélkül maradt területeken csodaszámba megy. Nincs az a tengernyi LÉT-pénz, ami ezekbe a reményt vesztett végeken lévő településekbe életet lehel, ami az itt élőknek fenntartható módon munkát és kenyeret ad. Itt az éhenhalástól mentő segély mellé az új életlehetőség keresése, az áttelepülés elősegítése lehet – igaz nem azonnali, hanem fokozatos – megoldás. Az amerikai mintára alkalmazott „áttelepülési voucher” lehet az egyik megoldás, amellyel albérletet, fedelet és az induláshoz szükséges első egy-két heti megélhetést célszerű lenne biztosítani. Segítheti a nagyvárosokba való áttelepülést az iskoláztatással kombinált munkába járási támogatás is. Ez nemcsak a munkába járás, illetve az álláskeresés költségeit csökkentené érdemlegesen, de lehetőséget adna arra is, hogy a kistelepüléseken élők olcsóbban jussanak hozzá az alapvető élelmiszerekhez és iparcikkekhez (hiszen a Tescóban olcsóbban lehet vásárolni, mint a falusi kisboltban). Az „ingyen busz” lehetősége sokat segítene a kultúra, az egészségügy és az oktatás javainak méltányosabb elosztásában is.

A kistelepülésekre bezsúfolódott roma népesség újra mobilizálása a jövő egyik kulcskérdése. Mert napjainkban nemcsak annak nincs realitása, hogy falvainkban megint legyenek ipari üzemek, de annak sincsenek meg már a feltételei, hogy a mezőgazdaság két alaptevékenysége, a növénytermesztés és az állattenyésztés a mainál lényegesen több bér munkát (napszámot) vagy önálló gazdálkodási lehetőséget kínáljon iskolázatlan, képzetlen embereknek. Mind-ebben az ország nagyvárosainak – és természetesen Budapestnek is – a mainál lényegesen nagyobb terhet kell vállalniuk. A nagyvárosokban a munkát kereső romák szempontjából sokkal kedvezőbb a kínálat és a kereslet aránya – a fehér- és a szürkegazdaságban egyaránt –, ami egyben reális esélyt kínál arra is, hogy a munkaadók kevésbé diszkriminálják a roma jelentkezőket. Nem azért, mert ők inkább mentesek az előítéletektől, mint a kistelepülésen élő társaik, hanem azért, mert kevésbé van módjuk bőrszín alapján válogatni.

Viszontválasz Bánfalvi Istvánnak: A szegénység a közös ellenfelünk

ÉLET ÉS IRODALOM,
2014. 16. sz.

Tapintatosan akarunk fogalmazni, ezért csak annyit írunk: szomorúan teszünk eleget az ÉS főszerkesztőjének kérésének, amikor válaszolunk a fenti támadás-áradatra. Két okunk is van rá. Egyfelől, a szerzőt jobban becsüljük annál, hogy abban a stílusban válaszoljunk, amit ő használ, még akkor is, ha a mi személyes becsületünkbe gázol. Másfelől, – és ez a nagyobbik baj – úgy tűnik, hogy alig pár nappal az április 6-i választás után Bánfalvi is beszállt a bűnbak-keresésbe. Mintha mi – az ő baloldali nézeteit bíráló liberálisok – meg a hozzánk hasonlóak tehetnénk a vereségről.

A szerző úgy tesz, mintha nem tudná, a sajtóviták is, meg a szakfolyóiratokban folyó tudományos viták is előbb-utóbb véget érnek, ami persze csak annyit jelent, hogy a vitát indító orgánium a maga részéről befejezi a vitacikkek közlését. És persze – a helykímélés okán – az is megszokott, hogy a már megjelent írások tartalmát az új cikkek csak szelektíven, utalás-szerűen foglalják össze. Hogy emiatt mi miért kapunk egy bekezdésnyi szemrehányást, nem értjük. Akit érdekel, visszakeresheti a régebbi lapszámokat.

„Mintha bármikor azt állítottuk volna, hogy pusztán a jövedelem-transzfertről, amit az FNA jelentene, a szegénység és a romák problémájának megoldását lehetne várni” – olvasható a vád velünk szemben az első érdemi felvetésben. Nos, a LÉT tanulmány 6. oldalán szó szerint ez olvasható: „A LÉT legnagyobb jelentősége mégis az, hogy általa a történelmünkben először, megszűnik Magyarországon a nincstelenség!” (kiemelés az eredetiben – a szerzők). Hasonlóképpen eltorzított és éppen ezért jogtalan az a nyolc bekezdésen át sorolt érvelés, amivel a cikkünkben említett, pusztán illusztrációs célokat szolgáló számpélda „bevezethetősége” kapcsán Bánfalvi az ÉS olvasóinak türelmét teszi próbára. Eszünkbe sem jutott konkrétan azt javasolni, hogy 1 millió szegény ember kapjon alanyi jogon segílyt, s közülük pedig a romák dupla fejadagot. Az általunk kigondolt számpélda csak azt a különbséget volt hivatott illusztrálni, hogy nemzetgazdasági szinten mekkora jövedelem-átrendeződés *különbséget* jelent (itt a különbség szón van a hangsúly!), hogy mindenki kap ingyen-pénzt, vagy csak célzottan a leginkább rászorultak.

És végül, hogy a vitát folytatni kívánó indulatos szerzőt megnyugtassuk, ezúton is jelezzük, hogy az FNA-LÉT koncepció korábbiaknál is részletesebb bírálatát a közeljövőben egy közgazdasági szakfolyóiratban fogjuk megjelentetni. Más szóval a LÉT vita az Élet és Irodalomban lehet, hogy szünetel, de a lét és a vita örök.

Huszonygy közgazdasági érv a feltétel nélküli alapjövedelemmel szemben

COMPETITIO
2014. június

A szegénység sokkolni tudja a közvéleményt

Egészen a legutóbbi évtizedekig az emberek többsége – mint mindenütt a világon – Magyarországon is szegény volt. Csak a 20. század során jutottak el a világ fejlett országai oda, hogy a szegénység a népesség kisebb részét sújtó állapot lett. Az Egyesült Államokban ez az 1900-as évek legelején¹, nálunk valamikor az 1960-as években következett be – azt követően, hogy a II. világháború után berendezkedő szocialista rendszer a Horthy-korszak úri Magyarországnak kiáltó ellentmondásait² erőszakkal felszámolta. Napjainkban – az OECD definíciója szerint – már csak a népesség 6,8%-a tekinthető szegénynek, és ez alacsonyabb, mint az OECD országok átlaga (11,3%) vagy a megfelelő amerikai adat (17,4%).³ Ennek ellenére tény, hogy a magyar lakosság legalsó két decilisét még a 80-as évtizedben is jellemezte az átlagértelmiségek számára elképzelhetetlen nyomor, különösen a cigánytelepeken élők soraiban. Mindezek igazolására elég is lenne, ha csupán Ferge Zsuzsa (1986) könyvére, *Éltető* – Havasi (2008) fél évszázadot átfogó tanulmányára, de legfőbbképpen Kemény István és Solt Ottilia működésére és írásaira hivatkoznánk. De itt nem állhatunk meg.

A szocializmus négy évtizedét egyben vizsgálva, a mából visszatekintve megállapíthatjuk, hogy amíg a magyar gazdaság dinamikusan fejlődött (volt elosztanivaló), s amíg az 1956-os forradalomhoz hasonló lázadásoktól való félelem nyomás alatt tartotta a döntéshozókat, addig a népesség kisebbségét sújtó kilátástalan nyomort, a szegény-gettók bezártságát senki sem gondolta véglegesnek. Tény, hogy az időszak nagyobbik részében a politikai döntéshozók igyekeztek enyhíteni a jövedelmi, egészségügyi, kulturális stb. egyenlőtlenségeket, a vagyoni egyenlőtlenségeket – államosításokkal, az ingatlanok elkobzásával – majdnem a nullára szorították le, ideológiájuk és retorikájuk pedig kifejezetten egalitáriánus volt. Ennek ellenére a szegénység problémája alkalmanként már az 1968-as reformtól, majd pedig az 1980-as években mind gyakrabban került előtérbe – részben az átlagos jövedelem-növekedés érezhető, eltagadhatatlan lassulása miatt, részben pedig azért, mert egyre inkább szabad volt erről beszélni.⁴ „Magyarország lakosságát – sok egyéb mellett, de talán mindennél inkább –

1 Moore – Simon (2000) 74. o.

2 Ld. Ungváry Krisztián (2012) monográfiáját a Horthy-korszak vészterhesen feszítő szociális különbségeiről.

3 <http://www.compareyourcountry.org/chart?project=crisis-impact&cr=hun&lg=en>

4 Nem volt véletlen, hogy az 1968-as gazdasági reform kritikája idején kibontakozó társadalmi rétegződés-kutatásokat Kemény István, Solt Ottilia, Kolosi Tamás, Szelényi Iván vagy újra csak Ferge Zsuzsa kénytelen volt felfüggeszteni, illetve a kutatás tárgyát szegényügyről átnevezni „többszörösen hátrányos helyzetűek”.

a szegénység széles körű megjelenése sokkolta az elmúlt években.” Ez a mondat Solt Ottilia egyik 1985-ben írott kéziratából származik.¹

2010 után hasonló erejű sokk érte a szegénység, a kirekesztettség és a szegregáció problémájára érzékeny közvéleményt, a politika és a tudomány ilyen beállítottágú szereplőit. A középosztály javára történő, brutális jövedelem- és vagyon újraosztás önmagában is, következményei még inkább döbbenetet váltottak ki, amit még fokozott, hogy a kormányzat az egyenlőtlenség növekedését előidéző adó- és szociálpolitikát hirdetett meg. Ezt a döbbenetet fokozta, hogy a kormány még a büntető politikát is kifejezetten a szegények elleni retorika szolgálatába állította (ld. a fővárosi aluljárók „megtisztítása” a hajléktalanoktól, a lomizás megtiltása stb.). Utólag visszagondolva a miniszterelnök elvi, szándékosan ideológiai elemekkel megfűszerezett korábbi nyilatkozataira, számunkra úgy tűnik, hogy alapos mérlegelés nyomán született politikai stratégia végrehajtása zajlik.² Mint a nevezetes kótcsei beszédében 2009 nyarán Orbán Viktor kifejtette, a következő politikai ciklus fő prioritása az „elitváltás”, az összes létező irányító-vezető, illetve a lehető legtöbb magángazdasági pozíció megszerzése.³ A 2014-es választás előtti évertékelő beszédében⁴ a miniszterelnök- pártelnök az evangéliumi talentum történetet felidézve azt a konklúziót vonta le, hogy helyénvaló, a „rest szolga” megbüntetésére, és annak megjutalmazására, aki jól sáfárkodik a rábízott aranyakkal.⁵ „Csak semmi hamis egalitarianizmus.” – foglalta össze mindezt zárógondolatként. Talán még mindez együttesen is kezelhető, bizonyos értelemben elfogadható lenne, ha mindeközben a 2. Orbán-kormány működésének négy éve alatt sikerült volna a gazdasági növekedés és a fejlett európai centrum-országokhoz való felzárkózási folyamat felgyorsítása. De nem ez történt, hanem éppen az ellenkezője: a magyar gazdaság lényegében stagnál, és kelet-európai versenytársaink is egymás után húznak el mellettünk.⁶

A 2010 óta tartó sokk hatására nemcsak az átlagember, de még a közpolitika mértékadó személyiségei is elfeledkeztek arról, hogy – mint erre már az előbb is utaltunk – a magyar szociológia és szociográfia kiválóságai már a 80-as években felfedezték a magyar társadalom „végtelen kettéhasadás(át): egy európai mércével mérhető, rendezett életformájú, stabil egzisztenciájú, konszolidált többségre, és egy zárványhelyzetben rekedt, ázsiai állapotok között élő, szívósan újratermelő, tanulatlan-képzetlen kisebbségre”. Mindazok a konfliktusok,

1 Érdemes idézni a pár bekezdéssel későbbi folytatást is: „...a szegénység végigkísérte a 'szocializmust építő' egész négy évtizedünket. (...) Csupán a nyilvánosságból, de nem a valóságból irtotta ki a magyar kommunista párt uralma a hagyományosan súlyos magyar szegénységproblémát”. id. mű 337-339. o.

2 A pártatlanság megköveteli, hogy az olvasókat emlékeztessük arra, hogy a szociálpolitika területén leginkább elhibázott jelszavak („Segélyt csak munkáért”) és a legpazarolóbb intézkedések egy része (pl. közmunka), már a Gyurcsány-kormány idején megszülettek. Ezt annak idején elsőként Krémer Balázs (2008) vette észre.

3 Ebben a 2009 nyarán elhangzott beszédben – amelynek szószerinti változata csak egyszer jelent meg a *Nagyítás* c., kérész-életű hetilap 2010. februári nyitó számában –, Orbán nem kevesebb, mint 35 alkalommal használta az „elit” szót. Ez a cikk felkerült a világhálóra is (<http://www.hirextra.hu/2010/02/18/megorizni-a-letezes-magyar-minoseget-orban-kotcsei-beszede-szorol-szora/>), a Fidesz honlapján vagy a Orbán Viktor személyes honlapján azonban a beszéd szövege csak kivonatolva található meg.

4 http://www.miniszterelnok.hu/beszed/felivelo_korszak_kuszoben_allunk

5 *Máté evangéliuma* 25, 14-30. Még azt is mondhatjuk, hogy a miniszterelnök tapintatos volt, amikor a példázat záró sorait szó szerint nem is idézte. „Mert mindenkinek, a kinek van, adatik, és megszorítottatik; a kinek pedig nincsen, attól az is elvétetik, a mi je van. (...) És a haszontalan szolgát vessétek a külső sötétségre; ott leszen sírás és fogcsikorgatás.”

6 Minderről részletesebben ld. Mihályi (2013).

amelyekre a most már tágabb értelemben vett közvélemény is felfigyelt – a leszakadt települések, az atomizált társadalom, a gyenge szolidaritás, kirekesztettség, a városi, lumpenizálódó szegények körében terjedő fasisztoid ideológiák stb. – valójában már a 80-as évek végén tapasztalhatóak voltak, s a fentebb említett szerzők szó szerint az idézőjelbe tett szavakat használták a helyzet leírására.¹

Vita az FNA-ról 2014-ben Magyarországon

Az újságolvasó közvélemény figyelmének ingerküszöb szintjét 2014 első napjaiban törte át a feltétel nélküli alapjövedelem (FNA) javaslat, akkor, amikor az Európai Unió tagállamaiban már pontosan egy éve folyt e javaslat társadalmi vitája és a támogató aláírások gyűjtése.² A cél az 1 millió támogató elérése lett volna. A brüsszeli Bizottság felé irányuló kérés az volt, hogy „bátorítsa a tagállamok közti együttműködést az FNA, egy a társadalombiztosítási rendszereik működését javító eszköz megvizsgálása céljából”. Ehhez a kezdeményezők a következő magyarázatot fűzték. „Hosszútávon a cél az, hogy az EU minden egyes állampolgára, mint egyén számára feltétel nélküli jogként legyenek biztosítva a méltóságteljes élethez elengedhetetlen alapvető anyagi szükségletek.”³ Mit jelent ebben az összefüggésben a „feltétel nélküli” jelző? Azt, hogy mindenki jogosult az állami támogatásra anélkül is, hogy valamely hatóság vizsgálná jövedelmi és/vagy vagyoni helyzetét, illetve azt, hogy ő maga tesz-e bármit is saját sorsa jobbra fordítása érdekében. A támogatás folyósításához nem szükséges igazolni, hogy dolgozik-e, együttműködik-e a neki segíteni kívánó közintézményekkel, hivatalokkal, rendszeresen fizeti-e az adókat, a közüzemi díjakat stb.

Paradox módon a kezdeményezők kudarca – ti. az, hogy a szükséges 1 millió aláírás harmadának az összegyűjtése sem sikerült – éppen azon a héten vált véglegessé, amikor az FNA magyar hívei, a „LÉT” független szakértői csoport bemutatta saját, Magyarországra adaptált, és az azonnali bevezetést ajánló, 98 oldalas hatástanulmányát.⁴ Az unió szintjén mindössze 280 ezer aláírás jött össze, elsősorban azért, mert az EU nagyobb létszámú országai közönyt mutattak. Csak egyetlen országban, Bulgáriában volt sikeres a mozgósítás, hogy ti. az 1 milliós EU-s szinthez tartozó, elegendő támogató aláírás a bolgár lakosság- arányában is összegyűljön. Magyarország, a listán 7. helyen, 14 514 internetes szignóval 51%-os eredményt ért el.⁵ A nálunk kisebb népességgel bíró Svájcban viszont, amely nem tagja az EU-nak, ennél

1 A szószerinti idézet forrása az SZDSZ 1989-es programja, az ún. Kék könyv (60.o.) A 61-62. oldalakon található a zárójelben felsorolt jelenségek rövid ismertetése. De nemcsak a liberális szakértők látták így a helyzetet. Vitányi Iván (1985, 1994) is az ország kettészakadása, illetve az „egyharmadország” megnevezéseket használta.

2 Voltak az ügynek előzményei is, de arra kevesen figyeltek fel. Így – például – Szili Katalin független képviselő 2013. szeptember 3-án határozati javaslatot nyújtott be az Országgyűlésnek *A feltétel nélküli alapjövedelem magyarországi bevezetési lehetőségének vizsgálatáról* címmel. Erről a Parlament Ifjúsági, szociális, családügyi és lakhatási bizottsága szeptember 23-án tárgyalt, de a javaslatot nem vették tárgysorozatba. Ezekben a hetekben a parlamenti pártok vezető politikusai közül egyértelmű FNA támogató nyilatkozatot tett Szanyi Tibor és Schiffer András is. Lendvai Ildikó szerint indokolt lenne a témában népszavazást tartani.

3 Az angolból fordított, kicsit nehezen érthető mondatok forrása:

<http://basicincome2013.eu/ubi/hu/feliratkozasi-oldal/>

4 A sajtóbemutató 2014. január 11-én volt a budapesti Kossuth Klubban.

5 <http://basicincome2013.eu/en/statistics.htm>

majdnem 10-szer több, 126 ezer aláírást sikerült összegyűjteni ahhoz a konkrét javaslatához, hogy az FNA-t 2500 svájci frankban állapítsák meg, amihez gyermekeként további 600 frank járna.¹

Az FNA Magyarországra adaptált koncepciójának kidolgozói nem kevesebbet ígértek, mint a „nincstelenség megszüntetését” (6. és 50. o.), amit úgy lehetne elérni, hogy az állam 2015. január 1-től mindenkinek havonta biztosít egy szabadon elkölthető pénzösszeget: gyerekeknek 25 ezer, felnőtteknek 50 ezer, várandós anyáknak 75 ezer forintot. Ez a pénz feltétel nélkül jár, mert ez elidegeníthetetlen, alkotmányos az élethez, a léthez fűződő alapjog s mivel ez nem jövedelem, hanem léthez fűződő járandóság, ezért mentes minden közteher alól és adóalapot sem képez. Ez a LÉT-pénz² vagy röviden LÉT, az új redistribúciós rendszer legszélesebb pillére. A LÉT-pénz önmagában nem elég ahhoz, hogy valaki ebből meg is éljen, mert szintje a létminimum 60%-ára van kalibrálva. A LÉT bevezetésével lényegében minden egyéb pénzbeli támogatás megszűnik vagy csökken a LÉT-pénzek mértékében: nyugdíjak, segélyek (például rokkantsági, szociális), családi pótlék, családi adókedvezmény, közmunka, gyés, gyet, gyed, munkanélküli-segély, anyasági támogatás, gyermekvédelmi támogatások, óvodáztatási támogatások, ápolási díj, közgyógyellátás.³ A jövedelmek egyszeri, de nagyarányú átrendezése után – 2015. december 31-re, az 1 főre jutó jövedelemmel számolva – *a népesség legszegényebb 10%-ának a jövedelme 36%-kal emelkedne. Így a szegénységi arány a 2011-es 16%-ról 9%-ra, a létminimum alatt élők aránya 41%-ról 29%-ra csökkenne* (69.o).

Nagyszerű vízió, de szerintünk megvalósíthatatlan. Nem csak most vagy a közeljövőben, de tíz év múlva sem lehetne bevezetni. A koncepció alapjaiban elhibázott, hibái és hiányosságai nem is javíthatók. Az eddig megszólalók közül – hozzánk hasonlóan – rossznak tartják a javaslatot: Iványi György, Krémer Balázs, Scharle Ágota és Váradi Balázs is. Tulajdonképpen Ferge Zsuzsának (2014) is ez a végkövetkeztetése, miközben ő több megfontolásból is szimpatizál a kezdeményezőkkel. Ő is elutasítja azonban az FNA-nak a kiinduló pontját – ti. azt, hogy a segélyezés egyetlen tollvonással történő megszüntetése legyen az anyagi fedezete a LÉT-nek. Ezt írja: „Először a mai segélyrendszert muszáj javítani. Addig nem lehet a tehetetlenségbe süppedt, a civilizációs normákat lassan teljesen elveszítő szegényeket mai helyzetükből kirángatni. Ez nem várhat addig, míg beérnek az alapjövedelem feltételei.” Nem meglepő módon elutasítással fogadta ezt az FNA javaslatot a radikális baloldali értelmiségi mozgalmak számos képviselője is: ők ugyanis csak olyan FNA-val értenének egyet, ami céljait és ideológiáját túlmutatnak a kapitalizmuson, összegét tekintve pedig úgy kerülne megállapításra, hogy meghaladja a létminimum szintjét, s ezáltal valódi alternatíva legyen mindenki számára a „bérrabszolgaság” világából való kilépés.⁴

1 *Népszabadság*, 2013. október 7.

2 Angol elnevezéssel: *Lifedime*.

3 Bizonyos ellátások azért teljes mértékben megmaradnának (pl. vakok és fogyatékos személyek támogatása). A szerzők azzal nem foglalkoznak, hogy pontosan miként maradnának meg kiegészítő támogatásként a kedvezményezettek számára azok a juttatások, amelyek nominális értéke magasabb, mint a demográfiai kritériumok alapján járó LÉT-pénz (pl. árvasági segély, ápolási díj, tartósan betegek gyermekek után járó családi pótlék). Feltehetően ezt csak egy, még a mainál is bonyolultabb adminisztrációs rendszer tudná kezelni. Ezt Artner (2014) okkal vetette fel.

4 Ld. Artner (2014) blogbejegyzését.

Az FNA Magyarországra adaptált koncepcióját *elsőként* nagyobb terjedelemben, átfogó módon bíráló cikkünkkel¹ kisebb vihart kavartunk. Írásunk bírálói – és az ő listájuk hosszabb, mint a velünk egyetértőké – azt vetették a szemünkre, hogy nem ismerjük fel és nem ismerjük el hogy hazánkban tömeges szegénység, nem ismerjük fel és nem ismerjük el, hogy a tömeges szegénységet már nem lehet a hagyományos eszközökkel orvosolni. Ezt a bírálatot nem fogadjuk el. Előljáróban szeretnénk leszögezni: A szociális biztonságot és a társadalmi szolidaritást mi is egyetemes értéknek tekintjük. Azt gondoljuk, hogy nagyon sok mindent haladéktalanul kell és lehet a szegénység enyhítéséért, kilátástalansága ellen tenni. Ez percig sem gondoljuk, hogy a szegények buták és/vagy lusták, akik ezért megérdemlik balsorsukat.

Ám azt sem hisszük, hogy léteznek csodafegyverek a nincstelenség felszámolására, az időződő társadalom megnövekedett egészségügyi terheinek csökkentésére², a devizahitelek problémáinak megoldására³, a népesség-csökkenés megállítására⁴ vagy a drága import-energia kiváltására⁵. Sajnos az elmúlt évek nagy visszhangot kiváltó szakmai és közéleti vitái azt jelzik, hogy az egyes társadalmi problémák elkötelezett hazai kutatói hajlamosak azt gondolni, hogy az általuk létfontosságúnak gondolt problémának van egyszerű, egyetlen eszközt alkalmazó megoldása és ennek érdekében indokolt a fennálló jogi, fiskális és monetáris szabályok, és ezen belül a társadalombiztosítási rendszer, illetve a szociálpolitika totális átrendezése. Körültekintő elemzéssel azonban előre is belátható, hogy ezek az ötletek a gyakorlatban működésképtelenek lennének.⁶ Ám éppen azért, mert felkészült, tekintéllyel – és esetenként még hivattal is bíró – szakemberek ígérnek a pofonegyszerű megoldást, viszonylag széles támogatói körre találnak. Sajnálatos, hogy most is ez zajlik. A LÉT csoport tanulmányában szó szerint az áll, hogy a nincstelenség végleges megszüntetése egyszerű, mint a Kolombusz tojása (4. o.), s hogy ez nem pusztán elszólás, jelzi, hogy a tanulmány egyik velünk vitatkozó szerzője – Radnai (2014) – egy hónappal később is Semmelweis Ignác kézmosás-ötletéhez, a Rubik kockához és Sebes Gusztáv 4-2-4-es futball stratégiájához hasonlította az általuk kidolgozott koncepciót.

1 A Csillag – Mihályi (2014) cikket az *Élet és Irodalom* hasábjain publikáltuk, ahol még két hónapon keresztül jelentek meg ezt vitató és/vagy támogató vélemények. Ezzel párhuzamosan folyt a nyilvános vita a Népszabadság hasábjain, a Pénzügykutató Rt. által üzemeltetett Hetényi-kör blogján, a www.szuveren.hu, a www.hvg.hu, valamint a www.vs.hu portálon is. A fontosabb megszólalásokat ld. az Irodalomjegyzékben.

2 2003-ban Csehák Judit népjóléti miniszter a kötelező ápolásbiztosítás bevezetésével szerette volna megoldani, hogy az idős emberek gyógyításának költsége ne terhelje az államháztartást sem és a családokat sem. Az előkészítésre a kormány fél évet szánt. (Azután letett a tervről.) Ld. részletesen Mihályi (2003).

3 Saját kritikai állásfoglalásunkat ld. Csillag – Mihályi (2011),

4 Erről ld. Mihályi (2012) írását a Kovács Erzsébet (2012) által szerkesztett *Nyugdíj és gyermekvállalás* c. tanulmánykötetben.

5 Mint erről a sajtó többször is hírt adott, a gravitáció leküzdésén alapuló energiabomba feltalálást ígéri egy sikeres és politikai befolyással bíró, öntudatosan jobboldali nagyvállalkozó, Széles Gábor ld. <http://www.origo.hu/itthon/20131203-szeles-gabor-a-gravitacio-kikapcsolhato.html>

6 Van erre egy szellemes angol közmondás: „*For every complex problem, there is an answer that is clear, simple, and wrong.*”

Rossz volt a LÉT tanulmány időzítése

1. Több szempontból is rosszkor jelent meg a Bánfalvi István által vezetett szakértői csoport tanulmánya. A nemzetközi aláírásgyűjtő kampányt lezáró határidő túlságosan közel volt, s emiatt a szervezők által eredményesen generált magyar média-kampány a nemzetközi erőfeszítések szempontjából hasznosíthatatlan volt.

Az FNA egyik kiinduló gondolata az, hogy a középosztály meggyőzése érdekében érdemes olyan programokat javasolni, amely mindenkinek biztosít egy fix összegű alapjövedelmet, akár szegény, akár gazdag. Ez a lényegét illetően megegyezik a 2. Orbán-kormány rezsi-csökkentési kampányának a belső logikájával¹, amit viszont éppen azok a baloldali közgazdászok és szociológusok bírálnak élesen, akik egyébként az FNA támogatói. Ez az időbeli egybeesés kifejezetten szerencsétlen. Mint arra a Felcsuti–Molnár (2014) cikk is utalt, a megjelenés túlságosan közel esett a 2014-es országgyűlési választások kampányához, s ezáltal „a javaslat „azonnal a rövid távú politikai haszonlesés tárgyává vált mind a jobb, mind a baloldalon”. Másfelől azonban fontos körülmény, hogy a szerzők szándékosan a választások dátumához igazítva mutatták be a javaslatukat, mert indokoltnak és lehetségesnek tartották, hogy az új rendszert már 2015-től (vagyis mindössze félévnyi előkészítés után) bevezessék. Ez elméletileg is, és gyakorlatilag is lehetetlen. De nem is lenne célszerű életformaváltást hordozó megoldásokat „villámháborús” módszerekkel „ledobni az égből”. Ebben is Ferge Zsuzsának (2014) van igaza, aki okkal említette meg, hogy „a fülkeforradalom megmutatta, milyen irdatlan káoszhoz és pazarláshoz vezet a közigazgatási és intézmény átalakító radikalizmus. A helyi vagy kisebbségi kísérletek, a tapogatódzás, a fokozatosság, számtalan elő-, követő- és utóvizsgálat nem a gyengeség vagy határozatlanság, hanem a bölcsesség jelei.” Végeredményben azonban elmondható, hogy a LÉT javaslat nem vált a 2014-es választási kampányban nagyjelentőségű kampány-témává.

2. Ám tételezzük fel mégis, hogy a nincstelenség megszüntetése tényleg olyan egyszerű, mint Kolumbusz tojása, és a szakértők többsége nem talál hibát a 25–50–75 ezer forintos lét-pénz javaslatban, tehát a terv jó és megvalósítható. A mi véleményünk szerint még ebben az esetben sem lenne helyénvaló, hogy ezt a forradalmi, unortodox átalakítást azon a Magyarországon próbálja ki az Európai Unió és a nagyvilág, amely a múlt századból 40 évet már rááldozott egy szociális kísérletre. Magyarország, ha nem is a saját akaratából, de kipróbálta a szocializmust. Az önmagában méltányolható cél, hogy 37 %-kal növeljük az ország legszegényebb 1/10-ének a jövedelmét, de nem elégséges ok arra, hogy egész Magyarországot átváltoztassuk kísérleti laboratóriummá. Egyetértünk Tallián Miklóssal (2014): ha a javaslat tényleg olyan jó, akkor azt előbb bizonyítsák be mások – először is a nálunk gazdagabb országok.
3. Amit az előző pontban állítottunk, nem pusztán időzítés vagy kockázatvállalási kérdés, mint azt Radnai (2014) állítja. Ha Magyarország nagyon eltérő paraméterekkel kezdi működtetni adórendszerét, költségvetési és szociális politikáját, mint szomszédjai és versenytársai, akkor annak elkerülhetetlen negatív következményei vannak. Erre jó példa, ami az elmúlt években történt. Az egymást követő magyar kormányok – részben értelmes megfonto-

¹ Tokfalvi (2014). Aki gazdagabb, az több energiát is fogyaszt, vagyis nagyobb haszna származik a rezsi-csökkentésből.

lások, részben az olcsó népszerűség hajhászása okán – drasztikusan levitték a társasági nyereségadó kulcsát, ámde kénytelenek voltak az égbé emelni az általános forgalmi adót. Ennek az lett a következménye, hogy csökkent vagy talán meg is szűnt a nyereségadóval történő manipuláció, viszont drámaian megnőtt az áfacsalás. Az Európai Unió egységes piacán nem lehet büntetlenül unortodox kísérletekkel próbálkozni.

Rossz a LÉT csoport diagnózisa

4. A társadalom most tapasztalható, végletes ketté- vagy három részre szakadására nem a rendszerváltás, a kapitalizmus magyarországi formája, vagy a vilákapitalizmusnak magyarországi előreszaladása miatt került sor, hanem az Orbán-rendszer célzatos, híveit jövedelemhez és vagyonhoz juttató jellegzetességei miatt. Ha megvizsgáljuk az államháztartás egyensúlyának a helyreállítására 2006 és 2010 között végrehajtott stabilizációnak a jövedelmek eloszlására, a Gini-mutatóval mért egyenlőtlenségek alakulására gyakorolt időbeli hatásait, akkor világos, hogy Magyarországon a rendszerváltás első évtizedében csak lassan nőtt, a második évtizedben pedig mérséklődött az egyenlőtlenség.¹

1. táblázat: Gini koefficiensek néhány EU tagországban, 1980-2010

	1980	1985	1990	1995	2000	2005	2010
Ausztria	0,227	0,227	0,252	0,277	0,257	0,273	0,272
Németország	0,244	0,265	0,258	0,27	0,266	0,289	0,321
Görögország	0,349	0,349	0,349	0,349	0,330	0,331	0,320
Portugália	0,330	0,330	0,330	0,360	0,360	0,380	0,330
Magyarország			0,283	0,320	0,292	0,289	0,254
Lengyelország		0,271	0,274	0,318	0,289	0,376	0,331
Csehország			0,207	0,259	0,268	0,277	0,266
Szlovénia			0,250	0,250	0,249	0,260	n.a.

Forrás: Bastagli és szerzőtársai (2012).

Történt mindez úgy, hogy 2006-ban elindult a kényszerű stabilizáció, 2008-ban pedig beütött a nemzetközi pénzügyi válság. Ez ékes cáfolata a LÉT javaslat szerzői által képviselt álláspontnak, miszerint azért szükséges javaslatuk elfogadása és bevezetése, mert a globalizált világban elkerülhetetlen, mintegy vasszükségesszerűséggel bekövetkező jelenség a társadalmi különbségek növekedése.

¹ A TÁRKI és Budapest Intézet (2012) tanulmánya szerint ebben az időszakban az egyenlőtlenségi és szegénységi mutatók általában is csökkentek, illetve stagnáltak.

Másfelől viszont az kétségtelen, hogy a legszegényebb emberek – az alsó két decilis – relatív helyzete már a 70-es évek végétől – vagyis jóval a rendszerváltást megelőző időszakról kezdve – romlott (2. táblázat). Feltételezhető, hogy a már említett két társadalmi „sokk”-nak ez is a fő magyarázata.

2. táblázat: Az 1 főre jutó jövedelmek átlagjövedelemhez mért aránya jövedelmi tizedenként
(Átlagjövedelem = 100,0)

	1967	1977	1987	1995	2004
1. tizedbe tartozók jövedelme	32,1	↑49,1	↓44,7	↓33,1	↓33,6
2. tizedbe tartozók jövedelme	46,9	↑68,0	↓60,1	↓50,3	↓48,9

Megjegyzés: ↑ Egyenlőtlenség csökken ↓ Egyenlőtlenség nő

Forrás: Éltető – Havasi (2009).

5. Mindennek ellenére, miként egy helyen a szerzők maguk is elismerik (65. o.), Magyarországon a jövedelemegyenlőtlenségek szintje nemzetközi mértékkel mérve ma sem kirívó, hanem inkább közepesnek mondható.¹ Ez azért van így, mert a szocializmusból örökölt, nagy jövedelem redisztribúciós rendszerek – elsősorban a nyugdíj és a családi pótlék – még mindig elég jól működnek a mélyszegénység enyhítése tekintetében. Ennek köszönhető, hogy az OECD adózás és a pénzügyi transzferek figyelembe vételével számolt relatív szegénységi indexe² vagy a Gini-mutató Magyarország számára kedvező képet mutat. Ezt azért is fontos hangsúlyozni, mert például a Szovjetunió legtöbb utódállamában ezek a redisztribúciós rendszerek a hiperinfláció következtében összeomlottak, ráadásul tartós és magas szintű munkanélküliség alakult ki. Lehet, hogy előbb-utóbb a magyar nyugdíjrendszer is össze fog omlani, az pedig egészen biztos, hogy a jelenlegi 80% feletti helyettesítési ráta³ hosszútávon nem tartható fenn – de itt még nem tartunk. Az egyenlőtlenségek szempontjából Magyarország számára hatalmas előny, hogy a népesség etnikailag, nyelviileg, vallásilag és kulturálisan is homogén – összehasonlítva mondjuk az Egyesült Államokkal, Németországgal, vagy Franciaországgal. Mint köztudott, ezekben az országokban a szegénység etnikailag is, és a népesség bőrszíne szerint is koncentrált.⁴ (A romák helyzetére még visszatérünk.)

1 Az OECD-országok mintájára már utaltunk, ahol a relatív jövedelmi szegénység a szintje a mediánjövedelem 50%-ban van megállapítva. A magyarországi egyenlőtlenségek világviszonylatban történő összehasonlító elemzését ld. Madár (2014) cikkében.

2 Ez a mutató az adózás és a jövedelem transzferek után fennmaradó szegénységet a mediánjövedelem 50%-a alatti népesség arányával számszerűsíti, figyelembe véve a tényleges családnagyság módosító hatását is.

3 Ez azt jelenti, hogy napjainkban az újonnan nyugdíjba vonulók (nettó) nyugdíja átlagosan az utolsó nettó kereset 80%-ának felel meg. Kovács Erzsébet nyugdíjszakértő véleményét idézi http://hvg.hu/gazdasag/20120920_Az_isten_penzet_is_elkolthetjuk_nyugdijra

4 Az Egyesült Államokban a 80-as évek eleje óta a népesség kb. 15%-a él a hivatalos szegénységi küszöb alatt, és csak nagyon kismértékű e téren a trendszerű csökkenés. Az átlag ma is 15%. Ugyanakkor a spanyol ajkúak körében jelenleg 27%, a feketék körében 28% a szegénységi küszöb alatt élők aránya. Moore – Simon (2000) 74. o. és http://en.wikipedia.org/wiki/Poverty_in_the_United_States

Abban a feltételezésben már lehet némi igazság, hogy a magyar statisztikát a sokkal fejlettebb EU-tagországokhoz képest jobban eltorzítják az illegális jövedelmek, a kis- és középvállalkozásoknál a tulajdonos-menedzser javára költségként elszámolt fogyasztási kiadások¹, de azokhoz az országokhoz képest, akikkel egy súlycsoportban vagyunk – mondjuk a viseigrádi négyek –, még ez sem biztos, hogy igaz. Az már inkább vélelmezhető állítás, hogy a vagyoni egyenlőtlenségek tekintetében az összeurópai összehasonlításban² Magyarország sokkal rosszabbul áll, azonban a LÉT-pénzek bevezetése ezt közvetlenül nem befolyásolná. A mindenki számára, feltétel nélkül biztosított 25-50-75 ezer forintos létpénz nyilván nem lenne elegendő ahhoz, hogy a 9 deprivációs mutató között szereplő 4 vagyoni indikátor (autó, színes televízió, mobiltelefon, mosógép) tekintetében, belátható időn belül, lényeges kiegyenlítőds történjen.

6. Az egyenlőtlenség és ezért a szegénység is – definíció szerint – relatív kategória. Egy arány, egy viszony kifejezése. Ebből a szempontból elvileg mindegy, hogy országon belüli vagy országok közötti összehasonlításról van szó. A gyakorlatban ez nem egészen így van. A rendszerváltás előtt Magyarország a szocialista tábor része volt. Akkor – sorstársainkhoz képest – a magyar életszínvonal inkább magasnak tűnt, és még a szegényebb magyaroknak is jobb volt a sorsuk, mint – mondjuk – a szegény románoknak. A rendszerváltás óta megváltozott az összehasonlítási alap, Ausztriához, Németországhoz és általában az Európai Unióhoz mérjük magunkat. Az átlagot is, meg a legszegényebbek helyzetét is. A viszonylagosság az életkor dimenziója mentén is érvényes. Miután a magyar nyugdíjrendszer egyelőre jól működik, ezért az öregkori szegénység nem szembeötlő, ezzel szemben viszont a gyermekszegénység igen.³

Éppen azért, mert a szegénység relatív, felelőtlen vállalás azt ígérni, hogy a jövőben lényegesen csökkenni fog azok aránya, akik saját értékelésük szerint csak „nehézségek árán” tudják fedezni szükséges kiadásaikat.⁴ A bibliai átok („orcád verejtékével egyed a te kenyeredet”) nagyon mély történetfilozófiai igazságot fejez ki. Ilyen a kapitalista társadalom. Elgondolható persze egy kommunista társadalom is, amely túllép ezeken a korlátokon – Marx éppen ezt tette –, de akkor helyesebb lett volna a LÉT szerzőinek e tekintetben világosan állást foglalni.⁵ Ha megkérdezik őket, Amerikában és Svédországban is azt mondják az emberek, hogy gürcölnek, hogy többet keressenek és spórolnak a kiadásokkal.

Mély, az evolúció logikájával is összefüggő okai vannak a társadalmi egyenlőtlenségek folyamatos újratermelődésének. Semmi sem alapozza meg azt az állítást, hogy a LÉT elfogadásával az egyenlőtlenség újratermelődése ne következne be. Most csak két példát említünk. Az egyik az elhízás, az egészségi állapotot súlyosan veszélyeztető túlsúly. Ezt ma nép-

1 Ld. Krémer (2014). A problémáról részletesen ld. Csillag – Mihályi (2006) 28-33. o.

2 Felcsuti – Molnár (2014).

3 Ez pusztán statisztikai tény, nem oksági összefüggés. Részben annak következménye, hogy a családi pótlék nominális értéke 2008 óta nem változott. TÁRKI (2013) 45-46. o.

4 A LÉT tanulmány szerint a lakosság 26%-a él olyan háztartásban, ahol a háztartásfő bevallása szerint a szükséges kiadásait csak „nagy nehézségek árán” tudják fedezni, további 31%-a a lakosoknak olyan háztartás tagja, ahol „nehézségek árán” tudják a kiadásait fedezni. 66. o.

5 A tanulmányban egyetlen alkalommal sem történik hivatkozás Marxra, a kommunizmusra vagy a szocializmusra, sőt a szerzők nyomatékkal hangsúlyozzák, hogy modelljükkel azok támogatására is számítanak, akik célja egy „jól funkcionáló kapitalista társadalom” (79.o.).

betegségnek tekintjük, ami – világszerte – elsősorban a legszegényebb társadalmi rétegeket sújtja. Paradox módon a jövedelmek növekedése és az ár arányok változása eredményezi ezt Amerikában is, nálunk is. Száz évvel ezelőtt a kövérség még a jólét szimbóluma volt! A másik fontos egyenlőtlenség növelő tényező a párkapcsolatok alakulása. Általános tapasztalat – amit Amerikában igen alapos statisztikai felmérések is bizonyítanak¹ –, hogy a diplomás férfiak egyre nagyobb arányban diplomás nőkkel kötik össze sorsukat, ami azután a családon belül az 1 főre eső jövedelmet és vagyont aránytalanul megnöveli. Ez a folyamat nálunk talán még nem szembeötlő, de bizonyosan efelé haladunk.

7. A szerzők legfőbb érve rendszer-kritika szintű, nem speciálisan magyar vonatkozású: „a munkaerőpiac tendencia-szerűen szűkül, ahonnan a lakosság nagy és növekvő arányban szorul ki”². Bár ez a gondolatmenet a 19. elejétől kezdve újra, meg újra felvetődött, az irodalma is könyvtárnyi, ettől még nem lesz helyes. A 19. század első éveiben, Angliában a csipke- és harisnyakészítő iparágban, majd pedig a posztónyírók és pamutszövők között terjedt el az a hiedelem, hogy a gépek kiszorítják a munkásokat a gyárakból, s ennek a leghatásosabb ellenszere a géprombolás. Ezek a lázadók voltak az ún. ludditák. Ugyanez a meggondolás évtizedekkel később a marxista politikai gazdaságtan elméletében a tőke szerves összetételének (C/V) feltartóztatathatatlanságának emelkedése formájában jelent meg. Eszerint a termelési eszközökbe fektetett tőke egyre növekszik, miközben a munkabér kifizetésére használt tőke folyamatosan csökken.

Az elmúlt évtizedekben egy kicsit más formában számos nyugat-európai országban a hivatalos gazdaságpolitika szintjére emelkedett ugyanez a posztulátum. A társadalmilag szükséges *élőmunka össz mennyisége* adott³, ha csökkenteni akarjuk a munkanélküliséget, akkor rövidíteni kell a munkaidőt. Franciaországban ennek a koncepciónak a nevében vezették be 2000-ben nagy dirrel-dúrral a 35 órás munkahetet. Ettől azonban a francia munkanélküliség nem csökkent, és a gazdaság versenyképessége sem nőtt. De nagyobb baj sem lett belőle.⁴ Magyarországon – kimondva-kimondatlanul – ez a meggondolás volt annak a politikának az alapja, amely 1968 után bevezette a három éves GYES-t, majd pedig 1989 után kifejezetten támogatta a rokkant nyugdíjazást és a korai nyugdíjba vonulást. Mindkettő máig tartó nagy bajok forrása lett.

Meglepő módon ezt a téves szillogizmust az FNA-ról folytatott vitában még azok is átvették, akik egyébként velünk értettek egyet. „A technológiai fejlődés megállíthatatlan, s lassan kiszorítja a munka világából mindenkit, aki nem képes/alkalmas/felkészült arra, hogy gépeink teljesítményéhez valamit hozzátegyen.” – írta Iványi György (2014). Hasonlóképpen érvelt F. Liska Tibor (2014) is. Ha a „*Modern idők*” – Chaplin filmjének gyári világa – lebeg a szemünk előtt, ahol az ember-robotokat a géprobotok és az automatizált termelés váltja fel, akkor persze van igazság az érvelésben. De a modern világ nem a gyáripár és az „újraiparosítás” vízióját,

1 *US National Marriage Project*, 2011 Annual Report.

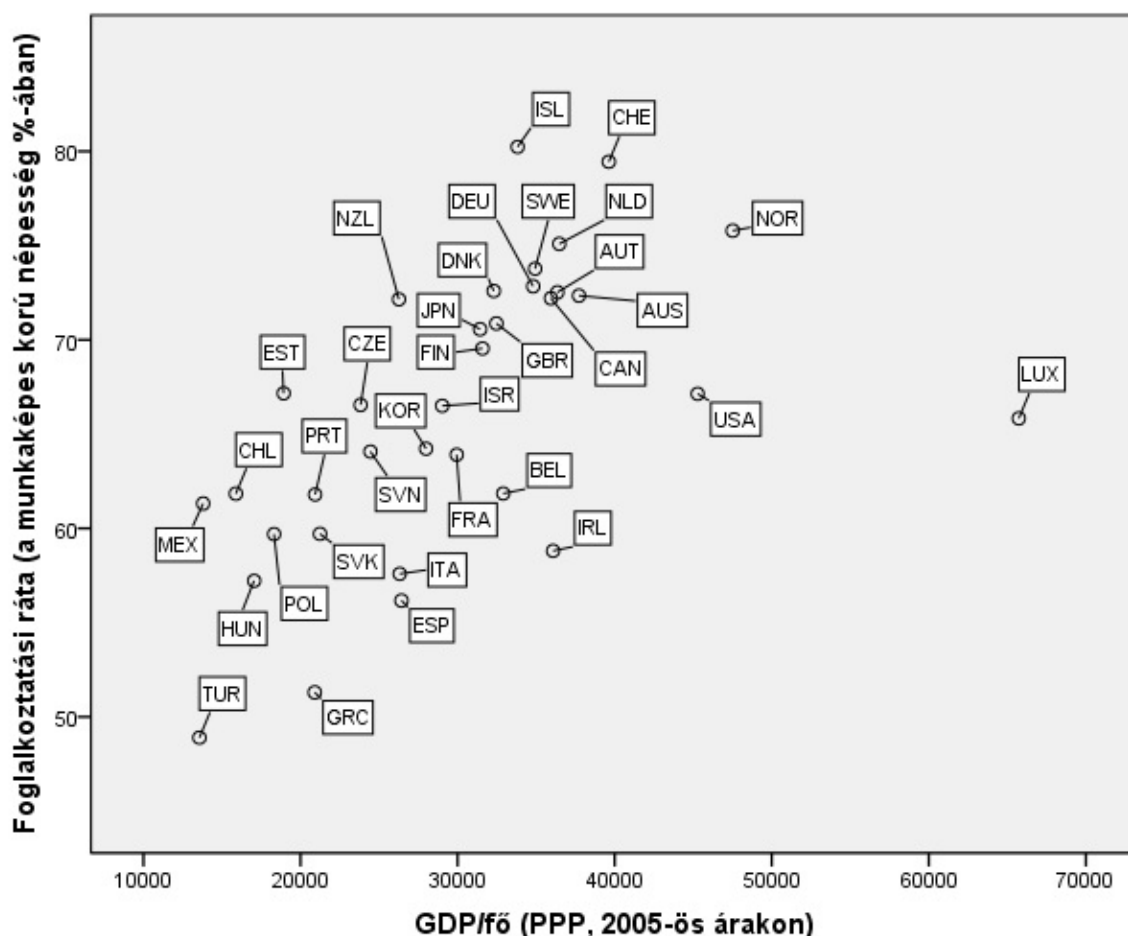
2 id. mű 10. o. ld. még Hegyi (2013).

3 Angolul ezt a közgazdasági babonát *lump of labour fallacy*-ként szokták emlegetni. Magyarul: a munkalehetőségek oszthatatlanságának téveszméje. Cseres-Gergely Zsombor (2013).

4 Már csak azért sem, mert kezdettől fogva sem volt minden ágazatra kötelező, s később minden féle módon felvizezték az eleinte szigorúnak gondolt szabályozást.

akarjuk mondani rémálmát hozta, hanem a növekvő szabadidő és a növekvő szolgáltatások összefonódását. A számok, a statisztikák sem igazolják ezt a történelmi pesszimizmust. Míg 1960-ban az OECD-országokban a 25–64 éves népesség 64 százaléka dolgozott, 50 évvel később már 71 százaléka. Mindez elsősorban a szolgáltatások gyakorlatilag kielégíthetetlen keresletével magyarázható.¹ Sőt, ha megnézzük a gazdasági fejlettség és a foglalkoztatás összefüggését, akkor azt látjuk, hogy minél fejlettebb egy ország, annál magasabb a foglalkoztatási ráta (1. ábra). Ha a „LÉT” csoportnak igaza lenne, akkor éppen fordított lenne az összefüggés.

1. ábra: A foglalkoztatás és a gazdasági fejlettség kapcsolata az OECD országokban, 2012

Forrás: OECD.

Annak, hogy nálunk az elmúlt két évtizedben jelentősen csökkent a foglalkoztatottság, sajátos okai vannak. Legelőször is maga a rendszerváltás sokkja², ezen belül pedig a mezőgazdaság ennél is korábban megindult és máig tartó hanyatlása.³ Logikai hiba a tömeges munkanélküliséget (más vitákban az inflációt vagy a közbiztonság romlását) a rendszerváltás számlájára írni, mint ahogyan a LÉT tanulmány szerzői is teszik. Éppen fordítva áll a logikai sorrend:

1 Scharle – Váradi (2013).

2 Erről a legátfogóbb képet Köllő (2009) monográfiájából kaphat az olvasó. Ld. még Mihályi (2008) 42-47. o.

3 1960 = 100 bázison számolva a mezőgazdasági termékek termelése 1982-ben érte el a maximumot (182), attól kezdve lényegében folyamatosan hanyatlott; 2012-ben az index 126-on állt.

nem a demokrácia és a piacgazdaság váltotta ki a gondokat, hanem az utóbbiak kényszerítették ki a rendszerváltást. Ámde, súlyos szakmai-politikai hiba volt a rendszerváltás – és ezen belül a privatizáció – veszteseit nagyvonalúan korai nyugdíjba vonulási lehetőséggel kárpótolni, az aktívak közül az inaktívak állományába helyezni, mert a rövid távon kedvező intézkedések hosszú távon bénítóan hatottak. Jobb lett volna – miként az például Csehországban történt – a legális munkaerőpiacról kiszorult, alacsony termelékenységű munkavállalókat és potenciális foglalkoztatóikat bérpótlékkal, közlekedési támogatással, adókedvezménnyel stb. abban segíteni, hogy minden erőfeszítésükkel állást vagy vállalkozási lehetőséget keressenek, illetve találjanak. Ha ezek a százezrek külföldre mentek volna dolgozni, az is sokkal jobb megoldás lett volna. Bár rövid távon a foglalkoztatást segítette, közép- és hosszú távon különösen kontraproduktív volt az a szabályozás, amely engedte, sőt ösztönözte a nyugdíj melletti munkavállalást. Így a későbbi plusz-kereset reményében sokan tulajdonképpen örömmel hozták meg a nyugdíjba-vonulásra vonatkozó, gyakorlatilag visszavonhatatlan döntést.

Annak is speciális okai vannak, hogy az elmúlt négy évben le-fel hullámoztak a foglalkoztatási mutatók (önkéntes és kényszerű korai nyugdíjba vonulás, közmunka, külföldi munkavállalók beszámítása a hazai statisztikába stb.).

8. A LÉT program szerzőinek a diagnózisa azért is hibás, mert szemléletük alapvetően *statikus*. Igaz, éppen az előző pontban tértünk ki arra a téves, de mégis a jövőbeli fejlődés egyik lehetséges irányának a következményeivel számoló érvelésükre, ami a „munka kiváltságából” eredezteti a LÉT program létjogosultságát, nevezetesen azt, hogy akiknek nincs és nem is lesz módjuk munkához és munkajövedelemhez jutni, azok számára is nyílják meg az emberhez méltó minimális körülmények elérhetősége. Ez a jövőbe látás látszólag ugyan dinamikus szemléletet tükröz, mégsem abból indul ki, hogy a gazdasági növekedés ütemének gyorsulásával, a növekedés akadályát képező politikai, igazgatási viszonyok és intézmények megszűnésével, egy növekedésbarát környezet megteremtésével a nyomor, a szegénység kilátástalansága is enyhül, és arra is teremődnek források, hogy a legalul lévők emberi viszonyok közé kerülése is fokozatosan végbe menjen. Egyebek mellett azért, mert a felső 3-5 decilis gyarapodása keresletet teremt olyan szolgáltatások iránt, amelynek a nyújtására a népesség jövedelem szerint alsó két tizede is képes és hajlandó, ami nem csak a foglalkoztatottságot növeli, de a szegénység relatív mértékét is csökkenteni képes.

A statikus és a dinamikus megközelítés közötti különbség hiánya magyarázza a gazdasági növekedés legfontosabb tényezőinek a lebecsülését a program alkotói irányvételében. Ha nem azon gondolkozunk, hogyan lehet az osztályadalmi gyarapodás feltételeit megteremteni, hanem a ma meglévőt akarjuk gyökeresen másképp elosztani, akkor – az elmúlt évtizedek tapasztalatai szerint – óhatatlanul a túlelosztás csapdájába esünk, mivel az azonnali eredmény eléréshez szükséges elosztás arányai mindig kiáltó ellentmondásban lesznek az éppen rendelkezésre álló források mennyiségével és ez létrehozza a deficit, majd az adósságcsapda ördögi körét.¹ Bár első hallásra nem tűnik meggyőzőnek, egyszerű számítással bebizonyítható, hogy jobb dolog szegénynek lenni egy gazdag országban, mint gazdagnak lenni egy szegény

1 Csillag (2013), Mihályi (2013a).

országban.¹ Ha ez nem így lenne, akkor nem vándorolnának ki tömegesen a szegény ország gazdagabb családjainak gyermekei a fejlett országokba.² A növekedés a legjobb szociálpolitika.

9. Mint az elmúlt négy év belpolitikai fejleményei is mutatták, mára a roma-kérdés a közhangulatot és a választási eredményeket is jelentősen befolyásoló üggyé vált. Erről a LÉT-anyag csak általánosságokban ejt szót³, aminek az a legfőbb oka, hogy a LÉT-konceptió logikájába nem illeszthető bele 6-800 ezer roma polgártársunk speciális problémája. Pedig más forrásokból meglehetősen pontossággal tudni lehet, hogy a cigányságról igenis elmondható: helyzetük a rendszerváltás óta folyamatosan romlik, és ami még ennél is fontosabb, közöttük a mélyszegénység aránya négyszer-ötször (!) nagyobb, mint az össznépeség körében.⁴

Rossz a célkitűzés

10. A rendszer kidolgozói korrekt módon már a tanulmány elején kijelentik, hogy az FNA, nem gyógyír, nem *panacea* a magyar társadalom minden bajára, és nem helyettesíti a további szakmai programokat. Ez rendben is van. Ám Krémer Balázssal egyetértve mi is úgy látjuk, hogy összességében még ez a „nem-panacea program” is sokkal nagyobb jövedelem-átrendezést kíván, mint amennyit a legszegényebb rétegek megsegítése önmagában indokolna.

Értjük, hogy a társadalmi elfogadás érdekében javasolják a LÉT program szerzői, hogy inkább kapjon mindenki 50 ezer forintot, mint a szegények 30 ezret. Hogy ez a trükk, a középosztály támogatásának elnyerése érdekében⁵ elfogadható-e, az részben mennyiségi kérdés. Az egyszerűség kedvéért számoljunk 1 millió szegénnyel, akik között a romák aránya 1/3. Ők azok, akiktől a középosztály – nemcsak nálunk, sok más országban is – sajnálná a saját adóforintjait. Ha mindenki kap LÉT-pénzt, az havi szinten, durva közelítéssel

$$10 \text{ millió} \times 50 \text{ ezer} = 500 \text{ Mrd Ft-ot}$$

jelent. Ha csak a szegények kapnának LÉT-pénzt, viszont a romáknak dupla pénz járna, mert túlnyomó többségük sokkal inkább rászorul (ld. 9. pont), akkor ennek a két szempont szerint célzott szegénységi programnak az 1 havi költsége

1 Rodrik (2013) számításai szerint egy nagyon szegény afrikai országban a legfelső 5% vásárlóerő-paritáson számolt 1 főre jutó átlagjövedelme csak kb. ¼-e a Norvégiában élő népesség legalsó 5%-ára jutó átlagjövedelemnek. Ez azért van így, mert az országok közötti jövedelemkülönbségek sokkal nagyobbak, mint az egyes országokon belüli különbségek.

2 Mihályi (2013b).

3 id. mű 46. és 79. o.

4 A Budapest Intézet és a Tárki (2012) közös tanulmánya egy 2007-es felmérést idézve kimondja, hogy a medián-jövedelem 60%-ában meghatározott szegénységi küszöb mellett mért relatív jövedelmi szegénység a romák körében 50,2% volt, szemben a nem romák körében mért 10,6%-os aránnyal (11.o). Kertesi Gábor egyik friss nyilatkozata szerint az alsó két decilisben a romák aránya 35-40%, szemben a teljes népességben elfoglalt kb. 8%-os arányukkal. Ld. Népszabadság, 2014. márc. 14.

5 Erre a szerzők által egyértelműen nem megfogalmazott trükkre Felcsuti – Molnár (2014) cikke hívta fel a figyelmet. Ők ezt a „trükköt” a medián-szavazó viselkedésére vonatkozó elméletek alapján indokoltnak is tartják.

$$666 \text{ ezer} \times 30 \text{ ezer} + 333 \text{ ezer} \times 60 \text{ ezer} = 40 \text{ Mrd Ft}$$

lenne. Vagyis a két megoldás közötti különbség 460 Mrd Ft/hó, azaz évi 5520 Mrd Ft. Ez a nagyságrend kezelhetetlen. Már csak ezért sem lehet elfogadni, hogy a középosztály megnyerése érdekében az FNA-t előnyben részesítse a rászorultsági elven nyugvó támogatáspolitikával szemben.

11. Megvilágító erejű újítása volt Kornai Jánosnak (1992) a „koraszülött jóléti állam” fogalmának bevezetése, mellyel egy csapásra érthetővé tette, hogy miként akadályozza a a magyar gazdaság növekedését a nálunk sokkal gazdagabb országokból átvett – amúgy indokoltnak tűnő – szociális normák, elvárások és intézmények átültetése. Megítélésünk szerint a LÉT bevezetése még tovább rontana a ma sem fenntartható, egyensúly-hiányos helyzeten, és egyenesen „koraszülött rosszléti állam”-ot teremtene. A magyar gazdaság fejlődése újra visszazökkenne arra a történelmi útra, ami meghatározta Magyarország társadalmi fejlődését a XX. század második felében. A mögöttünk hagyott félévszázadot is az jellemezte, hogy a jövedelmek állami újraelosztásának a mértéke messze meghaladta az átalakuló közép-kelet-európai versenytársainknál kialakult szintet, és ez az újraelosztás történelmileg kialakult szerzett jogokként akadályozta a valóban rászorult szegények és elesettek javára történő változásokat éppúgy, mint a jobb célzásból és az ellenőrzött felhasználásból eredő takarékoskodást az adófizetők pénzével. Ennek lett a következménye, hogy az adófizetőt, illetve a szolgáltatások megrendelőjeként a fogyasztót egyetlen politikai véleményalkotó sem becsülte sokra. Azok helyett, akik számára a járadékot szánták egyre fontosabbá vált a járadékfizetést szervező, a járadékokat elosztó „járadékoltatók”¹ érdeke és a hatalmas mechanizmus, ami a jóléti állam igazgatási szövedékét jelenti. Hasonló történelmi lépést jelentene a LÉT. Jól jelzi, hogy a magyar történelmi útfüggőség a jövedelmek és vagyonok újraosztása és a járadékoltatás átfogó mechanizmusai által kijelölten van hozzácementezve a mindent átfogó államhoz, az állami újraelosztáshoz.
12. Nyilvánvaló, és ezt a projekt bemutatóján Ferge Zsuzsa és Surányi György is szóvá tette, a nettó minimálbér jelenlegi szintje mellett az FNA, az állampolgári jogon járó LÉT-pénz ellenőszötnözést jelent a munkavállalásra, ezért a közeljövőben semmiképpen sem lehet bevezetni, csak majd akkor, ha a termelékenység magasabb szintje lehetővé teszi a minimálberek jelentős emelését.²

Ha az FNA most kerülne bevezetésre, akkor a leginkább várható társadalmi reakció nem az lenne, hogy az ország 5–6 millió potenciális munkavállalója hirtelen hanyatt vágja magát, és látványos semmittevésbe kezd, mint ahogyan sokan hajlamosak ezt vizionálni. Inkább az történne – és erre a javaslat készítői maguk is tettek egy pár mondatos utalást –, hogy a keveset kereső, pályakezdő és/vagy pályájuk végén járó potenciális munkavállalók jelentős része még inkább a nem nyilvántartott, nem adózó szegmensekben felé fog fordulni. Több időt fognak szentelni a háztájinak, nekiállnak saját házuk, üdülőjük felújításának, többet segítenek felnőtt gyerekének az unokák nevelésében, felsőfokú tanulmányokba fognak stb. Ahogy Tokfalvi (2014) szellemesen mondja, sokak számára „az egész úgy működne, mint egy

1 Csillag – Magyar (2012).

2 Hasonlóan érvelt Kósa Eszter (2014) és Pogátsa Zoltán (2014) is.

fiatalon megkapott nyugdíj”¹. Az aluliskolázottak és a kistelepüléseken lakók körében, ahol a legnagyobb a különbség a hazánkban és a környező országokban tapasztalható foglalkoztatottság szintje között, ahol tehát van tényleges tartalék a foglalkoztatottság és a jövedelem növelésére, az FNA bevezetésével bezárulna a csapda, végleg gettósítanánk őket és gyerekeiket. Ott fognak maradni, ahonnan valójában el kellene költözniük.²

13. Az egyik legkiválóbb magyar nyugdíjszakértő, Simonovits András vetette fel, hogy a feltétel nélkül járó, élethossziglani 50 ezer forintos jövedelem hosszú távon a felosztó-kirovó nyugdíjrendszer, az ún. I. pillér bevételi oldalát is biztosan erodálni fogja. Ennek a rendszernek a biztonságát ugyanis az adja – nem eléggé stabilan, de mégis –, hogy a munkaképes korosztálynak jelenleg érdekében áll minél több legális jövedelmet kimutatni és bevallani, mert a bérre kivetett magasabb nyugdíjjárulék 20–30–40 évvel később magasabb nyugdíjat jelent. Ha bevallott jövedelem nélkül is lehet 50 ezer Ft minimumnyugdíjat kapni, és ezt a LÉT-pénzt a program ígérete szerint a jövőben folyamatosan indexálni fogják a megélhetési költségek, illetve a bérek emelkedésének arányában, akkor még a mainál is sokkal inkább megéri majd teljesen feketén vagy színlelt módon, minimálbéresként dolgozni.
14. Mint Ferge Zsuzsa (2014) helyesen megállapította, az FNA „a segélyrendszert nem javítani akarja, hanem megszüntetni”. A LÉT-pénz döntő arányú forrása az, hogy az 50 ezer Ft-nál kisebb értékű havi támogatások megszűnnek, vagyis „csak” annyi történik, hogy a szociális támogatásokat a korábbihoz képest más elvek és arányok szerint osztják szét. „Pénz az ablakban” – ahogy a kártyások mondják. Ez nagyon is vitatható megoldás. Egy demokratikus piacgazdaságban az állam pénzügyi újraelosztó tevékenységét a részcélok indokolják, és nem általános jóléti elvek. Azért kell és helyes is adót szedni, hogy egyes, jól meghatározható célokat ebből a pénzből lehessen finanszírozni. Így – például – a megszüntetésre javasolt gyed-gyes célja a gyermekvállalás serkentése, a rokkantsági ellátások célja a baleset vagy betegség miatt megváltozott egészségi állapotú egyének segítése, a közmunkaprogramok célja a munka világába való visszatérés segítése. Abban biztosan van igazság, hogy jelenleg a támogatási formák száma túlzott³, de ez még nem ok arra, hogy az átláthatatlan fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntsük. Ha a jelenlegi programok közül bármelyikről is úgy gondoljuk, hogy nem éri el céljukat (például a közmunka biztosan ilyen⁴), akkor ezeket le kell állítani, de azt nem lehet mondani, hogy az így megspórolt közpénz valamilyen új célra minden további nélkül kiosztható. Az is nyilvánvaló, hogy a megélhetési költségek az országon belül, település típusokként is eltérnek. Ha a LÉT-pénz eleve kisebb, mint a létminimum, akkor ez különösen fontos. Ezért volt és van értelme annak, hogy a segélyezésnél a szociális szempontok érvényre juttatásáért részben helyi önkormányzatok legyenek felelősek.

1 A LÉT tanulmány 1. sz. Melléklete ezt szinte szó szerint ki is mondja (id. mű 83.o.)

2 Erre Ferge (2014) is rámutatott: „Nem lázadnának, nem reménykednek és nem igyekeznek – mert mindez ugyanis kilátástalan lenne.” A szociológus Krémer Balázs pedig – arra utalva, hogy a 300 milliós Egyesült Államokban nem tétel az indián őslakosok megmaradt százezreinek eltartása –, így fogalmazott: „Egy ország 1/3-át nem lehet rezervátummá alakítani.”

3 Egy kormány közeli szakértő becslése szerint 2011-ben 147 fajta ellátás és segély forma működött egymás mellett. Ld. *Népszabadság*, 2014. márc. 22.

4 Mihályi (2008c).

15. Számos összehasonlító tanulmány bizonyította¹, hogy az ország versenyképessége érdekében kb. 10 százalékponttal csökkenteni kell a közkiadások GDP-hez viszonyított arányát, legalább 5 ponttal növelni kell a beruházások részarányát a fogyasztással szemben – és ennek a megszorításnak a nagyobbik részét, tetszik, nem tetszik, a jóléti szférára kell ráterhelni. Ugyanilyen megfontolások miatt nem lenne helyes a mostani kormány nyilvánvalóan felesleges kiadási tételeire (államosítások, stadionépítések, PR-kampányok, stb.) úgy tekinteni, mint szabad költségvetési pénzekre, amelyekből kipótolható a kiadási oldalon tervezett LÉT-pénzek és a szociális kiadások megspórolása után várható bevételek közötti 353 Mrd Ft-os költségvetési lyuk (59. o.). Már csak azért is téves a javaslatnak ez a része, mert a szóba hozott kiadások többsége az Európai Uniótól származó pénzből megvalósuló beruházás, és nem folyó költségvetési kiadásokra használható: tehát átcsoportosítható forrás. Bármiképpen dicsekszik is a mostani kormány a 3 százalék alá szorított deficittel, ez még mindig azt jelenti, hogy a költségvetésnek hiánya van, és emiatt folyamatosan nő az állam eladósodottsága.

Miután nincs módunk tételesen ellenőrizni a LÉT-programot megalapozó számításokat, elfogadjuk, hogy az átcsoportosítások után mindössze 353 Mrd Ft költségvetési lyuk marad (60.o.), ami a teljes program 6%-a, a 2015-ös GDP-nek pedig 1,2%-a. Ez önmagában véve kezelhetőnek látszik. Ha azonban azt is bekalkuláljuk, hogy az Európai Unió tagországainak a Stabilitási és Növekedési Egyezmény megszigorítása miatt a GDP 60%-át meghaladó államadósságot húsz év alatt le kell építeni, akkor még ennyi többlet-hiány sem elfogadható. A 80% körüli szintből kiindulva valójában évről-évre költségvetési többletre (legalább az adósságleépítéshez 20 év alatt elegendő 1-1 GDP-%nyi leépítésre) lenne szükség. És akkor még nem beszéltünk az egyéb okokból szükséges államháztartási adó-átrendezésekről, így – például – a vállalatokat terhelő különadók leépítése miatti várható forráscsökkenésről.²

16. Bánfalvi István és szerzőtársai a létező eszközök hatékonyabb és ellenőrzöttebb működtetése *helyett* fenekestül akarják felforgatni nemcsak a szegénypolitikát, a jóléti rendszer, a jövedelmi politika, az adórendszer minden elemét. Ennek a nagyarányú változtatásnak a következményei közül most csak kettő látszik biztosnak: (i) Elmarad a szembenézés azzal a szemléleti problémával, amit a társadalmi szolidaritás hiánya eredményezett. Ezt ugyanis a szerzők elrejtették a gazdagoknak és gazdagok gyerekeinek is garantált jövedelmet biztosító nagy átrendezéssel (ld. 10. pont). (ii) Évekig semmi sem fog működni, a rászorultak még kiszolgáltatottabbá válnak, ahogy az minden ilyen intézményi, szervezeti, elszámolási váltást jellemzi. Arról is beszélni kellene, hogy a program bevezetésének vannak tranzakciós és járulékos költségei. Biztosra vehető továbbá, hogy a megpántlikázott pénzek eltűnése után is fennmarad a szerzett jogokhoz történő ragaszkodás. Így olyan sajátos racsní effektus alakulhat ki, ami mellett a szépen elgondolt fedezetek és a szépen átgondolt program-költségek közötti hiány – az átmenetinek gondolt engedmények eszkalálódása nyomán – folyamatosan nőni fog.
17. Nekünk úgy tűnik, a program készítői nem gondolták végig, hogy a szegénység megszüntetése érdekében javasolt változások milyen módon fogják érinteni a Magyarországon mára

1 Csillag – Mihályi (2006), CEMI (2006).

2 Surányi (2014).

kialakult társadalmi-politikai intézményrendszer. Nem lesz sem értelme, sem forrása a foglalkoztatáspolitikai intézményrendszer fenntartásának (amit részben EU-pénzből építettünk ki, és ezért megszüntetni sem tudjuk), hiszen megszűnik a munkanélküli-segély, a közmunka stb. Akkor meg miért fordulna bárki is ezekhez a hivatalokhoz? Bajba kerülnének a szakszervezetek is, hiszen mi értelme van tárgyalni a minimálberről, erőlködni a béremelésekért, tiltakozni az elbocsátások ellen, ha a LÉT-pénzek nagyobb részét úgy is kompenzálnák a bajba került dolgozókat? Veszélybe kerülnének a női emancipáció 60 év alatt elért eredményei is, hiszen a felnőtteknek és várandós anyáknak fizetett LÉT-pénzek sokkal inkább fékeznek a nők, mint a férfiak munkába állását.¹ Az pedig közhely, hogy a nők egyenlősége nem a férfiak belátásán múlik, hanem azon, hogy a nők el tudják-e tartani magukat, képesek-e érdemben hozzájárulni a családi összjövedelemhez. És persze újra kell írni az alkotmányt is.²

18. A magyar FNA megalkotói azt is ígérik, hogy a redisztribúciós játékszabályok egyszeri, egyszerű és zéróösszegű átrendezése is alkalmas arra, hogy jelentős mértékben ösztönözze a belföldi fogyasztást és a termelést is. Ez azon a megfontoláson alapul, hogy a jövedelmek egy részének átrendezése a magas jövedelműektől a szegények, és különösen a mélyszegénységben élők felé egyfelől a megtakarítások csökkenésével járna (ti. a gazdagok megtakarítása csökkenne), másfelől pedig az importot, illetve a hazai jövedelmek külföldön történő elköltését is visszafogná. E hatás nagysága attól függ, hogy mekkora a teljes átrendeződés mértéke, pontosabban szólva, mennyit vesztenek a gazdagok. Erre vonatkozóan a tanulmányban sajnos nincs adat. És arra sem lehet mérget venni, hogy a legszegényebbek fogyasztás-növekedése végeredményben nem jár import-növekedéssel is: gondoljunk csak az ún. kínai piacok forgalmára és arra, hogy a legolcsóbb élelmiszerek jelentős része is importból származik.
19. A szerzők többször megismételt kijelentése szerint a magyar FNA egy zéróösszegű, egyszerű, egyszerű és középtávon is fenntartható átrendezést jelent. Ha elfogadjuk, hogy a pénzügyi szociális kiadások megszüntetése-átrendezése, valamint a keresetek és a nyugdíjak nettósítása már önmagában is több mint 90%-ban fedezi a LÉT-et, s lesznek továbbá megtakarítások az adminisztrációs költségeknél, akkor talán meg is nyugodhatunk – a hiányzó pár százalékot valahogyan majd össze lehet spórolni más helyeken. Mi azonban úgy látjuk, hogy ez az átrendezés közel sem egyszerű. A javaslattevők (i) olyannyira evidenciának tekintették, hogy a jelenlegi egykulcsos szja rendszert is progresszívvé kell alakítani, hogy ennek várható hatásait nem is elemezték; (ii) „megfeledeztek” a nyugdíjbiztosítási, illetve az egészségbiztosítási járulékokról is.

A bruttó bércsökkenés ugyanis azt is eredményezi, hogy csökkennek a bérekre kivetett járulékok is, miközben a LÉT-pénz után semmilyen közteher nincs, tehát járulékot sem kell fizetni. Ez szükségszerűen hiányt generál a Nyugdíjbiztosítási, illetve az Egészségbiztosítási

1 Scharle (2014).

2 Az *Alaptörvény* XII. (1) szakasza szerint „képességeinek és lehetőségeinek megfelelő munkavégzéssel mindenki köteles hozzájárulni a közösség gyarapodásához”.

Alapban.¹ Ezt a pénzt viszont pótolni kell, aminek aligha lehet más a fő forrása, mint a központi költségvetés. Vagyis az átalakítás mégsem zéróösszegű, illetve csak akkor tehető azzá, ha a Kolombusz tojása egyszerűségű FNA rendszer bevezetésével egy időben alapvető reform történik az szja-rendszerben, a nyugdíjrendszerben és jelentős mértékben módosul az egészségbiztosítási rendszer is! Akkor persze már nem is olyan egyszerű a LÉT-pénzre való áttérés. Innentől kezdve az egész történet kezd emlékeztetni a „kőleves”-ről szóló népmesére. Először egyszerűnek és olcsónak látszik a leves, mert csak követ kell tenni a vízbe. És majd csak a mese későbbi szakaszában derül ki, hogy azért kell a levesbe só, meg zsír, meg kolbász is...

Már az indulásnál megbukna a program

20. A végére tartogattuk két legerősebb ellenérvünket. Hibalistánk 14. pontjában azt állítottuk, hogy a redisztribúciós rendszer átszabásának első nagy lépése, a korábbi pénzbeli juttatások többségének megszüntetés nem lenne helyes. De a pénzek átcsoportosíthatóságának elméleti megvalósíthatóságát nem vontuk kétségbe. A jóléti állam eddig segélyeket adott a rászorulóknak, ezentúl LÉT-pénzt fog adni. Ehhez elég a törvényt módosítani. Most viszont a második legfontosabb lépésről, a bruttó bérek csökkentéséről, az ún. nettósításról azt állítjuk, hogy nem megvalósítható, mert mindenképpen szükség volna az érintettek személy szerinti beleegyezésére. Ha nem ezt gondoljuk, ha a munkaszerződések egyoldalú átalakíthatóságának a lehetőségét alkotmányosan elképzelhetőnek tartjuk, akkor bármelyik szerződés felrúghatóságát is vallanunk kell. Vagyis, a jogállamiság elemi feltételeihez való ragaszkodás lenne a LÉT akadálya

Amit a szerzők pofonegyszerűnek, a Kolombusz tojásához hasonló megoldásnak javasolnak, az az, hogy a LÉT-pénzek bevezetésével egyidejűleg minden foglalkoztató minden alkalmazottja után befizet az államnak 60 ezer Ft „LÉT-hozzájárulás”-t, LÉT-HO-t, lényegében 60 ezer Ft fix összegű többletadót. Ez a LÉT-HO adó lenne másik fő forrása a kifizetésre kerülő LÉT-pénzeknek, a 25-50-75 ezer forintoknak. Ez még megoldható, mert pusztán egy újabb adó kivetése történik, amit nagyobb részt ellentételezne egy általános, minden munkavállalót érintő, 50 ezer forintos, fix összegű bruttó bércsökkentés. Így a munkáltatók számára a helyzet (majdnem) megfelelne a „pénz-az-ablakban” elvnek.

Csakhogy a LÉT bevezetéséhez először rövid pórázra kellene fogni minden munkáltatót, hogy – miként a késő Kádár-kori „húspénz” alkalmazásánál, majd pedig az szja rendszer bevezetésekor 1988-ban a bruttósítás esetén – ellenőrzötten minden munkáltató azonos módon hajtsa végre a bércsökkentést, azaz a nettósítást. Vagyis újra kellene írni 4 millió munkaszer-

1 A tanulmány 51. oldalán egy lábjegyzet, illetve a 2. sz. Melléklet – éppen az ellenkező összefüggésben – utal az E. Alap helyzetére. A szerzők azt vizsgálják, hogy mi történne akkor, ha mindazok, akik ma nem fizetnek egészségügyi járulékot, a LÉT-pénz terhére kötelezően fizetnének. Becslésük szerint jelenleg 350 ezer olyan személy van, akinek nem járnak az egészségbiztosítás természetbeni ellátásai, és csak azért nem fizetnek ún. megállapodás szerinti, fixösszegű (6600 Ft/hó) egészségügyi szolgáltatási járulékot, mert nincs jövedelmük. Ha lesz, LÉT-pénz, akkor ők majd fizetnek. Véleményünk szerint ez a 350 ezres szám, nagyon nagy, akár 10-szeres túlzás is lehet. A Nyugdíjalap helyzetével a javaslattevők feltehetően azért nem foglalkoztak, mert – mint a tanulmány 1. sz. Mellékletéből kiderült – valójában a LÉT bevezetése után átfogó nyugdíjreformot is szükségesnek tartanak, annak érdekében, hogy a dolgozóknak hosszú távon mégis érdemes legyen bevallani jövedelmeiket, vagyis ellensúlyozni a 13. pontban bemutatott negatív hatást.

zódést, és ellenőrizni, hogy minden munkaadó pontosan 50 ezer forinttal csökkenti a bért – és nem többel. Merthogy az új rendszerben minimálbér sem lesz, tehát elvileg akármekkora bércsökkentést is kezdeményezhet a munkáltató, ha már úgy is új munkaszerződés készül.¹

Külön probléma lenne azokkal a százezrekkel, akiknek nem egy, hanem két állásuk van, hiszen csak a főállás esetében lehetne bért csökkenteni, mert csak egyszer kaphat minden 50 ezer Ft felnőtt LÉT-pénzt az Államkincstártól. Kaotikus helyzet lenne várható amiatt is, hogy a munkavállalók jelentős része nem teljes munkaidőben és nem 12 hónapon keresztül van foglalkoztatva, így esetükben a LÉT-HO adó megállapítása is csak arányosítás útján lehetséges.

Ezekre az ellenvetésekre nem megoldás az, amit utalásszerűen már a LÉT munkacsoport szerzői is felvetettek (26. o.), és azután később a munkacsoport egyik tagja, Radnai (2014) külön is kiemelt, hogy ti. a munkaadók és a munkavállalók szabad alkujára lehet bízni, hogy 50 ezer forinttal „mindenkinek, vagy csak egyeseknek, esetleg csak kevesebbrel csökkentik a béreket”. Ettől ugyanis a reform *ex ante* kockázata beláthatatlan lesz minden érdekelt munkapiaci szereplő, de még az ország pénzügyi egyensúlyáért felelős hatóságok, illetve politikusok számára is. Erre mondja az angol: *non-starter*.²

21. Hasonló vagy talán még nagyobb nehézséggel találná szemben magát a LÉT program végrehajtásáért felelős reform-csapat, amikor a nyugdíjakat próbálná meg nettósítani. Képzeljük el, mekkora felháborodást keltene (és hányan fordulnának az Alkotmánybírósághoz), ha olyan levelet kapnának a nyugdíjfolyósítótól, amelyben az áll, hogy január 1-től 50 ezer forinttal csökkentik a járandóság havi összegét. A levélben persze ott szerepelne az ígéret, hogy egyidejűleg minden nyugdíjas pontosan 50 ezer Ft-nyi „létpénzt” kapna az Államkincstártól, ám az érintettek többsége ezt bizonyára méltánytalannak és botránysosnak tartaná. „Én megdolgoztam a nyugdíjamért, nekem ne adjanak segílyt” – mondanák, és igazuk is lenne.

Iványi György (2014) okkal vetet fel még egy döntő fontosságú, előre is megválaszolást igénylő ellenérvet, ti. azt, hogy mi lenne 3-4 évvel az FNA bevezetése *után*? Erről a tanulmány szerzői csak annyit mondanak, hogy a paramétereket évente indexálni kell. Az infláció problémája ezzel elvileg kezelhető is. De mi lesz akkor – kérdezi Iványi – ha a tartósan munkanélküliek száma tovább nő, vagy – éppen mert az állampolgári alapfizetés erre ösztönöz – az aktív felnőttek újabb tömegei áramlanak át a szürkegazdaságba? Néhány százalékos elmozdulás ezen a területen ezermilliárdos fedezet- és költségvetési hiányt teremthet. Erre a kérdésre az egyik lehetséges válasz az, hogy ebben az esetben a szükséges mértékig csökkenteni kell az 25-50-75 ezer forintos létpénzt. Csakhogy, ez a lehetőség már előre indokoltá tenné, hogy a bevezetés pillanatában a munkavállalók is, meg a nyugdíjasok is maximális bizalmatlansággal fogadják a nekik felajánlott nyugdíj-szerződés módosítást. Hiszen be kellene majd kalkulálniuk azt a lehetőséget is, hogy bár az induláskor „pénz az ablakban” jelszóval lemond-

1 Személy szerint nekünk nincs kifogásunk a minimálbér megszüntetése, vagy a munkapiaci egyensúlyt biztosító reálbérszint változtatása, és az ehhez elvezető nominálbér változtatás ellen sem, feltéve, hogy az a két egyenjogú és egyenrangú fél alkuján alapul.

2 Ezen a ponton az eredeti javaslat és Radnai (2014) írása némileg ellentmond egymásnak. A tanulmányban az olvasható, hogy induláskor minden munkaadó azonos LÉT-HO-t fizet, és csak a későbbi években lehet ettől eltérni. Radnai úgy érvel, mintha már az indulás évében is szabad lenne a vásár. Surányi (2014) szerint a LÉT-HO-t ágazatonként eltérő módon, de kötelező jelleggel kell megállapítani az adóék csökkentése érdekében.

tak 50 ezer Ft-nyi bruttó berről, illetve nyugdíjról, a 3-4. évtől kezdve már nem 50 ezer Ft-ot, hanem ennél kevesebbet fognak kapni az Államkincstártól. Vagyis a „pénz az ablakban” elv még sem érvényesül. Ezt a lehetőséget szem előtt tartva viszont az egész átalakítás-átszervezési projekt el sem tud majd indulni...

Vagy a LÉT vagy semmi?

Hatalmas, nagy nevekhez köthető szakirodalma van – inkább nemzetközi, mint magyar – annak a koncepciónak, hogy a gyors gazdasági növekedés nem megoldás a szegénységre, sőt éppen a szegénység miatti kereslet-hiány a növekedés egyik legfőbb akadálya. Erre hivatkozik a LÉT szakértői csoportja is (12. o.). A régi recept nem vált be, keressünk tehát valami gyors javulást ígérő újat.

A mi véleményünk szerint egy felzárkózni akaró, kisméretű és nyitott gazdaság esetében a növekedésnek nincs alternatívája. Ha van növekedés, akkor előbb-utóbb a legszegényebbek helyzete is abszolút mértékben javul a lét valamelyik (bár nem az összes) dimenziójában. Jobb lesz az iskola, több pénz jut az egészségügyre, útépítésre, környezet-védelemre, javul a közbiztonság, nő a minimál-nyugdíj, emelkednek a segélyek, olcsóbbá válnak a legújabb technológiák (pl. mobiltelefon). Ha nem nő a torta, akkor mindennek pont az ellenkezője történik.

Nem értünk egyet abban sem, hogy kiket terhel a felelősség a gazdaság stagnálásáért. A LÉT tanulmány bizonyos értelemben „puha”. Bár sok ügyben kemény szavakat használ a jelenlegi kormány bírálataira, a fő üzenet mégis az, hogy a magyarországi nincstelenség a kapitalizmus általános problémáinak, s ezen belül az elmúlt 25 év elhibázott hazai gazdaságpolitikájának a következménye. Ezzel szemben mi azt gondoljuk, hogy a rendszerváltás sikeres volt. Bauer Tamással értünk egyet, aki több alkalommal is úgy fogalmazott, hogy a magyar nép soha nem élt olyan szabadon és jól mint 2006-ban (ld. 2. ábra). Ami a mostani helyzetet drámaivá teszi, az egyfelől a 2007 óta tapasztalható növekedési kudarc, másfelől az, hogy a kormányzati kommunikáció a szegények szempontjából általában is sértő, megálázó, a romákat illetően pedig rasszista. Ez viszont tetszik a magyar közvélemény túlnyomó részének – ezért is viselkedik így a kormány. Ezek azok a kérdések, amelyeket a LÉT program szerzői – taktikai megfontolásból (ld. 10. pont) – szándékosan megkerültek.

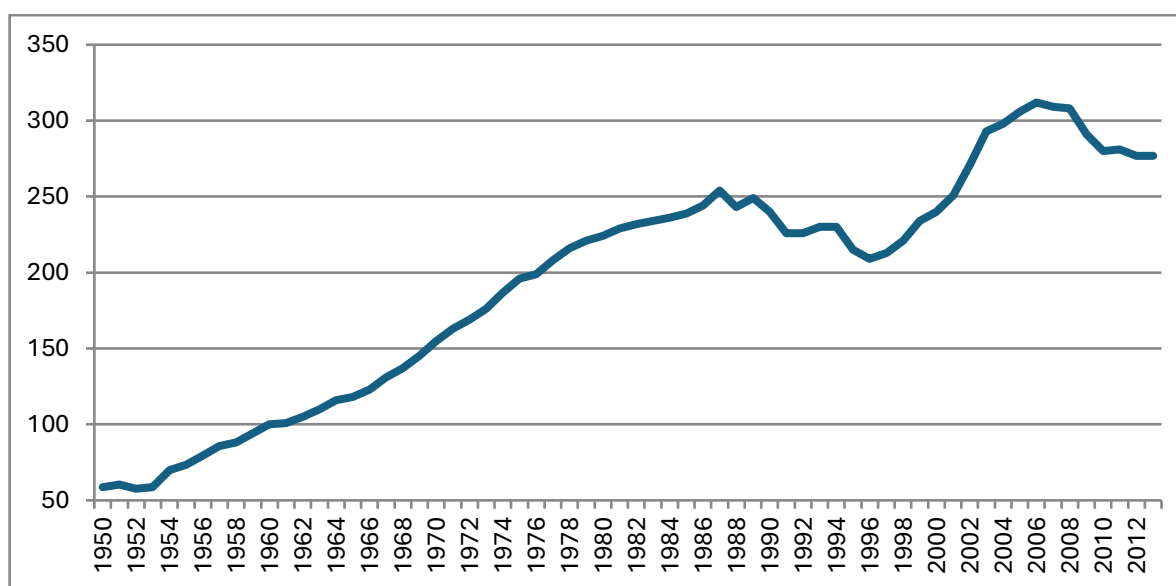
Nem hiszünk a csodaszerekben. A szegénység, és különösen a mélyszegénységben élő romák sorsának javítása érdekében a szociálpolitikai több területet érintő, komplex intézkedés-sorozatra van szükség. Pusztán a jövedelem-transzfertről, amit az FNA jelentene, nem lehet megoldást várni. Az előrelépéshez szükséges viták számunkra meggyőzőnek tűnő kiindulópontja lehetne akár a TÁRKI és a Budapest Intézet 2012 tavaszán készített, közel 70 oldalas tanulmánya¹, vagy az az ennél kétszer hosszabb terjedelmű javaslat, amelyet Darvas és társ-szerzői (2013), a Hatok valamivel a LÉT tanulmány megjelenése előtt publikáltak. Számunkra elfogadható megoldás lenne a negatív jövedelemadó intézményének bevezetése is.²

1 TÁRKI – Budapest Intézet (2012).

2 Friedman (1987).

A roma probléma kezelése szempontjából igen tanulságos az amerikai feketék példája, amely történelmi perspektívából nézve sok szempontból hasonló volt és ma is hasonlít a magyar romák helyzetéhez. Mint már említettük, napjainkban az USA-ban a feketék közel 30%-a él a szegénységi jövedelem-küszöb szintje alatt – ez közel kétszerese a már korábban idézett országos átlagnak (17,4%). Csakhogy, 1950-ben ez az arány még 75% volt.¹ Más szóval, nagyon erősen fókuszált, egymást erősítő, évtizedeken át folyamatosan követett, közjogi, közpolitikai és szociálpolitikai intézkedésekkel igenis lehet eredményeket elérni.

2. ábra: A háztartások tényleges fogyasztása, 1960 – 2013
(Index, 1960 = 100)

Megjegyzés: A GDP idősorából számítva.

Forrás: KSH.

Az ehhez kapcsolódó feladatokat csak a – tágabb értelemben vett – állam képes megoldani. Aki viszont az államra számít közpolitikai feladatok megoldásában, az nem lehet eleve bizalmatlan az állami (kormányzati, önkormányzati, bírói, rendőri stb.) szervekkel szemben. Még akkor sem, ha ezernyi példa bizonyítja, hogy a bürokratikus megoldások költségesek is, és esetenként megalázóak is lehetnek a támogatást-védelmet igénylők számára. Miután a támogatások forrása közpénz, elkerülhetetlen a közpénzekkel való szoros elszámolás, a rászorultság dokumentálása, annak nyomon követése, hogy a segélyezett igyekszik-e együttműködni a hatósággal stb. E tekintetben számunkra a LÉT-konceptió „anti-etatista” alapállása anarchiába hajlónak tűnik.

A magyarországi nyomor különösen súlyos kilátástalanságát a falvakba, a vidéki gettókba zártság idézi elő. Nagyvárosokban, Budapesten még mindig inkább lehet kisebb-nagyobb munkákhoz, anyagi segítséghez jutni. Ez a zsákfalvakban, a határ menti, a legközelebbi városoktól 10-20 kilométerre eső településeken, országrésznyi munka nélkül maradt terü-

¹ Moore – Simon (2000) 74. o. és http://en.wikipedia.org/wiki/Poverty_in_the_United_States

leteken csodaszámba megy. Nincs az a tengernyi LÉT-pénz, ami ezekbe a reményt vesztett végeken lévő településekbe életet lehel, ami az itt élőknek fenntartható módon munkát és kenyeret ad. Itt az éhenhalástól mentő segély mellé az új életlehetőség keresése, az áttelepülés elősegítése lehet – igaz nem azonnali, hanem fokozatos – megoldás. Az amerikai mintára alkalmazott „áttelepülési voucher” lehet az egyik megoldás, amellyel albérletet, fedelet és az induláshoz szükséges első egy-két heti megélhetést célszerű lenne biztosítani. Segítheti a nagyvárosokba való áttelepülést az iskoláztatással kombinált munkába járási támogatás is. Ez nemcsak a munkába járás, illetve az álláskeresés költségeit csökkentené érdemlegesen, de lehetőséget adna arra is, hogy a kistelepüléseken élők olcsóbban jussanak hozzá az alapvető élelmiszerekhez és iparcikkekhez (hiszen a Tescóban olcsóbban lehet vásárolni, mint a falusi kisboltban). Az „ingyen busz” lehetősége sokat segítene a kultúra, az egészségügy és az oktatás javainak méltányosabb elosztásában is.

A kistelepülésekre bezúfolódott roma népesség újramobilizálása a jövő egyik kulcskérdése.¹ Mert napjainkban nemcsak annak nincs realitása, hogy falvainkban megint legyenek ipari üzemek, de annak sincsenek meg már a feltételei, hogy a mezőgazdaság két alaptevékenysége, a növénytermesztés és az állattenyésztés a mainál lényegesen több bérmunkát (napszámot) vagy önálló gazdálkodási lehetőséget kínáljon iskolázatlan, képzetlen embereknek. Mindebben az ország nagyvárosainak – és természetesen Budapestnek is – a mainál lényegesen nagyobb terhet kell vállalniuk. A nagyvárosokban a munkát kereső romák szempontjából sokkal kedvezőbb a kínálat és a kereslet aránya – a fehér- és a szürkegazdaságban egyaránt –, ami egyben reális esélyt kínál arra is, hogy a munkaadók kevésbé diszkriminálják a roma jelentkezőket. Nem azért, mert ők inkább mentesek az előítéletektől, mint a kistelepülésen élő társaik, hanem azért, mert kevésbé van módjuk bőrszín alapján válogatni.

1 Mihályi (2008b, 2008c).

Irodalomjegyzék

- Artner Annamária (2014): „Egy kritikai észrevétel a LÉT-konceptióhoz. MEBAL, a Magyar Egyesült Baloldal honlapja, jan. 9. <http://hu.mebal.eu/a-let-konceptiorol/>
- Balázs Zoltán (2014): „Négy ellenérv”, <http://vs.hu/versus/feltetel-nelkuli-alapjovedelem/4/>
- Bastagli, Francesca – Coady, David – Gupta, Sanjeev (2012): “Income Inequality and Fiscal Policy”, *IMF Discussion Note*. September 27, SDN/12/08 (Revised).
- Bitó László (2014): „A feltétel nélküli méltóságról”, *Népszabadság*, jan. 28.
- Braun Róbert (2013): „Alapjövedelem mindenkinek jár”, *Népszabadság*, dec.26.
- (2014a): „A LÉT és a lényeg”, www.hvg.hu, jan. 28.
- (2014b): „Az emberi méltóság forradalma”, <http://vs.hu/versus/feltetel-nelkuli-alapjovedelem/3/>
- CEMI (2006): *Makroegyensúly és gazdasági növekedés*. Bp.: Central European Management Intelligence, április.
- Csányi Vilmos (2014): „Valamennyit mindenkinek”, *Népszabadság*, febr. 15.
- Cseres-Gergely Zsombor (2013): „Kiszorítják-e az idősebb munkavállalók a fiatalabbakat a közszférában?”, *Közgazdasági Szemle*, júl.-aug.
- Csillag István (2013): *Deficit = a szándékon túli eredmény*, Bp.: Kalligram.
- Csillag István – Mihályi Péter (2011): „Tizenkét érv a devizahitelek állami megmentése ellen”, *Népszabadság*, máj. 14.
- (2014): „Tizenkét érv a feltétel nélküli alapjövedelemmel szemben”, *Élet és Irodalom*, 58. évfolyam, 3. szám, jan. 17.
- Csillag István – Magyar Bálint: „Az európai válságkezelés válsága”, *HVG online*, jún. 16.
- Darvas Ágnes – Farkas Zsombor – Győri Péter – Kósa Eszter – Mózer Péter – Zolnay János (2013): „A szociálpolitika egyes területeire vonatkozó szakpolitikai javaslatok”, *Esély*, 24. évf. 6. sz. 3-140. o.
- Éltető Ödön – Havasi Éva (2009): „A hazai jövedelemegyenlőtlenség főbb jellemzői az elmúlt fél évszázad jövedelmi felvételei alapján”, *Statisztikai Szemle*, 87. évf. 1. sz.
- F. Liska Tibor (2014): „Alapjövedelem és társadalmi örökség”, *Élet és Irodalom*, febr. 14.
- Felcsuti Péter – Molnár György (2014): „A kritika kritikája”, *Élet és Irodalom*, jan. 31. 11-12. o.
- Ferge Zsuzsa (1986): *Fejezetek a magyar szegénypolitika történetéből*. Magvető Könyvkiadó, 1966. Budapest
- (2014): „A lét jogán”, Dinamó Műhely blog, file:///C:/PETER/Gazdasagpolitika/LET_FNA/Ferge_Zs_A%20%C3%A9t%20jog%C3%A1n%20-%20Dinam%C3%B3%20M%C5%B1hely.htm
- Friedman, Milton (1987). „The Case for the Negative Income Tax”. *Ld. Leube, Kurt: The Essence of Friedman*, Hoover Institution Press, 57–68. o.
- Gébert Judit–Tózsér János (2013): „Ami jár, az jár. Érvek a feltétel nélküli alapjövedelem mellett”, *Magyar Narancs*, 23. sz. jún. 6.
- Hegyí Gyula (2013): „Garantált jövedelem mindenkinek?”, *Népszabadság*, jún. 28.
- Iványi György (2014): „Jóléti rendszerváltás vagy politikai csapda – Az állampolgári alapfizetés víziójáról”, *Élet és Irodalom*, jan. 31.
- Kemény István (1972): *Az alacsony jövedelmű népesség életkörülményei Magyarországon*. Kézirat, Budapest.
- (1974): A magyarországi cigány lakosság, *Valóság*, január.
- Kósa Eszter (2014): „A baloldal friss levegője”, jan. 27. <http://szuveren.hu/tarsadalom/a-baloldal-friss-levegoje>
- Köllő János (2009): *A pálya szélén – Iskolázatlan munkanélküliek a poszt szocialista gazdaságban*, Bp.: Osiris.

- Krémer Balázs (2008): „Milyen út a munkához?”, *Beszélő*, május, 20-31. o. A tanulmány tömörített változata megjelent a *Népszabadság*, 2008. máj. 17-i számában is.
- (2014): „Lét és/vagy bér?”, www.beszelo.hu, jan. 28. <http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/let-%E2%80%93-esvagy-ber#sdfootnote1sym>
- Kornai János (1992): „A posztoszocialista átmenet és az állam: gondolatok fiskális problémákról”, *Közgazdasági Szemle*, 39. évf. 6. sz.
- Kun István (2014): „A szociális kannibalizmus”, *Népszava*, febr. 18.
- „LÉT” független szakértő csoport (2014): *25-50-75 A LÉT. Ajánlat a magyar társadalomnak*. Kézirat. Megjelent 2014. január 11-én, a munkacsoport www.255075.hu honlapján. Szerzők: Bánfalvi István (az összefoglaló tanulmány szerzője), Havasi Éva, Jeney Sarolta, Kovárik Erzsébet, Radnai György, Rakovics Márton, Szikszainé Béres Anna.
- Liskáné Pólya Lenke – Tamás Tibor (2014): „Gratulálnak Liska Tibor követői”, *Népszabadság*, jan. 21.
- Ludassy Mária (2014): „12 érv + 1”, *Élet és Irodalom*, jan. 24.
- Madár István (2014): „Szegények és gazdagok – Tényleg szétszakad a világ?”, www.portfolio.hu, febr. 3.
- Mihályi Péter (2003): „Ápolásbiztosítás, a végig nem gondolt gondolat”, *Egészségügyi Gazdasági Szemle*, 41. évf. 6. sz.
- (2008a): *Miért beteg a magyar gazdaság?* Bp.: HVG Könyvek.
- (2008b): „Segélyt csak munkáért! – A kistelepek lázadása”, *Beszélő*, 13. évf. 9. sz. szept. 58-77. o.
- (2008c): „A kistelepek lázadása”, *Népszabadság*, szept. 15.
- (2012) „Húsz érv a nyugdíj és a gyermekszám összekapcsolása ellen”, ld. Kovács Erzsébet (szerk.): *Nyugdíj és gyermekvállalás Tanulmánykötet – 2012*. Társadalombiztosítási Könyvtár, Bp.: Gondolat Kiadó.
- (2013a): *A magyar gazdaság útja az adósságválságba, 1945 – 2013*, Bp.: Corvina Kiadó
- (2013b): „Visszajönnek-e a gyermekeink?”, *Élet és Irodalom*, dec. 20.
- Moore, Stephen – Simon, L. Julian (2000): *It's Getting Better All the Time. 100 Greatest Trends of the Last 100 Years*, Washington, D. C.: Cato Institute.
- Pályi András (2014): „Nem válasz”, *Élet és Irodalom*, jan. 24.
- Pogátsa Zoltán (2014): „Akarhatjuk, de akarjuk?”, <http://vs.hu/versus/feltetel-nelkuli-alapjovedelem/5/>
- Racsmány Mihály (2014): „Közmunka és a munka világa”, *Élet és Irodalom*, jan. 31.
- Rádai Eszter (2014): „Feltétel nélküli alapjövedelem” (Interjú Bánfalvi Istvánnal), *Élet és Irodalom*, jan. 31.
- Radnai György (2014): „Érvek?”, *Élet és Irodalom*, febr. 21.
- Rodrik, Dani (2013) „The Past, Present, and Future of Economic Convergence”, október [http://www.sss.ias.edu/files/pdfs/Rodrik/Presentations/Past-Present-and-Future-Economic-Convergence-\(October2013\).pdf](http://www.sss.ias.edu/files/pdfs/Rodrik/Presentations/Past-Present-and-Future-Economic-Convergence-(October2013).pdf)
- Scharle Ágota – Váradi Balázs (2013): „Mivel jár, ha mindenkinek jár?”, *Magyar Narancs*, 37. sz. szept. 12.
- Scharle Ágota (2014): „Szegények és szociálpolitikusok”, www.szuveren.hu, jan. 6.
- Seres László (2014): „A lustaságra ösztönözne, a szorgalom ellen hatna”, <http://vs.hu/versus/feltetel-nelkuli-alapjovedelem/2/>
- Simonovits András (2014): „Feltétel nélküli alapjövedelem?”, Bp. Kézirat, jan. 13.
- Solt Ottilia (1998): *Méltóságot mindenkinek*. Összegyűjtött írások, II. kötet, Bp.: Beszélő kiadás
- Soós Károly Attila (2014): „Lehet-e róla komolyan vitázni?”, *Élet és Irodalom*, márc. 7.
- Surányi György (és Ferge Zsuzsa) interjúja a *Vasárnapi Hírek*, 2014. jan. 12-i számában.

- Szabad Demokraták Szövetsége (1989): *A rendszerváltás programja*, („Kék könyv.”), Bp.: márc. 19. és ápr. 16.
- Talián Miklós (2014): „Olajmezők nélkül ostobaság”, <http://vs.hu/versus/feltetel-nelkuli-alapjovedelem/9/>
- Tárki Monitor Jelentések 2012 (2013): *Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban*, Bp.: TÁRKI http://www.tarki.hu/hu/research/hm/monitor2012_teljes.pdf.
- TÁRKI – Budapest Intézet (2012): *Felemelkedés közös erővel: a tartós mélyszegénység csökkentése célhoz kötött támogatások révén*, Zárójelentés, március 12. Bp.: Haza és Haladás Alapítvány.
- Tokfalvi (álnév) (2014): „Feltétel nélküli alapjövedelem, avagy a tudatlanság forradalma”, I-III. rész, www.hvg.hu, jan. 16., 17, 21.
- Ungváry Krisztián (2012): *A Horthy-rendszer mérlege. Diszkrimináció, szociálpolitika és antiszemitizmus Magyarországon*. Pécs-Budapest: Jelenkor Kiadó.
- Vitányi Iván (1985): *Egyharmadország*, Bp.: Magvető Könyvkiadó.
- (1994): „Egyharmadország”, *Mozgó Világ*, 1. sz.

SZÉCHENYI TERV

Széchenyi terv: kamu vagy komoly? (Vita indító)

NÉPSZABADSÁG,
2010. szeptember 8.

Ment-e előre a rendszerváltás óta a magyar gazdaság a kis- és középvállalatok, azaz a kisvállalati szektor (továbbiakban: kkv-k) által? A válasz: alig. Javult-e a kkv-k versenyképessége attól, hogy államilag megtúrt adókerülés és közvetlen támogatás formájában százmilliárdokat kaptak közpénzből? A válasz: alig. Öt választás tapasztalatai alapján mondhatjuk-e, hogy javult az éppen kormányzó politikai erők újraválasztásának az esélye attól, hogy a kis- és középvállalati szektor támogatásának növelését tűzték ki célul. A válasz: alig. Ha ezekre a kérdésekre adott válaszok egyike sem igazolja a kkv-szektorra irányuló kitüntetett figyelmet, akkor vajon mi a magyarázat arra, hogy éppen ez áll az „Új Széchenyi Terv” 30 oldalas koncepcionális fejezetének középpontjában?

Két válaszunk is van.

Vakulj, paraszt?

Az első, a kézenfekvő magyarázat az, hogy kamu az egész, parasztvakításról van szó. A Fidesz az önkormányzati választásokra készül, de egyébként 2011 és 2014 között esze ágában sincs ezermilliárdos nagyságrendű közpénzt adni a kisvállalatoknak. Arra készül, amit az első Széchenyi terv pénzeivel tett 2001-ben és 2002-ben. A meghirdetett 55 pályázat keretében aprópénzt kapott kb. négyezer nevesincs kkv, miközben „8-10 nagytőkés”-nek „személyes kontaktus” alapján (copyright: Orbán Viktor 1994-ből) állami megrendelésekből egy tételben is tízmilliárdok jutottak. Minden a kommunikáción múlik. Az első Széchenyi terv reklámjára 4 milliárd forintot költöttek, közel tízszer annyit, amennyit évente átlagosan szoktak költeni pályázati marketingre.

Az ötlet nem új, az angol konzervatívoktól származik. Margaret Thatcher is hasonlóan járt el, miután eredményesen leverte a bányász-sztrájkot, igyekezett megbékíteni az ellenséges közvéleményt, ezért 1982 nyarán 99 intézkedést hirdetett meg a vállalkozói álom elfogadása érdekében, hogy az állásukat veszítők valóságosnak higgyék a vállalkozóvá válás lehetőségét. Nem csak, mint az Eximbank egykori vezetője, hanem mint a hazai GMK-s, VGMK-s, kiszövetkezeti liberalizálás hajdani szószólója és szabályozója, mint a – lassan húsz éves – első vállalkozói program alkotója is tudom, hogy a vállalkozói ethosz megteremtésében fontos szerepe lehet a mítoszoknak. De a mítosz nemcsak felemel, hanem „jótékonyan” el is takar.

Mit lehet takargatni azzal a nyelvi varázslattal, hogy a 200 oldalnyi szövegben 337-szer fordul elő a „vállalkozó” vagy „vállalkozás” kifejezés, miközben a „vállalat” szó csak 52-szer – és nem melleleg az „önkormányzat” szó is 47 alkalommal? Az egyik takargatnivaló a „nagyarányú és azonnali adócsökkentés” ígérete, mely a mind távolabbi jövőbe tolódik ki. Az nincs, de lesz helyette más – ti. a kkv-k és az önkormányzatok támogatása. A média tematizálása – érthetőbben: etetése – szempontjából jó ez a Széchenyi-terv az EU-val, illetve a Valutaalappal vívott szakmai vitában való vereség elfeledtetésére is. Jó eszköz abban az – úgymond – „patrióta” nekibuzdulásban, amellyel az Orbán-kormány a nemzetközi pénz- és bankvilág ellen fordult. És végül – de nem utolsó sorban – trükkös porhintés lehet a folyamatban lévő támogatási programok leállítása és egy új koncepció meghirdetése a 2011-es, 3,0 százalékos hiánycél betarthatósága szempontjából is. Amíg folyik az elszámoltatás, az átvilágítás, az apparátusok vezetőinek lecserélése, addig is szünetelnek a kifizetések. Mikor lesz pályázat a 2010 májusában beígért és júliusban közreadott vitairatból? Legkorábban 2011 januárjában. Mikor lesz az új pályázatok alapján döntés, szerződéskötés, majd eszközbeszerzés, építés? 2011 szeptemberében? Mikorra lesz benyújtva az utólagos finanszírozásra alkalmas számla? Mikor lesz az még elfogadva és a költségvetésből kifizetve? Legkorábban a jövő év végén, de inkább 2012-ben. (Az első Széchenyi tervet, 627 milliárd forintos grandiózus keretszámmal szintén január hónapban hirdették meg, ám decemberig mindössze 2,5 milliárd forintot fizettek ki!)

A második lehetséges válasz az, hogy ami le van írva a Széchenyi-tervben, azt Orbán Viktor valóban komolyan gondolja. Véleményünk szerint ez a valószínűbb, és egyben a rosszabb eset. „Tűzzük ki célként magunk elé, hogy az elkövetkező tíz év alatt egymillió munkahelyet hozunk létre” – mondta sokadszorra is O. V. legutóbbi évértékelő beszédében. „Ezért mindenekelőtt a hazai kis- és középvállalkozásokat kell támogatnunk, mert most is ők adnak munkát a legtöbb embernek.” Ám ez a következtetés körülbelül annyira helytálló, mintha azt mondta volna: a legtöbb magyar ember nem tud semmilyen idegen nyelvet, ezért ezt a gyakorlatot kell támogatnunk. Miután az elmúlt bő két évtizedben nemcsak Orbán Viktor, de az egymást követő kormányok és valamennyi politikai párt, valamint érdekképviselő vezetői is sokszor mondták, hogy támogatni kell a kkv-keket, alaposabb igazolásra szorul a mi állításunk, hogy ti. itt és most a kkv-k további, kitüntetett támogatása hibás gazdaságpolitika.

KKV: a pazarlás szektora

A rendszerváltásig büszkék voltunk arra, hogy hazánkban a '80-as évek liberalizációs reformjai következtében a volt szocialista tábor többi országainál gyorsabban vált jellemzővé a vállalkozás és valóban tömegeket fogott át. A VGMK-k és a GMK-k, kisszövetkezetek, a „meggyagos emberek” világa áruválasztékot, szolgáltatásokat, pezsgést teremtett, és képes volt a tönkrement szocialista nagyvállalatok munkahelyet veszített dolgozóinak egy részét felszívni. Volt ok azt feltételezni, hogy a rendszerváltás után ezek a vállalkozók lesznek a magyar gazdaság fejlődésének motorjai. Akik így gondoltuk, tévedtünk. Kemény Istvánnak, a magyar szociológia kiemelkedő alakjának szavaival szólva, „jobb lett volna, ha Magyarországon az elmúlt 17 év úgy zajlott volna, hogy a magyar vállalkozók által félretett pénzekből lehet kapitalizmust

csinálni, de kiderült, hogy amit félre tudtak tenni, az nagyon kevés, és kiderült, hogy ennek a rétegnek sem a szakértelme, sem a mentalitása nem volt megfelelő, ezt Magyarországon nem lehetett megszerezni.”

Ma Magyarországon 1,7 millió regisztrált gazdasági szervezet van, amiből 1,1 millió az egyéni vállalkozás. Az EU statisztikái szerint is vállalkozásnak minősíthető szervezetek száma 533 ezer. Ezek 92 százaléka mikrovállalkozás. A nemzetközi mércével is kisvállalkozásnak mondható (10-49 fős) cégek száma már csak 25 ezer, a középvállalkozásoké (50-249 fő) mindössze 4125. Erről a két méret-csoportról, illetve a 822 darab magyarországi nagyvállalatról kell beszélni, ha számba akarjuk venni a magyar gazdaság potenciálisan még mozgósítható szervezeteit. (Az EU statisztikák a 250 főnél több alkalmazottat foglalkoztató cégeket tekintik nagyvállalatnak; elemzésünk és adataink nem terjednek ki a pénzügyi vállalkozásokra, például a bankokra, pénzváltókra stb.)

Miért rossz a Széchenyi terv diagnózisa, és miért nem lehet eredményes az erre alapozott újabb pénzosztogató pályázat-özön? Először is azért, mert tényszerűen tudható, hogy a magyar kkv-k fejlődésének legfőbb akadályja nem a tőke és a hitelek hiánya. A rendszeres időközönként összegyűjtött és elemzett ún. konjunktúra tesztek tanúsítják, hogy az egyes számú probléma a piaci kereslet hiánya, azt követi az üzleti környezet nehézsége (a bürokrácia) és az adózási szabályok áttekinthetetlensége. Az ingyen pénzre persze most is lesz jelentkező, de a kisvállalkozóknak kiosztott pénzből csak minimális többletfoglalkoztatás és minimális növekedés lesz. Az is tény, hogy a kkv-szektorból alig-alig származik kivitel, és alig-alig remélhető annak növekedése. Márpedig Magyarországnak export többletet kell elérnie, ha valaha is törleszteni szeretné külföldi adósságait. 2009-ben az Eximbank 5-8 ezer olyan vállalkozást tudott azonosítani, amely – legalább elvben – exportpotenciált jelent. Közülük 3-4 ezren viszonylag rendszeres (évente, visszatérően legalább 1 szállítás, vagy szolgáltatás) export-szállítók. Ha az ő potenciáljuk, versenyképességük javul az új Széchenyi terv révén, az jó, de mivel a teljes kkv szektor részesedése az ország exportjából mindössze 3,3 % – az uniós átlag fele –, ezért itt a növekedés haszna legfeljebb nagyítóval látszana.

De a leg súlyosabb ellenérv a kkv-központú gazdaságstratégiával szemben az, hogy a kis- és középvállalatok elképesztően pazarló módon használják fel a munkát is, meg a tőkét is. Erről soha nem esik szó, pedig az adatok rendelkezésre állnak. Pitti Zoltán számításai szerint egy magyar mikro-vállalkozásban 2008-ban 1 fő, éves szinten 4,5 millió forint új értéket termelt, a nagyvállalatokban 8,2 millió forintot, vagyis majdnem a dupláját. A kkv-k szempontjából a helyzet nem javul, hanem romlik: 1998-ban még csak másfélszeres volt a termelékenységben a különbség. Szembeötlő példa erre a kiskereskedelem. Hányszor látjuk, hogy a kisboltban, a kisvendéglőben munka nélkül ücsörög a tulajdonos, a pincér? De ki látott már nem-dolgozó árufeltöltőt a Tescóban vagy nem-dolgozó ételkiadót a McDonald'sban? A KSH szerint 2009-ben mintegy két és félszer annyi üzlet működött a kiskereskedelemben, mint 1989-ben, miközben a forgalom (összehasonlítható áron) csak 5 %-kal nőtt. Hasonló a helyzet a vendéglátóiparban. 2009-ben több mint kétszer annyi vendéglátó-hely volt az országban, mint húsz évvel korábban. A forgalom viszont ezalatt körülbelül 15 %-kal csökkent. Ráadásul, sok kisvállalkozó egyidejűleg több szervezetben is tag, tulajdonos vagy részmunkaidős munka-vállaló. Így a tudás, az energia és a kapcsolati tőke emiatt is szétszóródik.

Mindez nem magyar specialitás, így van ez a fejlett világban mindenütt. Az EU 27 országának átlagában a mikro-vállalkozások és a nagyvállalatok termelékenységé közötti különbség kb. ugyanekkora. Hasonlóak az amerikai adatok is. Az USA-ban – a sokmillió kisvállalkozás mellett – 2270 multinacionális óriásvállalat működik, de ők állítják elő az export 48 százalékát, náluk folyik a kutatás-fejlesztési tevékenység 74 százaléka, és ők vásárolják meg az amerikai belső piacra termelt ún. közbülső termékek – áruk és szolgáltatások – 90 százalékát.

Abban közmegegyezés van, hogy számunkra az európai középmezőnyhöz való felzárkózás csak akkor lehetséges, ha a termelékenység nálunk gyorsabban nő, mint az EU-ban. Csakhogy a fentebb elmondottak miatt a termelékenység gyorsulása, a dinamika erősödése érdekében nem az egyéni vállalkozásokra, a mikro-, a kis-, és a közép-vállalatokra kell koncentrálni, hanem elsősorban a nagyvállalatokra, mert csak tőlük várható a növekedés, a modernizáció. Csakhogy, Magyarországon 100 ezer lakosra csupán 8 nagyvállalat jut, kevesebb, mint Csehországban (15), Szlovéniában (14) vagy Ausztriában (12) és Finnországban (11). Hasonló elmaradásban vagyunk a közép-vállalatok tekintetében is. Nálunk 100 ezer lakosra 41 ilyen méretű vállalat jut, Csehországban 71, Írországban 60, Ausztriában 59 stb. És tegyük rögtön hozzá: egyik kategóriában sincs jó irányú változás Magyarországon. 1999 óta mind a közép-vállalatok, mind a nagyvállalatok száma trendszerűen csökken! Fordított irányú folyamat megy végbe, mint a nagyvilágban. Nálunk szétforgácsolódik a vállalkozói, a versenyszektor ereje, elaprózódnak a vállalkozások, míg a világban a koncentráció erősödik.

Nézzünk egy ágazati példát. Magyarországon közel 100 ezer építőipari vállalkozás működik, 1990-ben alig több mint 5 ezer volt csupán. Ma csak 250 vállalkozás érte el azt a méretet, hogy tulajdonosai részvénytársasággá alakítsák. Ha ezekre az arányokra gondolunk, akkor mindjárt érthetővé válik, hogy miért sokkal kiterjedtebb pl. Az autópályák építésénél az alvállalkozók alvállalkozóinak az alkalmazása, hogy miért látunk egyszerre csak 3-5 embert dolgozni, amikor a belvárosban a járdát aszfaltozzák.

Hazánk vállalkozói, egyesüljete!

Ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy nincs szükség kisvállalatokra. Logikailag is belátható, és számos sikeres ország példája is igazolja, hogy a technológiai forradalmat eredményező új vállalkozások először szükségszerűen kisméretűek. De az lenne a kívánatos, hogy a kisvállalkozások gyors ütemű növekedésre képtelen többségét mihamarabb felvásárolják, beolvadjanak egy nagyobbba, a sikeresek viszont – a tőkepiacról tőkét is bevonva – gyorsan megkétszerezve, majd megtízszerezve önnön méretüket, mielőbb tőzsdén jegyzett, transzparens, megbízhatóan adófizető nagyvállalattá váljanak. Hazánk vállalkozói egyesüljete! Ez volna az igazi jelszó. A mi gazdaságunkra és a mi kkv-szektorunkra azonban nem ez a fejlődési pálya a jellemző. Nálunk azon kkv-k aránya, amelyek – saját bevallásuk szerint – új terméket állítanak elő 44 %, míg az uniós átlag 64 %. Ez az arány Csehországban és Írországban 71, illetve 72%. Nálunk az újonnan indult kisvállalatokból szinte soha nem lesznek igazi nagyvállalatok. 2000 és 2009 között a Budapesti Értéktőzsdére összesen 22 céget vezettek be, a prágaira 95-öt! (A Széchenyi-tervben a „tőzsde” összesen egyszer kerül említésre, az állami tulajdonú Zöld Bank ötlete kapcsán.)

Kézenfekvő ellenvetésnek tűnik, hogy még mindig jobb, ha a ma nem dolgozó munkaerő a kkv-szektorban talál – akár állami segítséggel is – munkát, mintha egyáltalán nem dolgozik. Sajnos, a 80-as évek óta eltelt három évtized egyik tanulsága az, hogy a rövidtávú érdekek mentén egyszer kialakult foglalkoztatási, munkahelyi és lakóhelyi struktúra a későbbiekben megmerevedik és ellenáll a változásnak. A háztáji életformához hozzászokott mezőgazdasági vállalkozók (mai szóval: őstermelők), a kisboltok, kisbenzinkutak, kiskocsmák üzemeltetői, az 1990 után kényszervállalkozóvá lett házi orvosok, színészek, újságírók, biztonsági őrök százezrei mind-mind kialakítottak maguknak valamilyen új életformát, üzleti és adózási (adókerülési) modellt és egy ilyen feltételekre optimalizált családi munkamegosztási rendszert. Mindezt maguktól nem akarják, nem is tudják feladni.

Közgazdász nyelven ezt hívják az alacsony szintű egyensúly csapdájának. Ha nincsenek kihasználva a kapacitások, akkor fajlagosan drága a termelés, a szolgáltatás, ez pedig egyenes oka az alacsony forgalomnak, ami viszont lehetetlenné teszi a vállalkozások növekedését. Ebben a hibás körben vergődik a magyar gazdaság két évtizede óta. Ha a második Orbán-kormány továbbra is az egyéni vállalkozók, a családi farmok és általában a kkv-szektor felé fogja átcsoportosítani a fejlesztési forrásokat, akkor esélyünk sem lesz arra, hogy egy magasabb növekedési pályára kerüljünk. Közgazdászként és állampolgárként csak egy dologban reménykedhetünk: nem gondolják komolyan.

Megengedhetetlen luxus (Vitazáró)

NÉPSZABADSÁG,
2010. október 12.

Szeptember 8-án megjelent írásunkhoz (*Széchenyi-terv: kamu vagy komoly?*) sokan szóltak hozzá: Angyal G. Ádám (szeptember 18.), Pálfi Jenő (szeptember 23.), Pákozdi Imre (szeptember 25.) és Pados László (október 2.). Sokan, de nem elegendően...

Megnyugtatóbb lett volna, ha a programért felelős tárca valamely vezetője reagál és megválaszolja az írásunk címében megfogalmazott kérdést. Ennek elmaradása akár azt is sejtetheti, hogy valóban nem kell központi jelentőséget tulajdonítani az Új Széchenyi-tervnek.

A hozzászólók egyike sem vonta kétségbe cikkünk legfőbb állítását, ti. azt, hogy a kkv-k támogatása úgy, ahogy az a terv koncepciójában le van írva, nem fogja érdemben segíteni sem a gazdasági növekedés felgyorsulását, sem a kormány által vállalt egymillió munkahely megteremtését.

Cikkünk fő állítását nem vitatva mégis valamennyi hozzászóló úgy véli, hogy méltánytalanul lekicsinyeljük a kkv-szektor jelentőségét a foglalkoztatásban, a GDP előállításában, a helyi közösségek működésében, de még az exporthoz való hozzájárulásban is. Pados László a kisvállalkozások védelmében európai statisztikákat is idéz, melyek szerint az Európai Bizottság büszkén jelentheti ki, hogy a 2002 és 2008 között keletkezett munkahelyek többsége a kis- és közepes méretű vállalkozásokban jött létre. Boldogok lennénk, ha az európai folyamatok

hazánkra is jellemzőek lettek volna. Nálunk, akár a KSH¹, akár a valahai GKM² kiadványait idézzük, azt kell látnunk, hogy a versenyszektorban a foglalkoztatás nem bővült, csak átrendeződött. A foglalkoztatás picit eltolódott a nagyobb méretű cégektől a kisvállalkozások és az egyre kisebb cégek felé, a közepes cégek általi foglalkoztatás jöttányit sem változott. Azaz, nem mi becsüljük le a hazai kis- és középvállalkozások dinamizáló erejét – a fellelhető statisztikákban nincs nyoma ennek a dinamizáló erőnek. A kritikák közül egyedül a kkv-knak exportban játszott szerepére vonatkozó felvetést ismerjük el jogosnak. Az EU szakkaparrátusának adatát sajnos helytelenül vettük át, amikor nem azt írtuk, amit olvastunk (ld. *SBA Fact Sheet Hungary '09*). Azt olvastuk, hogy a magyar kkv-szektor teljes forgalmának mindössze 3,3 százaléka származott exportból, ami valóban az uniós átlag fele, ehelyett azt írtuk, helytelenül, hogy a magyar exportban játszott súlyuk 3%. Végeredményben azonban még szerencsés is, hogy az export-részarány ügye terítékre került. Erre vonatkozóan ugyanis gyanúsán sokféle szám forog a hazai szakirodalomban: 16-tól 45 százalékig! Ideje lenne, ha ezen a téren a lobbierdekektől független KSH magára vállalná a közvetlen adatgyűjtést.

A kkv-k pénzügyi helyzetének megszilárdítása szempontjából jó hír, hogy e cikk egyik szerzőjének a minisztériuma által még 2002 augusztusában elindított Széchenyi-kártya az idén nyáron, nyolc évi várakozás után – de még az Új Széchenyi-terv meghirdetése előtt – újabb szolgáltatással bővült. Az azonban alapjában véve nem hitel- vagy tőkejuttatás, hanem elsősorban méretnagyság kérdése, hogy miként lesznek képesek a magyar kkv-k tartós és igazolt minőségű termékkel vagy szolgáltatással a német, az osztrák, az angol stb. megrendelők rendelkezésére állni. Ettől a képességüktől bővíthet a velük szembeni igény, növekedhet a kereslet, ez „dinamizálhatná” őket. Ez a mi fő problémánk, s e tekintetben a hozzászólók nem győztek meg minket. Beszéljünk világosan: a (0–9 fős) mikrovállalkozások elvéve, de még a (10–49 fős) kisvállalkozások közül is csak kevesen képesek erre. Pedig manapság nem csupán a feldolgozóiparban, a *high-tech* és az infokommunikáció esetében van erre szükség, de a mezőgazdaságban és a szolgáltatásokban is. Ez nem azért van így, mert a magyar kkv-k vevői „zabolátlanul garázdálkodó” multik – mint azt Pálfi Jenő írta –, hanem azért, mert végső soron a német autógyárak, az indiai szoftvercégek, a koreai tévégyártók, a Magyarországon működő kereskedelmi üzletláncok, közöttük a magyar tulajdonúak (pld. CBA) is a fogyasztók maximális minőségi kiszolgálását és biztonságát kell, hogy szem előtt tartsák. Mert a kapitalizmusban a vásárló, a fogyasztó a király – és nem a termelő, legyen az nagy vagy kisvállalat.

Nálunk az elmúlt húsz évben – miközben a világban erőteljes koncentrációs folyamat ment végbe – a vállalkozások inkább szétaprózódtak. Sokféle oka van ennek, de az egyik legfontosabb az adókerülés, és az elérhető állami támogatások maximalizálása. Ezekhez minden kkv-tulajdonosnak saját magánútjai vannak. Ha kell öt-, sőt tízféle cégének adócsatornáin engedi átfolyni ugyanazt a jövedelmet. Félő, hogy a Széchenyi-tervben jövőre megjelenő, kkv-kra szabott pályázatok csak erősíteni fogják ezt a folyamatot. Előszöke ennek a most bevezetésre került adókedvezmény, amely az első 500 millió Ft nyereség kedvezményes adójára lett kitalálva. Bolond az, aki az akár többmilliárdos nyereséget termelő cégét nem fogja ezek után – papíron! – két- vagy többfelé (amennyi kell) bontani. Összefogás helyett először mindenkinek saját „adóútja”, majd pályázati útja lesz.

1 A versenyszféra létszám- és keresetalakulása, *Statisztikai tükrök*, 2010. július 27.

2 A kis- és középvállalkozások helyzete (2005–2006–2008–2009).

Megismételjük még egyszer: mi nem a nagyvállalatokat, hanem a fogyasztók „kegyeiért” folytatott torzítatlan verseny gondolatát támogatjuk. S ha mégis – hangulatjavító céllal – a KKV-knek akar pénzt osztani a kormány, akkor azt legalább szektorsemlegesen tegye! Egyetlen minisztériumi hivatalnoknak sincs a zsebében a bölcsék köve: előre nem lehet megmondani, hogy melyik ágazatban lesznek sikeresek, eredményesek a kis- és középvállalatok. A Kopint-Tárki empirikus kutatásai igazolják, hogy a nemzetgazdaság valamennyi ágazatában kb. azonos arányban található gyorsan növekvő, sokat exportáló kis- és középvállalatok.

Cikkünkkel arra akartuk felhívni a figyelmet, hogy a rövid távú választáspolitikai és/vagy társadalompolitikai célok érdekében szétsztoogatott sokmilliárdnyi adóforinttal a kormány végső soron Magyarország hosszú távú növekedési kilátásait rontja. Hiszen ahhoz, hogy legyen mit osztogatni, előbb meg kell adóztatni a jól működő vállalatokat meg a háztartásokat, vagy ami még rosszabb, újabb hiteleket kell felvenni. Gyermekünk és unokánk nevében mondjuk: ez megengedhetetlen luxus.

TISZTELET KORNAI JÁNOSNAK

Egy kulcs és más semmi

*ÉLET ÉS IRODALOM,
2011. április 1.*

Most, hogy márciusban az ország adófizető munkavállalói már második alkalommal kapták meg az új adórendszer szerint járó nettó keresetüket, a közvélemény kezdi megérteni, hogy mit is jelent az egykulcsos adó. A többség fel van háborodva, és a kormány is úgy tesz, mintha meg lenne lepve. Mintha nem számolták volna ki saját intézkedésük hatását, vagy ha kiszámolták, akkor legyintettek volna rá: úgyis emelkednek a nominális bérek, amelyek ellensúlyozzák az egykulcsos adó miatti keresetcsökkentést. Mintha hivatalos parancs érkezett volna arra, hogy dugják a homokba a fejüket, mintha tényleg elhitték volna, hogy az adócsökkentések nyomán senki sem fog rosszul járni. De nem ez történt. Az idén bevezetett egykulcsos szja-val a magas jövedelműek szűk csoportja nagyon jól járt, míg a közepes és alacsony jövedelemmel rendelkezők keresete abszolút értékben is csökkent.

Hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy a kormányzó politikai elit nagyobbik része őszintén meg van lepve. Elhitték a saját maguk terjesztette propaganda szöveget, amit az elmúlt 6 hónapban ismételtettek. Miként az a politikában lenni szokott, most is az történt, hogy a Fideszes közvélemény is, meg a média is már elfeledkezett arról, hogy a választások előtt Matolcsy Györggyel vitatkozva még Orbán Viktor is elutasította az egykulcsos adó bevezetését – vélhetően éppen a biztosan előre jelezhető negatív szociális következmények miatt, amelyek most bekövetkeztek. Csakhogy, közvetlenül a 2010-es választások előtt és után a Fidesz beszorult az egyetlen kimondott konkrét ígéret csapdájába, vagyis abba az ígéretbe, hogy „lesz egyszeri, nagyarányú adócsökkentés”, és ez fogja megjavítani az ország versenyképességét. Márpedig ezt az ígéretet ők csak így tudták teljesíteni.

A történetek megértéséhez azonban még hátrébb kell menni az időben. Noha mára már ez is feledésbe merült, szeretnénk felidézni, hogy a Szabad Demokraták Szövetsége 2000 végén elfogadott, hosszú távú gazdasági és politikai programjában (*Korszakváltás Programja*) egy olyan adóreform gondolata állt a középpontban, ami látszólag azonos azzal, amit a Fidesz bevezetett. A látszat azonban csal. Az SZDSZ az *adórendszer egyöntetű kulcsokat alkalmazó átfogó reformját* javasolta, majd ezt a javaslatot megismételtük 2006-ban megjelent közös könyvünkben (*Kettős kötés – a stabilizáció és reformok 18 hónapja*, Globális Tudás Alapítvány, 2006) is, ahol a szektorsemleges adórendszer kifejezést használtuk. Nem azt javasoltuk tehát, hogy az szja-adó működjön egyetlen kulccsal, hanem azt, hogy az általános forgalmi adó, a vállalati nyereségadó és a személyi jövedelemadó általános kulcsa egységesen azonos mértékű legyen.

1999-ben még olyan volt a helyzet, hogy ez a közös kulcs 18-20% körüli értéknek adódott, 2006-ban már kénytelenek voltunk úgy számolni, hogy a közös kulcs nem lehet kevesebb, mint 23%, ha és amennyiben a költségvetést egyensúlyban akarjuk tartani. Tegyük gyorsan hozzá, már 1999-ben is, 2006-ban is, meg ma is úgy gondoltuk és úgy gondoljuk, hogy az egyetlen egyöntetű kulcsot a személyi jövedelmek esetében ki kell, hogy egészítse a megélhetési küszöb alatti jövedelmek adómentessége (a 0 kulcs), azaz SZJA esetében az egyetlen kulcs valójában két kulcs. És tegyük hozzá azt is – mint azt minden lehetséges alkalommal hangsúlyoztuk –, hogy az egységes kulcsokat alkalmazó, szektorsemleges adó ötletét valójában Kornai Jánostól vettük át, aki ezt a rendszerváltás hajnalán, 1989-ben javasolta, nevezetes és sokat vitatott könyvében, az *Indulatos röpiratban*.

Miért gondoljuk azt, hogy indokolt a szektorsemleges adóztatás? Két érünk van, az egyik közgazdasági, a másik etikai. A közgazdasági érünk az, hogy a tőke és a munka által termelt jövedelem lehetőleg azonos terheket viseljen, ne késztesen az eltérő adótechnikai és terhelési megfontolás a kijátszásra, az adó csiki-csukira, az adóarbitrázsra. A reformszocializmus jövedelemszabályozásában, az elvtársak a központban döntötték el, hogy a lángossütő jövedelmének mekkora része megérdemelt és mekkora származik spekulációból. A polgári demokrácia közteherviselésében nincs központi agy által osztott igazságosság. Ahhoz hogy az emberek hajlandóak legyenek adót fizetni, *a közteherviselésnek valóban közösen és egységesen viselt terheket kell jelentenie*. Elvileg is belátható, de a mindennapok példái sokszorosan bizonyították, nem tartható fenn, hogy a „munka világa” kettévált: az *adó- és járulékfizetőkre* és a „számlásokra”. Azt is tudjuk, hogy a „számlások” sem egyformák. Vannak, akik csak így kapnak munkát, és ekkor sem mindig fizetnek nekik, és vannak akik, ha csak tehetik nem munkabérért, hanem számla ellenében dolgoznak. Mert a számlás munkavállaló sokkal kevesebb adót fizet. Igaz, a közvélemény nagyobbik része a „kényszervállalkozók” szerződésai, meg az adócsökkentés céljából megkötött tanácsadói szerződések, szakértői és tanulmánykészítési megbízások mögött nem látja a pontos oksági láncolatot, de az általános vélemény egyértelmű – az egész számlázós álságosságot elfogadhatatlannak tartja. Ez etikai alapú érvelés, és ezt mi is elfogadjuk. A közteherviselés nem lehet két-három-, vagy akárhányféle.

1999-ben még úgy látszott, hogy a „szigorúan egyöntetű” adókulcsokat alkalmazó rendszer nem hogy nem üt lyukat a költségvetés bevételi oldalán, hanem akár szerény bevétel-emelkedéssel is lehet számolni. Akkor ennek elsősorban az volt az oka, hogy az egyöntetűség az áfa esetében jelentős adóemelés eredményezett volna, a vállalati nyereségadózásban pedig a kivételes adóelengedések megszigorítását, és e kettő együttes hatása ellensúlyozza az szja-ban elszenvedett bevételkiesést. Mi akkor úgy számoltuk, hogy a bevezetést követő 1-2 évben a költségvetés bevételei várhatóan nem nőnek, még akkor sem, ha a gazdasági növekedés üteme esetleg meglódul. A bevételi oldal stagnálása miatt szigorú takarékosagra lesz szükség a kiadási oldalon, amihez éppen elég lesz a költségvetési plafontörvény: a kiadások nominális befagyasztása, hogy az egyensúly ne romoljon.

A *szigorúan egyöntetű adókulcsokra* építő új adórendszerre – ahogyan azt Kornai már 1989-ben leírta – azért van szükség, hogy a polgárok hozzászokjanak, hogy mindegyikünknek részt kell vennie a közös teherviselésben, meg kell törni a „fizessenek a gazdagok” demagógiát és az ezzel álcázott jövedelem eltitkolást, adócsalást.

A helyzet 1989 óta, Kornai ötletének megjelenése óta, azonban sokat romlott. Mára két új, tömegessé vált társadalmi jelenség is akadályozza a piaci teljesítményen alapuló jövedelmekre épített közös teherviselést.

1. A társadalombiztosítással egybekapcsolt progresszív személyi jövedelemadóztatás érdekoalíciót eredményez a munkavállalók és a munkáltatók között, *hogyan tüntethetik el közösen* a társadalombiztosítási járulékalapot és csökkenthetik ezzel a munkavállaló zsebébe vándorló jövedelem és az ennek kifizetéséhez szükséges teljes bérköltség közé beékelődő *adóéket*.
2. A progresszív jövedelemadó és az ehhez kapcsolt társadalombiztosítási *járulék kikerülésére* a *munkavállalók százezrei* jogi értelemben maguk is „*vállalkozókká*”, cégtulajdonossá *váltak*. Céghálók rendszere szövődött, adótitkokkal, adóalap elköltésgelésével. A mindennapjainkat átítató rossz érzéshez, a rossz közérzethez, a tisztátalanságok, a gyanakvásra okot adó átláthatatlan dolgok, mint amilyen a számlássá vált munkás, újságíró, színész is hozzájárulnak. „Számlásnak” lenni – a közvélekedés szerint – összejátszás, a kéz kezét mos, az adókerülő adótakarékosság, azaz a „közrossz” értelmében (Gombár Csaba) maga a korrupció. Nem véletlen, hogy az egyöntetű adókulcsokkal operáló szlovák adórendszer bevezetésének hatására az adócsalás általi fertőzöttség is visszaszorult, javult a gazdaság, az üzleti élet morális állapota is.

A szigorúan egyöntetű adókulcsokat alkalmazó adórendszer befogadására – ahogyan azt Kornai javasolta – nem volt fogadókészség 1990-ben. Akkor ennek az volt az egyik oka, hogy hazánk az átalakuló országok között elsőként vezette be a modern, polgári adórendszert. A Kupa-féle 1987-es adóreform ugyan szakítást jelentett a sokféle szabályozóelemet alkalmazó reformjövedelemadózással, kevés főadóra épült, de ezek egyáltalán nem a szigorú egyöntetűséget, éppen ellenkezőleg, éppen a különböző adók eltérő adókulcsát, a jövedelemadózásban sokféle, progresszivitásra építő kulcsot hozták be. A politikai elit nem akart szakítani a rendszerváltáskor, a csak néhány éve kivívott vívmánnyal az adóreform intézményi szerkezetével.

A *Korszakváltás Program*-jában megfogalmazott javaslat realitását a Fidesz kormány kétszeri minimálbéremelése és az ettől még inkább megnövekedett adóék-elkerülési érdekeltség, majd az erre adott torz szocialista válasz, a minimálbér adómentesítése és az egységes vállalkozói adó (EVA) bevezetése, illetve a 100 napos program költségvetési tobzódása ásta alá. Az SZDSZ ereje nem volt elég a szigorúan egyöntetű adókulcsok bevezetéséhez. Csak annyira futotta, hogy a javaslat napirenden maradt, és emiatt sem a szocialisták, sem a Fidesz nem térhetett ki a javaslat vitája elől. Csakhogy, minél jobban süllyedtünk bele az államháztartási hiány mocsarába, annál kevésbé voltak meg a bevezetéshez szükséges feltételek. És most már az is látszik, hogy addig nem is lehet újra napirendre venni ezt a javaslatot, amíg a 2. Orbán-kormány egész gazdaságpolitikai építménye – az egyszeri tételekkel rejtegetett növekvő szerkezeti hiány, az egykulcsos szja-adó, a magánnyugdíj alapok leállamosítása, a nagy cégekre kivetett különadók rendszere – kártyavárként össze nem omlik.

Bár ezt a kormány még nem érzékeli, valójában az egykulcsos adóálmoknak politikai értelemben is iszonyatos az ára – és ezt végül is a Fidesz fogja megfizetni. Olyan lejtőre álltak, amelyen nem fognak tudni már fékezni. Az egyszeri és nagyarányú adócsökkentés ugyanis – teljesen értelmetlenül – hatalmas léket vágott a magyar gazdaság amúgy is toldozott-foldozott

csónakocskáján. Az egykulcsos SZJA az éves GDP 2%-át, az ehhez kapcsolt gyermekkedvezmény további közel 1%-ot, míg a vállalkozói nyereségadó az első 500 milliós nyereségre jutó csökkentése további 0,5%-t söpört ki az államháztartás bevételeiből. Mindezt ellensúlyozandó, a kormány a fentebb már említett, rendkívüli és alkotmányossági szempontból is felettébb bizonytalanul befolyó bevételek beszedésére, illetve betervezésére kényszerült. Mindennek nyomán, a kiszámítható gazdaságpolitika esélye: végeredményben az ország versenyképessége nem javult, hanem romlott.

Az egykulcsos adó a reformoktól, a megszokott magatartás megváltoztatásától betegesen irtózó, a másfél évtizede megdermedt Magyarországon a csodavárás jelképe lett. A hazai politikai elit Szlovákia (Mečiar utáni) feltámadásából mindössze ennyit értett meg. Nem látta, vagy nem akarta látni a versengő egészségbiztosítók, a nyugdíjalapok, az átlátható és kökéményen egyensúlyban tartott költségvetés rendszerét, a kispártok reformokra, megújulásra, az euro feltételeinek a megteremtésére létrehozott, kinkeservesen fenntartott erőfeszítéseit, a megújulás kényszerkoalícióját. Matolcsy György és Orbán Viktor azt akarta hinni, hogy elég átvenni Szlovákiától az egykulcsos adót, és a magyar gazdaság versenyképessége újra a régi fényében tündököl, s százezer számra teremnek az új munkahelyek.

A szigorúan egyöntetű kulcsokra építő, szektorsemleges adórendszer egyébként sem az egyetlen – és talán nem is a legfontosabb – eleme a gazdaság versenyképessége helyreállításának, vagy megteremtésének. *Olyan gazdasági rendszerre van szükség, ahol a fogyasztó a király*, a vállalatok versenye az ő kegyeiért folyik. Aki viszont ebben a versenyben győz, annak jövedelmét ne igyekezzen – a vélt nagyobb társadalmi hasznosság nevében – visszanyesni a bürokrata szabályozó. Azzal, hogy szigorúan egyöntetű kulcsokat sem a kedvezmények, sem az „igazságtalannak gondolt” magasabb jövedelmeket visszanyeső különadók szövénnye nem téríti el, az adórendszer stabilitása, kiszámíthatósága, áttekinthetősége is javul. De javul ettől a jogbiztonság, és a jogalkalmazás megbízhatósága is, egyöntetű, szektorsemleges adórendszer esetében az ellenőr vesztegetés értelme is csökken.

Ha a munkavállaló nem „kacsint össze” munkáltatójával, akkor áttekinthető és vállalható viszonyok fogják jellemezni a munkapiacot is! A „számlások” kiszűródésével a „számla nélkül szállítók” is kiszorulnak. Ezzel a munkapiac mellett a többi piac átláthatósága, a szereplők magatartásának a kiszámíthatósága is nagyságrendekkel növekszik. Az államtól, az igazgatótól ugyanazt várja az adófizető, mint a kereskedőtől, a szolgáltatótól, a termelőtől hogy tartja a szavát, amit törvényekben ígért. A mai kor fogyasztói társadalmában a fogyasztó a király, a piacon és a törvénygyárban. Váltóhamisítók, Noszty Ferik kíméljenek! Az államok gazdasági versenyében is az győz, amelyik állam kormányának hinni lehet, amelyikben érvényesül a joguralom, amelyik ettől hiteles.

Fékezni veszélyes (Vita Kornai Jánossal)

NÉPSZABADSÁG,
2006. július 27.

A nyomtatásban megjelent cikkből kimaradt egy fontos bevezető rész:

[A választások után felpetzdült szakmai vitában Kornai János ismét terjedelmes és mélyen-szántó írással szab irányt a közös gondolkodásnak.¹ Esszéjének fő üzenetével, a kormány stabilizációs döntéseinek támogatásával, a költségvetési kiigazítás szükségességét bizonyító érvelésével minden tekintetben egyetértünk. Van azonban a Kornai-írás második részének egy olyan vonulata, amellyel vitánk van. Nevezzük ezt – kitalált műszóval – reform-óvatosságnak. Úgy érezzük, hogy itt és most, vagyis 2006 júliusában, túl egy mini-valutaválságon, és néhány héttel az Európai Unió számára kötelezően elkészítendő konvergencia program beadási határidejének lejárta előtt a reformok ütemezésével kapcsolatos gondolatai szakmai alapon is, politikai alapon is vitathatóak. Az egészségügyi reform tekintetében – például – Kornai azonnali fékezésre és hosszán, akár négy évig is tartó szakmai vitára buzdít. A hosszú viták a könyvtárban nagyon hasznosak, mert sok hibától óvnak meg, a tudós elmék pedig addig sem „szabadulnak rá” az országra, a halasztás és az érlelés hatásában azonban kockázatos, mert lefegyverző.]

Terjedelmi korlátok okán kénytelenek vagyunk kiragadni Kornai írásából néhány mondatot, hogy az Olvasó értse, mire gondolunk: „*Senkit sem szabad megfosztani szerzett jogaitól*”; „*ne legyen a központi akaratnak kezdeményezési monopóliuma*”; „*nem jó minden esetben az átfogó és univerzális reform*”; „*kifejezetten kártékonynak érzem a makrogazdasági kiigazítás és a társadalmat mélyen átalakító reformok ügyének torz összekapcsolását*”; (a reformok kierőszakolására irányuló) „*nyomás csak eszmei zűrzavarhoz és felelőtlen kapkodáshoz vezet*”.

A szerzők egyike (Mihályi Péter) Kornai János tanítványaként, műveinek és gondolatainak oktatójaként nem először bocsátkozik a mostanihoz hasonló nyilvános polémiába mesterével. 1994 nyarán, az első szociálliberális kormány megalakulásakor Kornai ugyancsak a *Népszabadság* hasábjain „A legfontosabb: a tartós növekedés” címmel egy ötrészes cikksorozatban fejtette ki, hogy nincs katasztrófa, nincs válság, a reformközgazdászok ne ijesztgessék a közvéleményt. Akkor a „*Szükség van-e kincstári pesszimizmusra?*” című írással válaszoltam. Arról próbáltam meggyőzni Kornai Jánost és persze első helyen a lap olvasóit, hogy igenis baj van, az ország szekere a szakadék felé rohan. Pár hónappal később már csak hajszal választott el az államcsödtől (a kormány által eladásra kínált államkötvényeket senki sem akarta megvásárolni), majd jött a Bokros-csomag.

Most a baj: az államháztartás hiánya nagyobb, mint tizenegy éve volt, viszont a kormány kiigazítási szándéka – legalábbis a retorika és a hatalomkoncentráció tekintetében – határozottabb. A nagyobb hiány kiigazítására rendelkezésre álló eszköztár ma sokkal kisebb, mint 11 éve, hiszen tartózkodni kell az elinflálástól, nem lehet a hazai üzleti szektort megkímélő új bevételnemet (ld. vámpótlék) bevezetni, az árfolyam-politikai eszközök pedig végképp

1 Kornai János: „Egyensúly, növekedés és reform”, *Népszabadság*, 2006. jún. 28. és 29.

korlátosak. A kiigazító lépések nemzetközi fogadtatása is bizonytalanabb, mint tizenegy éve, amit részben a térségbeli bizonytalanságok egyidejű jelentkezése (l. lengyelországi és szlovákiai változások), részben a harmadszori fogadkozások súlytalansága okoz! Az egyensúlyhiány, a baj annál is jóval nagyobb, mint amit 5-6 hónappal ezelőtt magunk is előre jeleztünk (2006. április: 8% a MÁV és autópályák nélkül), és sok tekintetben – de persze nem minden vonatkozásban – nagyobb, mint 1994-1995-ben (8,4%). Az államháztartás drámaian megbomlott egyensúlyáért, a GDP 10%-át is meghaladó hiányért nemcsak a hazardírozás határát súroló fiskális politika, de a jó minőségű szolgáltatások nyújtására képtelen, a kádári korszakból itt maradt, „koraérett jóléti állam” is felelős. Bennünket nem győztek meg Kornai érvei: nem hisszük, hogy ennek a rendszernek a megváltoztatása lehetséges lenne kísérletezés, a hibák és próbálkozások spontán módján. A változtatáshoz elsősorban és leginkább kormányzati döntésekre, a változtatást célzó azonnali cselekvésre, a megváltoztatni kívánt területeken a kívánatos változtatások megnevezésére van szükség. Nem elég a változtatásra irányuló spontán kísérletek megengedése, vagy a változtatások tanulmányozásával hosszan időző fő- és albizottságok szervezése. (Csak emlékeztetőül: a jobbágyfelszabadításra Oroszországban 47 bizottság – titkos és félnyilvános – alakult 1821-től 1861-ig, amíg a krími háborúban elszenvedett vereségek „meggyőzték” a cárt, hogy a legjobb módszer, ha csak egyszerűen felszabadítja a jobbágyokat. Pedig mennyi jó elemzés volt még félkész állapotban!)

A reformóvatosság egyik fő indoka Kornainál egy jogi-erkölcsi megfontolás: senkit sem szabad megfosztani szerzett jogaitól, *ergo*: rövid távon nincs is mozgástér. Csakhogy ha a jóléti állam „koraérett” – ez valójában Kornai J. kifejezése –, akkor az azt is jelenti, hogy a makrogazdasági stabilitás szempontjából finanszírozhatatlan, ezért fenntarthatatlan. Vagy más megfogalmazásban mondva: úgy tartható fenn, ha ennek érdekében az ország eladósodik, s a hitelek terheit gyermekeinkre, unokáinkra terheljük. Jó lenne persze – és Kornai erre gondol –, ha remélhetnénk, hogy a magyar gazdaság a belátható közeljövőben képes lesz olyan gyorsan növekedni, hogy a többletköltekezés forrásait menet közben teremtsük elő. Álláspontunk szerint azonban erre nincs mód, egy nyakig eladósodott, kisméretű, nyitott gazdaságban az ok-okozati kapcsolat rövidtávon inkább fordított módon érvényesül: éppen ahhoz kellene az extra gyors reformdöntések és a viszonylag gyors reformintézkedések, hogy visszaszerezzük a magyar gazdaságpolitika szakmai hitelességét. Belföldön és külföldön egyaránt. De vitatható a szerzett jogok feltétlen védelme más megközelítésekből is. Ma például a hallgatók fele számára szerzett jognak tűnik a felsőoktatási tanulmányok folytatásának ingyenessége. No, de a hallgatóknak melyik fele (a szegények?; a kitűnő tanulók?; a pestiek?; a vidékiek?) élvezze ezt a szerzett jogot? Mások szemében szerzett jog a sundám-bundám módon szerzett rokkantnyugdíj. Ennyi rokkantnyugdíjra jogosult polgár egyetlen országban sincs. Megint mások számára szerzett jog az idős rokon aktív kórházi ágyon történő elhelyezésének lehetősége némi befolyással való üzérkedés és/vagy hálapénz ellenében. Csak a legszegényebbeknek nincsenek ilyen szerzett jogaik. Más szóval, a „szerzett jogok” rendszere nemcsak azért szorul átgondolásra, határozott és radikális reformra, mert nem finanszírozható. Azért is kell hozzájárulni a szerzett jogokhoz, mert igazságtalan rendszert védenek.¹

1 Hasonlóan érvel Bauer Tamás is Kornai cikkére reagáló írásában: „Reformok ideje”, *Népszabadság*, 2006. július. 18.

Kornai második fontos érve az, hogy a reformok kitalálása nem az állam feladata. Csak-hogy, a mindenféle jóléti és állam által nyújtott közösségi szolgáltatásokat – tehát a nyugdíjat, a múzeumot vagy az építési engedélyek kiadását – lehet, hogy csupán formálisan, de mégiscsak – állami kényszerítő erővel bíró normák, szabályok írják körül. Törvények, kormányrendeletek határozzák meg a hozzáférés, az igénybevétel rendjét, esetenként a kényszert. Lehet tudományos bírálattal, közírói hevülettel vagy szépírói mondatokkal támadni ezeket, és lehet biztatni a gazdaság szereplőit a spontán kezdeményezésekre, de végső soron a rendszerek megváltoztatásához állami döntési mechanizmusba ágyazottan, Kornai elítélő szavait használva a „központi akarat kezdeményezési monopóliuma” alapján lehet csak hozzákezdeni. Ha - például – a magán egészségügyi szolgáltatást csak külön engedély alapján lehet „befogadni” a közfinanszírozásba, akkor a tulajdonsemleges, versengő egészségügyi szolgáltatások kiterjesztéséhez bizony először is központi akaratra van szükség. Ez nem új dolog, így születtek a reformok a rendszerváltás előtt is. A szolgáltatások és a kisipar területén akkor indult meg a magánkezdeményezés, amikor a kormány 1985-ben jogszabályokkal megteremtette az úgynevezett gazdasági munkaközösségeket (gmk, vgmk).

Ami a stabilizáció és a reformok eltérő természetére vonatkozó szakmai fejtegetéseket illeti, az persze mind igaz. De politikai szempontból mi értelme van a józan paraszti észre való hivatkozáson túl (ld. az orosz közmondást: hétszer mérj, egyszer vágj!) azt hangoztatni, hogy a megszokott és elfogadott – azaz társadalmi normává vált – magatartáson csak hosszabb időszak alatt lehet változtatni, amikor éppen a tudatosságra, ezen belül pedig az adótudatosságra alapozzuk a változtatást? Jó politika-e óvatoskodni egy olyan történelmi pillanatban, amikor a stabilizációs csomag elleni lanyha és hiteltelen szakszervezeti tiltakozás egyértelműen jelezte: a közélet ügyei iránt fogékony emberek többsége most elfogadja a megszorító intézkedéseket is és a reformokat is?

Egy ideális, tudósok által kormányzott világban – Platón álmodott ilyet – a reformok előkészítése, a döntési alternatívák megfogalmazása, a részletek kidolgozása, a közvélemény meggyőzése és a szabályok megváltoztatása ésszerű arányokat tükröző időfelhasználással kell hogy történjen. Kornai érvei is ebbe az irányba mutatnak. Nem állíthatjuk, hogy nekünk ne lenne szívünk szerint való, ha jóval több vita, világos érvelés, átalakulási forgatókönyv került volna terítékre. Ebben akár a legmesszebbmenőkig egyet is érthetünk. Az azonban biztosan állítható, hogy Magyarországon az elmúlt fél évszázadban soha nem így mentek a dolgok. (Gyanítjuk: másutt sem.) Öt-hat vagy akár tíz év is eltelt terméketlen elvi (valójában inkább ideológiai) vitákkal, melyek során a hamar kijegecesedett álláspontok képviselői – egyfelől a piacpárti liberálisok, másfelől a központi tervezés hívei – alig-alig változtattak véleményükön. A becsületsértésekig elmenő hosszú viták nem a meggyőzést, inkább az elfordulást hozták.

Az a tiszteletre méltó alaposság és tudományos igényesség, ami Kornai minden megszólalását – így ezt is – jellemzi, a hazai vitakultúrában szinte ismeretlen. Még inkább ismeretlenné vált az ezredforduló óta, amikor a „koronaúsztatók” minden szavát vita nélkül kellett inni, akár autópálya-használati díjról (ld. „a kapu a foci pályára való!”), akár ésszerű költségvetési politikáról volt szó. Hozzá kell tennünk, hazánkban a politikai-kulturális elit éppen „szerzett jogai” védelmében szintén a hosszú és alapos kivitatás híve, talán nem is egészen érdektelenesen. Ha a pénzügyi helyzet akut és középtávú kilátásai nem lennének kényszerítőek, a politikai vezetés is „moshatná a kezét” cselekvés helyett, hivatkozva arra,

hogy a vezető szakmai értelmiség sem foglal egyértelműen állást a reformok irányát illetően. „A vert sereg azonban gyorsan tanul.” Az elszennvedett és a várható pénzügyi vereségek sora azonban a cselekvésről elterelő viták légkörét egy csapásra változtatja meg. A hosszú hónapokig eredmény nélküli vitákat követően a politikai elit pár nap alatt döntést hozott, majd az idő szorításában – legyen az pártkongresszus vagy parlamenti választás – kapkodva, hibás részdöntések sorát elkövetve születtek meg a végül is történelmi jelentőségű reformjogszabályok. A Kornai által kapkodási példaként említett két területen – a tandíj és az egészségbiztosítási reform dolgában – most megint kísérteties pontossággal ismétlődik meg a sokszor lejátszott forgatókönyv. Köztudomású, hogy az egyetemi tandíj szükségessége már Bokros Lajos idején is a viták középpontjában állt, Magyar Bálint is ezerszer elmondta, hogy miért van szükség tandíjra. Az is tény – bár ez kevésbé ismert –, hogy az osztrák-német-francia típusú, több-biztosítós rendszer kialakításáról már 1991-ben vita folyt az Országgyűlésben, sőt konszenzusos határozat is született. A nemzetközi tapasztalatokról, az egészségügyi reform lehetséges irányairól az elmúlt évtizedben legalább fél tucat tudományos monográfia született (kettő Kornai tollából). Ott van minden a polcokon – szakpolitikus urak és hölgyek, szakújságírók, médiamunkás szakújságírók: tessék elolvasni ezeket!

Most már nem arra kellene biztatni a kormánykoalíció meghatározó vezetőit, hogy a lehetőségek gondos tanulmányozásával töltsék ki a ciklust, írassanak újabb átfogó javaslatokat, és e tanulmányokról folytassanak társadalmi vitát. Kornai Jánossal ellentétben mi arra szeretnénk őket biztatni, hogy lássanak hozzá a változtatáshoz. (Ebben is egyetértünk Bauer Tamás cikkének záró gondolataival.) A kormányzás nem az akadémiai vitáról, hanem a cselekvésről, egészen pontosan fogalmazva a jogalkotásról szól. Lefegyverez az, aki az átfogó reformoktól ösztönösen is meg tudatosan is ódzkodó politikai elitet az akadémikusok vitatermébe küldi. Az idő sürget. Reformok nélkül a stabilizáció Kornai által is támogatott eredményei el fognak párologni. A nadrágszíj-megszorítást nagyon könnyű visszacsinálni.

A választások előtt pár nappal megjelent könyvünkben¹ idéztük a luxemburgi miniszterelnök, Juncker mondását: „Mi valamennyien tudjuk, hogy mit kellene tennünk, csak azt nem tudjuk, hogyan választanak újra, ha megtettük, amit kell!” Vagyis, az önérdek a gyávaság egyik fő oka. De van egy másik, ennél általánosabb emberi korlát is: „A gyávaság forrása, hogy az emberek nem tudják elképzelni a rossznál a még rosszabbat.” Ezt Örkény István írta.

1 Csillag I.-Mihályi P.: *Kettős kötés*.

Anti-kádárizmus, avagy még egy indulatos röpirat az átmenetről

ÉLET ÉS IRODALOM,
2005. március 4.
Társszerző: Antal László

„Látjuk a ránk váró hajótörést,
Mégsem tehetünk semmit ellene,
Mert eddig gyáván eltűrtük okát.”

Shakespeare: *II. Richárd*
(II. felvonás 1. szín)

Tizenöt éve, 1990-ben indult páratlan nemzetközi körútjára a posztszocialista átmenet első, azóta is legbefolyásosabb könyve, Kornai János *Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében* című műve. Ez a magyar kiadásban mindössze 129 oldalas írás rövid idő leforgása alatt megjelent angolul, majd még 16 nyelven.

Írásunk egyfelől tisztelgés Kornai gondolatainak és javaslatainak élessége és mélysége előtt, annak elismerése, hogy 15 évvel ezelőtt – a vele a nyilvánosság előtt is vitázókkal, így jelen írás három szerzője közül kettővel szemben is – neki volt igaza. „Indulatosan” érvelt az azonnali stabilizációs műtét végrehajtásának szükségessége mellett, mi pedig „nyugodtan” magyaráztuk, hogy miért nem kell műtét.

Másik apropónk az, hogy 2005-ben, az aktuális problémákkal küszködve, mi hárman – és talán nem csak mi hárman – egyre nyomasztóbbnak érezzük, hogy a *stabilizáció*-halogatás következményeinek kezelése (az újraéledt kádárizmus leküzdése) és a *globalizáció* diktálta feladatok összetorlódtak. Nem csak a kádárizmus felszámolásának szükségességéhez, de az elengedhetetlenül szükséges stabilizáció és a globalizációs alkalmazkodás feladatai közötti összefüggések megértéséhez is éppen a *Röpirat* szolgáltatja a legjobb kiindulópontot. Igaz, a *Röpirat* gondolatmenetében a globalizációnak még nem volt helye. Saját nézeteinket a globalizációról öt évvel ezelőtt már két hosszabb cikkben is kifejtettük¹, ezért mostani írásunk a stabilizáció problémakörére koncentrál.

A Kornai által javasolt stabilizáció főbb lépései a következők lettek volna: 1) az infláció leállítás; 2) a költségvetés egyensúlyba hozása; 3) a makro-kereslet kézbe tartása; 4) az árak nagy részének felszabadítása; 5) a külföldi adósság újratárgyalása a hitelezőkkel; 6) a hiánygazdaság felszámolása. Ránézésre is nyilvánvaló, hogy az 5. és 6. feladat mára aktualitását veszítette, sőt a 4. feladatból is csak viszonylag kevés maradt hátra. Az első három feladat viszont még mindig előttünk áll. Amíg ez a helyzet, addig az újkádárizmus szelleme kísért.

Tizenöt éve sokakat meglepett Kornai megszólalása, hiszen 1956 után egészen a *Röpirat*ig csak elemző írásai jelentek meg, nem vállalkozott arra, mint a reformközgazdászok, hogy javaslatait aprópénzre váltsa, hogy tovább „puhítsa” a legvidámabb barakk diktatúráját. A *Röpirat* némiképpen magyarázat volt a tanácsadói, reformeri szerep elutasítására is.

A *kádári rezsim egyik fontos sajátossága* volt az újraelosztásra és az éppen protestáló szereplők lekenyerezésére alkalmas pótlólagos források kinyerése a gazdasági szabadságok részleges

¹ „Magyarázzuk a globalizációt”, „Versenyvilág Aranykeretben”, *Népszabadság*, 2000. aug. 13. és okt. 5.

és továbbra is visszavonható, valamint az államtól függő kiterjesztésétől várható többlet-teljesítmények útján. Az már a 70-es években világos volt, hogy a kádárizmus reformkorszakának éppen ez a *kettősség* az egyik legfontosabb jellegzetessége. A központosított, szovjet érdekeknek alárendelt tervgazdaság mint irányítási rendszer a magyar gazdaság adottságai mellett javíthatatlan bajok forrása volt. Ámde *reformok* révén, a kis szabadságok (sokszor csupán halasztások, mulasztások, manipulációk és csalások) kiterjesztésével javítani lehetett a rendszer rugalmasságát, többletteljesítményeket lehetett kifacsarni belőle. Ezáltal nőtt az újra elosztható javak mennyisége is, a kis szabadságokkal pedig csökkent az elégedetlenség, a hiányérzet. Az újraelosztás kiterjedése meghosszabbította és elviselhetőbbé tette az önmagában véve irracionális rendszer fennmaradását. Minthogy azonban a Kádár-rendszer egy emberöltőn át tartott és a vége sem látszott, a tízmillió barakklakó okkal értékelte azt a nem elhanyagolható életszínvonal- és életminőség-különbséget, ami Magyarországot a szovjet tábor többi országától megkülönböztette. A kádárizmus megváltozott formában, de ma is kísért. Ma is jellemző, hogy az osztogatók egy jól működő piaci rendszer általi „leváltásukat”, kiküszöbölésüket újabb és újabb osztogatással odázzák el (ld. egészségügyi finanszírozás reformja). Ezért is aktuális, hogy átgondoljuk a *Röpirat* javaslatait, amelyek éppen a kádári rendszer utolsó órájában fogalmazódtak. (Kádár János – betegségben, ágyban, párnák közt – 1989. július 6-án halt meg.)

Az újkádárizmusra a radikális változtatásoktól, a reformoktól való ódzkodás, az állami gyámkodás „kisemberekre” (Kádár a gyalogosokra) való hivatkozással történő kiterjesztése a jellemző, amelynek forrását az állami újraelosztás fokozódása – majd egyre inkább – az eladósodás növekedése teremti meg. Az újkádárizmus éppúgy szociális demagógiával operál, mint a régi. Új elem viszont, hogy 2000 táján megjelent és azóta fokozatosan erősödik az újkádárizmus jobboldali változata is, amely az osztogatásos populizmust és a silány anti-globalista érvelést nyíltan hirdetett nacionalista vonásokkal is kiegészíti. Az osztogatásos populizmus – az 1995-ös stabilizáció eredményeiből, a javuló költségvetési egyenlegről – sikerességének látszatát a 2000-ben kezdődött, de a 2002-es választások után (egészen 2003 közepéig) folytatódó, szavazócsoporthoz költés költségvetési deficit, államadósság növelése árán történő megvásárlása is erősítette. Az állam 1998-hoz képest ismét növekvő mértékben települ polgáraitra, kissé nő az újraelosztás, mintha az állam jobban tudná (akárcsak a Kádár-korban), mire kell költeni az adófizetők pénzét. Amíg a kádárizmus a tőkével szembeni védelemre hivatkozva nem engedte be a határon a világpiaci kőolajárakat, addig az újkádárizmus a kapitalizmus építésének fejlett szakaszában áll ellent a globális tőkének. Teszi ezt ráadásul a globalizáció ellenében, amikor még kiáltóbb anakronizmus a tőkeellenesség, akár a tőzsdei folyamatok és következményei elleni állásfoglalásról (ld. az árfolyam-nyereségadó orbáni ötlete, majd annak szocialista felkarolása), akár a bankellenességről (ld. bankadó), akár a világpiaci árakkal szembeni nemzeti ellenállás szervezéséről van szó (ld. Nemzeti petíció, majd a Fidesz–szocialista gázár-viták). Nem akarunk hinni a szemünknek, de muszáj. Összenőni látszik, aminek nem kellene összetartoznia: a nacionalista és az internacionalista baloldaliság mind gyakrabban köt alkalmi szövetséget.

Mint látható, írásunkban keverednek a pillanatnyi helyzetre vonatkozó megállapítások a közepesen bonyolult közgazdasági tételek magyarázatával. Sajnos. Ha a bal és jobboldali populizmus által 15 éve butaságokkal bombázott újkádárista közvélemény közgazdasági tudata

ellenállóbb lenne, nem kellene magyaráznunk, hogy miért aktuális még mindig a stabilizációs műtét, s hogy a magas kamatokról folyó „össztársadalmi” vita téves fogalmi keretek között folyik. *1989 óta a szinte minden évben újratermelődő és viszonylag magas költségvetési deficit miatt többletkereslet van a gazdaságban.*

A költségvetési költségek, a deficit miatti többletkereslet megjelenésekor valaminek történnie kell. Ennek következményeként és a hazai megtakarítások hiányában nőhet a külföldi eladósodás, emelkedik az infláció, növekednek a reálkamatok, vagyis a hitelek (a pénz) ára. A gyakorlatban többnyire mindhárom szelep működésbe lép, de az arányok időről időre változhatnak a következmények súlyosságát illetően. Bármelyik „megoldás” további nem túl biztató következményekkel jár.

Napjainkban a magas (akár az inflációhoz – különösen az előretékintő inflációhoz –, akár a többi közép-európai ország átlagos kamatszintjéhez képest) jegybanki alapkamatról folyik a vita. A központi bank ezzel az eszközzel próbálja ellensúlyozni a költségvetés által teremtett többletkeresletet – kerülendő az infláció újbóli emelkedését. (Mellékkérdés – bár politikai szempontból nem semleges magatartásra utal –, hogy a költségvetési túlköltségek tényét a központi bank éppen a 2002. május 27-i kormányváltáskor „fedezte fel”.) A központi bank azt reméli ettől, hogy ezen az úton előbb-utóbb kierőszakolja az államháztartási túlköltségek visszafogását is. Csakhogy ez a gyógyszer túladagolva kínos mellékhatásokkal is jár.

Ha ugyanis nő a belföldi kereslet (több megtakarítást, több hitelt, azaz több pénzt szív fel a költségvetés, illetve a költségvetési támogatás által bátorított lakosság), akkor az emelkedő kamatok miatti növekvő forintkereslet emeli a forint árfolyamát. A régió országainak reálkamat-szintjének kétszeresére rugó kamatszint viszont nem csak a hazai megtakarítók figyelmét kelti fel – hogy ti. érdemes forintszközökben (pl. kötvények) elhelyezni megtakarításaikat –, hanem a külföldi megtakarítók is idehozzák pénzeiket. Az erős forint miatt azok a hazai termelők, akiknek nemcsak költségeit, de jövedelmét is a hazai árszínvonal és termelékenység határozza meg, védtelenné válnak a bezúduló, egyre olcsóbb külföldi árucikkek versenyével szemben, befejezik a termelést, nem képződik jövedelmük, így adófizetésre alkalmas jövedelmük sem. De ugyanez a sorsa azoknak a hazai termelőknek is, akik exportálják termékeiket. Mivel a külföldön eladott termékért kapott külföldi fizetőeszköz ellenében itthon kevesebb – bár „erős” – hazai forintot kapnak, az itthon forintban fizetendő költségeikre csökken a fedezet, azaz nekik is elapad a jövedelmük, így az adófizetésre alkalmas jövedelmük is. Ebből pedig kínálati sokk keletkezhet (jövedelem híján felkopik mind az exportőrök, mind a belföldi piacra termelők állá, munkahelyek, sőt vállalatok szűnhetnek meg). Tovább romlik a költségvetési egyensúly is, ami a meglévő fizetési mérleghiányt tovább súlyosbítja. Ezt nevezi a közgazdasági szaknyelv „ikerdeficitnek”.

Ezeket a gondokat az egyoldalúan árstabilitást hangsúlyozó pénzpolitika, a jegybank még fokozza is, bár közvetlenül nem felelős érte. Így lett a jegybank 2002 májusa óta orvosból sírásó: miközben fékezni akarja a költségvetés pénzhéségét, a tervezettnél magasabb kamatszint még jobban eladósítja a költségvetést, az amúgy is felértékelődő forintot, az infláció elfojtására hivatkozva, mesterségesen tovább „értékeli”. A jegybank elérte, hogy a szükségesnél sokszorta nagyobb áldozatok árán lehet csak letérni az újkádárizmus gazdasági kényszerpályájáról.

Amikor újkádárizmusról írunk, arra utalunk, hogy *az adófizetőknek, a polgároknál jobban tudja az állam, hogy mire fordítsa polgárai pénzét.* Az újkádárizmus éppen annyira paternalista,

mint a régi volt, hiszen annak jegyében, hogy segíti a gondok megoldását (pl. a fiatalok lakásvásárlását, a nyugdíjasok karácsonyi ajándékvásárlását), támogatással, kedvezményel felpuhítja a fogyasztók, vállalkozók költségvetési korlátjait. Ennek csak egyik következménye, hogy (megtakarítások helyett) növeli a jövedelmek elköltésére való hajlandóságot, azaz kizárólag költségvetési támogatásokból fedezett többletkeresletet támaszt. A második következménye, hogy ennek a keresletgeneráló (támogató, megvesztegető) politikának a fenntartásához növeli a költségvetési újraelosztás és az adóztatás terjedelmét. Liska szavaival: „*Hogy osztogasson, ahhoz fosztogatnia is kell.*” De a harmadik következmény is fontos: a populista osztogatáshoz már nem elég az adóztatás terjedelmének növelése, ehhez a hiány és emiatt az adósság növelése is szükséges.

Ennek a politikának a következményeiről és fenntarthatatlanságáról nemcsak a közgazdasági tankönyvek (és álmoskönyvek) szólnak, hanem éppen ez volt az, amitől 1989-ben megakartunk szabadulni. Az *újkádárizmus* nemcsak közgazdasági, pénzügyi, hanem erkölcsi és persze politikai kérdés is. Ezért legalább ennyire fontosak az erkölcsi következmények: nem a teljesítmény, az erőfeszítés, a versenyben elért jövedelem számít, hanem a politikusok jóindulata. A jobbítás, a gondok megoldásának szándékával megfoszthatják-e a politikai döntéshozók az állampolgárokat döntési szabadságuktól? Létrehozható-e ismételten olyan helyzet, amelyben a polgárok mint adófizetők, jövedelemtulajdonosok egyre kevésbé dönthetnek szabadon, mert pénzük sorsáról egyre nagyobb mértékben politikusok döntenek? Ebből a szempontból különösen furcsa, hogy a „vállalkozók, munkavállalók jövedelmeinek értéke védelmében” a jegybank akarva-akaratlan állandósítja ezt a helyzetet. Az infláció mesterséges elfojtása érdekében alkalmazott eszközeivel (kamatszint és árfolyam-politika) lefegyverzi őket a nemzetközi versenyben. A mesterségesen olcsóvá tett import és az alacsony jövedelemtartalmú export a hazai piacot és a beszállítóként termelő hazai kis- és középvállalatok tömegeit teljesíthetetlen versenykövetelmények elé állítja, és ezzel tömeges megszűnésre ítéli.

A *Röpiratra* visszatérve, annak két részletesen tárgyalt javaslatát, a tulajdonváltást és a stabilizációs műtétet, nemcsak a hazai gazdasági és politikai átalakulás fordulatai, a politikai erők és érdekcsoportok aktuális küzdelmeinek alakulása térítette ki abból a mederből, amit Kornai ajánlott, hanem a 90-es években kibontakozó új jelenség: a tőke- és pénzpiacok hihetetlen méretű kinyílása, amit *globalizációnak* nevez az irodalom. A globalizáció a nemzeti politikai eliteket minden posztszocialista országban eltérítette eredeti szándékaitól. A tulajdonváltás esetében a globalizáció megbontotta a nemzeti patikamérlegben kialakított javaslatok egymáshoz igazított egyensúlyát, ott segítette a szerkezetváltással, felzárkózással párosuló tulajdoni átrendezést, ahol a nemzetközi szabad tőkeáramlásnak kedvező feltételek alakultak ki. A stabilizáció terén egyfelől erős kényszert, nyomást gyakorolt, másfelől megsokszorozta a gyógyító hatást – már amikor és már ahol vállalkoztak erre (ld. Bokros-csomag Magyarországon; a szlovák kormány 2003-2004-es intézkedései).

A tulajdon és a globalizáció

A *Röpirat* tulajdonról szóló fejezetében Kornai nem tett engedményeket, következetesen képviselte azt a nézetet, hogy az államszocializmus lebontása, az átmenet kizárólag a kapi-

talista magántulajdon térnyerése formájában lehet következetes és hatásos. Elvetette a „virágozzék száz virág” – sokszor pluralista jó szándék, sokszor taktikai megfontolások miatt igen hangosan képviselt – jelszavát, és hangsúlyozta a lassabb, fokozatosabb, de a hazai magántulajdon szerves növekedését eredményező módszereket. A külföldi tulajdon térnyerésével szemben Kornai óvatos, ennek könyvbeli példája egy floridai üdülő és egy magyar vállalat közötti érték-összehasonlítás, amivel az „elkótyavetyéléssel” szemben foglal állást. A magyar vállalatvezetőkkel, a reformok vállalati autonómiát erősítő újabb hullámával szemben nem csupán óvatos volt, hanem inkább bizalmatlan, mivel az állami vállalati szektort szociológiai értelemben az állami bürokrácia részének tekinti, így ellenezte az autonóm menedzserből kifejlődő áltulajdonosok feltűnését. A *Röpirat* a hazai vállalkozókból kifejlődő magyar magánsektort tartotta a hazai reformfolyamat egyedül igazán fontos vívmányának, ezért a tulajdoni átalakulásban is kizárólag nekik szánt főszerepet, még ha ennek a befolyásnak az elnyeréséhez hosszabb időre, hosszú felhalmozási periódusra van is szükség. A versenyvilág 90-es évekbeli kifejlődése, a globalizáció azonban a kelet-európai tulajdonosi átalakulást Kornai – és valamennyiünk – várakozásával ellentétben egészen más pályára terelte.

A 90-es években a globalizáció térnyerésével felgyorsult és köznapi ember számára felfoghatatlan dollár-billiókban vált mérhetővé a tőkeáramlás. A tőke új befektetési terepeket keresett és jó helyzetbe hozta azokat az országokat, ahol a korai reformok és a nyugati intézményrendszer átvétele miatt viszonylagos stabilitás, kiszámíthatóság és átláthatóság fogadta a külföldi befektetőket. A mából visszatekintve mindenképpen szükséges hangsúlyozni, *nem a külföldi befektetők kedvét keresve* lett hazánknak az átalakuló országok közül elsőként viszonylag modern társasági törvénye (1988), viszonylag megfelelő kétszintű bankrendszere (1987), elfogadható adórendszere (1987), liberalizált kereskedelmi és vámrendszere (1989), hanem a vállalati szektor önállósági, piaci törekvéseinek támogatásaként. Az csak utólag derült ki, hogy éppen ezek a törvények tették Magyarországot vonzó befektetési tereppé a nemzetközi tőkemozgások számára is.

Annak idején magunk is szerepet játszottunk a változásokban, de akkor is tudtuk, hogy nem a gályatulajdonos pártállam, nem is a gályán sertepertelő főmatrózok, hanem „a víz az úr”. *Az állami vállalatok menedzserei diktálták a változások ütemét.* Csak később vettük észre – de akkor már örültünk is neki –, hogy ők, bár maguknak rendelték a nótát, megteremtették a nemzetközi tőkeáramlás számára is fontos intézményi stabilitás feltételeit. Áldásos hatása mutatkozott a kényszernek, az akut tőkehiánynak is. Ennek tudható be, hogy a hagyományos külföld- (külföldi tőke-) ellenesség ellenére nálunk sokkal hamarabb nyíltak meg a kapuk a külföldi tőke előtt, mint a többi volt szocialista országban. Ezt a tényt a hazai menedzserek – akik saját autonómiájukat növelni, de privilégiumaikat megőrizni akarták, és az állami mentőövre továbbra is számítani szerettek volna – kénytelenek voltak tudomásul venni. Ezt a helyzetet a rohamosan növekvő költségvetési eladósodás nyomására az egymást követő kormányok is kénytelenek voltak tudomásul venni. A körülmények összejátszása együtt vezetett a készpénzes eladáson alapuló privatizáció uralkodóvá válásához, a multik térnyeréséhez a hazai piacon. Így lehetett a magyar gazdasági átalakulás – a többi kelet-európai országéhoz képest – viharosan gyors, magától értetődő és szerves folyamat. Így végeredményben másfél évtized alatt nem egymás ellenére, hanem egymással összekapcsolódva, a gazdasági befolyásért ver-

senyezve alakították át a tulajdoni szerkezetet a hazai állami vállalati menedzserek, a hazai magántulajdonosok és a külföldi befektetők.

Bármennyire kompromisszumosnak, a részleteket tekintve igazságtalannak és erkölcstelennek látszott is 1988/89 táján az állami vállalati menedzsment szerepe, a globális tőkeáramlás sodrában ez a csoport lett a zökkenőmentes kapitalista, piaci tulajdonosi átalakulás legfontosabb aktora. Miközben *valamennyi kelet-európai országban arról folytak a viták, hogy hogyan, milyen arányok szerint osszák el a tulajdont* a lakosság, a vállalatok munkásai, a költségvetés és a vásárló külföldiek között, addig *hazánkban természetes és túlnyomó vélemény volt, hogy tulajdont szerezni készpénzért, versenyben, és a jövőbeli működtetés reményében, azaz valóságos vagyonértékelés alapján lehet.* Pénze és hitele persze csak a gazdasági elitnek, vagyis a vállalati és vállalkozói elitnek volt; illetve a vállalati kollektívák a piaci versenyben való fennmaradáshoz, a vállalati önkormányzati törekvések részleges megőrzéséhez pénzt csak külföldi befektetőktől várhattak. Éppen emiatt nem is idegenkedtek a „piaci”, akkor konkrétan a globális tőkeáramlásban érdekelt versenyvilág globális tőkepiaci módszereitől. A vállalatvezetői szerep explicit megjelenésének volt még egy, az árakra és a módszerekre, így pl. a korrupció mélységére is kiható következménye. Azzal ugyanis, hogy a vállalatvezetőknek nem kellett álcázniuk saját érdekeiket, a vállalatok jövedelem-termelőképességére vonatkozó információk megbízhatósága javult, így a menedzserek nemcsak a szokásos kelet-európai formákat alkalmazták, ha a cégük privatizációja révén pénzhez akartak jutni. Ezért a cseh, a lengyel vagy még inkább az orosz privatizációhoz képest a korrupció mélysége és foka is lényegesen alacsonyabb lett, hiszen a versenyeztetés és készpénzfizetés magasabbra helyezte a mércét. A piacnak és – ebben az értelemben – az elvont igazságosságnak is megfelelő szempontokat kizárólag hazánkban képviselhetette a politikai-gazdasági elit és a gazdasági teoretikusok.

Az összes többi kelet-európai országban háttérbeszorult a költségvetés bevételi és a vállalat jövőbeni működtetésének érdeke. *Kelet-Európában a privatizáció jó néhány éven át a történelmi igazságszolgáltatás eszközévé, így kizárólag politikai marakodás zsákmányává vált.* Akár a reprivatizáció, akár a kuponos privatizáció, akár a volt titkosszolgálati tisztek vagy a szakszervezeti központok (nomenklatura-privatizáció) tulajdonszerzésére gondolunk, mindmind különböztek a magyarországi készpénzes és versenyeztetéses privatizáció kereteitől és főképp eredményeitől. A hazai privatizáció a gyors és radikális váltást hozó lebonyolítását éppen a globalizáció hátszelével tették lehetővé. Egészen 1998-ig egyetlen más kelet-európai ország sem volt képes a gazdasági átalakulás érdekében annyira kihasználni a globalizációt, mint hazánk. A gazdasági szerkezetváltás – akár az exportorientációt, akár a legfejlettebb termelési kultúrák átvételét vizsgáljuk – sehol nem eredményezett akkora ugrást, mint hazánkban. Ilyen nemzetközi környezetben a hazai piacgazdasági intézményrendszer gyors átalakításától felbátorodott külföldi tőke nemhogy elszívta volna a lehetőségeket, hanem éppen hogy lökést adott a hazai magánszektor fejlődésének is. Ennek alapvető oka az volt, hogy eleinte a külföldiek között az ún. „zöldmezős” beruházók alkottak többséget a privatizálásban licitálókkal szemben, így egyfelől keresletet támasztottak a hazai beszállítókra, másfelől gerjesztették a tulajdonért folytatott versenyt a hazai licitálók között, végül mintegy „helyet hagytak”, nem szorították ki a hazaiakat a privatizációs versenyből. Végül, de nem utolsósorban „egyensúlyi árat” beállító szerepük sem volt lebecsülendő.

Minden kelet-európai országban volt példa arra, hogy a vállalatok aktuális vezetői befolyásolták a privatizáció menetét, sőt, az is nagyszámban fordult elő, hogy korábbi vállalatvezetők kezébe került a tulajdon, mégis Magyarország volt az egyetlen ország, ahol ez az átváltozás a kis- és középvállalati körben lett uralkodó forma. Paradox módon 1999 végéig hazánk annak ellenére volt az egyetlen következetes gazdasági átalakulást és radikális privatizációt végrehajtani képes ország Kelet-Európában, hogy a *Röpirat* forgatókönyv-javaslatával ellentétben a külföldi tőke és az – „állami bürokráciával szociológiai értelemben azonos” – állami vállalati menedzsment jelentős szerepet játszott a privatizációban. A vállalatvezetők és a velük részben összefonódó pártállami irányító apparátus a vállalati vagyon nagyobbik részét – ti. az óriásvállalatokat – korrekt módon, nagy pénzért eladta, és az így befolyó pénz az államadósságot csökkentette. A kisebb részt – a kis- és közepes méretű vállalatokat – viszont bagóért, de saját akkori pénztárcájukhoz mérten mégiscsak komoly pénzeket fizetve, maguk szerezték meg.

Hiba történt az átmenetben? Tévedett az átmenetet a legkövetkezetesebben és a legalaposabban végiggondoló, nemzetközileg legelismertebb magyar tudós? Tudománytörténeti szempontból sem érdektelen kérdések ezek, de talán fontosabb annak elemzése, hogy a globalizáció korában a programok és javaslatok csak annyiban határozzák meg a kialakuló kapitalizmusok nemzeti karakterét, amennyiben ezek a programok megfelelnek a tőke *par excellence* természetének; hogy tudniillik a tőke legszívesebben korlátozásmentes terepre vándorol.

Miért érdemes újra elmondani ezt a többé-kevésbé közismert történetet? Azért, mert e cikk szerzőinek véleménye szerint a magyar privatizáció története szolgáltatja a legjobb példáját annak, hogy a tőke, a kapitalizmus természetét még a magyar közgazdasági gondolkodók legkövetkezetesebb, legkevésbé provinciális képviselője is hajlamos volt egy döntő pillanatban nemzeti keretek között értelmezni. Mintha még mindig az állam és a nemzeti piac megszokott kettősségében kellene keresni a megoldást. 1988/89 táján a magyarországi liberalizálás a piaci folyamatok akadálymentesítését jelentette, és ez – mint fentebb bemutattuk, részben véletlen szerencse folytán – egybe esett a piacok (elsősorban a tőkepiac, azaz a tulajdonok adásvételének, cseréjének) globálissá, világméretűvé fokozódásával. Emiatt a tőkét, a befektetőket hidegen hagyták a tulajdonváltásra kidolgozott nemzeti mestertervek (pl. a Kormány által évente kidolgozni rendelt Vagyonpolitikai Irányelvek). A befektetők nem váltottak rendszert, csak felismerték, hogy szabaddá és viszonylag biztonságossá vált a terep. A tőke (beleértve a hazai vállalkozókat) a lábával szavazott Magyarországra, amelyet először és elsősorban zöldmezős formában vetett meg, de hihetetlen arányban foglalta el a későbbi kelet-európai, oroszországi terjeszkedéséhez szükséges kínáló lehetőségeket is (ld. 2000-ig a Kelet-Európába áramlott működő tőke fele Magyarországra érkezett), és ezzel visszavonhatatlanul beillesztette hazánkat a kapitalista világ fejlettebb övezetébe. Emiatt lehetséges az is, hogy a formáit tekintve meg-megújuló újkádárizmusok (ld. Orbán hatalmas villáskulcsa, a szocialisták lassan mondott „nem lesz gázáremelés”-e) ellenére hazánkban nemcsak a külföldi tőke, hanem a hazai kis- és középvállalkozó, sőt hazai nagytőkés is biztonságban érezheti magát.

És van ennek a magyar privatizációs sikertörténetnek egy napjainkban játszódó folytatása is. Minthogy a tőke sem területi, sem ágazati értelemben nem ismer határokat, ezért lehetséges, hogy a „hazai” nagyvállalatok (MOL, OTP, Richter stb.), de más kisebb cégek is, elkezdtek

hídfőállásokat, hálózatokat építeni a környező országokban. A budapesti értéktőzsde tavalyi szárnyalása ennek és csak ennek a néhány *blue chip* részvénynek köszönhető!

Kornai várakozásával szemben tehát nem a nemzeti piacon, nemzeti keretekben szervesen fejlődő hazai magántulajdon változtatta csábítóvá a külföldi befektetők számára hazánkat, nem a „fű gyökereitől” fokozatosan felnövekvő magántulajdon köré épült a külföldi befektetés. (Vagy ha igen, ez a tsz melléküzemágak, a „meggyagos” emberek, a gmk-zók előtörténetére támaszkodva valósult meg!) Éppen fordítva történt: a multik jelenléte és stabilitásigénye védte meg a hazai magánvállalkozókat a kormányok kapkodásával és ötletszerű diktátumaival, sőt még a hazai tőke védelmét követelő „nemzeti vállalkozókkal” szemben is. Sőt, ennél több is történt! Az exportorientált, zömmel külföldi tulajdonú nagyvállalatok és pénzügyintézetek mellett hatalmasat fejlődött a minden ízében „hazai” kisvállalkozói szektor is, amely részben a multikkal, részben a hazai háztartásokkal él szimbiózisban. Magyarországon soha nem volt ennyi étterem, kávézó, benzinkút, színház és magániskola, soha nem működött ennyi orvosi, tanácsadói, könyvelői, őrzővédő vállalkozás, hogy csak a legszembeűnőbb területekről beszéljünk. A modern gazdaság nem acélfolyókból, szerelőcsarnokokból, szalagsorokból, hanem a szolgáltatások sűrű szövetéből áll. Ezt a sűrű szövetet nem a multik, hanem hazai vállalkozások milliói alkotják.

A belföldön még mindig zajló privatizáció menetének két formája is van. Az egyik, hogy a hosszú évszázadokig igazgatási módszereket alkalmazó, államilag szervezett szolgáltatásokba is behatolt az üzleti szektor (ld. *outsourcing*, koncesszió, *Public Private Partnership*). Innét pedig már csak egy macskaugrás a tényleges privatizáció. A másik forma az, hogy nyilvánvalóan vannak az állami és magánszektor között érintkező területek, amelyek közül mind több esetében derül ki, hogy a verseny, azaz a befektetők versenye jobb, megbízhatóbb – bár nem feltétlenül olcsóbb – szolgáltatásokat eredményez. A döntéshozók – minél nagyobb mértékben maguk akarván dönteni saját jövedelmeik felhasználásáról – implicit módon adócsökkentést, illetve az állami szektor összehúzóását kényszerítik ki. Így a gyakorlatban a döntéshozók sokszor annak ellenére támogatnak liberális programokat, hogy közben egészen mást gondolnak, és a szavazófülkében más ideológiájú pártokra szavaznak. „Nem tudják, de teszik” (© Marx).

A stabilizációs műtét

Annakidején a magyar reformközgazdászok körében a legnagyobb vihart a *Röpirat* a gazdasági stabilizáció végrehajtásának követelésével váltotta ki. Azt, hogy egyidejűleg, egymással összehangoltan kell helyreállítani a költségvetés egyensúlyát, felszabadítani az árakat és sutba dobni az 1987-ben éppen csak elindított adórendszert, a reformközgazdászok többsége nem fogadta el. Kornai szembeűszott az árral. Rajta kívül *valamennyien mechanizmusok létrehozásában gondolkodtunk*. Abban, hogy ha teljessé válik a piaci, üzleti szereplők szabadsága, és nem támaszkodhatnak a piacon kívüli erők (pártbizottságok, ágazati minisztériumok) segítségére, akkor megszűnik majd a körbetartozás, a piactisztító árak csődbe taszítják a megélni képtelen vállalatokat, a költségvetésen nem fognak élőködni nagyvállalatok. A politikai pártok versenyében pedig a megválasztott parlament és a demokratikusan megalakult

kormány magától értetődően szakít majd az unokákat terhelő eladósodással, és ettől helyre állnak az egyensúlyok.

De nem ez történt! *Az álmok határa* nem a józan ész, csupán *az államhatár maradt* (ld. fizetési mérleghiány finanszírozhatatlansága). *Az újkádárizmus is fenntartotta, sőt egy-egy látványos, a közvélemény számára azután évekig emlékezetes döntésével* (ld. ingyen utazás nyugdíjasoknak, Széchenyi terv, 2 éves költségvetés, lakáshitelek grandiózus támogatása, 13. havi nyugdíj, 50 százalékos közalkalmazotti béremelés) még erősítette is azt a tévhitet, miszerint *a piaci kategóriák érvényesülésének határa egybeesik egy-egy állam államhatáraival, amelyen belül a nemzeti gazdaságpolitika továbbra is korlátlan úr*. Hiába voltak kormányváltások. Úgy látszik, „*történelmi törvény, a győztesek azonnal átveszik a legyőzöttek hibáit. Mintha csak valami sajtóságos és ragályos erkölcstelenség áradna a hatalomból*” (Roger Martin du Gard). És az a fajta erkölcstelenség – tehetjük hozzá mi egy másik franciára, Talleyrandra utalva – több mint bűn, hiba.

2005-ből visszatekintve nehezen érthető, hogy miért elleneztek Kornai javaslatait. Kornai már 1989-ben műtétet javasolt. A stabilizációs műtét fő eszköze: a költségvetési politika megváltoztatása, a támogatások megszüntetése, a kiadások hatékonysági elemzése után azok mérséklése, a kiadási volumen a reálisan várható bevételekhez szabása, valamint a minden tekintetben egykulcsos (nem progresszív) adórendszer bevezetése. Bennünk erős volt a reform-automatizmusok önbeteljesítő erejébe, azaz *az öngyógyulásba vetett hit*. Nem láttuk, nem éreztük át az alkalom kivételes nagyszerűségét, azt, hogy a rendszerváltás pillanata lehetőséget ad a kádárista populizmussal való szakításra, s az emberek többsége akkor el is fogadta volna az ezzel járó áldozatokat. Az általunk elképzelt forgatókönyv – és ezt tudtuk is – annyiban antikádárista volt, hogy a szabad verseny öngyógyító hatására épült. Ebből a megközelítésből éppen a műtėti beavatkozás tűnt voluntarista, régi módszereket idéző reform-diktatúrának. Ma már tudjuk, mi tévedtünk, Kornainak volt igaza, az osztogatás megállítása, az újraelosztás terjedelmének csökkentése, a polgárok döntési szabadságának a növelése végeredményben elhatározás kérdése. Ennek feltétele „csak” a költségvetés egyensúlyba hozása, de sajnos nem minden pillanat alkalmas egyformán a politikai elhatározás megszületésére.

Mi – és szinte mindenki más is – 1989-ben a sokkterápia magyarországi alkalmazásának javaslatát olvastuk ki Kornai írásából. Az ellenszenv oka többek között az volt, hogy a fokozatos nyitásnak, az 1968-tól (egyres területeken már 1953-tól), majd 1979-78-tól vagy éppen a kisvállalkozások GMK-világának megteremtésétől, a 1982-től számított átmenetnek élesen ellentmondott a lengyelországi sokkterápiára emlékeztető műtét. A műtét gondolatának megfogalmazásával Kornai sokunk évtizedes „bátor” működését és munkásságát is megkérdőjelezte. Az ellenszenvhez hozzájárult, hogy a közép-európai unikumként létező magyar reformközgazdász közvélemény meglehetősen gyanakvó volt az importált megoldásokkal, a nyugati csodadoktorokkal szemben, akikkel sokan és sokszor találkoztunk 1988-90 táján konferenciákon és a magyar lapok hasábjain is (ld. Jeffrey Sachs ajánlásait a lengyel műtét atyjának, Balcerowicz-nak, illetve ennek kapcsán Magyarországnak). Végül még egy további okot is említhetünk: a valóságot magát. A magyar gazdaság mutatói a többi kelet-európai országhoz képest relatív jók voltak. A magántulajdon és a magánvállalkozás aránya sokkal magasabb, a külföldi tőke egyes-vállalat alapítási hajlandósága egyedülálló volt, a liberalizálás miatt az importverseny és a teljesítménykényszer megjelenése összehasonlíthatatlanul

előbbre tartott. A hiánygazdaság felszámolódása is erőteljesebb volt, ezért a kínálati oldalt ösztönző, óvatos gazdaságpolitika esélyei a mi szemünkben összehasonlíthatatlanul jobbnak tűntek. Hasonlóan vélekedtünk a költségvetési mütétről, a külföldi adósságtól történő megszabadulás egyszeri csoda-trükkjéről. Úgy gondoltuk, a valóságos piaci szereplők megjelenése és elterjedése, a teljesítményfokozásra kényszerítő és ösztönző mechanizmusok révén „kinövünk” az egyensúlyi gondokból.

Másfél évtized elteltével nincs mit tagadni: nem nőttünk ki. Még mindig nyakunkon az eladósodás, és újra meg újra megjelenik az ikerdeficit is. Kornainak tehát mindenkivel szemben igaza volt. Nem csupán az általa is kifejtett gondolati ösvény mentén, de az előre általa sem látott globalizációs fejlemények tükrében is.

A globalizációs folyamatok kapcsán eddig a tőkeáramlás felfokozódását említettük, ami jótékonyan hatott a magyarországi privatizációs folyamat gyorsaságára, mélységére és struktúra-átalakító hatásaira. Most ugyanennek a folyamatnak azt a dimenzióját emeljük ki, hogy a globalizáció a világkereskedelmi forgalom rohamos bővülését is eredményezte. A kereskedelmi forgalom bővülését pedig az jellemzi, hogy a nagyvállalatokon belüli forgalom az országok közötti forgalom növekedésének ütemét messze meghaladja. Ennek zavartalan lebonyolódása a valutaárfolyamok viszonylagos stabilitását, a vállalati elszámolások, mérlegkészítési eljárások standardizálását kényszeríti ki. A verseny minden területen fokozottá vált, és ebben egyre nagyobb mértékben vesznek részt a kormányok is. A kormányok ígérete a valutastabilitásra, a nemzetközileg elfogadott elszámolási követelményekre, a kedvező letelepedési és adózási feltételekre csak akkor hiteles, ha ciklusátlagban nullához konvergáló költségvetési hiányon és kiszámítható monetáris politikán alapul. Egyszerűbben fogalmazva: *egy kis nyitott gazdaságban nincs külön-külön értelmezhető fiskális és monetáris politikai hitelesség.*

A versenyvilág, a globalizáció előbb-utóbb kiszorítja az instabil környezeti feltételek kialakulásához vezető kormányzati rögtönzést, a költségvetési deficithalmozáshoz vezető felelőtlen ígéretést vagy a politikai pártok versenyében gyakran alkalmazott látványos jövedelempolitikai beavatkozásokat, illetve a kreatív könyveléssel elfedett manipulációkat. Mint már kimondtuk, a tőke a lábával szavaz. Saját újraválaszthatóságának feltételeit semmisíti meg az a kormány, amelyik a választókat akarja megvásárolni és nem a befektetőket (kicsit és nagyot, hazait és külföldit egyaránt). Több kormányzati ciklus átlagában ez még akkor is igaz, ha egyszer-egyszer „bejönne” a választások előtti hónapokra időzített osztogatás (eddig azonban nem jött be).

A befektetőket csak hitelességgel, stabilitással, alacsonyabb adószinten alapuló magasabb döntési szabadságfokkal, az inflációra gyakorolt hatása miatt alacsonyabb deficitmértékkel, azaz valutastabilitással lehet. Egyszerűbben fogalmazva, *a jó nemzeti gazdaságpolitika a globális korban nem lehet más, mint liberális.* Versenyvilágban akkor hiteles egy ország gazdaságpolitikája, ha szabaddá teszi a versenyt és korlátozza az önkényes kormányzati-politikai gazdasági beavatkozást vagy *stop-go* kilengéseket eredményező politikai rögtönzést.

A globális korszak államháztartási, államvezetési követelményei a következőkben foglalhatók össze:

- A globális versenyvilágban a külső eladósodás vagy a belső államadósság átmeneti – akár csak néhány éven keresztül – növelése, az ún. „modernizációs deficit” stratégiája nem működik. A jelenlegi 60 százalékos költségvetési adósság/GDP arány, annak ellenére, hogy

az EU-ban ez a határérték, elfogadhatatlanul sok. Az EU-hoz csatlakozó kis országok, Belgium kivételével, ennél sokkal kisebb, 15% körüli eladósodottság mellett váltak tagokká. Ma és még hosszú évekig nincs lehetőség a fiskális szigor oldására.

- Húsz évvel ezelőtt a világon mindenütt szalonképes volt a költségvetés keynesi ihletésű deficitje. Már nem az. A közgazdasági világ éppen úgy nem tűri, mint ahogy nem tűri a sportélet a doppingot! Korábban tűrte, ma nem. Nem is tűrheti, mert a deficit a terhek implicit, infláció formájában történő áthárítását jelenti a többi gazdaságra. Amíg nem volt közös valuta, addig az áttételek bonyolultabbak, kiszámíthatatlanabbak voltak. Az euró, a közös pénz megteremtésének alapfeltétele az infláció letörése volt.
- A szigetként működő jóléti állam logikájába jól illeszkedett a magas adószint, a rohamosan növekvő állami újraelosztás. Ha viszont nincs korlátja az áruk, a tőke és az emberek országok, sőt földrészek közötti áramlásának, akkor a nemzeti kormányok versenyképességi megfontolásból kénytelenek az alacsonyabb adó- és alacsonyabb juttatási szint alternatíváját részesíteni előnyben – bármennyire fáj is a szívük az elesettekért, bármennyire indokoltnak, jogosnak vagy ígéretesnek gondolnak is különféle állami finanszírozású programokat. Intő példa, hogy a foglalkoztatás és a társadalombiztosítás addigi rendszerét felülvizsgáló országok – elsősorban az USA és Anglia – az elmúlt két évtizedben irigylésre méltó ütemben fejlődtek, míg a fennálló rendszert foggal-körömmel védeni próbálók – például Franciaország és Németország – lemaradtak. Ma ez a felismerés hajtja az Európai Unió új kormányát, még ha nem fogalmazznak is minden esetben ennyire világosan és közérthetően.

1989-ben számunkra magától értetődő volt, hogy a szabad versenyt, a piaci szabadságot elsősorban a megreformált, de fontos részeiben még mindig érintetlen állampárti intézményrendszer gátolja. 1988–1990-ben részben a mechanizmusreform hagyományai, részben az országhatárok által szabott pénzügyi-gazdasági mozgástér, részben a pénzügyi folyamatok természetére vonatkozó ismeretek hiánya miatt csak a kádárizmus első védvonalára voltunk képesek koncentrálni. Kevesebbet foglalkoztunk a költségvetési újraelosztás terjedelmével, a makrokereslet kézbe tartásával – már csak azért is, mert az állami tulajdon 99 százalékos dominanciája mellett a költségvetés és a vállalatok világának elhatárolása lényegtelennek látszott. Sőt, 1985–86-os tapasztalataink azt súgták, hogy a piaci mechanizmusok alkalmazása nélküli restriktió mellékhatásaként a politikai döntési központok mindenhatósága – ahogy akkor mondtuk: a recentralizáció erősödik. A kádárizmus megtörését a magántulajdon térnyerésétől, a pártbizottságokkal egybeforrott, mesterségesen centralizált állami nagyvállalatok háttérbeszorulásától vártuk. A „fő kérdéshez”, a tulajdon kérdéséhez képest elhanyagoltuk az infláció mérséklését, az adófizetők érdekeinek képviselését, a költségvetési takaró hosszának tiszteletben tartását. Ebben a mi részünkről nem a politikai bátorság, hanem a modern közgazdasági-pénzügyi ismeretek hiánya vagy alacsony színvonala játszott szerepet. A pénzügyi kategóriákban való gondolkodás csököttsége eredményezte vakságunkat, nevezetesen azt, hogy a gazdasági átalakulást csupán politikai-hatalmi kérdésként fogtuk fel, s azt feltételeztük, hogy a gazdaságpolitika formálói tudják, mit kellene tenni, és csak érdekből, politikai kényszerből nem teszik azt, ami kívánatos lenne. Mi is beleestünk abba a csapdába, amelyről Keynes beszélt fő műve, az Általános elmélet utolsó lapjain: „*Meggyőződéseim, hogy rendkívül*

eltúlozzák a hagyományos érdekek erejét az eszmék fokozatosan érvényesülő hatalmával szemben. (...) Előbb vagy utóbb azonban az eszmék és nem a hagyományos érdekek törnek új utakat, és vezetnek jóra vagy rosszra.”

Eddigi érveink túlnyomórészt gazdasági, makrogazdasági érvek voltak. Szólnunk kell azonban arról is, hogy a kialakult gazdasági rendszer, a működő döntési mechanizmus nem csupán az ésszerű elrendezésen, sokkal inkább erkölcsi elveken, értékeken és azok hordozóin, a politikai döntéshozókon nyugszik. Amikor a stabilizációs műtét végrehajtásának megvalósítására vagy elutasítására kerül sor, akkor azt korántsem annak célravezető volta, hasznossága vagy elkerülhetetlensége indokolja, hanem az erkölcsi-politikai meggyőződés, a bátorság, az elszántság, vagy éppen mindezek hiánya.

1989-ben a döntéshozókból hiányzott a politikai bátorság, 1995 márciusában viszont a stabilizáció további halogatásának kockázatai már messze felülmúlták a „műtét” más természetű kockázatait. Ami 1989-ben egyszeri és soha vissza nem térő lehetőség volt, visszavonhatatlanul elmúlt. A rendszerváltás politikai tárgyalásos alkudozásmenete is a „gradualizmusnak” kedvezett a „kelj fel és járj” (dobd el a mankóidat) öntörvényű bátorságával szemben. 1995-ben viszont az uralkodó politikai elitnek már volt bátorsága a helyzetfelismeréshez, hogy a stabilizáció halogatásával nagyobb valószínűséggel válik kormányozhatatlanná az ország, mint a műtét esetleges politikai következményeinek vállalásával.

Visszatekintve 1989-re ma már látjuk, hogy a Kornai javasolta műtét nem pusztán a makropénzügyi egyensúly helyreállítását jelenti (ami sajnos újra és újra felbomolhat), hanem egyfajta választóvonalat, cezúrát is jelöl. A korábban megszokott gazdaságpolitikai gyakorlat és ahhoz szigorúan illeszkedő menedzseri viselkedési normák végérvényes felszámolására tett (illetve tehető) nem is esélytelen kísérletet. Ezzel visszatértünk a kiindulópontunkhoz, az általunk „újkádárizmusnak” nevezett jelenséghez.

A stabilizációs műtét ma is összehangolt beavatkozások együttesét jelenti. Nem elhamarkodott „huszárrohamot”, hanem professzori konzílium utáni, legkisebb fájdalomra törekvő, művészi pontosságú daganateltávolítást. A műtét végrehajtásának elengedhetetlen feltétele a gyors és összehangolt cselekvés kényszerét felismerő politikai háttér. Ez a feltétel – sajnos – 1990-ben sem teljesült, és most – egy évvel a választások előtt – is rosszak a kilátások. Akkor a Pénzügyminisztérium és a Miniszterelnökség belső apparátusa állt harcban egymással (ezért kényszerült lemondásra Rabár Ferenc pénzügyminiszter), aminek bénító hatása nagyjából olyan volt, mint napjainkban a jegybank a kormány csatája. A (képzeltbeli) konzíliumra meg kellene hívni a miniszterelnököt, a koalíciós pártok vezetőit, a jegybank vezetőit, a pénzügyminisztert és az állami médiák irányítóit. Kollektív megvilágosodásra van szükség: sokaknak kell Saulusból Paulussá válni. Egy miniszter – álljon akár a pénzügyi tárca, akár a gazdasági minisztérium élén – vagy három tanácsadó nem tud fordulatot kikényszeríteni.

Szerencsére ma a szükséges műtét súlyosságának mértéke kisebb, mint az 1990-es lett volna. Ma a deficit és az újraelosztás mérséklésének határozott és hihető programja, és annak első – nem csupán kreatív könyvelésen és pénzügyi trükkökön alapuló – lépései elindíthatnak a jó úton. A maastrichti szintre (GDP arányos 3 százalékos deficit) 2–3 év alatt 3–4 százalékos reál növekedéssel, a szabadon eldönthető (diszkrecionális kiadásoktól) osztogatási tételektől való tartózkodással, azaz csupán a kiadási automatizmusok figyelembe vételével is el lehet érni. Ha azt mondjuk, hogy az évek óta újratermelő hiány éves mértéke – a GDP

százalékában – mintegy 6 százalékos, akkor aritmetikai értelemben egy kétéves programban „csupán” 3–4 százalékos kiadáscsökkentésről és 1–2 százalékos bevételnövelésről beszélünk. Ha már csak a tömegközlekedésben és az energiaszektorban számottevő a költségvetési ártámogatások aránya, akkor csak itt van szükség árfelszabadításra. Már annyit használtuk az orvostudomány metaforáját, hogy ezt folytatva azt mondhatjuk, hogy ezek a mértékek jól előkészített és végrehajtott program esetében nem is olyan drasztikusak, a szükséges műtétet erős túlzással nevezhetjük „egynapos” sebészeti beavatkozásnak is. Másfelől persze bárki mondhatná azt is, hogy egy effajta programnak a hozadéka sem lehet jelentős. Ez az érvelés azonban nem fogadható el. Hogy miért nem, arra a globális korban éppen a 90-es évtized mutatta a példákat. A mexikói pénzügyi válság vagy az ázsiai ragály akkor is itt kopogtat a kapunkon és elsodorja erőfeszítéseink, kuporgatásunk eredményét, ha távoli országokból ered. Ezeknek a nagy pénzügyi válságoknak legfontosabb tanulsága, hogy stabilnak vagy majdnem stabilnak tűnő gazdaságok nemzeti valutái értékelődtek le néhány hét alatt. A megfélemezettnek hitt infláció pörgött fel néhány hónap leforgásával, és újra kellett kezdeni a stabilizációs erőfeszítéseket. Azok az argentin asszonyok, akiknek konyhapénzét rágyújtani való „fidibusszá” fokozta le az argentin államháztartás egyensúlyának hiánya, ma már tisztában vannak azzal, hogy az egyensúlyi mutatók korántsem csupán néhány tucat pénzügyi elemző érdeklődésére tarthatnak számot.

A piaci bizalom nem folytonos függvény. Nem úgy működik, hogy ha a helyzet csak kicsit rosszabb, akkor a bizalom is csak kicsit gyengül. Azok a koreai, maláj, thai családok, amelyek megtakarításait értéktelenné tette az „igazság órája”, megtapasztalhatták, hogy a populizmusnak, a demagógiának van határa. Nagy baj van, amikor a nemzetközi pénzvilág rövid tanácskozás után hétfőről keddre mond ítéletet. A hivatalos kozmetika, a bájos és csábos populizmus termékei legfeljebb az államhatárokon belül kelendők, de ott is csak ideig-óráig. Gyorsan kiderülhet, hogy a költségvetés nincs egyensúlyban, a nemzeti vállalatok versenyképességét mesterséges feltételekkel biztosították, és csak a „kreatív könyvelés” eszközeivel érték el, hogy a bevételekkel, a hazai megtakarításokkal arányban nem álló költségeket a hivatalos hazugságokat hinni akaró hitelezők – egyre drágább – pénzből fedezzék.

Ej, ráérünk?

A legmegdöbbentőbb különbség a *Röpirat* keletkezésének politikai közhangulata és a mai közhangulat között a stabilizáció kérdésében van. Tizenöt éve nem stabilizáció végrehajtásának szükségességét, legfeljebb annak sokszerűségét és megvalósíthatóságát kérdőjeleztük meg sokan. Ma a stabilizáció, a költségvetési és a fizetési mérleg kiegyensúlyozása, az infláció leszorítása nem vált értelmes vita tárgyává, a kormány és az MNB közötti konfliktus teljesen átpolitizálódott. A realitások tudomásul vétele 1989 óta csak a pénzügyi vészhelyzetben, csak 1995-ben válthatott ki újra érdeklődést. Ehhez Bokros Lajos felkészültségére, bátorságára, Surányi György ötletességére, intelligenciájára és az akkori kormányfő államférfiúi helyzetfelismerésére volt szükség. 1989-ben magától értetődő volt a gazdaság stabilizálása, hiszen a reformok és ezzel a reformerek fő célja a fenntartható fejlődés feltételeinek a helyreállítása. Hogy hazánk gazdasági versenyképessége csökkenőben van, hogy a kelet-európai fejlődés

élvonalától leszakadóban vagyunk, hogy sajátos gazdasági és erkölcsi elszigetelődés: izolacionizmus kezd kifejlődni, azt a költségvetés valódi stabilizációjáról folytatott vita háttérbe-szorulása is igazolja.

A gazdaságpolitikai gyakorlat mindmáig fontos, de nem igazán elsőrendű kérdésként kezeli az államháztartás stabilizálásának kérdését – többnyire nyomasztó befektetési szükségletekre, foglalkoztatási szempontokra hivatkozva. Számos elméleti szakértő is, egészen más megfontolások alapján, őszintén úgy gondolja, hogy az infláció leszorítását, a költségvetési egyensúly helyreállítását, valamint az ország eladósodásának megállítását – a szakzsargon kifejezésével mindez együtt jelenti a konvergenciát – ésszerűbb elnyúlóan, fokozatosan, semmint összehangoltan, egyidejű intézkedéseket előirányozva végrehajtani. Az érvekben sok igazság van. A folyamatokba való törésszerű beavatkozás ugyanis valóban növekedési áldozattal jár. Igaz, csak átmenetileg, de megtörik a növekedés, veszteségek keletkeznek. Különösen élesen vetődik fel a kérdés, amikor az ártorzulások megszüntetése van napirenden (nálunk ilyen a már szóba hozott energiaár-ügy, de nemcsak az). Árkorrekciót vagy árfelszabadítást azonban aligha lehet inflációt csökkentő módon keresztülerőszakolni. Azonban az is igaz, hogy Magyarországnak, amikor egy klubba jól felfogott önérdékből belépni szándékszik, tudomásul kell vennie annak játékszabályait. Jelen esetben az uniós stabilitási kritériumokról (az ún. maastrichti kritériumokról) van szó, amelyek lényege az, hogy a gazdaságpolitikától szigorú önfegyelmet, egyensúlyőrző gazdaságpolitikát követel meg. A játékszabályok megkérdőjelezésével nem jutunk messzire. De nemcsak erről van szó. Hanem arról, hogy a lassú alkalmazkodásnak is van kockázata, és nem is kicsi. Egy ilyen hosszú folyamat lassan felőrli a társadalmat, gyengíti alkalmazkodóképességét, sérülékennyé teszi, ami már egy kisebb hullámverés, egy gazdaságpolitikai melléfogás esetén is nyomban megmutatkozik. Ilyesmi zajlott le 2001–2002-ben is, amikor a nyugat-európai dekonjunktuurára adott magyar válaszreakció – ti. a belföldi kereslet anticiklikus felpörgetése – pillanatok alatt destabilizálta a magyar gazdaságot.

Kornai 1989-ben (és mai is!) szinte egyedül képviseli a nézetet: „Az infláció nem természeti csapás, hanem azt a kormányok, illetve a kormányok mögött álló politikai erők hozzák létre, és csak a kormányok, illetve az azok mögött álló politikai erők képesek leállítani”. Amikor a *Röpirat* az infláció leállítását, a költségvetés egyensúlyának a helyreállítását, a makrokereslet kézbe tartását, az ésszerű árak kialakulásának elősegítését egyidejű, egyszerre történő műtétként fogalmazta meg, világosan hadat üzent a szakadék átugrását kis, fokozatos és megrázkódtatásmentes lépésekben gondolkodó újkádáristáknak. Külön tanulmányt kellene szentelnünk Kornai azon 1989-es javaslatának, amelyben az adórendszer progresszivitásával szemben a „szigorúan egyöntetű” adókulcsok alkalmazását szorgalmazta. A *Röpirat* szerzője köznapian, egyszerűen gondolkodott ebben a kérdésben is. Abból indult ki, hogy az adót ott kell beszélni, ahol az megfogható, ezért a legegyszerűbb és az ún. személytelen adóneveket kell előnyben részesíteni. Ez nem azért – vagy nem elsősorban azért – fontos, mert ez vezethet el a későbbi „adó tudatossághoz” (az adófizetők megkövetelik a befizetett adó hatékony felhasználását), hanem azért, hogy a költségvetés bevételi oldalának tervezése a realitásokat tükrözze. Az adófizetési hajlandóság megteremtése ugyanis nem elsősorban adóbeszedési hatékonysági, hanem ismét csak etikai, társadalmi igazságosságot érintő kérdés. Ahhoz pedig, hogy a költségvetés egyensúlyát helyre lehessen állítani, reálisan tervezhető

adóbevételekre, valóságos közteherviselésre és nem a gazdagokat megsarcoló újabb meg újabb szja-kulcsokról, még tovább differenciált áfa-kulcsokról és adócsökkentésről folytatott mellébeszélésre van szükség.

A költségvetési egyensúly helyreállítását legalább annyira szolgálta volna Kornai azon javaslata, miszerint meg kell szüntetni a fogyasztási cikkek és szolgáltatások ártámogatását, mint az ésszerű takarékoskosságot. Kár, nagy kár, hogy a mai energia áremelésről folytatott vitákban sem hangzanak el kellő társadalmi visszhangot kiváltva a *Röpirat* 15 éves érvei. Kornai már akkor hangsúlyozta, hogy az állami ártámogatás egyaránt támogatja a rászorulókat és a gazdagokat, a takarékosokat és a pazarlókat. Ha az ártámogatás széleskörű vagy mély, az nemcsak ésszerűtlen fogyasztási szerkezetet tart fenn, hanem elmélyíti a költségvetési hiányt és újraelosztást is, aminek következményeként olyan adóbevételeket kell tervezni, amelyek ellentmondanak az adófizetési hajlandóságnak, végső soron a költségvetési hiányt és ezzel az inflációt növelik.

A stabilizációs műtét legfontosabb indoka, hogy nem jó, sőt, veszélyes válságkezelésre berendezkedni, mert előbb-utóbb megjelennek a „hivatásos válságkezelők” és velük a permanens válság. Az a politika, amelyik nem vállalja fel a jövedelemi-, költségvetési és monetáris folyamatok egyszeri és összehangolt átalakítását, hanem inkább a kigyúló helyi tüzek oltogatásával próbálkozik minden esetben, végül lángba borít(hat)ja az egész gazdaságot. A globális korban ez jelenti a végveszélyt. Ha a tőke a költségvetési válságok állandósulása miatt elfordul egy Magyarország méretű nyitott gazdaságtól, akkor akár évtizedekre is lelassulhat a felzárkózás folyamata. Most jó pillanatban vagyunk. A tőkebeáramlás 2004-ben jobb volt, mint az utóbbi öt év átlaga, a reálnövekedés kedvező, a növekedés szerkezete, a termelékenység javulása is az elhatározást erősíti. Most hozzá lehet kezdeni a stabilizációs műtét előkészítéséhez. Ez lehet a 2006-os választások tétje. Túljutunk a kádárizmuson, mert képesek vagyunk a politikai uralkodó osztályok párbeszédjére alapozva összeállítani a stabilizációs műtét programját. Vagy visszasüllyedünk végleg – most már nem az új, hanem a régi, ótvaros, legfeljebb ma jobboldali – kádárizmusba. Ha halogatjuk a társadalmi összefogást feltételező stabilizációs műtétet, akkor más folyamatoknak adunk esélyt. Latin-Amerikában, Oroszországban – vagy Magyarországon a Postabank esetében – már arra is volt példa, hogy a pénzügyi instabilitás kikényszerítette az elért magántulajdonosi szerkezet visszaállamosítását is. Az állammal politikailag és személyi kapcsolatokban összefonódott magántulajdonosi csoportok a még nagyobb krach elkerülése érdekében kikényszeríthetik bankjaik, vállalataik részleges állami kézbe vételét. Ez lesz azután a kádárizmus igazi restaurációja, amit Marx nevezetes mondásával csak így jellemezhetünk: *„Die ganze Scheisse kommt zurück”* (Visszatér az egész régi szemét.)

Hivatkozások

- Antal László: Egy röpiratról – két év múltán, *Figyelő*, 1991. szeptember 12.
– Hol volt, hol nem volt, *Mozgó Világ*, 2004. 8. sz.
- Antal László–Bokros Lajos–Csillag István–Lengyel László–Matolcsy György: Fordulat és reform, *Közgazdasági Szemle*, 1987/6. sz., Újra közölve: Pénzügykutató Rt. kiadása, Bp., 1999.
- Antal László–Csillag István–Mihályi Péter: Magyarazzuk a globalizációt és Versenyvilág Arany-keretben, *Népszabadság*, 2000. augusztus 12. és október 5.; Újra közölve: *Gazdaság*, 2000/ 2. sz.
- Bauer Tamás: Melyik a reális illúzió? *Figyelő*, 1989. december 14.
- Bod Péter Ákos: Kornai-olvasat, *HVG*, 1990. január 13.
- Bródy András: A kormányzás ára, *Népszabadság*, 1989. augusztus 12.
– Tűnődés egy indulatos röpirat kapcsán, *Valóság*, 1990. 3. sz.
- Csillag István–Soós Károly Attila: Magányos küzdő? *Figyelő*, 1990. január 25.
- Keynes, John M. [1936]: *A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete*, Bp. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1965.
- Kornai János: *Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében*, HVG Rt., Budapest, 1989.
– Kiegészítések a 'Röpirathoz', *Közgazdasági Szemle*, 1990. 7–8. sz.
- Laki Mihály: A harag rossz tanácsadó (Válasz Csillag– Soós [1990] írására), *Figyelő*, 1990. február 15.
- Lányi Kamilla: Látomás és indulat a közgazdasági tanokban, *BUKSZ*, 1990. 2. sz.
- Mihályi Péter: Tíz éves az Indulatos röpirat (Kornai János: *Indulatos röpirat a gazdasági átmenet ügyében*), *Beszélő*, 1999.10. sz.
- Rabár Ferenc: „Nyílt levél Antall József miniszterelnöknek”, *HVG*, 1990. december 22. Újra közölve: *Magyarország politikai évkönyve 1991.*, Bp.: Ökonómia Alapítvány.
- Réti Pál: Beszélgetés Kornai Jánossal a gazdasági átmenetről, *Külgazdaság*, 1990/3. sz.
- Semjén András: A műtétet az orvosnak is túl kell élnie, *Figyelő*, 1990. február 22.
- Tamás Gáspár Miklós [1989]: A Kornai-bomba, *HVG*, nov. 11.
- Tardos Márton: A népköztársaságból a köztársaságba (Az operáció fájdalmasabb, mint ahogy Kornai gondolja), *Népszabadság*, 1990. február 3.

MUNKAERŐPIAC

Az élőköltségéről (Hozzászólás Róna Péter cikkéhez)

NÉPSZABADSÁG,
2012. augusztus 14.

Amiben egyetértünk

Róna Péter előbb a Hetényi-kör „Félfordulat” címet viselő állásfoglalásával vitatkozva, majd a Népszabadságban augusztus 8-án megjelent írásában élesen szembefordul azzal az „egybehangzó állásponttal”, miszerint „a versenyképesség meghatározó tényezője az élőköltség”. Első írásában a versenyképesség hiányát társadalmi okokban (korrupció, rasszizmus, jogállamiság hiánya), második megszólalásában a hazai munkaerő gyatra minőségében látja. Nyilván úgy gondolja, hogy ezek nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő magyarázatok.

A magunk részéről – vagyis most csakis a saját véleményünket fejtjük, és nem gondoljuk, hogy a Hetényi Kör valamennyi tagja nevében szólunk – egyetértünk Róna álláspontjának kritikai részével. Mi is úgy látjuk, hogy legalább 10-15 éve tényleg megkövesedett a magyar közgazdász-társadalom és az általa befolyásolt közszereplők (politikusok, érdekképviseleti vezetők, sajtómunkások, stb.) fejében az a téves vélekedés, miszerint az élőköltség, és ezen belül a bérre rakódó túlzott járuléklarék okozza a magyar gazdaság elégtelen növekedését.

Nem most szólalunk meg először ebben az ügyben. 2006 tavaszán, a választás két fordulója között jelent meg Kettős kötés (A stabilizáció és a reformok 18 hónapja) című közös könyvünk, melyben egy egész alfejezetet szenteltünk az általunk is tévesnek gondolt állítás cáfolatára. Saját szavainkkal a következőket írtuk:

„Számítások szerint Magyarországon az élőköltségeinek 1%-os csökkenése a munkaerő-kereslet 0,3%-os növekedését valószínűsíti. Ebből azonban még nem következik az, hogy egy jelentős mértékű – mondjuk 10%-os – költségcsökkenés éppen 3%-os foglalkoztatás-növekedést eredményezne. Több okból sem.

- (i) A gazdasági változások általában nem lineárisak, azaz a kis mértékű változást feltételező ökonometriai becslésből nem lehet a nagy mértékű változások következményeit egyszerű felszorzással megbecsülni.
- (ii) De még ennél is fontosabb az a tény, hogy a munkaerőpiacon a költségcsökkenés nyomán keletkező többlet-jövedelemről alku folyik a vállalatok és az alkalmazottak között. Könnyen

lehet, hogy a többletjövedelem egy része béremelésben, másik része a profitok emelkedésében csapódik le, és alig teremődik új munkahely.

- (iii) A munkanélküliség Magyarországon jórészt a munkaerő alulképzettségének a következménye.
- (iv) Számolni kell azszal, hogy mind a regisztrált, mind a fekete gazdaságban igen jelentős azoknak az aránya, akik nem 8, hanem 10 vagy 12 órát dolgoznak. Ez ma társadalmilag teljes mértékben elfogadott jelenség. Könnyen elképzelhető, hogy az élőköltséget terhelő adók és/vagy járulékok csökkenése részben éppen munkaidő-növekedés formájában csapódna le, ugyanis ez egyaránt érdekében állhat mind a munkaadónak, mind a munkavállalóknak.” (id. mű 99 - 102. o.)

És ehhez még hozzátettünk két neves munkaügyi szakembertől vett idézetet:

„Szeretnék javaslatot tenni a 'munkahelyteremtés' kifejezés száműzésére a köznyelvből. Munkahelyet ugyanis nem lehet 'teremteni'. Álláshelyeket ugyan létre lehet hozni a közszférában az adófizetők pénzéből, ennek azonban, mint tudjuk, súlyos ára van. A magánvállalkozások azok, amelyek a megfelelő gazdasági környezetben, kedvező piaci impulzusok hatására valóban képesek arra, hogy tartósan bővítsék az általuk foglalkoztatottak létszámát, a maguk javára és az ország egészének hasznára.” (Fazekas Károly, az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének igazgatója).

„Egy-egy munkahely létesítéséhez adott támogatás általában 1 millió forint, de vannak olyan munkaerő-piaci programok, amelyeknél a költség 2,5 millió forint, a humán erőforrás-fejlesztési programoknál pedig még magasabb az összeg. A támogatott munkaerő-piaci képzésekben résztvevők 60 százaléka nem tudott elhelyezkedni egy év alatt. (...) Nem szerencsés, hogy a képzés irányát az oktatást végző intézmények saját lehetőségeikhez, és nem a munkaerő-piaci igényekhez igazítják.” (Csizsár Gábor foglalkoztatáspolitikai és munkaügyi miniszter).¹

Summa summarum, mi már 2006-ban sem gondoltuk, hogy az élőköltség-terheinek csökkentése alkalmas lenne a foglalkoztatás növelésére és a növekedés gyorsítására.

Amiben vitatkozunk

A Hetényi Kör konkrét adópolitikai javaslatával vitázva Róna a következőket írta: „(A)z írás nagymértékben támaszkodik a Keynes–Kahn-multiplikátorra, a megoldást egy olyan adópolitikában látja, amely a növekedést a hatékony kereslet felpörgetésére építi. De nagy a veszély, hogy egy ilyen politika egyrészt az említett – és az elmúlt évtizedben megtapasztalt – adósságrögzítéshez, másrészt a külkereskedelmi mérleg borulásához vezet, mert a kereslet felpörgetése csak akkor hoz egészséges növekedést, ha az a produktivitás párhuzamos javulásával jár. Ez pedig az eredeti elmélet szerint is csak akkor lehetséges, ha a produktív kapacitások már léteznek, de kihasználatlanul hevernek.”

¹ id. mű, u. ott.

Lehetséges, hogy a „Félfordulat”-ban a konszenzusos szakmai megfogalmazásra, ám ugyanakkor a közérthetőségre is törekedve nem bocsátkoztunk hosszú fejtegetésbe arról, hogy a keynesiánus elmélet fogalmi keretei mennyire használhatók *hic et nunc*. De egy percig sem feledkeztünk meg arról, hogy Magyarország egy kisméretű, nyitott gazdaság, s ezért az aggregált kereslet növekedése – *ceteris paribus* – túlnyomó részt import-növekedésben csapódik le. Szó szerint a következőket írtuk (igaz csak egyszer, és az állásfoglalás vége felé): „*Nem többletkeresletet javaslunk teremteni, hanem az elvont jövedelmet visszaadni azoknak, akiknek a mai adórendszer miatti foglalkoztatásuk veszélybe került, és ezért nincs mit elkölteniük. Az ő fogyasztásuk szinten tartása a kis-közepes cégek számára teremt keresletet, miközben az összes jövedelem nem nő.*”

A Hetényi Kör álláspontja tehát a következő. A gazdasági modellek absztrakció szintjén érvelve azt feltételezzük, hogy pusztán a háztartások jövedelmének *pro-poor* irányban történő átcsoportosításával valamelyest növelni lehet a belső fogyasztást, s miután ezzel egy időben a vállalati adóterhek is átrendeződnek, a bankszektor tehercsökkenése esélyt ad a jelenleg még lefelé pörgő hitelezési spirál megállítására, illetve megfordítására. Természetesen tudjuk, és a Félfordulat hangsúlyozta is, hogy „ennyi” még az adópolitikában sem elég, ezért utaltunk a bérek felbruttósítására és a vagyoni típusú adók szerepének növelésére. És akkor még ezek után jön – kell, hogy jöjjön – egy koncepció a költségvetés kiadási oldalának átrendezésére, s nem célszerű tovább halogatni egy a jelenleginél és a 2010 előttinél is hatékonyabban működő önkormányzati, valamint nyugdíj- és egészségügy finanszírozási modell kialakítását sem.

Megoldás-e a járulékcsökkentés?

*www.portfolio.hu
2016. szeptember 7.*

A kormányzat több ok és elérendő cél miatt, a nagyvállalati érdekképviselői szervezetek inkább „egy-ügyűen”, önös érdekeiket követve három dolgot remélnék egy egyszeri, nagyarányú járulék-csökkentéstől: a munkaerőhiány enyhülését, a piaci, tényleges foglalkoztatás növekedését, illetve a fekete foglalkoztatás egy részének kifehéredését. Cikkünkben végső soron arra keressük a választ, hogy reális-e a három várákozás teljesülése.

Újra itt a hiánygazdaság?

Virovác Péter becslése (Portfolio, 2016. júl. 25.) szerint, ha a 27%-os szociális hozzájárulási adó (szochó) 20%-ra csökkenne, s emiatt a munkáltatóknál maradó forrást teljes egészében felhasználnák béremelésre, a bérek nagy részét pedig a munkavállalók fogyasztás-növelésre fordítanák, az nettó hatásában (kevesebb szochó, de több SZJA és ÁFA, több foglalkoztatott) kb. 300-350 milliárd forintos lyukat ütne a költségvetésben (ez a GDP 1%-a).

Miután a társadalombiztosítás jogi konstrukcióját az Alaptörvény megszüntette, nincs sem elvi, sem jogi kényszer arra, hogy a járulékok csökkenésének mértékben a Nyugdíjbiztosítási és az Egészségbiztosítási Alap kiadásait is lefaragják. Az állam megteheti, hogy más kiadási tételeken spórol, vagy adót emel, de az is lehetséges, hogy megnöveli a deficitet.

Először azt a kérdést fogjuk körüljárni, hogy miként lehetséges számottevő munkaerőhiány piacgazdaságban. Márpedig nálunk ez a helyzet állt elő. A Kopint-Tárki feldolgozóipari konjunktúra-tesztje szerint mindössze két év leforgása alatt – 2014 áprilisa és 2016 áprilisa között – a szakképzett munkaerő hiányára panaszkodó cégek aránya 25%-ról 60%-ra emelkedett. Feltételezhető, hogy az építőiparban és a szolgáltatások területén ehhez hasonló, vagy még akár meredekebbek is a változást jelző görbék, és - ha lenne ilyen adatgyűjtés –, akkor azt is ki lehetne mutatni, hogy képzetlen munkaerőből is nagy hiány van. Ezzel éppen ellentétes módon a kereslethiányt, mint termelésnövekedést akadályozó tényezőt említő vállalatok aránya 80%-ról 32%-ra csökkent. Persze, tökéletesen érthető ez a sajátos mérleghinta-jelenség, vagy átváltási összefüggés: ha hiány van bérből és fizetésből élőkől, akkor a kevesebb fogyasztó eleve kisebb feltételezett keresletet támaszt, így a „túltermelés” vagy a kereslethiány is csökkenő irányzatúnak tűnik.

- Kornai Jánostól tudjuk, hogy a szocialista rendszerek szükségszerűen erőforrás-korlátosak („túlkereslet”), a kapitalista piacgazdaságok pedig kereslet-korlátosak („túl kínálat”). 1990 után – valójában a vártnál sokkal gyorsabban – végbe is ment a paradigmaváltás, megszűnt a hiánygazdaság és drámai mértékben megugrott a munkanélküliség. Mi történt? A mából visszatekintve az látszik a legfontosabbnak, hogy kiderült: az erőforrások széles körben helyettesíthetők. Működő tőke importjával, hitelfelvétellel, illetve vissza nem térítendő segélyekből könnyű volt megvásárolni a belföldi termelés elégtelensége miatt hiányzó inputokat, ideértve még a szolgáltatások jelentős részét is (pl. banki, számviteli, vállalatvezetési ismeretek).

- A rendszerváltás óriási mennyiségű munkaerőt szabadított fel. Elsősorban falun, a mezőgazdaságban, de a pártállam és az erőszakszervezetek köréből is, de a vállalati „vatta” munkaerő sem maradt a gyárkapun belül.
- A nagy volumenben importált tőkefelszerelések az iparban és a szolgáltatásokban jelentősen csökkentették a munkaerőigényt. Az ipar szerkezetátalakulása nyomán lényegesen javult a hatékonyság, vagyis csökkent az input-igény is (ez a jelenség világosan nyomon követhető pl. az energiafelhasználás során).
- Összességében is, de különösen az egészségügyben érezhető mértékű volt a jól képzett munkaerő bevándorlása Erdélyből, a Kárpátaljáról és a Vajdaságból. Bár mennyiségileg nem, de a vállalkozások területén jelentős minőségi kihívást, példamutató erőt jelentett a magyar gazdaságnak, hogy a nyugati diaszpórából is sokan visszatértek (pl. Várszegi, Fenyő). A kínai és vietnami munkaerő betelepülése is számított.

Akkor mi változott most, 2016-ra? Nyilván fokozatos volt az átalakulás, csak addig nemigen vette észre a társadalom, amíg a gazdaság az erőforrások széles spektrumában egyidejűleg nem ütközött bele korlátokba. Mi történt?

Először is azt kell hangsúlyozni, hogy a magyar gazdaság erőforrásai (természeti kincsek + önkéntes lakossági megtakarítások) a múltban is szegényesek voltak. Egy sor iparág – a bányászat, a turizmus, szállítás, halászat – csak azokban az országokban tud hatékonyan működni, ahol a természeti (+verseny piacon kívüli) adottságok az átlagosnál lényegesen jobbak. Ekkor az adott ország vállalatai az általuk termelt árukban és szolgáltatásokban megtestesülő hozzáadott értéket, vagyis a megtermelt GDP-t – e sajátos „különbözeti járadékkal” megnövelt áron, a versenyvilágban kialakult átlagos profithoz képest, magasabb nyereség-tartalommal tudják értékesíteni. Nem kétséges, hogy a 60-as években felfedezett olaj- és földgázmezők tették különösen gazdaggá Norvégiát és Angliát, 30-40 éve a turizmus adja a jólét alapjait Ausztriában, Spanyolországban, Görögországban (tenger + napsütéses órák száma + turisztikai látnivalók), Belgium és Hollandia, a két legtermelékenyebb európai ország, nem kis részt az egykori gyarmataival fenntartott különleges gazdasági kapcsolatainak köszönheti jólétét – és még sorolni lehetne a fontos példákat. Ebben az értelemben Magyarország erőforrás korlátozottsága összességében ma is nagyjából akkora, mint 1989 előtt.

Más tekintetben viszont romlott a helyzet. Eltekintve azoktól a területektől, ahová bejöttek a multinacionális nagyvállalatok, mindenütt másutt szétaprózódtak, kapcsolati hálójukat tekintve szétzilálódtak a termelési kapacitások. A termelékenység erejét tápláló legfontosabb forrás, a méretgazdaságosság nem tud érvényesülni. Drámaian szembeötlő ez a mezőgazdaságban, ahol a földbirtok koncentrációt 1994 óta jogszabályok akadályozzák. Végző soron, ez a magyarázata annak, hogy 2015-ben a mezőgazdaság termékek termelésének szintje (volumenben mérve) még mindig 17%-kal elmaradt az 1982. évi szinttől.

De ugyanez érvényesül az építőiparban és számos más iparágban is. Egy egyszerű példával élve, egy 50 fős építőipari vállalat sokkal nagyobb termelésre képes, mint az 5 fős mini-vállalkozások közül akár 10 is együtt. Ezt visszaigazolják az ágazati szintű adatok is: 2014-ben az építőipar országos teljesítménye még mindig 10%-kal volt alacsonyabb, mint 1989-ben. Mindeközben az iparban – ahol a multinacionális vállalatok kapacitása a meghatározó – a termelés volumene a rendszerváltás óta közel háromszorosára nőtt!

Más szóval, a nagyobb volumenű kibocsátásra képes vállalkozások jobban hasznosítják a megszerzett erőforrásokat, vagy fordítva, kisebb erőforrás-igényességgel dolgoznak. A nagyvállalatok számára hosszú időszakon keresztül a kis- és középvállalkozásoktól elvándorló munkaerő jelentette az utánpótlás egyik forrását. A kérdés mindig is az volt, hol van az úgynevezett „rezervációs bér” szintje? Meddig tartózkodnak a munkavállalók (a munkanélküliek és a „kényszervállalkozók) attól, hogy nagyvállalatok munkarendjébe illeszkedően bér munkásként helyezkedjenek el?

Itt egyszerre van jelentősége az adó-ék által meghatározott nettó munkabérnek,

- a munkába-járás költségeinek,
- a munkaidő-szabadidő továbbá
- a nettó munkabér ár-értékarányosságának.

Igen ám, de a 2006-ban kezdődött stabilizáció (kereslet-visszaesés) és az ennek hatásait tetéző 2008-as válság miatt a hazai kereslet áruk és még inkább szolgáltatások iránt visszaesett, a kis- és középvállalkozások tízezrei szűntek meg, sőt, a hazai és az európai recesszió körülményei között (kereslethiány) a multik itteni leányvállalatainál sem tudtak tömegesen munkát találni tulajdonosaik és munkavállalóik.

A kihasználatlan kapacitások egy idő után kihasználhatatlanná és ez által értéktelenné válnak. Ennek illusztrálására vegyük a lakáspiacot. Különösen súlyos veszteség érte a hazai lakásállományt. Mint a KSH legutóbbi felméréséből kiderült, 2015 őszén az üresen álló, nem lakott lakások száma 560 ezerre rúgott, és ezek háromnegyede már 1 évnél régebben lakatlan volt. Minimális az esélye annak, hogy ezek a lakások (többségükben kertés családi házak) a jövőben erőforrásként álljanak a gazdaság rendelkezésére. Ezeket a ki nem aknázott tőkejavakat belepi a penész, a rozsdá, a rájuk fordított költségek sohasem térülnek meg, a szakzsargon szerint elsüllyedt költségként („*sunk-cost-ként*”) kell velük számolni. Mintha már nem is léteznének. Ez önmagában a lakásállomány 13%-os csökkenésével egyenértékű.

Ennek a folyamatnak a hatásai alól a munkapiac sem vonhatta ki magát:

- Ahogy a lakáspiacon bemutattuk, a hosszabb idő óta kihasználatlan munkaerő is kihasználhatatlanná, visszafordíthatatlanul foglalkoztathatatlanná válik. A foglalkoztatási statisztika sem számol a hosszabb idő óta nem foglalkoztatott, munkalehetőséget sem kereső, a foglalkoztatásáról lemondott munkaerővel. Bár szociálpolitikai szempontból ez aggályos, közgazdasági szempontból akár indokoltnak is mondható, hogy a munkapiacról már régóta kiszorult embereket a statisztika nem is veszi számba a munkanélküliek között, és a versenyszféra sem szívesen alkalmaz kétgyermeknyi GYES után munkát kereső kvázi-pályakezdőket. 2006 és 2016 között a munkapiacról eltűnt néhány százezer honfitársunk.
- Megszűnt a bevándorlás, ugyanakkor gyorsulni látszik a kivándorlás, a rövidebb-hosszabb külföldi munkavállalás (a becslések szóródnak 300 ezer és 500 ezer fő között, ami a hazai munkaerő tizede).
- Lényegesen megnőtt az egyetemi, főiskolai képzésben továbbtanulók aránya és a képzési idő hossza.

- A foglalkoztatási statisztikát látványosan javító – a számbavétel módjától függően – 200-300 ezer embert érintő közmunka az alacsonyan képzett, zömmel vidéki, a munkapiacról már régen kiszorult, segélyen élő munkavállalók körében – az eredeti elképzelésekkel ellentétesen – nem növelte, hanem csökkentette a normális munkaerőpiacra való visszatérés irányába mutató ösztönző hatásokat.
- A közelmúltban a nők számára engedélyezett korkedvezményes nyugdíjba vonulás (Nők 40+ program) hatására legalább 150 ezer foglalkoztatott vonult vissza a munkaerőpiacról.
- A versenypiaci foglalkoztatásra az is hatott, hogy a közszférában foglalkoztatottak (köztisztviselők és közalkalmazottak) száma – a közmunkában foglalkoztatottak nélkül is – minden leépítésre, létszámcsökkentésre vonatkozó rémhír és az irodai-hatósági munka informatikai fejleszthetősége (ld. Észtország) ellenére 2010 óta folyamatosan több tízezer fővel növekszik.
- És végül: okként és okozatként egyaránt fontos, hogy 2010 óta lényegében leállt a működő tőke beáramlása. A közvélekedéssel ellentétben ennek bizonyosan nem csak politikai okai vannak. A betelepülést, bővülést fontolgató külföldi cégek egyszerre érzékelik a kereslethiányt és az erőforrás-korlátokat. Miért jönnek, miért fejlesztenének, ha csak nagy nehézségek árán tudnának többlet-munkaerőt találni, ha az elégtelen építőipari kapacitások miatt az építkezések nem tudnak három műszakban, a hét minden napján előre haladni?

Összefoglalóan tehát azt mondhatjuk, hogy a rendszerváltás nyomán a magyar gazdaság gyorsan átalakult erőforrás-korlátos rendszerből kereslet-korlátos rendszerre, de ez az átbillenés – részben hazánk adottságai, részben az elhibázott ágazati stratégiák következtében – nem terjedt ki minden fajta erőforrásra, s így a rendszer könnyen visszatalált a korábbi állapotába. Látszólag ma újra mint legszűkebb keresztmetszet, az erőforrás-korlátok akadályozzák a magyar gazdaság növekedését.

Mit hozhat a járulékcsoökkentés?

Az írásunk elején mutatott becslés alapján egy 7 százalékpontos szocho-csoökkentés együttesen hozzávetőleg 120 milliárd forintnyi kiadáscsoökkentéssel, ehhez kapcsolódó ugyanekkora méretű adóemeléssel részben ellensúlyozható, és a maradék többlethiány következménye ugyancsak 120 milliárdos többlet eladósodás lehet. Ez még simán belefér a 16 ezer milliárdos költségvetésbe és egy 25 ezer milliárdos államadosság-szintbe – vagyis megléphető. Nem is szóltunk arról, hogy egy sor korábbi intézkedés hatásaként jelentős mértékű a ki-fehéredési hatásnak tulajdonítható többletbevétel az államháztartásban, ami még inkább elviselhetővé tesz egy ilyen léptékű intézkedést. A kérdés az, hogy milyen eredmény várható ettől. A továbbiakban figyelmünket csak a duális munkaerőpiacra irányítjuk, egyelőre figyelmen kívül hagyjuk az összes foglalkoztatott ötödét (köz munkásokkal negyedét) jelentő közszektorbeli foglalkoztatást.

- Multinacionális nagyvállalatok
- Hazai tulajdonú közép- és kisvállalatok

Ha így közelítjük meg a munkaerőpiacot, akkor két, eddig érdemének nem megfelelő súllyal tárgyalt, – ámde valójában közismert – problémával kerülünk szembe. Egyfelől azzal, hogy részben adó- és járulékkerülés okán, de ennél nagyobb részben a szocialista nagyvállalatokra szabott, de még mindig hatályos munkatörvénykönyv miatt az amúgy is duális árupiachoz, vállalati szervezetrendszerhez hasonló módon duálissá vált a munkapiac is.

A hagyományos foglalkoztatási formák mellett széles körben elterjedtek az atipikus munkavállalási formák, kezdve a zsebbe fizető feketemunkától a több százezernyi kényszervállalkozóig. A multinacionális ipari nagyvállalatok – éppen azért mert nagyméretűek – viszonylag jól elvannak a Munka Törvénykönyvével. Számukra nem probléma, ha egy nődolgozó három vagy hat évre GYES-re megy, őket nem sújtja a kereslet évszakonkénti, sőt naponkénti szezonálisága, mint a turizmus-vendéglátásban működő cégeket. Már csak azért sem, mert a forintgyengülés következtében a devizában kimutatott munkaegységköltség (*unit labor cost*) náluk jelentős mérséklődést mutat. Ez pedig a korábbiaknál lényegesen nagyobb fedezetet teremt akár béremelésre, akár a munkapiaci tendenciákhoz való alkalmazkodásra is.

Éppen emiatt, amennyiben a kormányzat a munkaerőhiány enyhítésére munkáltatói járulékcsökkenésre szánna el magát, az a multik exportra termelő, nagy hazai leányvállalatait kétszeresen is kedvezően érintené. Egyrészt az exportjukban megtestesülő hozzáadott érték (*unit labor cost* relatív mérséklődése) forintban megtestesülő növekménye az összbérköltség csökkenése miatt tovább húzódik, így játszi könnyedséggel tudnak akár bért is emelni. Másrészt a szegmentált munkapiac uralkodó bér- és foglalkoztatási szövetségek miatt ki tudnak alakítani sajátos enklávákat (ld. győri, kecskeméti, nyíregyházi, tatabányai, székesfehérvári stb.), ahol jelentős lehet a bér munkások feléjük áramlása, illetve diktáló pozíciójuk tovább erősödhet kis- és közepes méretű beszállítóikkal szemben. Ezzel externális hatásaiban még tovább mérséklődik az egy alkalmazottra számított állami bürokratikus költség, amivel viszonylag hatékonyan és olcsón meg tudnak felelni, további versenyelőnyt szerezve az állami bürokrácia munkapiacot bénító információ és szabályozásigényének.

A hazai tulajdonú vállalatok döntő többsége viszont hazai piacra értékesít, amire a pénzügyi válságtól egészen az utolsó hónapokig az volt a jellemző, hogy visszaesett a fogyasztás, a belső kereslet. A „hét szűk esztendő” (2008-2015) közötti időszakban semmi értelme nem volt az összeesett kereslethez igazodóan létszámot növelni, a munkanap hosszát bővíteni, vagy akár csak beruházni. A hazai kkv-k számára a deflációs tendenciák eddig is határt szabtak fedezetük áremelés révén történő emelésének. Eközben egyre jobban ki vannak téve a kifejlesztésre irányuló állami erőfeszítések hatásaként annak, hogy eddigi játékaikat (így a zsebbe bérezést is) keretek közé szorítsák, ezért számukra a munkáltatói járulékcsökkenésért cserébe elvárt béremelés drámai hatású lehet. Miután aligha tudják a béremelést megengedni maguknak, így legfeljebb arra lehet számítani, hogy a piaci verseny és az állami elvárás által kikényszerített legális béremelést a „fekete kasszák” (zsebből fizetés) mérséklésével ellensúlyozzák, aminek a hatására kénytelenek csökkenteni aktivitásukat, ami újabb „piactisztulással” jár. Ahhoz, hogy a kkv-szektorban a béremelés nyomán több alkalmazott dolgozzon, azaz piaci jellegű foglalkoztatás bővülés menjen végbe, annak paradox módon eddig sem az alacsony bérek szabtak határt. Éppen ellenkezőleg, a nagyvállalatok, de még inkább a közszektor foglalkoztatóinak szakszervezetei és az (adó- és szocho-bevételek növelésében érdekelt) állami pénzügypolitika minimálbér-emelése űzte el a legális munka-

piacról az alacsony képzettségű munkavállalókat, illetve kényszerítette munkáltatóikat, hogy a sötét-zöld zónába vonuljanak, így a semmivel szemben a közmunkát tette „vonzóvá”.

Ennek nyomán kérdezzük: valóban komolyan várható, hogy a kkv-szektorban a munkáltatói járulékcsoökkentéssel kikényszerített béremelés nyomán az eddig otthon tétlenül várakozó munkavállalók kedvet kapnak, az eddig alacsony hatékonysággal foglalkoztatottak a megváltozott munkapiaci árviszonyok hatására magasabb hatékonyságú munkahelyekre vándorolnak, illetve az, hogy egyenlegében csökken a külföldre vándorlás? A válaszuk mindhárom kérdésre nemleges.

Véleményünk szerint nem mennyiségi, hanem strukturális problémával állunk szemben. Noha igaz, hogy a magyar magas adó-ék miatt megdrágult alacsony hatékonyságú munkát a rendszerváltás után érdemes volt jelentős beruházásokkal kiváltani, ebből nem következik, a magas hatékonyságú munkák nettó bérének drágítása a bérarányok jelentős módosítása megteremti az alacsony hatékonyságú munkákra képes munkavállalók alacsony béreikkel arányos képességemelkedését. Aligha várható, hogy a közmunkás bérszint környékén alacsony színvonalú betanított piaci munkára váltanának, hiszen nem a munkavállalói, hanem munkáltatói érdektelenség (bérhatékonyság) volt eddig is a foglalkoztatási kudarc magyarázata. Az alacsony hatékonyságú, alacsony termelékenységű munka végzésére képes munkavállalók nem válnak alkalmassá a foglalkoztatásra a multiknál várhatóan megvalósuló béremelkedés hatására sem, szakképzettségük nem a béremeléstől bővül, a hazai vállalatok munkakereslete csak fokozatosan nő, ami a kapott munkavállalói jövedelmek egy részét kifizérítheti, de nem jár a piaci foglalkoztatottság jelentős bővülésével.

Másfelől, azt is szem előtt kell tartanunk, hogy az erőforrások közötti helyettesíthetőség nem korlátlan, sok esetben a kiegészítő szerep a lényeg. Nyilvánvaló – például –, hogy a kórházak teljesítményének növeléséhez (sőt valójában a szinten tartáshoz és a minőség megőrzéséhez is) nem csak orvosokra, de szakképzett és szakképzetlen ápolókra, műszaki kisegítő személyzetre, takarítókra is szükség van. A hipermarket működésének is az a feltétele, hogy legyen a szakképzett eladók, pénztárosok stb. mellett elegendő számú polcfeltöltő munkás is. Ha ez nem áll rendelkezésre, akkor a legszűkebb keresztmetszetenél fog belépni az erőforrás-korlát. Vagyis hiába van orvos, ha nincs elég nővér, akkor üresen fognak állni a műtők. Pontosan ez a helyzet már legalább egy évtizede. Ugyanez a jelenség ismétlődik a piaci szolgáltatások, a vendéglátás területén is. Más szóval sem makroszinten jelentős többletfoglalkoztatás, sem az alacsony képzettségűek alacsony foglalkoztatási szintjének emelése nemigen várható attól, hogy a munkapiac néhány szegmensében nő a foglalkoztatás.

A nagyvállalatoknál (multik leányvállalatainál) a socho-csoökkentéssel ellensúlyozott (ösz-tönzött) béremelés a közszektorban foglalkoztatott, képzett, de nem szakképzett munkaerő számára kínálhat vonzóbb foglalkoztatást. Feltéve, hogy a közszektor adminisztratív, hatalmi szegmensében nem nőnek a bérek, a bővülés helyett a szűkítés lesz a jellemző. Ugyanakkor az oktatás, az egészségügy és a szociális szféra képzett – de vállalatok szempontjából nem szakképzett – dolgozói a megindult állami bérnövekedés mellett aligha keresnek a növelt nagyvállalati bérek ellenére piaci munkát maguknak. A keményedő autokratikus rendszerben az erőszakos szervezetek létszámnövekedését (ld. felállítandó határvadász századok, MNB őrserege stb.) pedig aligha fogják megállítani a nagyvállalati szektor keresletének kielégítése kedvéért.

Az immár krónikussá vált munkaerőhiányt jelentős mértékű, a képzettségi szint teljes spektrumát lefedő, folyamatos bevándorlás nélkül nem lehet eltüntetni.

Addig, amíg a munkaerőpiac erőforrás-korlátos, a többi piacon sem fog kialakulni megfelelő erőforrás-többlet.

Akkor meg mi végre?

Logikai levezetésünkben bizonyítottuk, hogy a munkáltatói járulécsökkentés nem jár az egyre égetőbb munkaerőhiány enyhítésével, mert nem várható, hogy csupán a béremelés a tartós munkanélküliek, a külföldön foglalkoztatottak közül jelentős csoportokat ösztönözne a hazai versenyszektor legális munkapiacára.

Ne felejtsük el arról, hogy a kormánynak a választások közeledtével fenn kell tartania a közönség pozitív várakozását is, nem elég a migránsokkal való fenyegetettség emlegetése és az ellenük való védelem lázas szervezése. Ebben a légkörben jól jöhet a béremelés ígéretével a munkavállalókat és a munkaerőhiányra panaszkodó multikat a munkáltatói járulékmérséklésével a munkáltatókat (benne a KKV-szektor képviselőit) viszonylag kis pénzből megvenni. Az államháztartás kedvező helyzete mellett az adó-ék mérséklése a GDP 0,5-1 százalékának megfelelő költségvetési áldozattal elviselhetőnek tűnik (3-6%-os munkáltatói járulécsökkentés). Talán a kilátásba helyezett béremelkedés jó hírére a lakosság jelentős csoportjai hajlandóak lesznek arra, hogy fogyasztásukat bővítsék, ami a vállalati beruházások stagnálása mellett kedvező hatású lehet a gazdasági növekedés keresleti oldalú ösztönzésére is.

Vendégmunkások nélkül nincs olimpia

*www.portfolio.hu,
2017. február 14.*

Egy budapesti olimpia megrendezhetőségével és következményeivel kapcsolatos viták központjában kezdettől fogva a várható közvetlen költségek állnak, merthogy a közvetlen bevételek – a jegyek eladásából, illetve a turizmusból befolyó többletbevételek – viszonylag pontosan számszerűsíthetők. Így volt ez már 2002-ben is, amikor a 2012-es játékok megrendezésének ötletét a Fidesz a választási programjába építette be, és így folynak a viták három éve, amióta a 2024-es (esetleg a 2028-as) olimpia megrendezésére készül a magyar kormány. Akkor is, meg ma is, az olimpia támogatói azzal érvelnek, hogy nem is fog ez olyan sokba kerülni, mert jórészt csak előrehozott beruházásokról van szó: olyan létesítmények épülnek majd, amire később úgy is ré kellene költeni a százmilliárdokat. Az ellenoldal egyfelől azzal érvel, hogy a költségek durván és szándékosan alul vannak tervezve (miként az a hazai állami beruházások esetében hét évtizede történni szokott), másfelől pedig a korrupciós kockázatok költségnövelő hatását emlegeti.

Véleményünk szerint a helyzet sokkal súlyosabb: nincs, aki megépítse, amit meg kell. Az ország munkaerő-tartalékai elfogytak, nincs bevonható ember. A Kopint-Tárki feldolgozóipari konjunktúra-tesztje szerint mindössze két év leforgása alatt – 2014 áprilisa és 2016 áprilisa között – a szakképzett munkaerő hiányára panaszkodó cégek aránya 25%-ról 60%-ra emelkedett. Ezzel éppen ellentétes módon a kereslethiányt, mint termelésnövekedést akadályozó tényezőt említő vállalatok aránya 80%-ról 32%-ra csökkent. Bebizonyosodott, amit korábban csak modellezéssel lehetett bizonyítani: a posztkommunista átmenet terheit még mindig magával cipelő magyar gazdaság teljesen rugalmatlan, potenciális növekedése 2% alatt van. Ha ennél egy picit jobban begyorsul a termelés – mint éppen most –, máris érvényesül a munkaerőkorlát fékező hatása. Az Európai Bizottság még frissebb, 2017 első negyedévét is figyelembe vevő, továbbá a szolgáltatásokra is kiterjedő felmérése szerint a régiós országok közül továbbra is messze nálunk számoltak be a legkritikusabb helyzetről a cégek.

Az építőiparra nézvést szisztematikus adatgyűjtés egyáltalán nincs, de minden beszámoló és tapasztalat azt mutatja, hogy az országban annak ellenére is drámaian súlyos a munkaerőhiány, hogy 2016 első 11 hónapjában az ágazat termelése volumenben közel 20%-kal volt kisebb az egy évvel korábbinál. Nincs szabad tervezői kapacitás, nincs elegendő szakmunkás és segédmunkás sem. Semmi ok nincs azt feltételezni, hogy a következő 7-10 évben a helyzet alapvetően megváltozna, hogy megszűnne a kivándorlás elszívó hatása. Ha figyelembe vesszük azt is, hogy a kormány tervei szerint már az idén megkezdődnek a Paks-II-vel kapcsolatos tervezői-kivitelezői munkák, akkor az olimpiai fejlesztésekre végképp nem marad ember. Ajelenleg közmunkában foglalkoztatottak sem jelentenek mozgósítható tartalékot: nem ott élnek, ahol építkezni kell, és a meglévő tapasztalatuk, tudásuk is inkább a mezőgazdasághoz kötik őket. Nincs más megoldás, fel kell készülni a vendégmunkások tömeges importjára. Már ha egyáltalán lesz honnan meríteni (Ukrajna, Románia, ázsiai volt szovjet köztársaságok?), ha át lehet hidalni a nyelvi korlátokat, és a kormány is rászánja magát az elriasztóan szigorú munkavállalási-letelepedési szabályok lényeges mértékű liberalizálására.

Van két másik gond is, amit legjobban az autópálya-építések hazai történetével lehet illusztrálni. Látszólag ez más jellegű a műszaki feladat, mint az olimpiai helyszínek megépítése. Mégis van egy döntő fontosságú közös vonás: előre eldöntött határidőre kell befejezni a munkát. Az olimpia esetén ez biztosan elkerülhetetlen, az autópálya-építéseknél az átadási határidőket a négyévenkénti választásokhoz igazították. A politika már csak ilyen. A közbeszerzési pályázatok ezért itt elsősorban arról szóltak, hogy akad-e olyan fővállalkozó, aki a politikai naptárban megcélzott időpontra tervezett, az autópálya használatba adását jelképező szalagavató ünnepségeknek a megrendezéséhez határidőre „leszállítja” az elkészült útszakaszt. A szorító határidő a piac szereplőit is ésszerűtlen döntésekre, folyamatosan megkérdőjelezhető pályázatok benyújtására kényszeríti. Ha a normálistól elszakított követelmények vállalása válik normává, mert minden stadion és minden szálloda egyaránt sürgős, akkor csak korlátozott eredmények várhatók a piaci versenytől. Ilyenkor a legszigorúbb közbeszerzési eljárás során is végül csak mellékes szempont lesz, hogy mekkora költségek szerepelnek a szalagavató ünnepséghez igazított ajánlatokban. Ha egy kis országban a múltbeli tapasztalatokhoz képest sok építkezés egyszerre indul, akkor nemcsak munkaerőből, de tőke javakból is biztosan hiányok lesznek. Nem lesz elég daru, konténer, konténer-szállító, betonkeverő, sőt homok és sóder sem. Az a magyar vállalkozó, aki rendelkezik ilyesmivel, okkal és joggal az égbe fogja feltornászni a bérleti díjakat és az árakat. És ugyanez fog történni akkor, ha mindezeket a javakat külföldről kell behozni.

A magyar autópálya-építése tanulsága az, hogy amíg az építési piacon a politikai határidők vállalása által felkorbácsolt kereslettel a kínálat nem képes lépést tartani, addig korrupció, összebeszélés, kartellezés nélkül is érvényesül az eladók piaca. Hogy ez mennyiféle negatív következménnyel jár azt Kornai János hiány-elméletéből pontosan tudni lehet. Akármilyen gondosak a kiegyensúlyozott piaci helyzetre bázisozott költség-kalkulációk – akár a Pricewaterhouse Coopers 2015-ös számítása, akár egy mai adatokra épülő frissebb számítás –, egy hiánypiacon az árak sokkal feljebb lesznek, mint amivel ma számolni lehet.

A közelmúltbeli autópálya-építések másik tanulsága, amire érdemes lenne már most gondolni, hogy mi fog történni az olimpiai létesítmények (és még egyszer említjük: Paks-II) átadása után. Itt fog állni az ország egy hirtelen felduzzasztott tervezői-kivitelezői kapacitással – és nem lesz feladat. Az érintett cégek mindent meg fognak tenni a zsugorodó megrendelések piacán való tovább élésért. Csökkenteni fogják áraikat, s ezek fényében egyszer csak irreálisan magasnak fognak tűnni a korábbi fajlagos kivitelezési árak. Az egész ország korrupciót fog kiáltani, nagyjából akkor, amikor majd az Állami Számvevőszék utólagosan vizsgálni fogja a befejezett projekteket. Pedig csak annyi történt egy kisméretű ország alaposan túlvállalta magát.

A korsó és a kút. Meddig marad velünk a magas infláció és a munkaerőhiány?

MAGYAR NARANCS,
2023. április 20.

„Elmegy a kútágas,
Marad csak a kútja,
Meg híres Werbőczi
Úri pereputtya.
Árvult kastély gondját
Kóbor kutya őrzi,
Hivasd a törvénybe,
Ha tudod, Werbőczi.”

(Ady Endre)

A Magyar Kereskedelmi és Iparkamara gazdasági évnnyitóján hangzott el, hogy Magyarországnak egy-két éven belül félmillió új munkavállalóra lesz szüksége. A kormányzati gazdaságpolitika legfőbb képviselői (miniszterelnök, gazdaságfejlesztésért felelős miniszter, pénzügyminiszter) által egybehangzóan tett kijelentés a már ma sem laza magyarországi munkapiac számára azt az üzenetet hordozza, hogy tartós munkaerőhiányra kell készülni. Ennek nyilvánvaló következménye lehet, hogy a megfelelő munkakínálat híján a nominális béremelkedés követi a 25% fölé ugrott, Európa-rekorder magyar inflációt.

Ameddig maradnak

A magyar munkapiac a járvány utáni visszapattanástól, tehát 2021 második negyedétől egyre gyorsuló gazdasági növekedés hatására egyre feszesebbé vált. Annak ellenére sem nőtt eddig számottevően a munkanélküliek száma, hogy az Európai Uniótól várt források elapadása és az infláció elleni megkésett jegybanki fellépés hatására emelkedő kamatok miatt az építőipar teljesítménye csökken, és az áremelkedés nyomán visszaeső vásárlási és költési kedv következményeként egymás után zárnak be a kiskereskedelmi üzletek, vendéglátóhelyek. Persze, az is lehet, hogy a munkaerőpiac a vihar előtti csend képét mutatja, de tény, hogy – a konjunktúrajelentések szerint – minden ágazat munkaerőhiányra panaszkodik, beleértve az oktatást és az egészségügyet, de még a fegyveres testületeket is. A KSH szerint tavaly 26 ezer fővel újra rekordot döntött a külföldre távozóak száma, amit nem kis mértékben befolyásolt a választások eredménye. Az Eurostat adatai szerint nagyjából 400 ezer magyar él az EU országaiban, ehhez a számhoz adódik hozzá az Egyesült Királyságban élő 200 ezer és az Európán kívüli országokba távozott közel 100 ezer honfitársunk. Amíg ők kint maradnak, vagyis inkább kint tudnak maradni, itthon nem lesz komoly, az inflációra fékezően ható munkanélküliség.

Érdeemes figyelembe venni azt is, hogy a járvány hatására nemcsak Nyugat-Európában választották az otthoni munkát azok, akik megtehették, hanem hazánkban is, és közülük sokan, akiket a munkáltatójuk a visszatérésre szólított föl, inkább kiléptek a honi munkapiacról. A járvány időszakában az idősebb munkavállalók – a járvány rájuk nézve súlyosabb következményeitől félve – nagyobb arányban maradtak otthon, és ha elérték a nyugdíjkorhatárt, már nem is tértek vissza, ezért a munkaerő-kínálat ezen az ágon is szűkült.

Amikor a magyarországi infláció okait azonosítják, sok szó esik a kormány 2022-es választásokat megelőző felelőtlen pénzszerzéséről, de valamiért eddig elsikkadt egy másik következmény, a *bérrobbanás*. A KSH szerint 2022 októberében – az előző évhez képest – már 18,4 százalékos volt a bérnövekedés, miközben tavaly nyáron ez még csak 15 % volt. Az átlagkeresetek növekedése alól a költségvetési szektor sem vonhatta ki magát, így e szegmensben a nyári 12,5 százalékos keresetnövekedés októberre 16,5-re emelkedett. A legfrissebb adatok szerint 2023 januárjában az év/év alapon számított keresetnövekedés – a rendkívül magas 2022. januári (választási) bázis ellenére – bruttó, illetve nettó mértéke elérte a 16,1 százalékot.

Az átlagkeresetek gyorsuló emelkedését a multik *exportra* termelő hazai leányvállalatai viszonylag könnyen tudták ellensúlyozni, mert kihasználták a gyengülő forint kínálta versenyelőnyt (2022 júliusában már 410, októberben 430 forint körül járt az euró!). Így az átlagosnál jóval magasabb kereseteket ígérve nem volt nagy kunszt megtartani vagy növelni a foglalkoztatást. Erre a *belföldre* kibocsátó szolgáltató szektor egyre kevésbé volt képes, de leginkább a költségvetési szektorban látszott egyre súlyosabbnak a helyzet.

A kör bezárul

A magyarországi vállalatok közötti, immár több évtizedes megosztottság (dualitás) tovább többszöröződött. Eddig ismert volt a nagy, illetve a kis méretű vállalatok, vállalkozások termelékenységé, tőkeereje és nyereségessége közötti különbség. Ennek a rendszerváltás óta újabb dimenzióját teremtette meg a külföldi tőketulajdonosok jelenléte, azaz, hogy a multinacionális vállalatok, illetve a többségi hazai tőkével működő cégek – kissé eltúlozva – fényévnyi távolságra vannak egymástól, amit az EU-tól származó, felzárkózást, beruházást segítő pályázható pénzek – az okosabbaknál – némileg mérsékeltek. A vállalati szektor szegmentálódásának újabb irányát képezi az *exportra*, illetve a *belföldi* piacra kibocsátó vállalatok eltérő helyzete. A *belföldre* termelő, szolgáltató, kisebb méretű cégek számára a munkaerő megdrágulása, illetve hiánya kezelhetetlen helyzetet idézett elő. Lényegében „lopkodják” egymástól a munkaerőt, ráadásul a kormány „összeszerelő”, externális hátrányokat halmozó cégek betelepítésére irányuló iparpolitikája az egyszerű betanított munkaerőt foglalkoztató piacon idéz elő többletkeresletet, s éppen a kis, magyar tulajdonú, *belföldre* dolgozó cégek orra előtt happolja el a munkaerőt.

A költségvetési szektor munkaerőpiaca többszörösen hátrányos helyzetűvé vált. A költségvetési szektor, akármennyire emelkedik is az átlagkereset, nem emelhet árat, hogy a magasabb bevételből többet fizessen a nővéreknek, a tanároknak, a szociális gondozóknak. A versenyszektor és a költségvetés közötti különbséget ráadásul a maradék kedvezmények megvonása, így a munkajogi védelemmel, a kedvezőbb szabadságolással, garantált jutalmakkal

járó közalkalmazotti viszony megszüntetése, a tiltakozók lejáratása, elbocsátása lehetetlen helyzetbe hozza az iskolákat, a rendelőintézeteket, a kórházakat. Ezt a nehézséget fokozza az, hogy a mesterségesen felkorbácsolt gazdasági növekedés miatt még azok is könnyen és jobb feltételekkel találnak munkát, akik hivatásuknak gondolták a tanári, az orvosasszisztensi, nővéri, szociális gondozói pályát. Lassan bezárul a kör. A tehetők átvonulnak a személyi szolgáltatások magánpiacára, egyre többen veszik igénybe a magániskolákat, a magánorvosokat, a magánkórházakat, aminek egyenes következménye az is, hogy ezeken a területeken is lökészerűen nőnek az árak.

Az árak emelkedésével szemben ugyan a kormány megmondóembere, Nagy Márton már kiküldte fürkészeit és ellenőreit, így nyilvánvalóan előbb-utóbb pellengérré lesznek állítva az árdrágítók. Biztosak lehetünk benne, hogy a szigorú főrendőr lefújja a port az árdrágítás bűncselekményéről. (Előkészül a feketézők tényállása is, hiszen az importárúk sem maradnak változatlan áron a polcokon, így majd megéri ezeket is „feketén”, számla nélkül importálni, a nagy boltok melletti kapualjakból árulni.)

Ki merre lát

A sor szépen folytatódik, mert így működik a bér-ár spirál. A gyorsuló áremelkedések miatt a munkavállalók magasabb béreket követelnek, amelyek (mint költségelemek) beleépülnek az árakba. Automatikusan emelkednek a nyugdíjak is. Ez a folyamat folytatódik, amíg... A magas infláció és a munkaerőhiány mindenesetre sokáig velünk marad.

Az infláció tartósan magas szintjét vizsgálva a Nemzetközi Valutaalap friss elemzése több évtizedes nemzetközi tapasztalatokra alapozva azt mutatta be, hogy az infláció tartósságához az áremelkedés miatt szükségesnek ítélt béremelési várakozások hozzájárulnak, de önmagukban nem idézik elő az ár-bér spirál kialakulását. Kell valami egyedi, kivételes fejlemény is. Már említettük, hogy mi volt az. 2021-ben a GDP 7,1%-kal nőtt – olyan ütemben, mint 1977 (!) óta sohasem. Ekkor azonnal a fékre kellett volna lépni, de az ellenkezője történt. Felerősödött a pénzszerzés és az adócsökkentés, elsősorban a közelgő választások miatt. A növekedés hajszolásában a legnagyobb befolyással rendelkező döntéshozók szem elől tévesztették, hogy egy kis nyitott ország nem tudja – a belföldi pénzszerzés megsokszorozásával – saját hajánál fogva kirántani magát a mocsárból. Ennek néhány évtizede csak ikerdeficit (az államháztartás és a külső fizetési mérleg egyidejű hiánya) volt a következménye. Most ehhez a magas infláció és a munkaerőhiány is társult. Ennyi „nyerő páros” már túl soknak tűnik. A kirángatás nem megy saját hajunknál fogva. Ellenkezőleg. Egyre mélyebbre süllyedünk a mocsárban. Mindeközben, aki csak tud, igyekszik száraz lábbal menekülni – ki külföldre, ki az államiból a magánszektorba. A kormány és egész pereputtya előbb szügyig gázolt benne, aztán evickélni próbált, most az jön, hogy az anyag lassan elér a szájig.

Rossz helyre ment a pénz – visszavonhatatlanul

ÉLET ÉS IRODALOM,
2023. április 28.

Áll a bál a közoktatásban, az egészségügyben, a közigazgatásban, létszámhiányra panaszkodnak a rendőrök és a határvadászok, nincs elegendő pénztáros a vasútnál, a szupermarketekben hiány van árufeltöltőből, a Balaton partján sok vendéglátóhely zárva fog maradni a nyáron, mert nincs elegendő szakács és felszolgáló. Ha a tornatanárnak kell bemennie a fizikaórára, a kórházakban 12 órás műszakban dolgozó ápolónők túlságosan fáradtak ahhoz, hogy emberségesen ápolják az idős betegeket, az úttesten kátyuzó betanított munkások nincsenek rendesen betanítva, az közép- és hosszútávon könnyen belátható károkat okoz. Azt viszont nem könnyű átlátni, hogy ezek nem különálló problémák, amelyeket egymástól függetlenül kellene és meg is lehet oldani. Megpróbáljuk elmagyarázni, hogy miért nem.

A konjunktúrajelentések a gazdaságpolitika lenyomatai. Kevesen tudják, hogy a cégek szándékai, tervei és azok megvalósítását gátló akadályok feltérképezésére mindenütt a világon, így hazánkban is negyedévente konjunktúra tesztek készülnek. Ezek elkészítéséhez a cégek összességét jól reprezentáló vállalati kört kérdezik meg: mit várnak a következő időszakban (kibocsátásnövekedést, stagnálást, hanyatlást), mit terveznek (létszám bővítést, gépvásárlást stb.), terveik megvalósításának mik az akadályai (kereslethiány, szakképzett munkaerő hiánya, pénzhiány, a gazdasági környezet bizonytalansága, anyag- és alkatrészhiány stb.). A magyar gazdaság aktuális problémáit vizsgálva a válaszok közül a legérdekesebb a termelésbővítési szándékokat korlátozó tényezők megnevezése. Hiszen, ha sok mindenben nem is, de abban a mértékadó magyar közgazdászok között egyetértés van, hogy az életszínvonal emelésének legfontosabb eszköze a vállalatok termelésének növelése.

Érdemes odafigyelni a vállalatokra

A KOPINT-TÁRKI kutatói által rendelkezésünkre bocsátott adatokban (amiért köszönetünket fejezzük ki) a legszembe ötlőbb az átváltási összefüggés a kereslethiány és a szakképzett munkaerő hiánya között. Amikor a megkérdezett néhány száz cég első helyen arról panaszkodik, hogy a kibocsátásuk iránt nincs kereslet, akkor csak kevesen panaszkodnak a szakképzett munkaerő hiányára is. És persze fordítva: amikor beindul a fellendülés, azaz lenne kinek növelni a termelést, akkor egyre több vállalat tapasztalja azt, hogy egyre nehezebb alkalmas embereket találni a munkaerő-piacon.

Amikor a Medgyessy-kormány száznapos programja következményeképpen a költségvetési hiány mérséklésére, a forint árfolyamának erősítésére volt szükség, és ezért 2003 végétől szigorító szakasz kezdődött, akkor a cégek a legnagyobb arányban és első számú akadályozó tényezőként a kereslethiányra panaszkodtak, pedig ekkor még 4-5 %-kal „dübörgött” a gazdaság. A kereslethiányról panaszkodó válaszok gyakorisága a 2006-os választást megelőző,

majd azt közvetlenül követő időszakban némileg visszaesett, hogy azután az újra alakult Gyurcsány-kormány által megkezdett kényszerű, de ésszerű takarékoskodás, majd még inkább a 2008-as nemzetközi pénzügyi válság hatására a kereslethiány első helyen történt említése egészen a 2014-es választásokig, azaz az uniós források csúcsra járatásáig újra meglóduljon. A kereslethiány említésének intenzitásából egyenesen következett a stop-go gazdaságpolitika fordított tükörképe: a szakképzett munkaerő hiányát panaszoló válaszok felszaporodása.

Azt, hogy a Fidesz kormány a dübörgő nemzetközi és hazai konjunktúra idején teljesen feleslegesen lapátolta a pénzt a magyar gazdaságba, a konjunktúra-jelentésekből világosan lehetett látni. A kereslethiányra panaszoló vállalatok aránya 2020 első negyedévéig (a COVID kezdetéig) visszaesett a korábbinak a harmadára. Igaz, a GDP 2018-ban a rendszerváltás óta soha nem látott ütemben – 5,4 %-kal – nőtt, de ennek az volt az ára, hogy megállt az infláció csökkenésének közel három évtizedes trendje. Csak emlékeztetőül: 1991-ben 35 százalékról indultunk és 2016-ig sikerült ezt levinni gyakorlatilag a nulla szintre. Ám ekkor a – ahelyett, hogy úgy vigyázott volna erre az egyensúlyi szintre mint a szeme fényére, Orbán Viktor megint lapot húzott 19-re. A költségvetési deficit elszaladására fittyet hányva hagyta, hogy az 1 főre jutó reáljövedelmek (ebben a nyugdíjak is benne vannak!) 2017-ben hat, 2018-ban közel nyolc %-kal emelkedjenek. Persze, ez tetszett a közvéleménynek, meg az ellenzéknek is – miközben mindenki értette, hogy a „jó eredmények” a 2018-as választásokra voltak időzítve. Mivel az árak emelkedése ebben a két évben még három % alatt maradt, kevesen vették észre, hogy a bérek és jövedelmek gyors emelkedése és a munkanélküliség csökkenése együttes hatásként megváltoztatták a gazdaság szereplőinek a várakozásait. Tanulság: egy kis lépés a rossz irányban képes lehet nagyon nagy bajok felé sodorni egy ország gazdaságát. A GDP növekedési üteme 2019-ben még 4,9%-os volt, ám ekkor jött – valóban teljesen váratlanul – a COVID válság, aminek nyomán nem csak az történt, hogy egy évre gazdasági növekedés negatívba fordult (-4,5 %), de sok részében maradandó belső sérülést szenvedtek a gazdaság belső tartószövevei (egészségügy, turizmus-vendéglátás, oktatás, külföldi munkavállalás).

A konjunktúra tükör mutatta a legjobban, hogy a kormányzati pénz rossz helyre került, rossz időben és rossz módon került felhasználásra. Teljesen értelmetlen volt akkor elindítani költséges programokat, adócsökkentéssel büvészkedni, amikor a cégek nem panaszkodtak a kereslet hiányára. A pénz-zuhatagnak értelemszerűen két súlyos, azonnal mérhető és látható következménye lett: az első a bérek és az árak meglódulása, a második a munkaerőhiány. A bérrobbanást a multik *exportra* termelő hazai leányvállalatai a gyengülő forintárfolyam kínálta versenyelőnyt kihasználva könnyen ellensúlyozták: megtartották vagy növelték a foglalkoztatást. A belföldre termelő/szolgáltató kisebb méretű cégek számára a munkaerő megdrágulása, illetve hiánya kezelhetetlen helyzetet eredményez. A kormány iparpolitikája a betanított munkák piacán idéz elő többletkeresletet. A kormány-közeli, ingyen pénzzel kitömött nagyvállalatok a kis, magyar tulajdonú, belföldre dolgozó cégek orra elől happolják el a munkaerőt.

A költségvetési intézmények helyzete

A rendszeresen készülő konjunktúratesztek csak a vállalati szektorra fókuszálnak. A felmérésből kimaradnak a költségvetésből gazdálkodó intézmények, így az iskolák, rendelők, kórházak, szociális gondozás, a fegyveres erők stb. Nem is lehet ez másképp, hiszen a költségvetési intézmények vezetői az állam alkalmazottai, tőlük nem várható, hogy gátlás és elfogultság nélkül a kérdőbiztosoknak elmondják a véleményüket.

De a valóságban a költségvetési szektor sem vonhatja ki magát abból a folyamatból, amit a keresletet élénkítő, növekedést hajszoló gazdaságpolitika hozott létre. A költségvetési szektor látszólag ugyan részesül az uniós támogatásokból, ám ez egyáltalán nem jelenti azt, hogy az uniós transzferekből egyetlen centet is felhasználhatnak a folyamatos működéshez, mivel ezeket a pénzeket csak beruházásokra adják. (Az csak ön- és közmegegyeztető ígéretetés, hogy majd a Brüsszelből érkező pénzekből fogják emelni a nővérek és a tanárok bérét.)

A költségvetési szektor, bérrobbanás ide vagy oda, nem emelhet árat, hogy a magasabb bevételből többet fizessen a nővéreknek, a tanároknak, a szociális gondozóknak. A versenyszektor és a költségvetés közötti szakadék azért is nő, hogy a kormány fokozza az elnyomást az autonómiák megtörése érdekében. Az egyre erősebb tiltakozásokra válaszul a maradék kedvezményeket is megvonja, így a munkajogi védelmet, a kedvezőbb szabadságolást, garantált jutalmakat stb. Most azok is könnyen és jobb feltételekkel találnak munkát, akik készek elhagyni a tanári, az orvosasszisztensi, nővéri, szociális gondozói pályát. Az természetesen nem tipikus, hogy orvosprofesszorok vagy hivatásos katonatisztek mennek árufeltöltőnek a Tesco-ba, de a nővérek vagy az iskolai fűtők számára ez esetenként vonzó alternatíva. Kicsit szakszerűbben fogalmazva: a munkaerő piacok között számos ponton folyamatos az átjárás.

Cikkünket azzal kezdtük, hogy „áll a bál...”. Valójában a helyzet ennél rosszabb, mert a kormány az egyes munkaerő-piaci szegmensekben kapkodva és az érintetteknek újabb és újabb sebeket okozva próbálja megoldania munkaerőhiányt, ám ezzel csak növeli a problémákat. A helyhiány okán most csak három ágazat példáján fogjuk ezt szemléltetni. Köztudott, hogy a COVID járvány során a kormány jelentősen megemelte az orvosi béreket és ezzel egyidejűleg betiltotta a hálapénzt. Ezt minden érintett melegen és őszintén üdvözölte. Arra azonban a (nemlétező) egészségügyi minisztérium egy pillanatig sem gondolt, hogy a magasabb bérek nyomán az orvosok nem többet, hanem kevesebbet fognak dolgozni. Miért is vállalnának másodállást, ügyeletet és túlórákat, ha 8 órás munkából is rendesen meg lehet élni? Erre reagálva a szakellátásban a kormány jogalapot és a kórházak, szakrendelők összevonásával kényelmes adminisztratív lehetőséget teremtett az orvosok átvezényelhetőségére, a házi orvosokat pedig rákényszeríti a sürgősségi ügyeletekben való munkavállalásra. Ezzel néhány hónap alatt Orbán Viktornak sikerült elvesztenie mind azt a bizalmi tőkét, amit a béremeléssel nyert. Aki teheti, menekül a magánegészségügybe dolgozni. Előre borítékolni lehet, hogy a beígért – kétségtelenül jelentős – szakdolgozói béremelés is ugyanilyen kínálat-csökkenést fog okozni.

Nagyjából ugyanez történik az oktatásban is. A tornatanárt küldik fizika órát tartani, növelik az iskolában töltendő órák számát, csökkentik a szabadságidőt. A beígért béremeléseket az EU pénzek folyósításához kötik. A kormány tiltja és kirúgással bünteti a sztrájkot. Ahogy

az orvosoktól elvették a közalkalmazotti státuszt, ugyanerre készül a kormány a pedagógusokkal szemben. Csoda-e, hogy ennek nyomán több ezer tanár készül beadni a felmondását? Meglepetést fog okozni EU, ha ezt az ún. státusztörvényt a brüsszeli Bizottság hozzá fogja írni az ország amúgy is hosszú bünlajstromához? A legújabb ötlet – megint 19-re lapot húzva – az, hogy a közigazgatásban a béremelést 10%-os létszámcsökkentéssel összekapcsolva tervezi a kormány megoldani, miközben a minisztériumi vezetők béreit 33-66%-kal emelnék. A szándék világos: elszigetelni egymástól az egyes dolgozói csoportok követeléseit, akcióit. *Divide et impera!* Ezt értjük. De miért lesz majd ettől hatékonyabb és még inkább ügyfélbarát a közigazgatás?

Nehezítő körülményként figyelembe kell venni azt is, hogy 2022/2023 fordulóján az általános infláció 25 százalékra szökött fel, ezen belül az élelmiszerárak 40 %-kal vannak magasabban, mint egy évvel korábban. Ezért minden ágazatban – tehát nem csak a költségvetési szférában – úgy kezdődnek a bérkövetelések, hogy legyen 25 % a minimum, ami mindenkinek jár. Erre két közgazdász csak a régi vicc poénjával tud reagálni: „járni jár, de nem jut”.

VÁLASZ A KÜLGAZDASÁG C. FOLYÓIRAT KÉRDÉSEIRE

A „fordított piramis”-tól a „fordított jégcsap”-ig

KÜLGAZDASÁG,
2011. 1-2. sz.

Körkérdés a kis- és közepes vállalatok gazdaságélénkítésben betöltött szerepéről

1. Hónapokkal ezelőtt egy provokatív hangvételű, vitaindító napilapcikkben arra hívtuk fel a szakközvélemény és gazdaságpolitika iránt érdeklődő laikusok figyelmét, hogy mennyire téves kép és emiatt mennyire téves elvárások élnek a fejekben a kis- és középvállalati szektorról.¹ A magyar kis- és középvállalatok teljesítménye ugyan valóban nem kimagasló, de ha sokkal jobban működnének, az sem lendítene sokat a magyar gazdaság összműködésének hatékonyságán. Nem itt van a kutya elásva.

Szeptemberi cikkünk megírásának közvetlen kiváltó oka a 2. Széchenyi-terv 200 oldalas, elvi koncepciójának megjelenése volt, amelyből kitűnt, hogy a 2. Orbán-kormány alapjában véve a kis- és középvállalatok állami eszközökkel történő megsegítésével szeretné kimozdítani a magyar gazdaságot arról az alacsony növekedési pályáról, amely – átlagosan tekintve – az elmúlt évtizedet jellemezte. Már ebben a műfaj okán szükségszerűen rövid és adatszegény írásunkban is azt hangsúlyoztuk, hogy a globalizált világ gazdaság évről-évre éleződő versenyviszonyai közepette a kis- és középvállalatok túlnyomó többségének relatív hatékonysága mindenütt alacsony.

A kis- és középvállalati szektor jelentőségét nem az 1 főre jutó termelésük szintje indokolja, mert az EU-27-ek átlagában ez a mutató kb. fele a nagyvállalatokénak. (Ettől a magyar átlag sem tér el jelentősen.) Jelentőségüket a gazdaság dinamikájára gyakorolt hatásuk adja: a dinamika éppen keletkezésükből, összeolvadásukból, vagy gyorsabban növekvő társaik általi felvásárlásukból, azaz az összvállalati szerkezet gyors változásából, az alulról is táplálkozó koncentrációs folyamatból ered. A globalizált nagyvállalatok számára ők jelentik az utánpótlást, a specializáció és a nagy méretekből fakadó termelékenység növekedés harmonikus együttélését és versenyét.

Jóllehet mindenütt találunk a kis- és középvállalati szektor megkülönböztetett kezelését valló állami programokat, mégis sehol sem jellemző az a téves szemlélet, ami nálunk: Ha be-

1 Cs. I. – M. P.: „Széchenyi terv: kamu vagy komoly?”, *Népszabadság*, 2010. szept. 8.

dobjuk a gazdaság-dinamizátorba „felül” az adófizetők pénzének számolatlan milliárdjait, akkor kijön „alul” a kis- és középvállalatok növekvő teljesítménye, versenyképessége.

Felületesen szemlélve az Orbán-kormány terve és a magyar közvélekedés Únió-konformnak tűnhet. Tény, hogy a tagországok is, és Brüsszel is sokat foglalkozik a kis- és középvállalati szektorral. Csakhogy, ha közelebbről megvizsgáljuk, akkor könnyű felfedezni, hogy a Lajtán túl elsősorban politikai-ideológiai megfontolásokból, továbbá szociálpolitikai indítékok nyomán támogatják a nemzeti kormányok a kisvállalatokat. Nem a növekedés a fő szempont, hanem a szavazók támogatásának megtartása, a környezet- és tájvédelem (különösen a falvakban, hegyi településeken), a hátrányos helyzetűek és kisebbségek támogatása, és természetesen a megszokás is. Akik ezt a leginkább teszik – Ausztriától Svájcig –, azok elég gazdagok ahhoz, hogy mindezt kibírják. Persze a szavazatvásárlási és szociálpolitikai, tájvédelmi szempontok *mellett* tőlünk Nyugatra ezeknek a programoknak az is a célja, hogy az egyre jobban előre haladó koncentrációs folyamat ellenére a nagy- és középvállalatok utánpótlása ne apadjon el.

Az is tény, hogy az EU-27-ekkel összevetve a foglalkoztatási arányokban nincs nagy különbség: az unióban is, nálunk is a foglalkoztatottak kb. 2/3-át a kis- és középvállalati szektorban regisztrálják. De ez nem jó, hanem rossz jel. Az Egyesült Államokban, amelynek utolérése az Európai Unió legfőbb távlati célja, ez az arány fele-fele.¹ Ha még közelebbről nézzük a magyar kis- és középvállalati szektort, akkor könnyű felfedezni, hogy mi magyarok a szóhasználatnál saját magunkat csapjuk be. Nálunk – európai összehasonlításban – csak az 1–9 fős *mikrovállalatok* száma mondható magasnak, míg a 10 ezer lakosra jutó kis- és középvállalatok tekintetében inkább a sereghajtók között vagyunk, nagyvállalatok tekintetében pedig még rosszabb a helyzet. Nálunk 100 ezer lakosra 8 nagy cég jut, Csehországban 15, Szlovéniában 14, Észtországban és Ausztriában 12, Finnországban és Németországban 11 stb. Ez a relatív elmaradottság azért is különösen figyelemre méltó, mert hazánk közel egy évtizedes előnyt mondhatott magáénak a kisvállalkozások és középvállalatok fejlődését gátló akadályok lebontása, liberalizálása terén. Azzal, hogy 1982-től a gazdasági munkaközösségek, kissovetkezetek (GMK, VGMK stb.) formájában szabad utat kapott a vállalkozás, akár jóval jelentősebb szerepet is betölthetnének nálunk, mint versenytársainknál: Szlovákiában, Csehországban, Lengyelországban, Szlovéniában. Ma azonban azt kell belátnunk, hogy a magyar kisvállalkozások termelékenységére, vagy vállalatszerkezeti eloszlására szinte semmiben sem tér el ezektől a vállalkozásfejlesztésben később induló országoktól.

Szokásos magyar válasz erre, hogy hazánkban a külföldi cégekre építő privatizációs folyamat nem engedte kibontakozni a kisvállalkozásokat, nálunk újratermelődött a sajátos duális szerkezet, a hazai tulajdonú vállalatszerzéssel szemben a készpénzes privatizációt erőltető politika miatt. Ha ez az érv igaz lenne, akkor hazánknak az átalakuló országok között vezető szerepet kellene betöltenie a 100 ezer főre jutó nagyvállalatok között – de mint fentebb bemutattuk nem ez a helyzet! E folyóirat korábbi szerkesztője: *Schweitzer Iván* találóan fordított piramisnak nevezte a 70-es évek magyar vállalati szerkezetét, amelyben néhány tucat kisvállalat jelenti a piramis alapját és torzult módon sok száz nagyvállalat áll a piramis csúcsán, középen semmi. A mai vállalati szerkezetet mondhatnánk „fordított jégcsapnak”,

¹ Lásd: *The Washington Post*, 2010. febr. 7. Sőt valójában még nagyobb a nagyvállalatok aránya, tekintettel arra, hogy az amerikai statisztika – szemben az európaival – nem 250, hanem 500 főnél húzza meg a nagyvállalatok alsó mérethatárát.

ahol a nagyvállalatok és a középvállalatok száma egyre olvad, miközben nagyon (aránytalanul) vastagszik a jégcsap alja.

Ami a magyar kis- és középvállalati szektorról elmondható, az inkább az, hogy a világban előre haladó koncentrációs folyamattal szemben hazánkban 1999 óta folyamatosan csökken a középvállalatok és a nagyvállalatok száma, csökken az általuk foglalkoztatottak aránya is az összfoglalkoztatottak között. Igazán nagy mélységű adatbázis híján csak feltételezzük, hogy hazánkban éppen az elhibázott, szavazatvásárló vállalkozáspolitikai miatt állhatott be – a többi átalakuló országhoz képest – az a fordulat, amelynek eredményeképpen a kisvállalatok még kisebbek lettek, a középvállalatok fejlődése megrekedt, a nagyvállalatok tömbje pedig fokozatosan olvadásnak indult. Mi több, többségük tevékenységében a közteherviselés alóli kibújásnak van döntő jelentősége, csak elenyésző kisebbségük vállalja a fejlesztési pályázatokon való részvétellel óhatatlanul együtt járó nyilvánosságot. Csak kisebb részük fordult közvetlenül, vagy beszállítóként a világpiac felé, kevésbé hajlandóak és képesek módszereiket, technikájukat fejleszteni. Az is tény, hogy mindegyik (létszám alapján jellemzett) kategóriában találunk fejlődésre képes és hajlandó csoportokat, ahol a transzparencia, az önmaguk termékeiről és szolgáltatásairól való hírverés, az ajánlatokra való azonnali reagálás a jellemző, sőt a keletkező profit fejlesztésre való felhasználása, a takarékos bérgazdálkodás, a személyi képességük folyamatos fejlesztése van jelen. Ők alkotják azt a 4–5 ezer vállalkozást, amelyik mind az exportba is bekapcsolódott, ugyanakkor beszállítóként a multinacionális cégek nélkülözhetetlen, bevizsgált partnere lett. Tőlük valóban várható, hogy akár egymással való összefogás (például: franchise), vagy felvásárlás útján a közép-, sőt a magyar méretek szerinti nagyvállalatosodás útjára lépnek, aminek részben következménye, részben oka a termelékenység ugrásszerű fejlődése.

2. „Miért rossz a Széchenyi terv diagnózisa, és miért nem lehet eredményes az erre alapozott újabb pénzosztogató pályázatözon?” – tettük fel a kérdést az említett szeptemberi cikkben. „Először is azért,” – hangzott a válasz – „mert [...] a magyar kkv-k fejlődésének legfőbb akadálya nem a tőke és a hitelek hiánya. [...] Az egyes számú probléma a piaci kereslet hiánya, azt követi az üzleti környezet nehézkessége [...] és az adózási szabályok áttekinthetlensége. Az ingyen pénzre persze most is lesz jelentkező, de a kisvállalkozóknak kiosztott pénzből csak minimális többletfoglalkoztatás és minimális növekedés lesz.”

Mit kellene tehát tenni? Az állam azzal tudná a legjobban segíteni a kis- és középvállalatok fejlődését, ha a kifejezetten adószakértők, könyvelők, tanácsadók számára, javára és túlából eredő saját maga által teremtett adószabályozási mocsarat lecsapolná. Bármennyire bonyolulttá váltak hazánkban is az életviszonyok, megengedhetetlen, hogy egy adótörvény paragrafusainak, egy-egy paragrafuson belül a bekezdések számát, egy törvénymondat sorainak számát tekintve világelső legyünk. Egységes, áttekinthető, „egyöntetű” (lásd: Kornai János: *Indulatos röpirat*. HVG Kiadói Rt., 1989) adók mellett várható, hogy a kisvállalkozások legfőbb sportja ne az adóelkerülés, hanem a piaci teljesítmény fokozása legyen. Az idén belépő új adószabályokban felsejlik ez az irány is, de sajnos úgy, hogy mindenki megtarthatja a maga megszerzett kis kedvezményét (lásd őstermelő), a maga féltett „adótítkát”. Sőt, az állami gazdaságpolitika a vállalkozásokra ható versenyt is szegmentálttá tette az új különadó-válságadó rendszerrel, amelynek két kifejezetten kellemetlen következménye

lehet. Az egyik, hogy a kisvállalkozások a piaci rések keresése helyett az érveket keresik, hogy melyik nagyvállalatokkal jellemezhető, ezért termelékenyebb ágazatot kell megbüntetni, illetve miért kell nekik könnyített adófeltételeket biztosítani. A másik következmény, hogy a megkülönböztető különadókkal sújtott ágazatokban elmarad az a tervezett fejlesztés, amelynek révén az igyekvő magyar tulajdonú vállalkozások beszállítói lehetnek volna a fejlesztő multinacionális láncoknak.

Az adószabályok mellett állami feladat a fogyasztók érdekeit szolgáló szabványok folyamatos egyszerűsítése és az európai minták átvételére koncentráló karbantartása. Az önálló „árvállalkozások” helyett vállalkezési láncok, hálózatok kialakulása lenne a kívánatos, amelyet a fizetési szabványok és szokványok, az állami megrendeléseknél megkövetelhető szabvány-szerződésekben előírt egyértelmű, szabványosított felelősségi, szavatossági kérdések és fizetési biztonság segíthetne elő. A vállalkozások egymásért vállalt felelősségének újszerű formáját hozta be az a pénzügyi innováció, amelyet a 2002. év vége óta funkcionáló Széchenyi kártya jelez, amelyben a vállalkozói érdekszervezetek és a pénzügyi közvetítők együttesen vizsgálják a hitelt kérelmező vállalkozók szavahihetőségét. Ehhez hasonló „bizalom- és hitelességépítő” termékek segíthetik a beszállítóvá válást, az exportőri képességek fejlődését.

3. „Hazánk vállalkozói egyesüljete!” – írtuk szeptemberi cikkünkben. Ma is érvényes ez a kissé talán blikkfangosnak ható megfogalmazás. Továbbra is az összefogás, a saját adóelkerülési technika feladása melletti tőkeerő-növeléstől várható a versenyben való helytállás. Most amikor az ingatlanfejlesztés világszerte bajban van, eljött az ideje az építőiparban a koncentrációnak, a megbízható minőségre építő együttműködésnek. A szolgáltatásokban is azoknak kel fel a napja, akik minden faluban és városban a megbízható minőséget, a színvonalat kínálják. Ebben persze fontos szerepe van a „kiskorrupció” leverésének, lásd a KGST és kínai piacok mellett „előre bejelentett” módon járőrözőknek, a vámraktárak „meglepetést – nem ismerő” ellenőrzésének. Az állami programok, az állami megrendelések előnyben részesíthetik a maguk minőségét bevizsgáltató hálózatokat, előnyt biztosíthatnak a beszállítói közösségeknek. A lakossági vásárlóerő válság miatti visszaesése felértékeli az árversenyben visszafogott, a minőségi versenyben pedig előrelépő szolgáltatókat, vállalkozókat. A figyelmesebb kiszolgálás, a pultoknál a megtelő csomagokba való bepakolás, az aprónak látszó, de a vásárlót kitüntető figyelemmel fogadó megoldások éppen azokat a kisvállalkozásokat értékelik fel, amelyek összefognak és a fogyasztó jobb kiszolgálása érdekében új módszereket vezetnek be. A magyar kisvállalkozóknak sincs arra lehetőségük, hogy először gondoskodjanak saját családjuk kényelmes lakásáról, látványos előrelépést tegyenek a család személyautóparkja cseréje terén. Első a saját vállalkozás fejlesztése. Nyilván a vállalkozások hitelezése szempontjából előny lehet a nagyértékű saját ingatlan – mint biztosíték felajánlása –, ugyanakkor az a vállalkozó, amelyik nem a saját üzletét, hanem házáat fejlesztette az elmúlt években, aligha élvezi majd bankja bizalmát. A válság kedvező, hosszú távú hatása lehet, hogy azok maradnak talpon, akik saját vállalkozásukkal törődtek, saját házuk előtt söprögettek és nem az állami programoktól, a politikusok közbenjárásától várták a fellendülést. Éppen ezeknek a vállalkozásoknak érdemes együtt és közösen megkeresniük szolgáltatásuk, termékeik, gyártóképességük bevizsgálása, minősítése érdekében a nemzetközi vállalatok beszállító

minősítőit. Rajtuk és Nekik segíthet az állami szolgáltató abban, hogy üzleti levelezésük, szerződéseik a nemzetközi szokványokat tükrözzék.

Növekedni érdemes, növekedni jó – ebben a mederben hozhat számukra hasznot minden program. Ha valaki elég nagyra nő, akkor már nem az adóelkerülés lehet a fejlődés kulcsa, hanem akár a tőzsdén keresztüli tőkeszerzés is új perspektívát nyithat.

4. Magyarország a rendszerváltás első éveiben más utat járt, mint a többi átalakuló ország. A készpénzes privatizáció, a zöldmezős külföldi beruházások számára nyújtott jogbiztonság a globális versenygazdaságba történő bekapcsolódás lehetőségét felgyorsította. Hazánkban 1982-től a rendszerváltás idejére a kis- és középvállalatok már közel egy évtizedes fejlődési utat jártak be, amelynek hatására a külföldi cégek magyarországi megjelenése alkalmazkodási folyamatukat eredményesebbé, gyorsabbá tette. A kiskereskedelemben a korábbi privatizációs technikák (lásd: szerződéses üzemeltetés) egyértelműen a hazai tulajdonú kisvállalkozások előnyét jelentették. Hasonló volt a helyzet a lakossági szolgáltatások területén is. Az alacsony termelékenységű működést konzerváló, szétforgácsolt, az összefogástól tartózkodó, egymás számára mind az árubeszerzés, mind a közösen üzemeltethető kiegészítő szolgáltatások terén fenntartott konkurenciaharc az oka annak, hogy a magyar kisvállalkozások mind a kiskereskedelem, mind a szolgáltatások terén hátrányba kerültek a külföldi cégek hazai leányvállalataival szemben. A XIX. századi viszonyokat fenntartó magyar kisvállalkozók „lemondtak” a fogyasztók kiszolgálásáról, mert összefogás, közös termékfejlesztés, közös marketing helyett inkább a bezárkózó területvédelmet és a „bandaháborús” vetélkedést választották. A bevásárlóközpont-láncok a XX. századi vásárlási szokásokat szolgálták a közös beszerzési, értékesítési marketingpolitikára helyezve át a hangsúlyt. Árpolitikában, termelékenységben a magyar kisvállalkozásoknak ugyanaz lett a sorsa – kivéve, ha összefogtak, vagy franchise rendszert vezettek be (lásd: Groby, CBA) – mint görög, portugál, brazil, vagy kanadai sorstársaiké.

A külföldi tulajdonú vállalatok ezért egyszerre jelentettek kihívást, mintát és a legerősebb konkurenciát, az összefogást elutasító, „magányos cowboy” magyar kisvállalkozások nem tudták kihasználni közel egy évtizedes előnyeiket a hazai piacon.

Számít-e a monetáris és a fiskális politika összhangja?

KÜLGAZDASÁG,
2016. 1-2. sz.

Körkérdés a gazdasági növekedés folytatódásának esélyeiről és feltételeiről

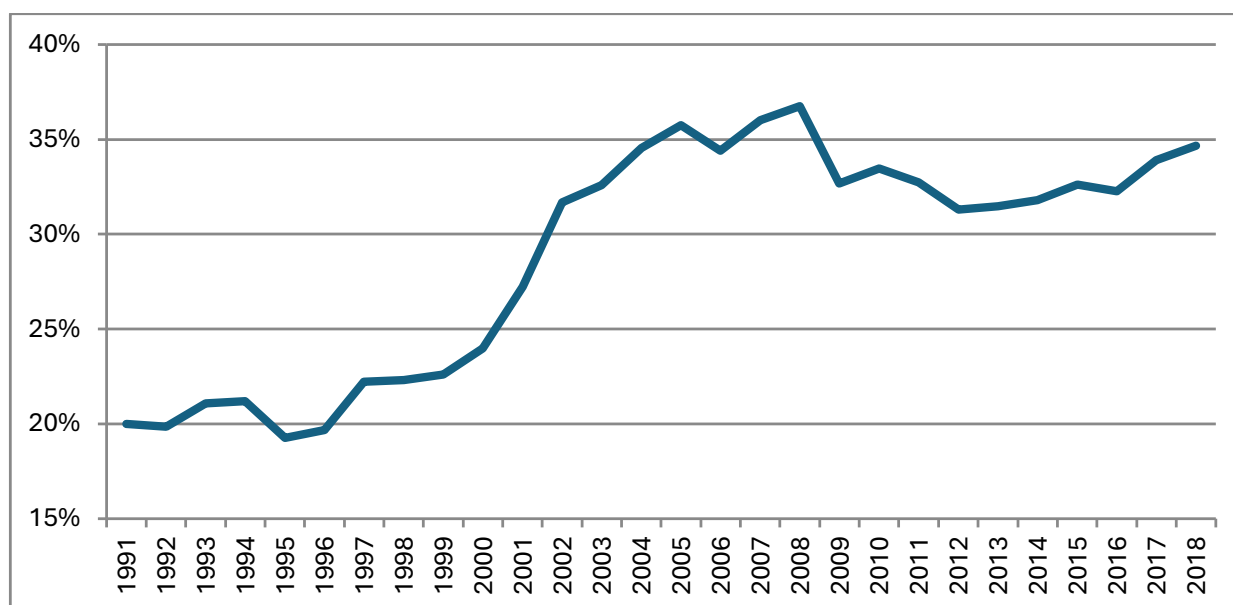
A monetáris politika intézményrendszerének újjászületése – vagyis nagyjából az 1990-es évek közepétől fogva – Magyarországon általános szakmai egyetértés övezte azt a vélekedést, hogy a monetáris és fiskális politikának egymástól elválasztva (függetlenül), de mégis összhangra törekedve kell működnie. Ez nem pusztán a negatív tapasztalatokból leszűrűt, speciális, hazai vélekedés volt, ez szerepelt egy sor népszerű nyugati tankönyvben is (ld. például Samuelson – Nordhaus, 2005, 633. o.).

Helykímélés okán a jelen írásban nem kívánjuk áttekinteni az elmúlt 25 év történetét – feltételezzük, hogy e folyóirat olvasóinak többsége emlékszik rá, vagy tanulta, hogy az egymást váltó jegybank-elnökök 1990 óta milyen gyakran őrlődtek abban a konfliktusban, hogy hozzágazítsák-e az MNB monetáris politikáját a fiskális alkoholizmusba (® Kopits Gy.) egyre mélyebben belemerülő költségvetési politikához. Talán elég itt annyit leszögezni, hogy az elmúlt 25 év nagyobbik részében a monetáris politika többnyire -okkal -szembe ment a fiskális politikával: a laza fiskális politikával szemben inkább megszorított, mert az MNB vezetése úgy gondolta, hogy az infláció megfékezése és elfogadható szintre való leszorítása másképpen nem remélhető.

Az előzményekhez képest az elmúlt 5 év története merőben más képet mutat. A laza költségvetési politika, amelynek a külső eladósodás mostanában csak kisebb mértékben forrása, mivel nagyjából a felhalmozott fiskális tartalékok felélése, illetve az „ ingyenes ” EU-források működtetik, kéz a kézben jár a laza monetáris politikával. Ha csak ezen múlna egy nemzetgazdaság sikere, a gyors felzárkózás a fejlett országokhoz, akkor meg is nyugodhatnánk – sínen van az ország. Az infláció felpörgésének kockázata sem volt tapasztalható, mert az nemcsak csökkent, de egyeseken 0-ra zuhant vissza. Sőt voltak olyan hónapok is, amikor a KSH deflációt mért. A monetáris és a fiskális politika ötödik éve segíti egymást. Ennek jó példája az államadósság/GDP ráta kezelése. Igaz, az egyik legfontosabb célt: az államadósság szintjének érdemi mérséklését, a „kinövekedést” még a GDP 10%-át meghaladó magánnyugdíj-vagyton feláldozásával sem sikerült elérni, mégis az adósságráta nem nőtt, sőt a fontos mérési időszakokban még az előírt mértékű (a GDP 0,5%-át elérő éves) mérséklést is sikerült előállítani. A két politika közötti együttműködés miatt az államháztartás KESZ száláján mindig van annyi pénz, amennyi a piaci szereplőknél lévő kötvények mérési napon történő bevonásához szükséges (adósság-csökkentés), a jegybank képes az általa kistafírozott szervezetek útján olyan forinterősödést kicsiklandozni, ami a devizában denominált államadósság mérési napon szükséges mérséklődéséhez szükséges, amivel az adósság rátája is, meg a finanszírozás költségei is kiszámítható szinten maradnak. A hitelezők számára pedig

mi más lenne fontos, ha nem a a relatív mutatók. Elhanyagolható esztétikai kérdés, hogy a monetáris politika hitelessége ettől javul-e. A monetáris politika megvalósítása így, a törvény és a kolbász elkészítésének folyamata mellé emelkedik, jobb nem tudni, hogyan készül.

2006-ban publikált közös könyvünkben szerepeltettünk egy ún. válságindex ábrát, amelynek módszertanát az 1970-es években az amerikai közgazdász, A.M. Okun vezette be, amikor az infláció és a munkanélküliség korábban ritkán tapasztalt együttes megjelenése volt az új fejlemény. Később ezt a mutatót a Merrill Lynch bankház elemzői úgy fejlesztették tovább, hogy – gondosan megválogatva az egyes mutatók előjeleit – egyenlő súlyozással egyetlen mutatóba (*misery index*) préselték a növekedés és az egyensúly hat mutatóját.

Könyvünkben, 2006-ban egyfelől azt ünnepeltük, hogy az egyensúly tekintetében, 1995-2001 között komoly javulás történt, másfelől viszont amiatt panaszkodtunk, hogy 2001 és 2005 között ez a tendencia nem folytatódott (id. mű 23. o.). És ehhez – a mából visszatekintve, figyelembe véve a KSH adatok visszamenőleges korrekcióját is – hozzá kell tennünk, hogy 2006-ban és 2009 között egy árnyalatnyit még romlott is a helyzet, az egyensúlytalansági mutató felfelé mozdult el.

Mindennek fényében a 2009 utáni időszakról egyértelműen pozitív képet kellene alkotnunk, hiszen a korábbi egyensúlytalanságok lényegében megszűntek. A gazdasági növekedés sem negatív (mint 2009-ben és 2012-ben), az infláció megszűnt, a munkanélküliség 11%-ról 7%-ra csökkent, a fizetési mérleg 2010 óta minden évben többlettel zár, és államháztartás hiánya is 3% alatt van 2012 óta.

Minden nagyon szép, minden nagyon jó? Nyilvánvalóan nem! A pszichológus, Paul Watzlavick híres könyvcímével: a helyzet reménytelen, de nem súlyos. Egyelőre inkább távolodunk annak az áhított célnak a megvalósításától, amit hazánk minden polgára remélt, hogy jóléte, élete a belátható időn belül megközelíti, eléri a fejlett nyugat-európai országokét. Amikor egy évtizede végre az Európai Unió tagjai közé kerültünk ez a várakozás még nem tűnt megalapozatlannak. 1995 és 2004 között az egy főre jutó GDP az európai átlag 51 %-áról, a belépés évére 62%-ra nőtt, a várakozás az volt, hogy a valamikori Marshall segély hatszorosát

elérő uniós támogatások hatására ez a felzárkózási ütem még gyorsulni is fog. Az elmúlt esztendőben megjelent elemzések ezzel szemben azt bizonyítják, hogy a magyar gazdaság az európai rekorder uniós transferek ellenére is inkább lassulóban van, mintsem a növekedési ütem a jólétet mindenkinek, vagy az adósságból való kinövekedés realitását támasztaná alá. Hazánkban az egy főre jutó GDP szintje csak a 2015-ös év végére érhetne el a 2008-as pénzügyi válság előtti békeév szintjét, 2016-tól pedig az uniós transferektől várt stimulus a források igénybevehetőségének lassulása miatt 2016-tól mérséklődik, a növekedés klasszikus tényezőinek állapota pedig romlik. A rendelkezésre álló munkaerő rövidtávon is (külföldön történő munkavállalás gyorsulása), de hosszútávon is (demográfiai okok) csökken. Ráadásul a külföldre áramlás miatti az összetétel változás is kedvezőtlen, hiszen a fiatalabb, képzettebb, ezért vélhetően termelékenyebb munkaerőforrás fog, ami az itthon maradottak átlagos termelékenységének a romlását vetíti előre. A megtakarítási ráta ugyan visszakapaszkodott a korábbi évtizedes normának a rendelkezésre álló jövedelem nagyjából 4-5%-os szintjére, de ennek ellenére is a beruházások szintje továbbra is rendkívül alacsony. Ha az uniós forrásból megvalósult többnyire közösségi közlekedési és igazgatási beruházásokkal nem számolunk, akkor a beruházások továbbra is alatta maradnak a pótláshoz szükséges a GDP 20%-át legalább elérő szintnek. A külföldi működő-tőke beáramlás – a bankok tőkevesztésének pótlását szolgáló tőkeemelésekkel nem számolva – 2008 óta 0. Ha ehhez hozzáteszük az oktatásra, a felsőoktatásra fordított források öt év óta tartó stagnálását, illetve csökkenését is, akkor érthetővé válik, hogy a termelékenység (akár az emberi tőkébe való beruházások mérséklődése, akár az állóeszközökbe való beruházások csökkenése miatt) öt éve változatlan.

2016-ban romló gazdasági növekedés mellett nyilvánvalóan teljesülni fog az államháztartási hiány GDP 2%-át meg nem haladó mértéke, még akkor is, ha az Unió egyre gyakrabban él majd a források visszatartásának, a nem szabályszerű felhasználás miatti büntetésnek az eszközével. Ez utóbbinak a nagyságrendje a GDP 1-2%-a között ingadozhat, ami miatt a keresleti oldalon további megszorítások várhatóak, amit aligha ellensúlyozhat a korábbi megtakarítások felélése, vagy a monetáris politika által gerjesztett lazítás sem. 2016-ban számolni kell azzal, hogy az Unió elindítja a közösségi források átcsoportosítását a menekültáramlat miatti hatások tompítására, ami miatt hazánk – a már betervezett lassuláson túl – újabb mérsékléssel számolhat. A fizetési mérleg többlete tovább nőhet részben az energiaimport relatív olcsóbbodása részben az import kereslet további stagnálása miatt, ami a fokozatosan dráguló külföldi finanszírozási források emelkedő költségeit ellensúlyozhatja. Ha a világgazdasági kockázatok számottevően nem nőnek a magyar gazdaság folytathatja a sárban való lassú vonszolódást (*muddling through*), annak a reménynek a felcsillanása nélkül, hogy a belátható időben javulnának a felzárkózásnak, vagy az adósságból való kinövekedésnek az esélyei.

Az ország új ruhája és potenciális növekedése

KÜLGAZDASÁG,
2017. 1-2. sz.

A mi várakozásunk az, hogy 2017-ben hasonló növekedési ütem, egyensúlyi helyzet várható, mint 2016-ban, mert – ahogy eddig is – a kormányzati gazdaságpolitika homlokterében a mindenkori következő gazdasági év bármilyen eszközzel történő „megnyerése” áll. Ha egy kormány nem követ el nagyon nagy hibát, akkor erre általában sokféle lehetőség kínálkozik. Ezt nevezi az angol „*muddling through*”-nak, azaz tovább-évickélésnek. Mindeközben egyre élesebben fognak eltérni a rövidtávra és a közép-hosszú távra vonatkozó várakozások és értékelések: rövidtávon minden nagyon szép, hosszútávon gyorsuló lemaradás és növekvő kockázatok.

Az elmúlt hat évben megváltoztak a gazdaságban bekövetkezett események megfigyelésének módszerei, és változott az elemzési-értelmezési keret (*framing*) is. Ha nem számoljuk munkanélkülinek a külföldön „ideiglenesen” (mert nem telepedett le) munkát végző állampolgárt, ha nem munkanélküli a közmunkás, akkor alig van munkanélküliség. Ha az Európai Unióból beáramló kohéziós pénzek évente a GDP 3-5%-át jelentik, akkor ez a transzfer belső növekedési tényezőnek tűnik, amely egyidejűleg hat jótékonyan a keresletre, a költségvetés egyensúlyára és a fizetési mérlegre is. Ha az Uniótól továbbra is „dől a lé”, ami biztos és ingyenes tényezője a devizatartalékoknak, valamint a magyar lakossággal finanszírozzuk a költségvetés hiányát, akkor fel lehet élni az MNB devizatartalékának egy részét is.¹

Tegyük gyorsan hozzá, e sorok írásakor a külső pénzügyi kockázatok (FED kamatemelés, olasz bankok szanálásának kényszere, a görög fizetési helyzet esetleges rosszabbodása) sem veszélyeztetik a következő évet. Egyelőre még a világban érzékelhető populista fordulat (Brexit, Trump megválasztása, olasz népszavazás, francia választások) sem változtatja meg a Magyarország számára kedvező külföldi konjunktúrát, mert a meghirdetett bezárkózási, piacvédelmi politikák nem tudnak gyorsan hatni – már ha egyáltalán a nagy ígéretők betartják, amit ígértek, amivel fenyegetőztek. Tovább tarthat az a kivételes helyzet is, amikor egyidejűleg javulnak a cserearányok, és a külföldről hazautalt deviza is hizlalja a többletet, így a hosszú ideig rettegett fizetési mérleghiány helyett éppen a fordítottja a jellemző. Így egyáltalán nem véletlen, hogy minden elemző rövidtávon a „császár új ruháját”, a stabil belső és külső egyensúlyt és a fenntartható gazdasági növekedést fogja látni és dicsérni 2017-ben is.

Ahhoz, hogy a távolabbi jövőre vonatkozó várakozásainkat a tartós realitásokra alapozhassuk, szét kell szálaznunk, hogy az eddig felsorolt tényezőket minek tekintjük, a növekedés külső feltétel- és keretrendszerét meghatározó állandó elemnek, vagy átmeneti tényezőnek.

„Józan fejvel már a rendszerváltás idején is tudni lehetett, hogy Magyarország nem lesz ázsiai 'kistigris'. 10% körüli GDP-növekedést tehát senki sem várt se rövid, se hosszú távon. Azt azonban senki sem gondolta, hogy nyolc évvel a rendszerváltás után még mindig 1,5-2 százalékos lesz a GDP növekedési üteme. Most épp ennyi, és ez nagyon kevés.” – ezt a jelen szerzők egyike írta 20 évvel ezelőtt.² Akkor még nem volt általánosan bevett, elfogadott

1 2016 végén az MNB tartalékai 24 milliárd euróra, kb. a 2008. évi szintre estek vissza. 2011 közepén még 38 milliárdon állt ugyanez a mutató.

2 Mihályi Péter: „Mi van akkor, ha csak 2 százalékkal nő a GDP?”, *Magyar Hírlap*, 1997. november 15.

elemzési módszer a potenciális növekedés fogalma – de a cikk lényegében ezt járta körül. A 90-es évek közepétől ugyanis egyre inkább látható volt, hogy miután kikerültünk a KGST védett és zárt piacáról, át kell értékelnünk mindazt, amit korábban tudni véltünk az ország versenyképességéről. Már akkor világos volt, hogy a globalizálódó világgazdaság normáihoz mérve¹ kedvezőtlenek az ország természeti adottságai: nincsenek monopoljáraadókat biztosító bányái, kikötői, tengerpartja, hegyvidékei. Csökken a népesség, vagyis szűkül a belső piac.² Az az évtizedek-évszázadok óta velünk élő mítosz, hogy a magyar munkaerő kiválóan képzett, a modern technikát alkalmazó országokkal összehasonlítva már akkor sem volt igaz.³ És persze a Noszty-fiú esetéből ismert „életpálya-modell” sem erősíti az ország növekedési potenciálját: alacsony az önkéntes megtakarítási hányad, s amint lehetőség nyílik, a magyar családok bambán-boldogan vesznek fel hitelt életszínvonaluk gyorsított emelkedéséhez.⁴

1997 óta a helyzet összességében inkább romlott, mint javult. A bruttó állótőke-felhalmozás részaránya a GDP-ben belül alacsony szinten stagnál, jelentős mértékűt öltött a munkaerő kivándorlása, a termelékenység enyhe mértékben ugyan, de visszaesőben van. Mint ezt éppen a múlt év végén megjelent PISA-eredmények megerősítették, alapfokú oktatási rendszerünk még mindig ontja magából a funkcionális analfabéták tömegét, akik egyre romló esélyekkel fognak próbálkozni azzal, hogy felnőttként a következő évtizedekben sikeresek legyenek a globalizáció nyomán egyre éleződő piaci és társadalmi versenyben. Nemcsak stabil állásuk nem lesz, de betegbbek, magányosabbak és boldogtalanabbak is lesznek, mint a jó iskolákban képzett polgártársaik többsége. És miért is ne adósodnának el a családok az első adandó alkalommal, ha egy nemzedék életében kétszer is megtörténik, hogy a gondoskodó állam kimentti a tömegesen eladósodott középosztálybeli és még ennél is jobb módon élő családokat (1991, 2010)?

Ha egy évnél csak valamivel hosszabb távra is kitekintünk, láthatjuk, hogy az Unió források beáramlásának lassulása hasonló „elvonási tünetekkel” jár, mint a drogosoknál. Ha külső piacok bizonytalansága miatt a vállalati kapacitások nem bővülnek, akkor a jelenlegi 2 - 2,5%-os növekedési ütem sem lesz fenntartható újabb és újabb állami beavatkozások nélkül. Az egyévesen alacsony társasági nyereségadó kulcs bevezetésével a kormány hazánkat az európai adóverseny résztvevőjévé tette, amitől „csak” a jövedelmek átáramlása, de nem magasabb növekedési potenciál létrejötte várható.

Van azonban egy viszonylag új fejlemény is, amelynek jelentőségét – úgy gondoljuk – nem lehet eléggé hangsúlyozni. A Kopint-Tárki feldolgozóipari konjunktúra-tesztje szerint mindössze két év leforgása alatt – 2014 áprilisa és 2016 áprilisa között – a szakképzett munkaerő hiányára panaszoló cégek aránya 25%-ról 60%-ra emelkedett. Ezzel éppen ellentétes módon a kereslethiányt, mint termelésnövekedést akadályozó tényezőt említő vállalatok aránya 80%-ról 32%-ra csökkent. Feltételezhető, hogy az építőiparban és a szolgáltatások területén

1 Antal László – Csillag István – Mihályi Péter: „Magyarazzuk a globalizációt”, *Népszabadság*, augusztus 12.

2 Minderről részletesebben ld. Mihályi Péter: Utolérési kísérletek Magyarországon, 1870-2030”, *MTA Közgazdaságtudományi Intézete Műhelytanulmányok*, MT-DP – 2011/1.

3 Kőrösi Gábor: *A versenyszféra munkapiacának működése*, Bp.: MTA Közgazdaságtudományi Intézet, 2005.

4 Az elmúlt évek közéleti vitái során csak nagyon ritkán hangzott el az érvek között az, hogy a magyar háztartások tömeges (deviza) eladósodása mögött ténylegesen életszínvonal javítását szolgáló lakás- és fogyasztási hitelek álltak, szemben más történelmi korokkal és országokkal, ahol a családok termőföld-vásárlás vagy üzleti célú beruházások finanszírozása érdekében vállalták a hitelfelvétel kockázatait.

ehhez hasonló, vagy még akár meredekebbek is a változást jelző görbék, és - ha lenne ilyen adatgyűjtés -, akkor azt is ki lehetne mutatni, hogy képzetlen munkaerőből is nagy hiány van. Mint azt másutt részletesebben is kifejtettük¹, a hirtelen változásnak az lehet az egyik magyarázata, hogy a hosszabb idő óta kihasználatlan munkaerő visszafordíthatatlanul foglalkoztathatatlaná vált. A választási okok miatt szabadon engedett, sőt központilag vezényelt béremelési követelések pedig odavezetnek, hogy a munkáltatók egymástól „rabló-ulti” keretében csábítják el a munkaerőt. A stagnáló munkatermelékenységgel össze nem békíthető bérszint növekedés következménye azonban éppen a várakozásokkal ellentétesen nem a munkaerőhiány enyhülése, hanem annak növekedése lesz, egy erőteljes KKV csőd hullám és fokozatosan emelkedő infláció mellett. Ez utóbbi ugyan segít az államadósság rátájának mérséklődésében, de a fogyasztás felpörgetésére épített új növekedési modell aligha hoz majd eredményt. Éppen akkor fulladhat ki az 1,5-2%-os potenciális növekedési ütemet felfelé tornászni igyekvő mutató, amikor a közelgő választások és az erősödő európai bizonytalanság ellensúlyozása érdekében annak jótékony hatásaitól népszerűsége növekedését várja a kormány.

A termelékenység gyorsulásának ugyanis egyetlen tényezőjére sem hat az alacsonyabb adó és a magasabb minimálbér. Ettől több beruházás, jobban képzett munkaerő nem lesz. Azzal is számolnunk kell, hogy a gazdaság *duális szerkezete* a bérverseny mentén tovább erősödik. Az lehet a következmény, hogy az exportőr multik hazai leányvállalatai – az exporton számolt ULC (egység-béreköltség) alapján – jelentős béremelést hajtanak végre, amitől képesek lesznek a külső kereslethez alkalmazkodni. Ám a hazai piacon működők már kevésbé tudnak lépést tartani velük, s végül a hazai tulajdonú KKV-k járnak rosszul. A kettétört vállalati szektor alkalmazkodóképessége mérséklődik, amitől a közmunkába rejtett munkanélküliség nyílttá válik, így a makroökonómiát legfeljebb Okun törvényéig ismerők is bizton számíthatnak alacsony ütemű gazdasági növekedésre.

Összefoglalva: a növekedési elméletek „kemény” mutatói (munkakínálat, beruházás, termelékenység) stagnálást mutatnak, a „puha” mutatók pedig (jog- és tulajdonbiztonság, közpénzek átlátható felhasználása, korrupció stb.) évről-évre csak romlanak. A következő évben vélhetően még nem fog széthasadni a császár (vagyis az ország) új ruhája, de lassan beszédképpé válik majd az a kisfiú, aki egyszer csak el fogja kiáltani magát, amikor a császárt látja az új ruhában pöffeszkedni: „De hisz nincs is rajta semmi!”

1 Csillag István – Mihály Péter: „Megoldás-e a járulékcsoökkentés?”, www.portfolio.hu, 2016. szeptember 7.

A túltolt bicikli minősített esete

KÜLGAZDASÁG,
2018. 9-10. sz.

Körkérdések a bérfelzárkózás határaitól

A szerkesztőség kérdései:

1. Közgazdasági értelemben mit jelenthet a bérfelzárkóztatás?
2. Tartható-e a versenyszféra és a kormány állandó konzultációs fórumának a 2016 novemberében kötött hatéves megállapodása?
3. Magyarország esetében hol van a béremelések határa?
4. A régió egészében gyors béremelkedés tapasztalható. Vannak-e kockázatai ennek a bérversenynek?
5. Milyen hatása lehet a béremeléseknek a nyugdíjakra és a nyugdíjrendszer egészére?

-
1. A „bérfelzárkóztatás” nem munkapiaci leíró fogalom, hanem a munkavállalói érdekképviseletek és a politikai nyilvánosság (pártok, civil mozgalmak, média) szótárából származó olyan *politikai jelszó*, ami legalább négy értelemben is megtévesztő. (i) Azt a látszatot kelti, hogy az államilag elrendelt béremelés egy létező, bevett gazdaságpolitikai eszköze a normális piacgazdaságoknak; (ii) hogy nem csupán a bérből és fizetésből élők, de minden piaci szereplő és a mindenkori kormány közös érdeke a bérfelzárkózás. (iii) A forintban látványos, 82%-os nemzetgazdasági átlag-kereset növekedés – tekintsük például a 2006 és 2018 közötti időszakot – rögtön másképpen néz ki, ha euróban vagy dollárban számolunk. Az utóbbi a rosszabb: dollárban számolva mindössze 27%-os volt a növekedés (2%/év). (iv) Nem világos, hogy a bruttó vagy a nettó bérek felzárkózásáról van szó, és így a közvélemény számára nem appercipiálható, hogy valójában a nettó bérek azért alacsonyok, mert az állam – az ország fejlettségi szintjéhez képest – adó (lánykori nevén: tb-járulék) formájában túlzottan sokat von el. Ez az a mechanizmus, amit évtizedekkel ezelőtt Kornai János koraszülött jóléti államnak keresztelt el.

A számok önmagukban nem hazudnak: az EU-s szintekhez képest van valamelyes bérfelzárkózás, ám elsősorban annak következtében, hogy a kormány pro-ciklikus módon túltolta a biciklit. Miközben a munkatermelékenység emelkedése – elsősorban az elmaradt pótlások és a külföldi működő tőke beruházások stagnálása miatt – 2012 és 2017 között nem érte el az átlagos évi 1%-ot (kumuláltan pedig 2,8 százalékot), a munkaköltségek ugyanebben az időszakban több mint 33%-al nőttek. Így az egységnyi kibocsátásra jutó munkaköltség (ULC) emelkedés is kimagaslóan magas volt, 2013 év vége óta átlagosan évente 4-4,5 % körüli. Ennek a következtében az egy foglalkoztatottra jutó kibocsátás (GDP) lényegében stagnált és csak az utolsó másfél évben látható némi emelkedés, ami megfelel annak a ténynek is, hogy éppen 2017-ben volt a munkatermelékenység emelkedése 3,1%

(OECD). Ezt a 2008 óta tartó, most már trendszerűnek mondható stagnálást jól mutatja az alábbi grafikon.

Forrás: AMECO

E folyóirat olvasói számára nem szükséges, hogy pontokba szedve, oldalakon keresztül soroljuk, mi mindent tett 2010 óta a magyar kormány a gazdaság élénkítése érdekében. Ennek nyomán sikerült is megemelni a növekedés ütemét és sikerült minimumra csökkenteni a hivatalosan regisztrált munkanélküliséget. Csakhogy, ezek a konjunktúra-élénkítő fiskális és monetáris programok, a forint fokozatos leértékelődése az euróval és még inkább a dollárral szemben, pontosan akkor kerültek bevetésre, amikor a magyar gazdaság magától is éppen kilábalóban volt a válságból.

Nem meglepő módon a *pro-ciklikus kormányzati viselkedés* nyomán pontosan az történt, aminek a tankönyvek szerint történnie kellett: előbb gyorsuló ütemben nőtt a munkaerőhiány (nagyjából 2010-től), majd pedig megkezdődött az árszínvonal lassú, de tartósnak ígérkező emelkedése (2017/18 fordulójától). A bér-ár spirál – mint nagy esők után az élőködő gyomnövények ezernyi ága-boga – éppen a mostani, tavaszi-nyári hónapokban indult el felfelé és szívja el a gazdaság legegészségesebb (értsd: legtermelékenyebb) részeiből az erőforrásokat. Ma már gyakorlatilag a gazdaság minden ágazata munkaerőhiánnyal küzd, s ha nincs remény a munkaerőforrás bővülésére, akkor üzleti beruházásokat sem érdemes kezdeményezni. Mindenütt egyformán rossz a helyzet. Hiány van taxisból és szemetesből Budapesten, nincs elég szakács és pincér a Balatonon, és nincs, aki almát szedjen a szabolcsi falvakban.

2. Mindezen változások együttes hatását tovább fokozta egy új jelenség, amire 10-15 évvel ezelőtt a magyar gazdaság irányítói (de tegyük hozzá az elemzők se nagyon) gondoltak: éppen a 2008-as válság után nyíltak meg minden korlátozás nélkül az Unió munkapiacai. Ennek a regulációs gátnak az átszakadásával a nyelvi és földrajzi okokból Magyarországról könnyen becserkészhető munkaerőpiacok még vonzóbbá váltak. A magyar gazdaság 2008

végén – lényegében önhibáján kívül – recesszióba zuhant, s ennek nyomán megindult a jó minőségű (azaz, a hazai átlagnál jobb minőségű) magyar munkaerő külföldre vándorlása. Elvileg az EU-s forrásokat is bevonó, évről-évre növekvő, brutális költségvetési stimulus alkalmas lehetett volna arra, hogy a kiáramlott munkaerőt visszaszívja, de az általános nemzetközi tapasztalatok szerint ez a folyamat sehol nem szimmetrikus. Aki a magasabb bér miatt kimegy, az nem könnyen jön vissza még akkor sem, ha időközben a hazai bérek is jelentősen megnőnek. A „túltolt bicikli” hatás nyomán Budapesten 2015 táján elszabadultak az ingatlanárak és a lakás bérleti díjak is – emiatt sok pályakezdő fiatal számára, szubjektíve a nominális bérek gyors emelkedése sem tűnik elegendő visszatartó erőnek. Ez is egy oka a kivándorlásnak.

A gyorsan emelkedő bérek és az intenzív munkaerőhiány a munkatermelékenységen kívül a munka minőségére is negatívan hat – és ez akkor is igaz, ha ezt közvetlenül, számszerű magyar nemzetgazdasági makro-adatokkal nehéz bizonyítani. Itt segítenek a történelmi analógiák. 1989 előtt Magyarországon minden szektorban jelentős volt a munkaerőhiány, ami minden ágazatban, ahol nehéz közvetlenül és folyamatosan ellenőrizni a munkásokat, egyértelműen a selejtes termékek volumenének növekedésével, a szolgáltatások minőségének romlásával járt együtt. Ugyanez történik mostanában is. A kapkodva, tapasztalatlan és megbízhatatlan munkavállalókkal épített stadionok, utak, közműcsatornák esetében nem csak az történik, hogy a végleges költségek sokszorosán meghaladják a tervezettet, de már az átadást követő hónapokon belül kiütköznek a minőségi hibák. A közismert példára utalva, nevezzük ezt el Várkert-bazár hatásnak.¹

3. Az Orbán kormány kizárólag azokat a fórumokat intézményesíti, amelyek a kiválasztott résztvevők és a megjelölt témák okán kizárólag a kormány javaslatainak elfogadtatására alkalmasak. Ennek megfelelően a két évtizeden át működő Országos Érdekegyeztető Tanács 2011-es megszüntetésével az érdekek és álláspontok közvetlen ütköztetésére alkalmas fórumrendszer intézményesült formája is megszűnt. A konzultációs joggal felruházott Gazdasági és Társadalmi Tanács legfeljebb protokolláris jelleggel, a valóságos érdekcsoportokat „felhívva”, a kormánypropaganda alkalmi (nem-rendszeres) csatornájaként működik. Ráadásul, a bérmegállapodás megkötésének a VOSZ akkori elnöke: (az azóta elhunyt) Demján Sándor volt a fő kezdeményezője és a kormány ezzel a neki tett gesztussal kívánta a versenyszféra egyéb törekvéseinek vitorlájából kifogni a szelet.
4. A magyar nyugdíjrendszer már az alaptörvény hatálybalépése előtt is, de annak hatálybalépése után deklaráltan is felmondta a biztosítási elvet, aminek a következménye, hogy megszűnt a törvény alapján számon kérhető kapcsolat a befizetett járulékok és a járadékok között. Ennek hatását még tovább torzította a nyugdíjplafon és a járuléklafon eltörlése.² Az is fontos, ami a „NŐK – 40” kampány nyomán történt. Miután a 2/3 birtokában az Orbán-kormány rászokott a minden jogszabályt mindig meg tudunk változtatni logikára, úgy csökkentették a 2010-ben még jelentős politikai feszültséget okozó munkanélküliséget, hogy sok tízezernyi asszonyt a munkaerőpiacról beengedtek a nyugdíjasok táborába.

1 <https://atlatszo.hu/2016/08/29/tobbszori-atadas-megduplazodo-koltsegek-igy-ujult-meg-a-varkert-bazar-az-unio-penzebol/>

2 Most maradunk csak a nyugdíj-ágazatnál, jól lehet, a hatások az egészségügyben is fontosak.

Persze, éppen úgy, mint a kivándorlás esetében, ezt a folyamatot sem lehetett ripsz-ropsz visszafordítani, amikor 2014 táján már világos volt, hogy mennyire súlyos a munkaerőhiány és fontos lenne a 40 év munkatapasztalattal rendelkező törzsgárdát ott tartani a munkahelyen, ahol éppen van.

A bekövetkezett béremelkedés jelentős mértékben változtatja meg a régi és az új nyugdíjasok között a bérjellegű jövedelem és a járadékjellegű nyugdíj jövedelmek közötti helyettesítési arányt. A béremelkedés végképp megtöri a biztosítási nyugdíjrendszerben korábban tükröződő, a korosztályok közötti szolidaritást és tervezhetetlenné teszi az időskori jövedelempótlást. Az átláthatóság és az előreláthatóság hiányát a nyugdíjrendszerben nem a béremelkedés páratlanul gyors üteme okozza, de tény, hogy ennek a hiánynak a kiáltó voltát jobban láthatóvá teszi. Ez pedig tovább gyengíti a munkavállalók érdekeltségét abban, hogy olyan munkát keressenek, ahol a rendezett járulékfizetés feltételei garantáltak.

Az Unió és Magyarország: Ez van, ezt kell szeretni.

KÜLGAZDASÁG,
2019. 1-2. sz.

Körkérdés? Mi vár az Európai Unióra 2019-ben?

A *Külgazdaság* az Európai Unió jövőjére és ebben a megközelítésben Magyarország és az Unió lehetséges jövőbeni viszonyának alakulására vár választ. Sietünk előre bocsátani, hogy látszólag el fogunk térni a tárgytól, mivel a feltett kérdések megfogalmazása gazdasági irányultságú, ám a mi értelmezésünkben a tét sokkal inkább általános, nagypolitikai jelentőségű, és csak annyiban van gazdasági relevanciája, amennyiben minden általános politikai kérdés megközelíthető gazdasági szempontból is. Álláspontunkat megelőlegezendő Churchill egyik kevésbé ismert beszédét hívjuk segítségül. Ő a II. világháború befejezése után már 1946-ban, Zürichben szorgalmazta az egységesülést, a nemzetállami szétagoltság felszámolását: *„Európa nem engedheti meg magának, hogy a múlt sérelmeiből fakadó gyűlölet és bosszú vezérelje. Az igazságon, a könyörületességen és a szabadságon alapuló „európai család” újraalkotása felé (...) az első lépés csakis egy 'Európai Egyesült Államok' felépítése lehet. Csak így adhatjuk vissza százmilliónyi dolgozó ember számára mindazt az örömet és reményt, amely nélkül nem érdemes élni.”*¹

Az Európai Unió ebben a churchilli felfogásban – és történelmi léptékben csak ez a felfogás számít – az európai béke megőrzését alátámasztó, egyértelműen politikai, és nem csupán gazdasági intézmény. Létrejött az első, de a legfontosabb intézményi lépés ahhoz, hogy a nemzetállami, óhatatlanul nacionalista gondolkodásmódot az itt élők jólétéről, jövőjéről való felelősség váltsa fel az európai kontinensen is. Története egyfelől a kisebb és a nagyobb válságok története, másfelől viszont a kísérlet sikerét, Churchill józan előrelátásának teljesíthetőségét bizonyítja az a több mint két emberöltő, amely 1946 óta békében telt el.

Az utóbbi tíz évben történelme egyik legnagyobb válságát éli át az Európai Unió, aminek kettős oka van. Egyrészt a kapitalista világ gazdaság óhatatlanul ciklikus fejlődésében bekövetkezett 2008-as válság minden országot és intézményt megrázó hatása, másrészt az Unió egységesülése érdekében megteendő, ahhoz szükséges lépések halogatásának következményei, amire a gazdasági válság és a menekültek tömeges beáramlása csak a legkiélezettebb formában mutatott rá. A 2008-as válsággal csak annyiban foglalkozunk, amennyiben ennek kezelése újraerősítette a nemzetállami kereteket, a nemzeti kormányok szerepét a nemzetközi, multilaterális együttműködés továbbvitelével szemben.

A nemzeti kormányok külön utas magatartásával szemben a válság legyőzését a jegybankok között eddig sohasem tapasztalt összehangolási törekvések is segítették – beleértve a kontinenseken átívelő együttműködést, amelynek során a Fed, az Európai Központi Bank, a japán és az ausztrál jegybank egyeztetette lépéseit.

A menekültek tömeges Európába áramlására viszont – éppen az Unió egységesülésének, az együttműködés elmélyítésének és sokoldalúvá tételének elodázása miatt – az érintettek

¹ Churchill: *Európa tragédiája*; Zürich, 1946. szeptember 19.

szintén nemzetállami keretekben reagáltak, ami a tömegdemokráciákban óhatatlanul a nemzetmentő szerepben feltűnő nemzeti kormányok nacionalista politikai törekvéseit erősítette. Szinte valamennyi európai országban felfedezhető az idegenellenesség, az adott ország sajátos kultúrájának, polgárai életszínvonalának megvédésének, a menekültek támogatásával szembeni ellenségességnek a hangulata, ami alól a kormányok sem vonhatták ki magukat. Sőt sok uniós országban éppen a menekültek ellenségként történő megjelenítéséből merítették hatalmuk megtartásának egyik eszközét az uralmon lévők. Pedig az idegenellenesség, a nacionalista, xenofób indulatok szítása merőben ellentétes az Európai Unió alap gondolatával. Erre és ilyen erővel az Unió eddigi történetében nem is akadt még példa, így nem csoda, hogy a menekültválság az Unió politikai irányultsága alapján kialakított kereteket feszegeti. A menekültválság csak tetőzte a 2008-as pénzügyi válság miatti tehetetlenségérzettel járó csalódottságot, amelyben a be nem váltott remények kaptak teret. Ráadásul a pénzügyi válság kezelésének nemzeti keretek közötti folytatása, a nemzeti kormányok megerősödése felidézte a Schiller Tell Vilmosából vett mondás csábítását: „Az erős ember egyedül a legerősebb. (Eredetiben: *Der Starke ist am mächtigsten allein.*)”

Nemcsak Európában, hanem a világ nagyon sok országában a befelé fordulást, az izolacionizmus öreg füleknek jól csengő hangjait élesztette fel a pénzügyi válság, amit a legjobban Donald Trumpnak az *America first* jelszava illusztrál. A tömegdemokráciák korában a nemzeti bezárkózás, a sovinizmusba hajló nacionalizmus a középrétegek válságban elvesztett jóléti reményeinek helyettesítésére szolgál. Ugyanakkor persze az is világos, hogy a nacionalista pártok és kormányok közötti együttműködés az elvesztett reményeket nem fogja újjáépíteni. Fogalmilag is kizárt – még az Európai Unió keretein belül is –, hogy létrejöhessen a xenofób indulatoktól fűtött kormányok együttműködése. Nincs és nem is lehet mély barátság a Nekünk Magyarország az első, a Brexithez vezető brit kilépési szándék vagy akár a holland szélsőjobb oldali xenofóbia hívei között. Ennyi elzárkózó nacionalista „első” között elméletileg sincs összekötő kapocs, az Európai Uniónak a nemzetállamok közötti laza együttműködésé alakítása pedig nemcsak olyan messze van az eredeti szándéktól – az európai háború elkerülésétől –, mint Makó Jeruzsálemtől, de gazdaságilag is értelmetlen. A nemzetállamok elsődlegességét hangsúlyozó nacionalista populizmus olasz, magyar vagy brit képviselői lapogathatják ugyan egymás hátát, ám a nacionalista olaszok nemzetközi együttműködésért kiáltanak, amikor a hozzájuk már megérkezett menekültek európai szétosztását szorgalmazzák. Az EU-szkeptikus angol politikusok pedig szembe kerültek a szabad munkaerő-áramlás európai híveivel, köztük a „visegrádi” államok nacionalizmusba hajló kormányaival, amikor azzal kezdték a Brexit-kampányt, hogy mennyivel több pénzt lehetne az angol egészségügyre fordítani, ha nem kellene olyan sokat a közös kasszába befizetniük Közép-Kelet-Európa javára.

A tagállamok lazább együttműködésére irányuló szándék a piacoknak és végső soron a fogyasztóknak sem áll érdekében, mert a nemzeti határok, vámokból ácsolt védőfalak és kerítések építése idő- és pénzvesztéssel jár. A bezárkózást pártoló politikusok, a fontolva haladók nemcsak a tranzakciós költségek elméletéről nem hallottak, azt sem értik, hogy az általuk javasolt „patrióta gazdaságpolitika” kifejezetten rombolja az elért jóléti színvonalat is. Ezért a tömegdemokráciák választóival csak háborús pszichózis mellett, legfeljebb ideig-óráig fogadtatható el. Ám aki emlékszik Jevtusenko híres versének refrénjére, az biztos állíthatja, hogy az Európai Uniónak csak az lehet a tagja, és az Unió csak addig maradhat fenn, amíg

a versben visszahangzó kérdésre – Akar-e Moszkva háborút? – az Unióban és az uniós országok részéről merev elutasítás a válasz.

A nemzetállamok mainál lazább szövetségévé átalakuló Európai Unió kizárólag Putyin Oroszországának áll az érdekében, mert a versenyképtelen – kizárólag óriási tankok és gázvezetékek építésére képes – orosz gazdaság csak az oszd meg és uralkodj! néhány évszázados elve alkalmazásával maradhat versenyben két hatalmas riválisával, az USA-val és Kínával. Putyinnak tényleg kapóra jött Orbán Viktor nacionalista populizmusa, pávatánca, az ő ügynökeként igyekszik is használni – de Orbán nem Magyarország. Ezt ő maga is jól tudja, és nem bolond, hogy országát kiléptesse az Unióból. Lehet, hogy Magyarország lemarad a többi, frissen uniós taggá vált versenytársától, de Orbánnak és politikai családjának a vagyonosodása sokkal fontosabb annál, hogy megvalósítsa a néhai Csengey Dénes jelszavát: *Európába, de mindahányan!* Emiatt Magyarország egyre inkább fék és egyre kevésbé lendítő tényező lehet az európai egységesülési folyamatban. Mondhatnánk, hogy Churchill eredeti törekvésével szemben az európai békefolyamat kerékkötője, aminek kárvallottjai elsősorban a szomszédos országokban élő magyarok. Másodsorban pedig hazánk egész lakossága, mert az európai adófizetőktől megszerzett uniós transferek családi hasznosításához képest az európai tőkeáramlásból való kimaradás az ország összes lakosának a jólétéből vesz el súlyos milliárdokat.

Az Európai Unió az euró sikeres bevezetése óta a fordulóponton vesztegel, mert a sikerhez, az USA-val való lépéstartáshoz a nemzetállami keretek további lebontására lenne szükség, ami a bankunióban, a tőkeáramlás további segítségével, a fiskális együttműködésben vagy az európai határok közös védelmében, közös menekültpolitikában, egyszóval és Churchill szavaival: az Európai Egyesült Államok létrehozásában testet öltő lépésekben mutatkozna meg. A tétovázás és a habozás persze érthető, hiszen a nemzeti választásokon győztes kormányok nehezen adják fel parancsnoki hadállásaikat. Ehhez az a nagyvonalúság, amit éppen a leggazdagabb országnak, Németországnak kellene tanúsítania, erősen kockázatos. Ezt a legjobban Nagy-Britannia példája mutatja. Az a szűkkeblűség, ami a Brexit irányába fordította a xenofób szövegekre fogékony angliai öregeket, percek alatt kirántotta Nagy-Britanniát a korábbi, évszázados, kényelmes helyzetéből, és jól mutatja, hogy az irigységre, a nagyvonalúság elítélésére politikát lehet alapozni. Németországban is feltámadt és erőre kapott a nacionalizmus, a nemzeti irigység holtak hitt kísértete (az AfD képviselőjében), ami lehetetlenné teszi, hogy az integráció elmélyítésében az az ország legyen a kezdeményező, amelyik gazdasági és intézményi fejlettségénél fogva a leginkább képes erre.

Az integráció elmélyítéséhez, az Európai Unió jövőbeni szerkezeti átalakulásához ugyanis nem az intellektuális kezdeményezés hiányzik (lásd az ötfelé ágazó Juncker-tervet vagy Emmanuel Macronnak a Sorbonne Egyetemen elmondott beszédét), hanem az anyagi támogatás és a politikai erő. A feladatot Németország egyedül nem tudja, és nem meri vállalni. Nagy-Britannia maga sem tudja, hol áll, Macron pedig folyamatosan veszít belpolitikai népszerűségéből. Ennek valószínű következménye lehet, hogy mind a Juncker által előterjesztett megújítási irányokról való állásfoglalást, mind a Macron által egyelőre általános formában javasolt mélyítési javaslatok vitáját elnapolják. Emiatt azok az új feladatok – mint a menekültkérdés közös kezelése érdekében kialakítandó közös határvédelem és a NATO európai tengelyének megerősítése – lesznek azok az ügyek, amelyek lekötik az Unió vezetését, és megszabják

a közös rendelkezésű pénzalapok felhasználásának új irányait. Az Unió egyelőre nem tud megszabadulni a közös agrárpolitikai keretrendszerétől sem, ami egyre inkább teherterhel, mert nem segíti érdemben a versenyképes, üzemszerű gazdaságok kialakulását. Nem fog változni a Kohéziós Alap keretrendszere sem, csak a felosztható pénz mennyisége fog csökkenni. Ez éppenséggel nem lesz jó Magyarországnak. Mert ha nem jön a korábbi ütemben a brüsszeli ingyenpénz, akkor a növekedési ütem akár a felére is visszaeshet. Ha nem történik valamiféle váratlan csoda, akkor a kevesebb pénz belső felhasználási arányai sem fognak megváltozni. Azok, akik az uniós transzferekből eddig járadékot tudtak szedni, ezt fogják erőltetni a jövőben is. Épülnek majd újabb stadionok, és nincs ok feltételezni, hogy a korábbinál több uniós pénz jutna az oktatásra vagy az egészségügyre.

Bármennyire szeretne is Magyarország jelenlegi kormánya irányváltást Brüsszelben, az Európai Unió tartani fogja a „jó irányt” – mert azzal szemben nincs alternatíva. Legfeljebb lassul, vagy megtorpan a haladás. Az pedig (szinte) kizárt, hogy Magyarország lelépjen a vonatról – vagy lerúgják róla.

Még nagyobb a baj

KÜLGAZDASÁG,
2020. január-február

A szerkesztők körkérdése: Jön a válság! Mikor? Milyen? Honnan?

A kormánytól független közgazdászok többsége régóta úgy gondolja, hogy az elmúlt tíz év azért volt elvesztegetett évtized, mert a Fidesz rosszul kormányozta az országot. Mi is ezt gondoltuk és gondoljuk ma is. Ha viszont közép- és kelet-európai perspektívában nézzük a dolgokat, akkor kiderül, hogy a rendszerváltás első két évtizedéhez képest 2008 és 2018 között, Ausztriát *benchmark*-nak tekintve, majdnem mindenütt megszűnt a felzárkózás, vagy csak néhány tizedszázalék-pontnyi volt. Vagyis sokkal nagyobb a baj, mint gondoltuk. A ki-fulladás jelei mindenütt láthatók, még az olyan mintaországokban is, mint Lengyelország vagy Észtország.

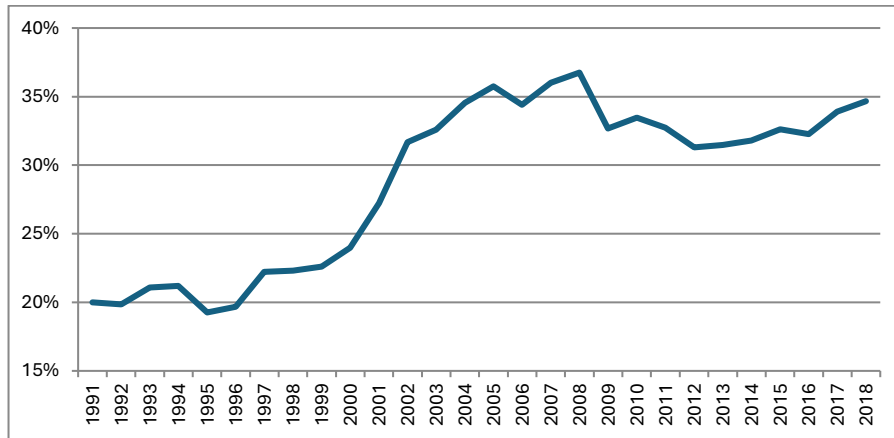
A szokásoktól eltérően nem egy főre visszaszámított adatokkal dolgozunk, hanem folyó áron és árfolyamon USA dollárra váltott nemzeti adatokkal.¹ Nem az életszínvonal, azaz az egy főre jutó fogyasztás alakulását vizsgáljuk, hanem az országok éves teljesítményét, ami kedvező esetben értelemszerűen az éves GDP növekedését jelenti. Ha nő a GDP, nő a nemzeti piac, több a lehetőség az új vállalkozások indítására, növekszik az aggregált kereslet.

Ez a számítás azért izgalmas, mert így a népességcsökkenés, ezen belül a kivándorlás hatása is megjelenik, illetve a humán tőke „romlása” is, hiszen a legtermelékenyebb diplomások és a leginkább kalandvágyó, kalandtűrő munkások mennek el az országból. Az is fontos eltérés a szokásos, EU-n belüli összehasonlításoktól, hogy az általunk átvett GDP-adatok piaci árfolyamon kerültek átszámítása dollárra. Azaz, kissé leegyszerűsítve azt vizsgáljuk, a külföld szemében, nemzetközileg egységes mércével mérve, mennyit ér mindaz, amit egy naptári évben Magyarországon megtermeltünk.

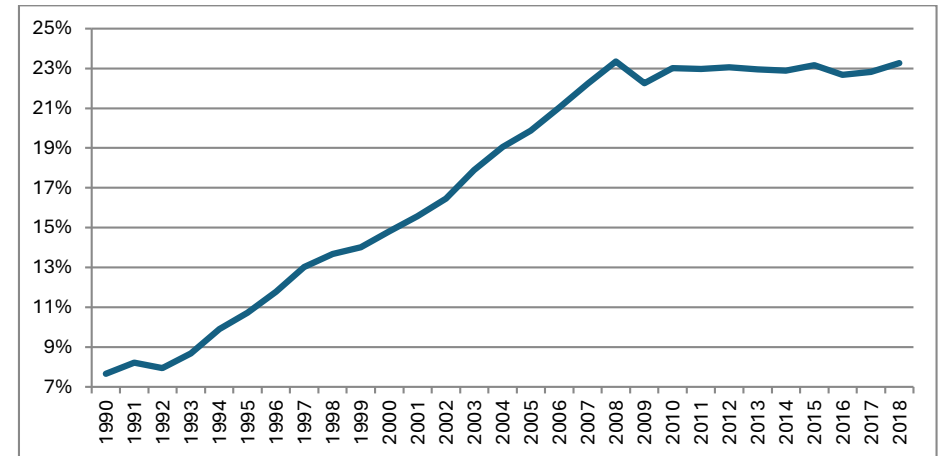
Gondolatmenetünk fontos ugrópontja, hogy Magyarország és több más közép- és kelet-európai ország teljesítményét Ausztriához viszonyítjuk, aminek az az egyszerű oka, hogy a közvélemény jelentős része számára is ez a viszonyítási alap.

1 A Világbank adatai alapján.

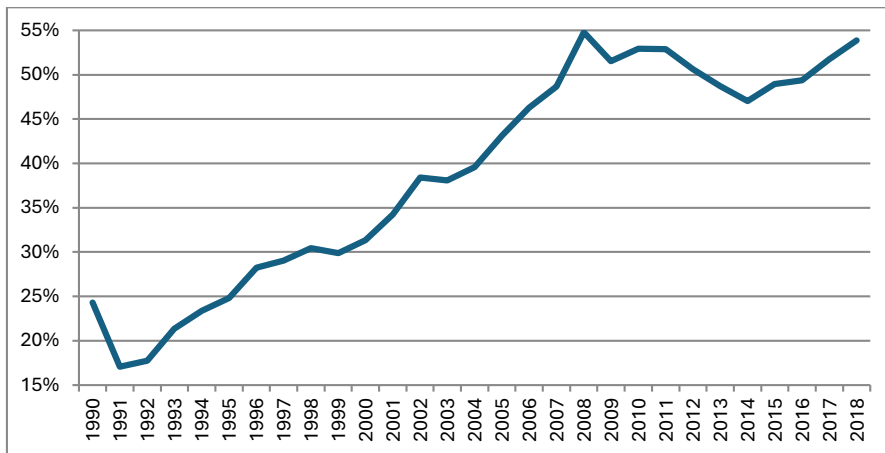
1. ábra Magyarország éves GDP-je az osztrák GDP százalékában, USD alapon számolva

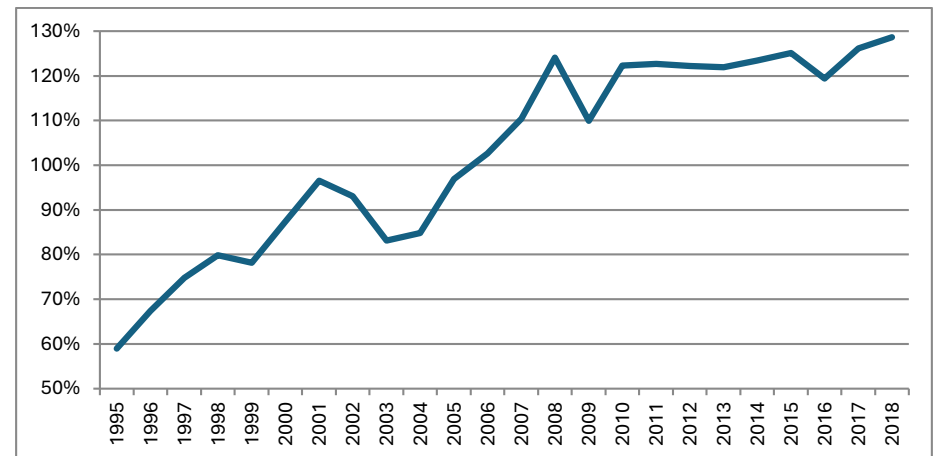
3. ábra Szlovákia éves GDP-je az osztrák GDP százalékában, USD alapon számolva

2. ábra Csehország éves GDP-je az osztrák GDP százalékában, USD alapon számolva

4. ábra Lengyelország éves GDP-je az osztrák GDP százalékában, USD alapon számolva

Forrás: Saját számítás a Világbank adatai alapján (valamennyi ábra).

Az újszerű módon prezentált magyar adatokból némileg másképpen látszik a rendszerváltás óta eltelt időszak, mint ahogyan az a közgazdászok szakmai emlékezetében él:

- a 90-es évek első kétharmadában a transzformációs válság (©Kornai) nem érzékelhető;
- (b) viszont jól látszik a felzárkózáshoz vezető fellendülés a Bokros-csomagot követő közel másfél évtizedes időszakban;
- a 2008-as nemzetközi pénzügyi válság előtt elért relatív fejlettségi szintünket 2018-ig nem sikerült reprodukálni. Csehország, Szlovákia és Lengyelország ábrája is több érdekes üzenetet tartalmaz, de most csak azt a közös ténytet emeljük, hogy 2008 óta ők sem tudtak érdemben felzárkózni az osztrák szinthez.

Helykímélés céljából eltekintünk a többi, közép- és kelet-európai posztszocialista ország 2008 utáni felzárkózásának grafikus bemutatásától. Helyette egy táblázatba tömörítettük tíz ország adatait.

1. táblázat Néhány közép- és kelet-európai ország felzárkózása Ausztriához képest

	Rendszerváltás (éve) – legkorábbi WB adat	2008	2018	Változás iránya 2008–2018
Ország	Az osztrák GDP %-ában			
Magyarország	20,0 (1991)	36,8	34,7	a különbség nőtt
Szlovákia	7,7 (1990)	23,3	23,3	stagnált
Csehország	24,3 (1990)	54,8	53,9	a különbség nőtt
Lengyelország	59 (1995)	124,1	128,6	volt felzárkózás (minimális)
Szlovénia	10,9 (1990)	12,9	11,9	a különbség nőtt
Észtország	2,1 (1993)	5,8	6,8	volt felzárkózás (minimális)
Litvánia	3,3 (1995)	11,1	11,7	volt felzárkózás (minimális)
Lettország	2,4 (1995)	8,3	7,6	a különbség nőtt
Románia	30,6 (1988)	49,8	53,8	volt felzárkózás (minimális)
Bulgária	16,9 (1988)	12,6	14,0	volt felzárkózás (minimális)

Megjegyzések: * Folyó áron és árfolyamon, USA dollárban. ** 2007

Forrás: Saját számítás a Világbank adatai alapján.

A *Külgazdaság* olvasói számára ismerős összefüggésre utalnak a négy visegrádi ország, illetve a többi átalakuló, valahai kelet-európai szocialista ország Ausztriához történő konvergenciájának lelassulását mutató adatok. Megítélésünk szerint az 1990 és 2008 közötti időszakban a gyors felzárkózásnak két fő oka volt.

Az első az, hogy a szocialista tervgazdaság megszűnésével a kortársak számára is jól ismert veszteségforrások, pazarlások fő oka is megszűnt, ami miatt az erőforrásokat nagyobb hatékonysággal lehetett a jólétet és a gazdasági növekedést szolgáló javak előállítására fordítani.

A másik ok pedig az volt, hogy a külföldi tőke robusztus megjelenésével a hagyományos Solow-i növekedési modell két tényezője, a beruházás és az ettől várható termelékenység emelkedés meglóditotta a gazdasági növekedést. Ami bekövetkezett, azt a szakirodalom a Balassa–Samuelson hatásként írja le. Ez azonban a 2008-as válság után már nem érvényesült, hiszen a tőkebeáramlás lelassult. Az új helyzetben az endogén növekedési elméletekből ismert intézményi keretek (jogbiztonság, tulajdonbiztonság, a jogállamiság keretei, az állami adminisztráció megbízhatósága, korrupció) kerültek előtérbe. E téren pedig egyik ország sem brillírozott. Ez viszont erőteljesen vette vissza, szinte minden országban – talán Észtország az egyetlen kivétel – a felzárkózást.

Hasonló kifulladás már tapasztalható volt ebben az országcsoportban a szocializmus időszakában is, amit akkor az extenzívről az intenzív szakaszra történő átállásként vagy mechanizmusreformként ismert a közvélemény. Erről akkor a kor egyik híres közgazdász-tudósa Erdős Péter 1956-ban így írt: *„Bár ez a rendszer [t.i. a tervgazdaság – szerzők.] végső eredményeiben kétségkívül olyan sikereket ér el, amelyek bámulatba ejtik a tőkés világot, mindinkább érezhető, hogy ezeket az eredményeket lehetőségeinkhez képest túl drágán, túl sok áldozattal, energiát és eszközöket feleslegesen fogyasztó súrlódásokkal érjük el. A szocialista gazdasági rendszer, úgy ahogyan ismerjük, nagyszerű, de nem olyan jó, mint szeretnők.”*

Szomorúan kell tehát megállapítanunk, hogy a 2008-as válság az átalakuló országok számára – hasonlóan a II. világháború utáni helyreállítási periódusban élvezett gyors gazdasági növekedés és felzárkózás befejezéséhez – megtorpanást és kifulladását hozott. Kiderült, hogy nem elegendő a fejlett országok gazdasági modelljeit másolni és a külföldi tőkét beengedni. Ki kellene lépni abból a hosszú évszázadok óta követett – bár sokak szeme előtt rejtett – keréknyomból, amit a humán tőke fejlesztésére fordított erőfeszítések és az átlátható állami pénzkezelés hiánya, a jogállamiság, valamint az adófizetők pénze kíméletének a hiánya jellemez.

„A szocializmus nehéz dolog” – ez volt a címe a francia filozófus, André Gorz 1967-ben megjelent könyvének. Ma ehhez muszáj hozzátennünk, hogy a kapitalizmus is nehéz dolog. Ez utóbbin belül pedig a liberális demokrácia is az, amiről már Churchill is megmondta, hogy a legrosszabb rendszer, kivéve mindazokat, amelyeket az emberiség eddig kipróbált.

Repedések a téves önképen

KÜLGAZDASÁG,
2022. 1-2. sz.

A Külgazdaság c. folyóirat körkérdése: Melyik a leggyengébb láncszem, amely elpattanhat, amely megzavarhatja a helyreállítás folyamatát?

A jelenlegi kormányzat – Vörösmarty találó hasonlatát idécitálva – „kancsalul, festett egekbe néz”. Nem a valóságot látja, hanem egy elképzelt valóságot, ám ezt olyan hangerővel hirdeti, hogy még a szerkesztőség által megfogalmazott körkérdés is tényként kezeli, hogy a magyar gazdaság 2021/2022 fordulóján egy helyreállítási pályán halad előre. Szerintünk ez nem így van. Valójában Magyarország két évtizede nem tud kikecmeregni a növekedési, az eladósodási, a szerkezeti válságok egymásra torlódásának az állapotából. A Bokros Lajos nevével fémjelzett stabilizáció (1996) utáni félévtized hozott utoljára egyértelműen kedvező fordulatot, amikor a robusztus növekedés, a fizetési mérleg és az államháztartási mérleg csökkenő hiánya, a mérséklődő infláció és a jelentősen apadó államadósság volt az uralkodó trend. A magyar gazdaság a stabilizációnak köszönhetően kizökkent a „rossz szekérnyomból” mert a növekedést az export és beruházások húzták, ezért a kedvező irányú szerkezetváltás hatására az egyensúly is javult.

1. *Meddig ér a takaró?* 2000 és 2010 között az ország nettó külföldi adóssága a GDP 20%-áról a GDP 53%-ára nőtt, majd amikor ez kezdett leépülni, akkor a növekedés forrása a belföldi államadósság és az Európai Unióból ingyen beáramló támogatás lett. Sem az egyik, sem a másik nem fenntartható. Az államadósság újra eléri – ahogy 2011-ben – a GDP 80%-át, kudarccal végződött az ellene meghirdetett hadjárat. Közben elveszett egy évtized, „eltűnt” a magánnyugdíj megtakarításoknak a GDP 10%-ával felérő értéke, s a 2010 és 2021 között hazánkba áramló közel 60 milliárd eurónyi (félévnyi GDP) uniós támogatásból az éves átlagos növekedés se nőtt a megelőző évtizedhez képest, így alig érzékelhető mértékben sikerült javítani a felzárkózási pozíciókat. (Igaz, e téren csak a három balti ország és Lengyelország tudott felmutatni a mienknél jelentősebb jobb eredményt.) A szociálliberális kormány költségvetési hiánya 2010-ben a GDP 4,5 százaléka volt, a végleges szám 2021-ben közel kerülhet a 10% -hoz. 2010-ben az éves *infláció* mértéke csak 4 százalékot vett ki a „zemberek” zsebéből, most már 7,4 százalékot, ami – a jegybank elnöke szerint – 2022-ben is szilárdan tartani fogja magát.

Mindeközben a kormányzat mind a fiskális, mind a monetáris politika eszközeit bevetve 2010 és 2021 között évről-évre növelte az 1 főre jutó reáljövedelmet is és a reálfogyasztás indexét is. Éves átlagban 3,4%-kal, kumuláltan kifejezve 45%-kal, miközben az 1 főre eső GDP csak 35%-kal nőtt. Másszóval, *az ország sokkal tovább nyújtózott, mint ameddig a takaró ért.* A választási ciklushoz igazított lakossági jövedelembővülés miatt megváltozott a növekedés szerkezete is. Egyre jelentősebb a fogyasztás és a közszféra által végrehajtott beruházások szerepe, miközben a feldolgozóipari beruházások csak korlátozott mértékben bővültek. A lényegében két fő alágazatra (járműipar és elektronika) alapozott export még a forint szándékos gyengítése ellenére sem volt képes az évtized egészében fenntartani

a fizetési mérleg egyensúlyát. Valójában, a közsféra beruházásai tették ki az összes beruházás harmadát, amelyek a legoptimistább feltételezések szerint is csak nagyon hosszú távon képesek javítani a nemzetgazdaság külpiaci versenyképességét – legyen szó akár az egészségügyről, akár a vasúti pályák rekonstrukciójáról, akár a stadionépítésről (ami nyilván a legproblematisabb formája a közösségi beruházásoknak). Miután a lakossági beruházások is elsősorban a lakásépítés egyre erőteljesebb támogatása miatt nőttek, így a beruházási hányad növekedése (28%-ra) nem járt a termelékenység növekedésének a gyorsulásával, sőt, inkább enyhe visszaesés volt tapasztalható. A tulajdonbiztonság elvesztése, a „nemzeti bajnokok” mesterséges módon történt kedvezményezése miatt az évtized során a feldolgozóipari beruházások csak a járvány előtti utolsó két békeévben (2018-2019) nőttek, illetve a kényszerű lefagyás után 2021-ben indultak újra – egy jelentős visszaesést követően, az érthető alacsony bázishoz képest – növekedésnek.

Az Orbán kormány 2021 utolsó és 2022 első negyedében a GDP mintegy 4%-át elérő kiadásbővítést hajtott, illetve hajt végre (nyugdíjprémium és a nyugdíjnak egy héttel a szokottnál korábbi kifizetése, a teljessé tett 13. havi nyugdíj ígéret, a 25 év alattiak szja alóli mentessége, a gyereket nevelőknek a befizetett szja visszatérítése, az egyre magasabb összegű Családi Otthon Kedvezmény (CSOK), közalkalmazottak, köztisztviselők fegyverprémium, pedagógus béremelés, bérminimum és minimálbéremelés miatti béremelések, a munkáltatók a mérséklődő biztosítási járulék). Ha ehhez hozzáteesszük a benzinár plafon és a rezsicsökkentés védelme összeütközését az energiaárak nemzetközi piacokon tapasztalt dühöngő növekedésével, akkor nagyjából teljes a leltár.

2. *Ki fog itt dolgozni?* A kormányzat által a maga számára kialakított téves önkép legnyilvánvalóbb és valószínűleg a legnagyobb károkat okozó félreértelmezése a munkaerőpiachoz kapcsolódik. A KOPINT-TÁRKI feldolgozóipari konjunktúra-tesztje már 2016-ban jelezte, hogy mindössze két év leforgása alatt – 2014 áprilisa és 2016 áprilisa között – a szakképzett *munkaerő hiányára* panaszoló cégek aránya 25%-ról 60%-ra emelkedett. Feltételezhető volt már akkor is, hogy az építőiparban és a szolgáltatások területén ehhez hasonló, vagy még akár meredekebbek is voltak a változást jelző görbék, és – ha lenne ilyen adatgyűjtés –, akkor azt is ki lehetett volna mutatni, hogy képzetlen munkaerőből is nagy hiány van. Ugyanebben az idő intervallumban a KOPINT-TÁRKI a kereslethiányt, mint termelésnövekedést akadályozó tényezőt említő vállalatok aránya 80%-ról 32%-ra csökkent. Ennek ellenére – adó- és járulékcsökkentéssel, a külföldi és hazai beruházóknak adott speciális állásteremtési támogatásokkal – a kormányzat folyamatosan élénkítette a keresletet, nem gondolva arra a tankönyvi alapszabályra, miszerint, ha nincs felhasználatlan tartalék egy gazdaságban (legyen szó akár munkaerőről, akár tőkéről), akkor a kormányzati kereslet-növelés előbb-utóbb bizonyosan inflációba fog torkolni. Sőt mi több – és erről a szocialista tervgazdaság négy évtizede során bőséges tapasztalatot lehetett szerezni Magyarországon –, a túlkereslet nyomán elhúzódnak és a tervezettnél sokkal rosszabb minőségben valósulnak meg a beruházások.

Az építőiparban a munkaerőhiányt a lakástámogatások és az uniós transzferekkel finanszírozott közösségi beruházások olyannyira fokozták, hogy a vállalkozók között bérlicit és munkaerőrablás vált általánossá, ami az amúgy is szegmentált piacon bértorzulásokhoz vezetett. Mint az közismert, a munkaerőhiányt tovább fokozta a tömeges külföldi

munkavállalás, merthogy – és a kormányzat ezt sem vette észre –, a magyar gazdaság teljesítményének növekedése mögött hosszú időn nem a hazai versenyképesség javulása, hanem a globális európai konjunktúra húzódott meg. Amikor a német, osztrák stb. piacon nagy szükség volt a magyar árukra, akkor a magyar munkaerő iránt is megnőtt a kereslet. Ezt csak munkaerőimporttal lehetett volna ellentételezni, csak éppen ekkortájt, 2015-ben, az orbáni propagandagépezet a nők 40+-os korai nyugdíjba vonulásával és a bevándorlás elleni kampány szervezésével volt elfoglalva. „Ha Magyarországra jössz, nem veheted el a magyarok munkáját” – hirdették a plakátok országszerte. Ha pedig az elmúlt két évet, a koronavírus-járvány éveit nézzük, akkor tulajdonképpen megdöbbentő, hogy a magyar gazdaság egésze milyen gyorsan szívta fel a szolgáltató-szektor adminisztratív leállítása miatti hirtelen keletkező munkaerőfelesleget. Tavaly, 2020-ban márciusban zárták be pár hétre az éttermeket, szállodákat stb., de a júniusban már nem lehetett a szokásos bérszínvonal mellett szakácsot, pincért vagy takarítónőt találni a Balatoni szállodákba! Nem csoda, hogy berobbantak a bér-ár spirál infláció gerjesztő mechanizmusai.

3. *Járadékvadászat (haveri) hitelből.* Körülbelül 10 évvel a rendszerváltás után a magyar vállalkozói elit számottevő része úgy látta, hogy a feldolgozóiparban és a szolgáltatások számos szegmensében nincs esélyük arra, hogy felvegyék a versenyt a multinacionális óriásvállalatokkal, ezért anyagi és szellemi energiáikat az ingatlanpiacra csoportosították át. Azt ismerték fel, hogy az ingatlanfejlesztéshez szükséges kiinduló pontok – az építésre alkalmas telkek jó része és az építkezés megindításához szükséges engedélyek kizárólagosan – az állami és önkormányzati hatóságok kezében vannak. Egy jó kapcsolatokkal rendelkező magyar vállalkozó a magyar hatóságokkal való alkuban előnyösebb helyzetben van, mint a külföldi cégek. Például az átminősítéseknél, vagy a műemlék- és természetvédelem esetében. Miután az állam a termőfölddel való gazdálkodás terén is mesterséges eszközökkel hozta monopolhelyzetbe önmagát, a magyar hivatalokon és a magyar hivatalnokokon múlik, hogy sikerül-e néhány tollvonással természetvédelmi területből szántóföldet csinálni, majd azt ingyen – vagy majdnem ingyen – kivonni a művelésből, és más formában, ipari parkként, építési telekként értékesíteni. Különösen felértékelte a „hazai” befektetők helyzetét az a tény, hogy a földdel kapcsolatos tranzakciónál a törvények előnyben részesítik a helyben lakókat

Pénz, azaz hitel természetesen ezen a piacon is szükséges egy nagyobb projekt lebonyolításához – legyen szó akár ingatlanfejlesztésről vagy állami infrastruktúra projektek megépítéséhez – de, amíg, a hazai tőkeerős és felelősségteljesen hitelező nemzetközi nagybankok tulajdonában voltak, addig a makroökonómiai stabilitás szempontjából ezek a banki hitelből finanszírozott fejlesztések nem jelentettek különösen nagy és/vagy átláthatatlan kockázatot. Ezen a téren azonban 2010 után nagy változások történtek. Az első botrányos bankcsőd, amely a Széchenyi Bankhoz kapcsolódott, már jelezte, hogy a kormányzat a „hazai bankrendszer” megteremtése és a külföldi nagybankok kiszorítása céljából kész bevállalni ugyanazokat a kockázatokat, amelyek a 90-es évek első felében bankcsődökhöz, majd pedig elkerülhetetlenül bank-konzolidációhoz vezettek.

Melyek ezek a kockázatok? Alultőkésített, átláthatatlan tulajdonosi szerkezetű bankok saját tulajdonosaikat hitelezik a gyanútlan betétesek pénzéből. Ez a modell látszik most – a korábbinál egy-két nagyságrenddel nagyobb számok mellett – újratermelődni. Az MKB

Bank és a Budapest Bank visszaállamosítása, illetve a Takarékbankkal való összevonásuk – a „bankbuborék felfúvódása” – majd a baráti háttér eltűnése könnyen vezethet bankcsődhez. Nem sok jóval kecsegtet a kormányfő vejének bankvásárlása (Gránitbank) sem. Egyszer a 90-es évek első felében, már ki lett próbálva, hogy miként vezetnek a bankcsődök bankmentéshez, aminek végső soron az állam további eladósodása az egyetlen fedezete.

4. Várható, hogy először a nemzetközi pénzügyi szervezetek, majd a hitelminősítők kezdik felleltározni, hogy milyen makrogazdasági újdonságokkal köszönt be a 2022-es esztendő. Ikerdeficit, felfúvódott államadósság, fenntarthatatlan szerkezetű növekedés, gyenge hatékonyságú beruházások, az Unióval folytatott „kardozás” miatt elapadó uniós transzferek, magas infláció, a forint gyengélkedése, majd az emiatti hitelkamatemelkedés és a nem működő hitelek hányadának a növekedése, amit a forint menekítése követ, párosulva a munkaerőhiánnyal, a lakossági és a közületi energiaárak közötti szakadék növekedésével ráadásul a járvány újabb- és újabb hullámai miatti hullámmal a szolgáltatászektorban a bezárás és a nyitás között. Ha kész a leltár, akkor *egyre erősebb lesz a várakozás, hogy a választások után a megalakuló (új/régi) kormány erőteljes kiigazításba fogjon*. Szóvirágokkal, a robusztus növekedés emlegetésével nehéz lesz fenntartani a közönség bizalmát. Ahogy azt már a gyerekek is ismerik a Mary Poppins című filmből: ha az ügyfelek bizalma meginog a bankokban, az tőkemenekítést szokott gerjeszteni az első körben, majd pedig a devizaárfolyam összeomlását a második körben.

Nem lesz új világrend

KÜLGAZDASÁG

2026. január – február, 52-58. o.

A Külgazdaság szerkesztőinek körkérdése:

„De mit is kell túlélni? Regionális háborúkat, a nemzetközi kereskedelmi rendszer felbomlását, pénzügyi feszültségeket, az intézményekbe vetett bizalom megrendülését, belpolitikai áttrendező-déseket, növekvő társadalmi egyenlőtlenségeket, a közhangulat és a választók radikalizálódását. Egy összességében nehezen lehatárolható polikrizist. Mindeközben egymásra torlódnak a helyzetből fakadó új, finanszírozandó feladatok is: a védelmi kiadások növelése, az energetikai bázis stabilizálása, a versenyképesség javítása, a zöld és a digitális átállás, a mesterséges intelligencia alkalmazása. Ezek már önmagukban is hiteles, átlátható és fenntartható politikákat feltételeznének.”

Az idei első körkérdés megfogalmazói sok elemzővel egyetértve „polikrizis”-nek nevezik az egymásra torlódó, sokszor alapvetőnek látszó változások által kiváltott hatásokat. Valóban az *Edgar Morin* francia filozófus és szociológus által 1993-ban bevezetett fogalom fejezi ki a legjobban, hogy az előttünk álló 2026-os év annyiban hordoz egyedi jellemzőket, hogy nem egy, hanem számos területen *megkérdőjeleződni látszik* a világ 1945 utáni, viszonylag békés nyolcvan éves fejlődése, a hidegháború befejeződésétől számított *globalizációs tendenciák fenntarthatósága*. Tény, hogy vannak új jelenségek. Elsősorban is a nemzetközi politikai és gazdasági intézményrendszer semmibevétele a világ három szuperhatalma részéről. Oroszország, Kína és az Egyesült Államok vezetése napjainkban kétségtelenül nagyon másképp viselkedik, mint 1990 és 2010 között.

A látszatok túlhangsúlyozása – a mi véleményünk szerint – a viszonyítási bázis „hibás” megválasztásából következik. Sokak számára a kiindulópont, a kályha az a rendkívül kedvező húsz év, amelyet 1990 és 2010 között mind Magyarországon, mind a világban átéltünk. Pedig, ha ezt a húsz évet az 1900 és 2010 közötti időkeretbe helyezzük, azonnal más következtetés adódik. Aligha vitatható, hogy az 1990 és 2010 közötti húsz év a *globális versenyvilág* megszületésének az időszaka volt, amelyben a II. világháborút lezáró, a béke megőrzésén őrködő intézményi berendezkedés hidegháború végétől számítható érvényesülése, a kiszámíthatóságot és az emberi jogok kölcsönös tiszteletét őrző demokrácia, az egyenlőség és az egyenlő bánásmód megkövetelése volt az uralkodó. Az államok gazdaságpolitikájában az adófizetők pénzének kiszámítható és átlátható felhasználását is a liberális demokrácia fékekre és ellensúlyokra alapozott keretei (a *Washingtoni Konszenzus*), így a független jegybanki működés és a szabályalapú költségvetési politika segíti, hogy nagy kilengésektől és a vágató áremelkedéstől mentes gazdasági növekedés uralkodjon. Ebben a keretben a termelékenység és a hatékonyság által hajtott, határokon átnyúló, viszonylag szabad verseny kényszeríti ki a pazarló és monopolista szerveződések visszaszorulását és az innovációt is. Ez a szinte idilli gazdasági működési mód elsősorban azért volt lehetséges, hogy a békeidőszak körülményei között az államháztartás évszázadokig megszokott, túlnyomórészt a hadsereg és a közigazgatás szükségleteit finanszírozó arányai a jóléti kiadások (oktatás, egészségügy, szociális se-

gélyezés) kiemelkedő fölénye javára tolódtak el. A világháborút követő baby boom segítette a munkapiac és a szociális ellátás közötti harmonikus arány kialakulását. Ebben a keretben ismeretlenek voltak a mai paradigmaticus problémák a demográfia, az energiatermelés és -felhasználás, a digitalizáció, a versenyvilág feletti befolyás megszerzéséért folytatott erőpolitika és az előzőkből következően a biztonságpolitika terén.

A globális versenyvilág 1990 után addig soha nem látott fejlődést hozott. Kínában és Indiában százmillió tömegek emelkedtek ki az éhhalál fenyegetésével járó évtizedes szegénységből. Igaz, és ezt nem is akarjuk tagadni, a verseny új helyszíneken és új formában addig nem látott vagyoni és jövedelmi egyenlőtlenségeket generált, és ezt ma a szavazók milliói élék meg nap nap után – az Egyesült Államokban, Nyugat-Európában, de Kínában is. Az ő szemszögükből nézve érthető, hogy el vannak keseredve.

Huszonöt éve megjelent, akkor heves vitát és bírálatot kiváltó közös cikkünkben (Antal László – Csillag István – Mihályi Péter: „Magyarázzuk a globalizációt”, *Népszabadság*, 2000. augusztus 15.) amellelt érveltünk, hogy a „versenyvilág” minden ország kormánya számára – ha a népe jólétét tartja szem előtt – kötelezően előírt, a versenyben való helytállás képességét elősegítő magatartáskódexet tartalmaz. Ennek a segítségével (és csak ezzel) lehet az elmara-dott állapotokat leküzdeni és tömegek felemelkedését elősegíteni. Ahogyan azt a kapitalista világrend születése után alig fél évszázaddal *Marx és Engels*, a Kommunisták Kiáltvány szerzői már észrevették „*A burzsoázia az összes termelési szerszámok gyors tökéletesítése, a végtelenül megkönnyített közlekedés révén valamennyi nemzetet, még a legbarbárabbakat is, belerántja a civilizációba. Áruinak olcsó ára az a nehéztüzérség, amellyel rommá lö minden kínai falat, amellyel kapitulációra bírja a barbárok legmakacsabb idegengyűlöletét is. Minden nemzetet rákényszerít, hogy, hacsak nem akarnak tönkre menni, elsajátítsák a burzsoázia termelési módját; rákényszeríti őket, hogy meghonosítsák maguknál az úgynevezett civilizációt*”. Ez a „rákényszerítési” folyamat ma is tart. Ahogyan a marxisták jóslata a 20. század első harmadában is téves volt (az imperializmus nem volt a kapitalizmus legfelsőbb foka¹), az új világrend hajnalát manapság konstatáló elemzők is tévednek. A globalizációt nem követi deglobalizáció. A versenyvilágban lehet ugyan úszni az ár ellen, csak versenyt nem lehet így nyerni. Amióta *Orbán Viktor* kormánya 2010-ben meghirdette az „unortodox” gazdaságpolitikát és ő maga 2014-ben az illiberális politikai berendezkedést, azóta éppen ezt teszi. De a felzárkózás szempontjából nem bizonyult sikeresnek.

Folytatva a sporthasonlatot, tessék megnézni a televízióban egy úszóverseny vagy egy atlétikai verseny döntőjét! A világ minden jegyzett gyorsúszója és minden magasugrója ugyanazt a sporttechnikát alkalmazza. Ha két-három évtizedenként mégis van változás, akkor az új technikát minden versenyző átveszi. Ilyen ritka esemény volt az úgynevezett *Fosbury* stílusra való áttérés a magasugrásban. Az amerikai atléta 1968-ban a mexikói olimpián, szakítva az addig általános technikával, a hátára fordulva ugrott át a léccel felett. Abban a döntőben még csak ketten alkalmazták ezt a technikát, pár év múlva már mindenki.

1 Ld. *V. I. Lenin* 1918-ban írt 140 oldalas tanulmányát, amely végső formájában *Az imperializmus mint a kapitalizmus legfelsőbb foka* címet viseli.

Igaza volt Francis Fukuyamának? Mielőtt tovább lépnénk, utalnunk kell az amerikai politológus 1989-ben megjelent *A történelem vége?* című tanulmányára¹ is. A közismert, sokszor és sokak által hivatkozott gondolatmenet szerint a világtörténelem nem a „kapitalizmus és a szocializmus konvergenciájához (...) hanem a gazdasági és politikai liberalizmus egyértelmű diadalához”² vezetett. Ha a folyamatokat a mából visszatekintve nézzük, akkor aligha vitatható, hogy 2010-ig a számok is ezt a vélekedést támasztották alá. Mint az 1. táblázat adatai mutatják, a 20. század kezdete óta a demokratikus országok száma folyamatosan és igen jelentősen (10-ről 96-ra) nőtt. Viszont – és ez egybevág az elfogadott közvélekedéssel – 1920 és 1930 között, illetve 2010 és 2024 között a demokráciák száma csökkent. E tendenciák ismeretében gondoljuk azt, hogy a 2010 óta eltelt másfél évtized nem trendforduló, csak smétlődés, olyasmi, ami a közelmúltban már megtörtént.

1. táblázat A demokratikus országok számának történelmi alakulása (1900–2024)

Év	Demokratikus országok száma	A világ országainak aránya (%)	Történelmi kontextus
1900	10	13%	A századforduló „liberális” kezdetei.
1915	12	15%	Névváltás éve. Az I. világháború alatt a demokrácia ritka kivétel.
1920	25	33%	A háború utáni rövid demokratikus fellendülés.
1930	18	24%	Visszarendeződés. Az autoriter rendszerek (pl. Horthy-korszak) erősödése.
1970	35	23%	Hidegháború, katonai diktatúrák korszaka.
1990	69	40%	A vasfüggöny leomlása.
2010	96	54%	A globális demokrácia történelmi csúcspontja.
2024	88	50%	Jelenkor. Az autokratizálódás új hulláma.

Forrás: Saját számítás a svédországi Göteborgi Egyetem Varieties of Democracy Institute (V-Dem) adatai alapján.

De arra is érdemes felfigyelni, hogy a demokrácia a számunkra fontos kelet-európai térségben nem mindenütt erodálódott. A legfontosabb változás, hogy Észtország és Csehország bekerült a „teljes demokráciák” elitklubjába, miközben Magyarország továbbra is a „hiányos demokrácia” kategória alsó felében helyezkedik el. Sami szintén aggasztó, Magyarország pontszáma (6,70) ma már közelebb van a szerbiai szinthez (6,31), mint az osztrákhhoz (8,28).

1 Ez magyarul is megjelent a *Világosság* 1990. januári számában.

2 id. mű 9. o.

2. tábla Regionális összehasonlítás a demokrácia intézményeinek működése alapján

Ország	Helyezés (Világ)	Pontszám (0-10)	Besorolás
Ausztria	19.	8,28	Teljes demokrácia
Észtország	21.	8,13	Teljes demokrácia
Csehország	24.	8,08	Teljes demokrácia
Szlovákia	45.	7,03	Hiányos demokrácia
Lengyelország	46.	7,01	Hiányos demokrácia
Magyarország	50.	6,70	Hiányos demokrácia
Szerbia	63.	6,31	Hiányos demokrácia

Forrás: Saját számítás az Economist Intelligence Unit (EIU) 2024-es adatokon alapuló, 2025 elején közzétett, Demokrácia Indexe alapján.

Bár nem könnyű elfogadni, a „Pax Americana” jelentette és jelenti ma is a világ viszonylag békés és viszonylag gyors ütemű fejlődésének a megbízható keretét, még akkor is, ha ellene a felemelkedő önkényuralkodók, a kínai *Hszi Csin-ping* és az orosz *Vlagyimir Putyin* nemcsak berzenkednek, de igyekeznek alá is ásni. Akkor is igaz ez, ha sokszor fájdalmas ellentmondás feszül a gyors problémaérzékelés és a problémák békés megoldásának elhúzódó időigénye között. Az is látható, hogy két-három emberöltő után a világháborús kataklizma emléke elhalványul, az új nemzedékek számítógépes háborús játékainak néhány perces élménye megtévesztő, ezért a játékból megszokott, ismételhető és gyors „győzelmekhez” képest a hosszadalmas egyeztetés ritkán tűnik sikernek. A fiatalabb nemzedékek körében a populista politikusok világszerte ettől népszerűek.

Ne tévesszen meg minket az sem, hogy a magát mindenhatónak képzelő három világhatalom a világ újrafelosztásával akarja felváltani a globális versenyvilág kiszámíthatóságát és a szuverenitás kölcsönös tiszteletén alapuló nemzetközi világrendet. Még a keleti önkényurak felemelkedése is elképzelhetetlen lenne és lett volna a világ – kiszámítható szabályok keretei közötti – globálissá válása, a „keleti nyitás” és a szabályokhoz igazodó verseny tisztelete nélkül. Éppen emiatt, bár sokak szerint a 2026-os év a versenyvilág eddigi tartóoszlopainak a kidőlésével fenyeget – és a világ sokszor élt már át örült pillanatokat (ld. kubai rakétaválság) – mégis az a meggyőződésünk, hogy belátható, rövid időn belül (akár még ebben az évben) megfordul a „rombolás trendje”. Érzékelve, hogy a trumpi vámháború következménye, a felpörgő infláció, a tőkebefektetések hozamának volatilitása és az USA-ba áramló tőke mérséklődése lettek, a világ kiszámíthatatlansága kiindulópontjaként működő amerikai kormányzat kilengései csillapulnak. Az európai gondolat megvalósításának francia-német párosa a duót triumvirátussá alakító, erősödő Lengyelországgal és a külső támogatást nyújtó Nagy-Britanniával együtt („Tettezre készek koalíciója”) 2026-ban erőteljesen fogják képviselni az új európai prioritásokat: az európai védelmet, az európai versenyképesség javítását és az európai jogállamiság megerősítését. Ebben a keretben a kínai és az orosz terjeszkedés megállításában számíthatnak az USA rokonszenvére, aminek acélfalán még az olyan fellazító törekvések is megtörhetnek, amelyeket a patrióták frakcióját megnyergelni szándékozó *Orbán*

Viktor, Marine Le Pen képviselnek. Az európai politika a 2026-os évben újra az „Európa erőd” ismerős jelszavát hívja életre, amiben az EU szétzilálására irányuló nemzetállami törekvések felmorzsolódnak.

Az európai piacokon arra számítunk, hogy az Unió kialakítja és megszilárdítja a közös kereskedelmi és védelmi politika eszközrendszerét, ehhez újabb közös pénzügyi kötelezettségvállalással tereli a közös célok megvalósítása irányába a sokszor egyéni érdekeiket hangsúlyozó tagországokat, ennek érdekében változtatja meg a döntéshozatal módját. Amennyiben ez a folyamatra még 2026. I. félévében megtörténik, a jogállamiság feltételrendszerének érvényesítésére tekintettel a magyarországi gazdasági növekedési feltételek – az Orbán-rendszer különutas kalandozásait szűkítő módon – megnehezülnek. Sőt a Magyarországot sújtó büntetések levonhatósága végett a jogállamisági feltételek teljesítését még az agrártámogatásokra is kiterjeszhetik.

A magyarországi gazdasági növekedés 2026-ban döntő mértékben a kormány által követett gazdaságpolitika változásától függ. Ha a fegyelmezett, kiszámítható, átlátható gazdaságpolitika visszatér, és a kivételezéssel, mesterséges monopolpozíciók adományozásával, járadékvadász taktikákkal szemben és azok helyett megerősödik a verseny, akkor az év második felétől javulhatnak a növekedés feltételei. Ezt elsősorban a vállalati és a közösségi beruházások felélédeése indíthatja be, amit a közös védelmi politika megvalósítása érdekében vállalt európai investíciók által beinduló európai (német és francia) konjunktúra támaszt alá. Ez az erősödő közös európai fellépés elhozhatja az Ukrajna elleni háború megállítást, az orosz birodalmi törekvések megfékezését és a Kína-EU közötti viszony újragondolását – némi amerikai támogatással elősegítve.

Bárki kerül kormányra, 2026-ban Magyarországon is érvényesülni fog *Jean-Claude Juncker* valahai luxemburgi miniszterelnöknek, az Európai Unió volt elnökének bölcs fel- és beismérése: *„Mindannyian tudjuk, hogy mit kellene tennünk. Csak azt nem tudjuk, miként fognak minket újraválasztani, ha már megtettük, amit kell.”* Nyilvánvaló, hogy az államháztartás egyensúlyát javító intézkedésekre, az államadósság növekedésének a megállítására, a közteherviselés arányosabbá, átláthatóbbá tételére szükség lesz. Oldani kell a létrejött iparszerkezet egyoldalúságát, autóipar-centrikusságát. Nyitottá kell válni az új, termelékeny technológiák és a humán erőforrások hatékony kihasználására. Ehhez nincs szükség „újraiparosításra”, egyáltalán, egy kicsi, nyitott országban kerülni kell minden kényszeres (csupán a kedvezményezettnek jól hangzó) „iparpolitikizálást”. Valószínűsítjük, hogy az „egyszerűsítésnek” és a „takarékoságnak” áldozatul esett nagy rendszerek, mint a társadalombiztosítási nyugdíjrendszer, illetve az önkormányzatok autonóm pénzgazdálkodásra alapozott rendszerének a helyreállítása is naprendre kerül. Ha a 2026-os évben ezek a kedvezőnek mondható irányok bontakoznak ki, akkor is csak viszonylag szerény mértékű – ám fenntartható – 1,5–2 százalékos gazdasági növekedésre és fokozatosan, óvatosan mérséklődő államháztartási hiányra lehet számítani.

AKTUÁLIS ÍRÁSOK A PORTFOLIÓ SZÁMÁRA

A görög válság nullára redukálta a magyar kormány mozgásterét

*www.portfolio.hu,
2010. május 4.*

Globalizáció face-to-face

Akár még egy hónapja is lehetett épkézláb érveket sorolni arról, hogy az áprilisi választást követően az új kormány érdemi könnyítéseket alkudhat ki a Valutalapnál, illetve a Magyarországot a csődtől megmentő, 20 milliárd eurónyi gyorsított összedobó nemzetközi szervezeteknél. Végtére is az ártatlanság vélelme az új kormánynak kijár. Ha akarják, hitelezőink elhihetik, hogy az eddig el nem számolt tételek lekönnyvelése, a rendrakáshoz, az adócsökkentéshez és a hazai vállalkozások támogatásához kapcsolódó többlet-hiány csak átmeneti jelenség lesz, és a magyar gazdaság egy-két év alatt megindul egy olyan stabil növekedési pályán, amely módot ad az adósságállomány ledolgozására. Az új kormány kaphat egy kis időt azt követően, hogy a 2006 óta tartó megszorítások és különösen a Bajnai kormány nyugdíjakra, köztisztviselői és közalkalmazotti bérekre vonatkozó ésszerűsítései nyomán a 2006-os, a GDP 10%-ára rúgó hiány mostanra 4%-ra csökkent.

A hétről-hétre súlyosbodó görög pénzügyi helyzet nyomán ennek a forgatókönyvnek a valószínűsége a nullához konvergál. Hazánk a fizetéseket megelőzendő 20 milliárdot kapott, a görögöknek most legalább 110 milliárd euróra van szükségük. Tárgyalópartnereink ezért Magyarország helyzetét, illetve a saját döntéseiket már nem a magyar belpolitika és a magyar fiskális helyzet önmagához mért alakulása fényében vizsgálják felül, hanem ezt messze túlnyomó arányban csak a globalizált világgazdaság kontextusában fogják értékelni, a magyar adottságok (például a választások ténye) nemigen fogják őket befolyásolni. Azok, a magyar politikusok és politológusok, akik az elmúlt két évtized során csak afféle neoliberális, reform-közgazdász blablának vélték a globalizációt, most közvetlenül is látni, érzékelni fogják, amit mi már 10 évvel ezelőtt is a mindenkor magyar gazdaságpolitika fundamentumának tartottunk: „egy nemzetközi méretekké mérve apró piaccal, gyenge akkumulációs képességgel bíró ország számára, mint Magyarország, a globalizációnak nincs alternatívája”.¹

1 Antal László – Csillag István – Mihályi Péter: „Magyarázzuk a globalizációt”, *Népszabadság*, 2000. aug. 12..

Majd kisírjuk, mi magyarok

Most, hogy ennyire kiéleződött a görög helyzet, nagyon könnyű átlátni, hogy miért nincs esély arra, hogy hitelezőink felpuhítsák a 2008/2009 fordulóján kialakult magyar gazdaságpolitikai csomagot. Ha ugyanis ebbe belemennének, a görög sajtó másnap öles címmel hozná a hírt: „nem kell sztrájkolni, tüntetni a már bejelentett és még csak tervezett megszorítások ellen, mindent nyugodtan meg lehet ígérni az IMF-nek és az EU-nak, s azután majd kisírjuk a könnyítéseket, éppen úgy, mint a magyarok.”

Egyszóval úgy gondoljuk – sőt valójában korábban is ez volt a véleményünk –, Magyarországon az egyensúlyőrző, a reformok kritikus tömegét felvállaló gazdaságpolitikának a Görögország megmentésére összeálló nemzetközi támogatás közepette sincs alternatívája. A helyzet a mostanihoz képest csak rosszabb lehet. Ha a globalizált világ fő erői, az Egyesült Államok és az EU központi hatalmai nem tudják, vagy nem akarják megmenteni a görögöket az államcsődtől, az számunkra is beláthatatlan következményekkel járna. Jobb nem is belegondolni. Egyelőre.

Titkos fegyverünk az infláció

www.portfolio.hu
2011. január 18.

Az elmúlt hét fejleményei azt mutatják, hogy Brüsszelnek és Budapestnek valamit nagyon meg akart üzeni az Orbán-kormány. Egyfelől időt kértek, másfelől pedig azt üzenték, hogy „isten bizony van koncepciónk”. Mi is úgy látjuk, hogy az Orbán-kormány kitalált valamit. Sha nincs is becsületesen végiggondolva, még kevésbé végigszámolva, a döntéshozók fejében tényleg összeállt egy hihetően hangzó vízió. A sort a Matolcsy-féle minisztérium bejelentése nyitotta meg 12-én, egy nappal megelőzve a miniszterelnök Wall Street Journal-ben megjelent nagyinterjúját, illetve két nappal az Új Széchenyi Terv (USZT) díszbemutatóját. Miután a Fidesz vezetői évek óta kettős beszédet használnak – mást mondanak külföldön és idehaza –, Orbán kétségtelenül nehéz mutatványra vállalkozott.

Ha a héten elhangzott különféle nyilatkozatokat – mint agy kirakós játék darabjait – megpróbáljuk összeilleszteni, akkor ezekből egyelőre csak az világos, hogy a Kormány nem utasítja el a mainál is, még inkább az MNB által kívánatosnak tartottnál magasabb inflációt.

Üzenet Brüsszelnek. A Nemzetgazdasági Minisztérium MTI-n keresztül kiadott közleménye hivatalosan is megerősítette azt a korábbi, Szíjjártótól származó kijelentést, miszerint a kormány a *Növekedési és Stabilitási Program* elnevezést választotta az új gazdaságpolitikai stratégia címéül.

Nehéz ebben nem észrevenni a Brüsszelnek szóló fricskát! Ha az Unió minden tagországra kötelező szerződését *Stabilitási és Növekedési Paktumnak* hívják, akkor mi magyarok, hazai használatra csak azért is fordítva fogjuk használni ezt a szópárt. Olyan ez, mint ha egy kezdő regényíró azzal próbálná betörni az orosz könyvpiacra, hogy vaskos művének a „Béke és háború” címet adja, azután még meg is ideologizálja, mondván, hogy békeszerető ember más sorrendet nem is választhat.

A különállást Orbán két kijelentése még konkretizálta is. 1) Az amerikai lapnak úgy fogalmazott, hogy „a legszigorúbb kiadási szabályok csak azokra az országokra alkalmazandók, amelyek eurót használnak, akiknek saját valutájuk van, mint Magyarország, azokra nem”. Mi ez, ha nem a maastrichti kritériumok visszautasítása? 2) Nemet mondott a nemzeti költségvetések harmonizációjára, mondván, hogy ez a „mi országunk versenyképességének ártana”. Amikor Párizs, Berlin és az euró megmentéséért küzdő Bizottság aktuális jelszava a „harmonizáció”, akkor azzal előállni, amit Orbán mondott („*Harmonization no, Coordination yes*”), meglehetősen otromba kötözködés egy sima tagországtól is, hát még az unió soros elnökétől!

Üzenet haza. Véleményünk szerint az interjú legfontosabb külföldre és otthonra szóló kommunikációs üzenete egy dátum volt: február 15. Ha lehet, akkor addig várjanak a minősítő intézetek, a piaci elemzők, a brüsszeli bizottság, és azok az otthoni aggodalmaskodók, akik már fejükbe vették, hogy Bécs és Pozsony felé fogják kimenteni megtakarításaikat. Ekkor fogja ugyanis tárgyalni a kormány a Matolcsy-féle minisztérium javaslatait a nyugdíjrendszer

és a munkanélküli segélyek átalakítására, továbbá hozzányúlnak a gyógyszerkasszához és lefaragnak a tömegközlekedés működési költségeiből is.

A külföld felé ennyi hívó szó bedobása elegendő is volt. A forint azonnal erősödött, a heti államkötvény kibocsátás is sikeres volt. Figyelemre méltó azonban, hogy a miniszterelnök az interjúban gondosan kerülte a „strukturális reform” kifejezést, mint ahogyan nem szerepel ez a szó összetétel a több, mint 300 oldalas Új Széchenyi Terv dokumentumában sem. Ám a szerkezeti reformokra utalás hiánya a hazai kontextusban mégis csak meglepő, hiszen az elmúlt hetekben folyamatosan ezt ígérte több kormányoldali megszólaló is, és ezt készpénznek vette a hazai média is.

De ennek az ellentmondásnak a lehetséges magyarázatát is megkaptuk az elmúlt héten. A kormány ügyesen kiszivárogtatott egy mondatot, ami január 14-én, „kormányközeli forrás” megjelöléssel a Népszabadság címlapjára is rákerült: „Régi, rossz szemlélet ágazati reformok szintjén gondolkodni. (...) Az, hogy átfogó lesz a reform-program és egységes, nem jelenti azt, hogy hosszú távon nem valósul meg az egészségügy, az oktatás terén a nagy változás.” Bizonyára nem véletlen, hogy ugyanez a szöveg köszön vissza a héten nyilvánosságra került Széchenyi terv bevezető oldalain is: „2011-ben és 2012-ben átfogó és átütő reformok valósulnak meg”.

Hogy valójában mire készül a kormány, azt Orbán Viktor az ÚSZT bemutatásakor végül is egészen konkrétan elmondta a honi közönségnek: „Nem lehet elmenekülni a munka elől.”

Infláció három éven át. Gyanúnk szerint a kormány valóban nem ágazati reformokat akar kierőszakolni, mert komolyan hiszi, hogy az átfogó és átütő változás, az ország „újjászervezése” a heves ellenállást kiprovokáló szerkezeti reformok helyett másképp is elérhető. Tény, hogy az 1. Orbán kormány is tartózkodott attól, hogy – a miniszterelnök mostani szavait idézve – egyeseknek „kéjes kielégülést” okozó megszorításokkal hívja ki maga ellen az ágazati struktúrában megszervezett társadalmi csoportokat, a nyugdíjasokat, az orvosokat, a tanárokat, az egyetemi professzorokat, a vasutasokat stb. Az ilyen szerzett jogokat megvonó szerkezeti átalakítások csak úgy tudnak kiadáscsökkentést eredményezni, ha csökken az államilag finanszírozott munkahelyek száma. De hogy lenne majd ebből 1 millió új munkahely? Márpedig ez egy olyan cél, amit minden jel szerint Orbán és közvetlen munkatársai tényleg komolyan gondolnak.

Hajobban belegondolunk, könnyű belátni, hogy itt és most a kormánynak két eszköze van arra, hogy a ma – sem feketén, sem legálisan – nem dolgozókat munkára kényszerítse. Az egyik a szociális kiadások törvényben megszabott mértékeinek nyíltan felvállalt csökkentése, a másik pedig az infláció. Ha sikerül felpörgetni az inflációt – a mostani 4-5 százalékról 6-8-10 százalékra, és ezzel egyidejűleg megszabadulni az indexálási kötelezettségtől, akkor két-három év kumulált hatása nyomán valóban el lehet azt érni, hogy sokan kényszerüljenek visszatérni a munka világába. Reálértéken számolva 20-30%-kal kevesebb nyugdíjból, GYES-ből, munkanélküli és szociális segélyből tényleg nem lehet fenntartani a megszokott életszínvonalat. Ha a kormány nem menti meg az újonnan épült házak és lakások nyakig eladósodott tulajdonosait, ha tehát így is, úgy is el kell adni az ingatlant, akkor már nem is olyan nagy áldozat oda költözni, ahol van remény állást találni. Ha egymillió munkahely nem is, de 7-8 év alatt talán pár százezer létre jöhet a kényszer hatására.

Hogy ez az inflációs terv megvalósulhasson, ahhoz nyilvánvalóan el kellett söpörni az útból a Költségvetési Tanács középtávú kontroll-funkcióját (megtörtént), hátra van még a Nemzeti Bank és a Monetáris Tanács ellenállásának megtörése. Ez utóbbi akadályok legyűrésén már jó ideje dolgozik a kormány, és közelednek a számára kellemes határidők is. Igaz, az átfogó és átütő inflációs átalakítás miatt legalább 10 évig nem lesz eurónk sem, de hát ezt a mostani interjúban Orbán kerek-perec meg is mondta. És ez nyilvánvalóan szembe megy az Unió antiinflációs célkitűzéseivel is. Nos, Orbán erre is világosan megmondta: konzultálni hajlandók vagyunk, harmonizálni nem.

Jó kérdés, persze, hogy a valóságban működhet-e ez a gazdaságpolitikai stratégia. Véleményünk szerint, aligha. Olyat már láttunk, hogy a növekedés kellemetlen mellékhatása lehet az infláció, olyat azonban még sohasem hallottunk, hogy az infláció „kellemes” mellékhatása a növekedés felpörgése lesz. Az is várható, hogy az infláció a forint árfolyamát gyorsabban fogja erodálni, semmint hogy a munkaerőpiac reagálni tudna. De ezek a gondolatok már egy másik cikk témái lennének.

Átvágják a gátakat, jön az infláció

*www.portfolio.hu,
2011. szeptember 22.*

Előre bocsátjuk végkövetkeztetésünket: Az elmúlt két hét nyilvánosságra hozott kormánydöntései megerősítették azt a korábbi feltételezésünket, hogy a kormány az infláció felpörgetésével próbálja meg 3% alatt tartani a költségvetési hiányt a következő választásig hátralévő időben.

Tételezzük fel, hogy van racionális magyarázat

Az elmúlt két hét drámai hatású gazdaságpolitikai bejelentései – a devizahitel-végtörlesztés és a jó részt adóemelésből finanszírozni tervezett 2012-es megszorító-csomag – meglepték és zavarba hozták az elemzőket. Előbb vagy utóbb persze meg fogjuk tudni, hogy milyen megfontolások vezették a kormányfőt, amikor a várt, a szükséges és a lehetséges lépések közül éppen ezeket, a senki által nem várt megoldásokat választotta.

Egyelőre azonban találgatni vagyunk kénytelenek. Érthetetlen, hogy a kormány miért nyújt be olyan deviza-hiteles „mentőcsomagot”, amelyről nemcsak azt tudja, hogy igazságtalan (hiszen a bajba jutottak kisebb, de gazdagabb része számára ígér könnyítést és nyereséget is), hanem azt is, hogy a nemzetközi jogi fórumok ezt a hevenyészett ötletet minden bizonnyal el fogják utasítani. Érthetetlen, hogy a kormányfő miért nyúl az adóemelés fegyveréhez, amikor tudja és azt is tudja, hogy mások is tudják: az adóemelés áremelkedéseket indukál. Miért emel adót, amikor másfél éve az adócsökkentés szükségességéről beszélt minden fórumon. Miért vállal ekkora hitelvesztést?

Azt persze könnyű és sokak szemében népszerű is feltételezni, hogy a döntéshozók ostobák és/vagy csak a hozzájuk közel állók zsebet akarják megtömni egy-két piaci spekulációs tranzakció százmilliós nagyságrendű nyereségével. Még az is lehet, hogy ezek a feltételezések állnak a legközelebb a valósághoz. Mégis, itt és most mi inkább afelé hajlunk, hogy racionális magyarázatot keressünk a kormány első hallásra megmagyarázhatatlan döntéseire.

Ezeket a hasábokon már az év elején megpendítettük az a gyanúkat, hogy a kormánynak valójában nincsenek kidolgozott ágazati reformtervei, s ezek helyett inkább az infláció felpörgetésére készül¹. Akkor úgy láttuk, hogy az elsődleges cél a szociális kiadások elinflálása, ami a kormány reményei szerint – a jogosultsági korlátok szigorításával együtt – 3-4 éves távlatban százezreket fog majd visszakényszeríteni a munkaerőpiacra, ami azután többlet-növekedést generálhat.

Január óta azonban több – a Kormány számára legalábbis – váratlan fejlemény történt. Kiderült, hogy a valóban párját ritkító szja-csökkentés egyáltalán nem élénkíti a fogyasztói keresletet, ezért a gazdaság lassult, az infláció pedig nemhogy nem nőtt, de a három nyári hónapban – a mindenkor előző hónaphoz viszonyítva – csökkent. Ráadásul az infláció megtorpanása annak ellenére következett be, hogy a központi költségvetés folyó bevételeinél 7-8 %-kal többet költött (abban a biztos hitben, hogy a magánnyugdíj-vagyonból ezt a hiányt

¹ Cs. I. – M. P: „Titkos fegyverünk az infláció”, www.portfolio.hu, 2011. jan. 18.

az év végéig még többletbe is lehet fordítani). És a legfontosabb: tényleg mindenki számára váratlanul „elszállt” a svájci frank, s ez százezres nagyságrendben érintette a kormány számára fontos szavazó-bázist: a felső-középosztályt. Feltételezésünk szerint ez utóbbi fejlemény hatására született meg a politikai döntés arról, hogy mielőtt felrobbantják az inflációt féken tartó gátakat, kimenekítik az ártérből a kormányzat számára fontos csoportokat – első helyen ideértve a 2/3-os többség fenntartásához szükséges Fidesz-KDNP országgyűlési képviselőket. Annak számára, aki a háború nyelvén gondolkodik, ez logikus, hiszen tűzön-vízen át arra törekszik, hogy saját elit-csapataiban fenntartsa a harci morált.

Vissza a tankönyvekhez

És persze az is kiderült, hogy mégis mindenben a tankönyveknek van igazuk. Hiszen az is tankönyvi alaptétel, hogy az infláció elkerülhetetlenül együtt jár a nemzeti valuta leértékelődésével, ami a devizahitelek számára súlyos csapás. Sőt, az összefüggés fordítva is áll: a nemzeti valuta leértékelődése maga is hozzájárul az infláció gyorsulásához. Miután a tankönyvi tételekkel szembe menő gazdaságpolitika a 2011-es év első felében látványosan megbukott, 2012-re a kormány még egy lényeges kérdésben visszatért a tankönyvekből kiolvasható megoldáshoz. A felpörgetett, ám a költségvetésben tudatosan alultervezett infláció általában segít a költségvetési egyensúly javításában. A kiadások ugyanis a tervezett szinten valósulnak meg, miközben a lineáris kulcsokkal meghatározott adóbevételek a tényleges infláció arányában, a tervezettnél gyorsabban szoktak nőni. Az infláció felpörgése miatt az exportőrök a kiszállított áruért cserébe kapott devizájukért több forinthez jutnak, míg az import jelentősen megdrágul – *ceteris paribus* ennek is van gazdaságélénkítő hatása. Az is benne van a tankönyvekben – miként múltkori cikkünkben már részletesen is kifejtettük –, hogy az állami transferek reálértékének csökkenése egy bizonyos ponton túl valóban növeli a foglalkoztatást, mert akinek nagyon nincs pénze, az kénytelen alacsonyabb bérért is munkát vállalni.

Első ellenvetésként közbe vethetné bárki, hogy az infláció miatti forint leértékelődés az államadósság növekedését fogja eredményezni, miután az állomány fele külföldi valutában denominált. Ez kétségtelenül így van, és egészen biztos, hogy ezzel a kormány is tisztában van. Mégis, van abban logika, ha Orbán Viktor úgy gondolja, hogy a nem csillapuló euró-válság közepette sem a brüsszeli döntéshozók, sem a piacok nem fogják drasztikusan megtorolni a magyar államadósság nem várt növekedését, és a maastrichti kritériumot meghaladó inflációt, ha és amennyiben a kormány képes 3% alatt tartani a költségvetési hiányt. Ami azonban még fontosabb, ha a folyó hiány nem száll el, akkor a fizetési mérleg többlete sem olvad el, így nem alakul ki az ikerdeficit sem. A legfontosabb cél tartani az államháztartás hiányát. Most olyan évek jönnek, amikor a komplex célok – szó szerint – egy-ügyűvé válnak.

Megkérdőjelezhető az is, hogy a jelen körülmények között van-e módja a kormánynak arra, hogy tetszés szerinti időpontban felpörgesse az inflációt, miként 1995-ben azt a Bokros-Surányi kettős nevéhez fűződő stabilizációs műtét eredményezte. (Csak emlékeztetőül: 1994-ben a fogyasztói árindex 19,1% volt, a következő évben 28,5% – közel 10 pontos ugrás! Ezt akkor a forint leértékelése és a bevezetett vámpótlék együtt idézték elő. Az eredmény

a meglepetés infláció volt.) Egyfelől nyilvánvaló, hogy a kormánynak most nem célja a két-számjegyű áremelkedés. Mérsékelt infláció mellett csak annyi nominális többletkeresletet akar ráereszteni a gazdaságra, amennyi a deficit-cél eléréséhez szükséges. Ez nem irreális. Ha az infláció nem szabadul el drasztikusan, akkor a jegybank is csak óvatosan nyúlhat a kamatemelés fegyveréhez. És ha vannak is olyanok a Monetáris Tanácsban, akik másképpen gondolkodnak az inflációról, azok 2013 után már nem lesznek tagok. Forintban a nominális többlet-kereslethez szükséges többlet-pénzt a kormány által ellenőrzött és/vagy befolyásolt bankok (MFB, FHB, OTP, takarékszövetkezetek stb.) gond nélkül elő tudják teremteni. Feltéve persze, hogy a kormány az államadósság terhére kibocsátott kötvényekkel megnöveli ezen bankok alaptőkét. Ezt meg tudja tenni. Nem mellesleg ez a megoldás még azt is eredményezheti, hogy az állam valamelyik szervezete (a Pénzügyminisztérium, a MNV Zrt. vagy az MFB) növeli tulajdonosi befolyását ezekben a pénzintézetekben. Bizonyára nem véletlenül mondta nagy nyomatékkal Orbán Viktor a Parlamentben: „a külföldi tulajdonú bankok mögött ott állnak az anyabankjaik, az OTP és az FHB mögött pedig a magyar állam, efelől ne legyen senkinek sem kétsége”. Az infláció felpörgetéséhez még azzal is hozzájárul a kormány, hogy egyszerre vezeti ki a SZJA rendszerből a szuperbruttót és az adójóváírást. Ahhoz ugyanis, hogy emiatt az alacsony keresetűek nettó keresete ne csökkenjen arra van szükség, hogy munkáltatójuk mesterségesen megemelje nominális bruttó béreiket. Ez a béremelés szintén hozzájárul – a baráti bankokon keresztül – a pénzteremtés mellett ahhoz, hogy az infláció ne maradjon leláncolva. A felsoroltakon túl az is sokszor beigazolódott tankönyvi igazság, hogy a nemzeti valuta árfolyamát verbális intervencióval is lehet befolyásolni. „Lesz rosszabb is a helyzet.” – válaszolta épp a minap az Országgyűlésben Orbán Viktor kormányfő egy, a forint gyengülésének eddigi okait firtató kérdésre. Ilyesmit felelős politikus csak akkor mond, ha a forint gyengítése a célja. Ez is történt.

Egy ördögi ötlet

Érvelésünkkel szembeállítható tankönyvi tétel, hogy az egyszer felgyorsult inflációt a szabad piac automatizmusai és a jóléti rendszerek beépített kompenzációs mechanizmusai szükségszerűen túlhajtják a tervezett szinten. Csakhogy, e tekintetben a szocialista múlt örökségeit még ma is cipelő magyar tulajdonosi struktúra és jogrend erős fegyvereket ad a kormány kezébe. Be lehet fagyasztani az energia, a távfűtés, a víz – a kormányzat populista szóhasználatával: a rezszi költségek – árszintjét, és arra is módja van a kormánynak, hogy akár teljes mértékben is felmondja az indexálásra vonatkozó jogi és politikai kötelezettségeit is. Ördögi ötlet, de azt is meg lehet tenni, hogy a kormány 2012-ben és 2013-ban egyáltalán nem emeli a nyugdíjakat, gyeszt, a gyedet, az ösztöndíjakat stb., illetve azt ígéri, hogy az infláció kárvallottjait majd a választások után fogja egyösszegű emelésekkel kárpótolni. Ez pedig igencsak erőteljes ösztönzés lesz sok-sok választó számára, hogy a 2. „fülkeforradalom” idején melyik kockába tegye majd az X-et.

És még nincs vége: a kényelmes 2/3-os többség abból a szempontból is növeli a kormány mozgásterét, hogy a következő két és fél évben tetszés szerint bármikor kiírhatják az országgyűlési választásokat. Nincs tehát olyan alkotmányosan bemerevített céldátum, amelyre

a kormánynak célozni kellene. Mint például az Egyesült Államok mindenkori elnökének, akinek úgy kell formálni a gazdaságpolitikát, hogy a makro-számok éppen a négyévenkénti, novemberi szavazás napjára álljanak a legjobban össze. Vagyis, a magyar kormány az infláció manipulálása terén szinte korlátlan szabadsággal rendelkezik.

Legjobb esetben is csak vergődés

Nem irreális tehát a kormány forgatókönyve – megfelel a tankönyvi logikának. Ettől persze még tucatszámú váratlan fejlemény is történhet, sőt bizonyosan lesznek is ilyenek. De azt is fontos aláhúzni, hogy az infláció felpörgetése legjobb esetben is csak a vergődés folytathatóságát, a minimális 1-2%-os növekedés esélyét ígéri. Felzárkózásról, utolérésről szó sincs. A következő gazdaságpolitikai kurzus pedig – akárki is fogja irányítani – magasabb államadósság szintről fog indulni, mint ahol most tartunk.

Többféle kiszorító hatás is létezhet – az ÁKK új devizakötvény kibocsátásáról

*www.portfolio.hu
2012. október 15.*

A Prémium Euró Magyar Államkötvény néven, 3 éves futamidőre kibocsátani tervezett euró-alapú államkötvény konstrukcióról már eddig is számos megszívelendő és elgondolkoztató kommentár született. Különösen sokan boncolgatták annak a következményeit, hogy a kötvényt gyakorlatilag bárki vásárolhatja. Nemcsak a háztartások, hanem az intézményi befektetők számára is vonzóvá teszi a papírt, hogy az Euró zóna átlagos fogyasztói inflációja felett 2,5%-pontos prémiumot kínál. Ez a tisztas reálhozam arányban lehet a magyar állam csökkenő CDS- felárakban is megjelenő fizetési kockázatával.

Kétség kívül van ráció abban, hogy a kormány a magyar lakosságtól most már nemcsak forintot, hanem devizát is próbál kölcsönkérni. Ha eddig viszonylag jól ment az államháztartási deficit forintkötvényből való fedezése, sőt a megújításra váró adósságot is lehetett a forintkötvény eladásából szerzett forintnak devizára váltásából megújítani, akkor logikus az eddigi forint-deviza *swap* kerülőutat rövidre zárni, és azonnal devizában, euróban denominált kötvénnyel a piacon megjeleníteni. Szép csendesen, lappangva a forint-kötvényből befolyt forint-forrás Nemzeti Banknál devizára váltása során már eddig is azt tette a Kormány, amire – rossz nyelvek, meg a Kormányhoz legközelebbi tanácsadó: Heim Péter megerősítése alapján – készül: a devizatartalék igénybe vételére a Nemzeti Bank elnökének a jövő év tavaszán esedékes cseréje után.

A magyar tőkepiacon túli tőkepiacokra kilépni drága és kockázatos, az EU-IMF megállapodásból származó, adósságmegújításra szolgáló olcsóbb forrás meg késik, a remélt keleti források (Kína, Oroszország, Azerbajdzsán, Törökország) beérkezése pedig időben még ennél is távolabb van. Így sokan gondolják, hogy az Államadósság Kezelő Központ joggal érezte úgy: Itt az idő! Persze a hosszadalmas *swap* út, rövidre zárásából keletkezhet rövidzárlat is, de eddig a kormánynak mindig szerencséje volt. Amikor kockázatos útra lépett, Magyarországtól teljesen független okok miatt mindig enyhült a piaci helyzet, akár a FED újabb *quantitative easing* akciója, akár Mario Draghi mesteri húzásai okán, ami a kockázati étvágyat fenntartotta. és ennek nyomán hozzánk is dől a forró pénz.

Számunkra úgy tűnik, hogy a kormány most a hazai bankokban tartott lakossági deviza-számlák megcsapolását tűzte ki célul, de abban is reménykedik, hogy – magasabb kamatot ígérve – még a külföldre vitt pénzek egy részét is sikerül visszacsábítani. Ezt a gondolatmenetet követi az összes általunk ismert kommentátor is. Klasszikus kiszorító hatásról van szó: vagy a magyarországi, külföldi tulajdonú bankok „szívnek”, vagy a külföldi anyáik. A magyar kormány szíve egyikért sem fáj. Ráadásul a bankok hazai forrásszerzési lehetőségeinek a meggyengítését akár az eddigi nótát folytatva („megvédjük a hazai lakosság itthoni deviza megtakarításait”) is elő lehet adni. Az akció hosszabb távon beleillik abba a nem is titkolt elképzelésbe is, hogy a magyarországi bankok tulajdonosait az üzleti feltételek rontásával rá lehet arra beszélni, hogy adják el itteni leányaikat. Ez a story, ebben a formában nem is tűnik nagyon kockázatosnak.

A Prémium akció azonban másképpen is elsülhet. Nyilvánvaló, hogy az új konstrukció alapján véve a hazai felső középosztályt célozza meg. Csak náluk van három évre gond nélkül leköthető pénz, és ők vannak birtokában annak a pénzügyi kultúrának, rutinnak, ami a kötvény-vásárláshoz kell. Ez a réteg azonban – vélhetően – nemcsak deviza megtakarítással, hanem számottevő forint megtakarítással is rendelkezik, és bizonyosan nem hagyja figyelmen kívül azt a tényt, hogy pillanatnyilag a forint – minden szakértő számára is – meglepően erős. Ha az árfolyam jövőbeli alakulására kell fogadni, akkor bizonyára sokan gondolják most úgy, hogy a forint inkább gyengülni, mint erősödni fog. Aki ebben a forgatókönyvben bíz, és még eddig nem vitte ki a pénzét külföldre, és euróra sem váltotta át, annak nagyon is megéri, hogy a forint készlete terhére vásároljon euró-alapú államkötvényt. Ha ezt sokan és gyorsan teszik, az rövid távon – *ceteris paribus* – önmagában is gyengíti a HUF árfolyamát, ami – a másodpiaci kereskedés ma még nem ismert feltételeitől függően – akár gyorsan realizálható nyereséget is eredményez, azoknak, akik követték a magyar közmondást: Ki korán kel, aranyat lel.

Becslések szerint az ÁKK 3-400 millió eurós volumenben gondolkozik – ez nem eget rengető tétel. Ha még ennyire sem lesz kereslet, akkor ez „csak” presztízis-veszteség. Ha viszont ennél nagyobb a kereslet – például úgy, hogy a vevői oldalon megjelennek az intézményi befektetők, a magyar vállalati *treasury*-k, egyes külföldi piaci szereplők, akik a lejáró forint-kötvényeiket cserélik át erre a konstrukcióra –, akkor a forintra nehezedő nyomás számottevő is lehet. És ott lebeg az ÁKK felett az állandó kockázat: mi történik akkor, ha bármilyen okból hirtelen piacra dobja „hagyományos” állampapírjait az a néhány külföldi alapkezelő, akik a stabilnak gondolt magyar MNB-alapkammat miatt tartották nálunk a forró pénzt?

Foglaljuk össze a fentieket: A HUF árfolyam nagy valószínűséggel várható iránya eleve nyereséget ígér a piacon aktív befektetőknek, akik között nem csak vagyonosabb honfitársaink, de *fixed income*-ban utazó nagy befektetési alapok is vannak. Olyan szereplők, akik nemcsak az infláció feletti hozamban, hanem az árfolyamnyereségben is gondolkodnak. Ezzel a lehetőséggel mintha sem a kormány, sem az eddig megszólalt szakértők nem számolnának.